

T.C

NİĞDE ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

17. YÜZYIL ÂŞIK ŞİİRİNDE SEVGİLİ MOTİFİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN

MAŞUTA AKGÖYNÜK

2012-NİĞDE

T.C
NİĞDE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

17. YÜZYIL ÂŞIK ŞİİRİNDE SEVGİLİ MOTİFİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
MAŞUTA AKGÖYNÜK

DANIŞMAN
Yrd. Doç. Dr. HATİCE İÇEL

2012-NİĞDE

ONAY SAYFASI

Yrd.Doç.Dr. HATİCE TOMAN (İÇEL) danışmanlığında MAŞUTA AKGÖYNÜK tarafından hazırlanan XVII. Yüzyıl Aşık Şiirinde Sevgili Motifi adlı bu çalışma jürimiz tarafından Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili Ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Dili Ve Edebiyatı Bilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

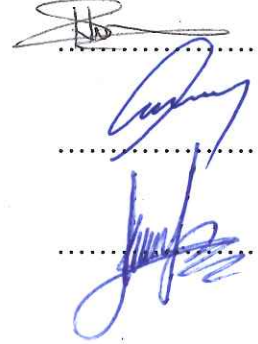
Tarih:

JÜRİ :

Danışman : Yrd. Doç. Dr. Hatice İÇEL

Üye : Doç. Dr. Faruk GÖLAK

Üye : Yrd. Doç. Dr. Kamil İŞERİ

ONAY :

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulu'nun Tarih ve sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Doç. Dr. Mehmet ÖZEL
Enstitü Müdürü

ÖZET

17. YÜZYIL ÂŞIK ŞİİRİNDE SEVGİLİ MOTİFİ

Maşuta Akgöynük

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Mayıs 2011

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Hatice İÇEL

“17. Yüzyıl Âşık Şiirinde Sevgili Motifi” isimli çalışmamız; 17. Yüzyıl’da âşık şiirinin önemli temsilcilerinden sayılan Âşık Ömer, Gevherî ve Karaca Oğlan’ın şiirleri esas alınarak hazırlanmıştır. Bu araştırmanın temel amacı; 17. Yüzyıl şiirinde yer alan sevgilinin belirleyici özelliklerini tesbit edip, bu döneme ait bir sevgili profili oluşturmaktır. Bu hedef doğrultusunda, adı geçen âşıkların şiirlerinin yer aldığı eserler incelenmiştir.

Belirlenen şiirler incelenerek, sevgiliye ait unsurların yer aldığı mısralara çeşitli başlıklar altında yer verilmiştir. Bu mısralardan hareketle; âşıkların sevgilinin fiziksel ve ruhsal özelliklerini şiirlerine nasıl yansıttıkları ve bu hususta neleri esas aldıkları incelenmiştir. Bu incelemelerden ve açıklamalardan yola çıkarak 17. Yüzyıl Âşık Şiiri’ndeki sevgiliye ait genel bir yargıya varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: 17. yüzyıl saz şiiri, saz şairi, sevgili, motif, Karaca Oğlan, Gevherî, Âşık Ömer, sevgilinin fizik ve karakter yapısı.

ABSTRACT

VALENTINE MOTIF IN MINSTREL POEM IN 17. TH CENTURY

Maşuta AKGÖYNÜK

Department Of Turkish Language and Literature

Institute Of Social Sciences Of Niğde University

May 2011

COUNCELLOR: Asisistant Professor Doctor Hatice İÇEL

Our study called “Valentine motif in minstrel poem in 17. th century” is prepared to be based on the poems of Gevherî, Karaca Oğlan and Âşık Ömer who are important representatives of the poem of 17. th century. The main point of this study is to determine the significative features of the valentine taking place in the poem of 17. th century and to create a valentine profile for this are. On this purpose, the Works in which the poems of these well-known poets took place are analyzed.

By analyzing the determined poems, the lines including the features belonging the valentine were given a place under some headlines. By the help of these lines, how the mistrel reflected the physical appearence and inner features of the valentine to the poems and what they accounted on this subject are analzed. By the help of this analzations, a common judgement is reached on the valentine of the minstrel poem of 17. th century.

Keywords: The poem of long neck lute of 17. th century, long neck lute poem, minstrel valentine, Karaca Oğlan, Gevherî, Âşık Ömer, Physical appearence and character of the valentine.

ÖNSÖZ

Türk saz şiiri, edebiyatımız içerisinde kültür ve gelenek yönünden önemli bir yere sahiptir. Bu şiiri meydana getiren âşıklar, bugüne kadar yapılan değerli araştırmalarla aydınlığa kavuşturulmuştur. Klasik şiirin yazılı kaynaklardaki gelişmesine oranla saz şiirinin, onun kadar şanslı olmadığı görülmüştür. Sözlü gelenek üzerine kurulan Türk saz şiiri örnekleri günümüze kadar gelen türler bakımından oldukça zengin olarak görülse bile, pek çoğunun sahiplerinin belirsizliği saz şiiri mahsullerinin zayıf yönü olarak kabul edilmiştir. Bunun sebebi saz şiirinin sözlü kültüre dayalı olması ve buna bağlı olarak edebî eserlerin bir kısmının sahiplerinin belli bir müddet sonra unutulup, eserlerin başka adlara atfedilmeş olmasıdır.

Türk saz şiiri ile halkın yaşam tarzı, hayata bakışı, inancı, zevki, arzusu, acısı ve mutluluğu bugüne aktarılmıştır. Âşıklar bütün bu duygu ve düşüncelerin yanında şiirlerinde “aşk” ve “sevgili” konuları üzerinde durmuşlardır. Âşıkların şiirleri, şiirlerindeki konular; yaşadıkları dönemin özelliklerine ve yaşam tarzlarına göre farklılıklar göstermiştir. Âşıkların eserlerinin ve yaşadıkları dönemin tespitinde bu farklılıklar etkili olmuştur. Biz de edebiyatın en temel konularından biri olan “aşk” etrafında şekillenen “sevgili” kavramı üzerine bir çalışma yaptık. Yaptığımız incelemede sevgilinin doğrudan ya da özellikleri bakımından hangi kavram ve kelimelerle ifade edildiği, hangi kişi ve nesnelere benzetildiği üzerinde durulmuştur. Ancak bunu yaparken konunun içerik bakımından genişliğini göz önünde bulundurarak belirli sınırlamalar getirilmiş ve yalnızca “17. Yüzyıl Âşık Şiirinde Sevgili Motifi” konusu üzerine yoğunlaşmıştır. 17. yüzyıl saz şiirinin önemli simalarından Âşık Ömer, Gevherî ve Karaca Oğlan’ın şiirlerini esas alarak bir çalışma hazırlanmıştır. Böylece âşık şiiri için eksikliğini hissettiğimiz bazı hususların giderileceği kanaatine varılmıştır.

“17. Yüzyıl Âşık Şiirinde Sevgili Motifi” adlı çalışmamızın verimliliği açısından güvenilir kaynaklardan yararlanmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda çalışmamızda Şükrü Elçin’in “Gevherî Divanı”, Saim Sakaoğlu’nun “Karaca Oğlan” ve İstanbul Maarif Kitaphanesi basımlı “Âşık Ömer Divanı” adlı eserleri esas alınmıştır. Eserlerin tespitinden sonra, âşıkların hayatı ve sanat anlayışı üzerinde bir araştırma yapılmıştır. Daha sonra divan incelemelerine geçilmiştir. Âşık Ömer, Gevherî ve Karaca Oğlan’ın şiirleri taranarak, çalışmamızda kullanılacak malzeme tespit edilmiştir. Sevgilinin güzellik unsurlarını esas alarak tespit edilen mısralar, içeriklerine uygun olarak ayrı ayrı

başlıklar altında bir araya getirilmiştir. Örneklerin tamamı incelemeye hazır hâle getirildikten sonra, bunlar bazen kaynaklara başvurmak bazen de kendi bilgi birikimimizi kullanmak suretiyle değerlendirilmiştir. Mısraların yazımından sonra sırasıyla hangi âşığa ait olduğu, sayfa numarası, mısranın alındığı şiir numarası ve bent ya da dörtlük numarası verilmiştir. Çalışmamızdaki bununla ilgili bir örnek şöyledir;

Sılaya varmaya dermanım yoktur

Nazlım beklemesin yollarımızı

(Karaca Oğlan s.434/93-4).

Çalışmamızda kullanılacak mısraların tespiti sırasında bazı sıkıntılarla karşılaşmıştır:

Başlıklar belirlendikten sonra başlıkla ilgili bölümler şiirlerden alınırken, mısra sayısının tespiti sorun olmuştur. Yalnızca anahtar kelimelerin bulunduğu mısralar alındığında, anlam bütünlüğü sağlanamamıştır. Anlam bütünlüğünü bozmamak için şiirlerden alınacak mısra sayısı konusunda bir sınırlama getirilmemiştir. Bir örnekte yalnızca bir mısra verilirken, başka bir örnekte dörtlüğün tamamı alınmıştır.

Çalışmamızda kaynak olarak değerlendirmeye aldığımız Karaca Oğlan ve Gevherî'ye ait divanlarda âşıkların şiirleri numaralıyken, Âşık Ömer'in divanında yer alan şiirlerin numaralandırılmadığı görülmüştür. Numarasız olan bu şiirlere, numara verilmiş ve bu numaralar Âşık Ömer'in divanından alınan şiirlerin altlarına eklenmiştir.

Çalışmamıza alınan mısralarda eser sahiplerinin tercih ettiği yazım şekilleri korunmuş, kelimelerin günümüzdeki yazılım şekilleri kullanılmamıştır. Bu sebeple çalışmamızda bir kelimeyle ilgili örneklerin alt alta sıralandığı bazı bölümlerdeki farklı yazımlar dikkat çeker hâle gelmiştir. Bu yazımlarda saz şiirinin veya onun şiiri üzerinde çalışan araştırmacının üslubunun korunması amaçlanmıştır. Söz gelimi Karaca Oğlan'ın "yalnız" kelimesini "yalınız" şeklinde söylemesine müdahale edilmemiş ve ifade olduğu gibi korunmuştur.

17. yüzyıl âşık şiirinde, divan şiirine ait pek çok mazmunun kullanıldığı, âşıkların aruzla da şiirler yazdığı görülmüştür. Bu da çalışmamızda örnek olarak alınan mısralarla ilgili açıklamalar yaparken, bazı sıkıntılarla karşılaşmamıza neden olmuştur. Âşıklar alışlagelmiş sade bir dilin dışına çıkarak; süslü, anlaşılması güç bir dil kullanmışlardır. Bu nedenle sevgiliye ait motifler ve mazmunlarla ilgili açıklamalar yapılırken, divan şiirine ait kaynaklar da incelenmiştir.

Yapmış olduğumuz çalışma önsöz, giriş, iki bölüm, sonuç ve kaynakçalar gibi başlıklardan oluşturulmuştur. Önsözde tezin hazırlanış şekli, hazırlıklar sırasında karşılaşılan problemler, kullanılan teknikler ve kaynaklarla ilgili bilgiler verilmiştir. Giriş kısmında şiirlerini değerlendirdiğimiz âşıkların hayatları hakkındaki bilgiler sunulmuştur. İki bölümden oluşan tezimizin, birinci bölümü kendi içerisinde alt bölümlere ayrılmıştır. Bu alt bölümlerde sırasıyla “sevgilinin güzellik unsurları, sevgilinin fizikî özellikleri ve sevgilinin karakter özellikleri” örnekleriyle birlikte verilmiştir. İkinci bölümde de “sevgilinin diğer güzellik unsurları” yer almıştır. Tezimizin sonuç bölümünde ise çalışmamız boyunca edindiğimiz bilgiler ışığında “17. yüzyılda yazılmış âşık şiirlerinde sevgili motifi” ile ilgili genel bir yorum yapılmıştır. Tezimizin kaynakça bölümü oluşturulurken yararlanmış olduğumuz kaynakların yazarları, soy isimleri esas alınarak alfabetik sırayla verilmiştir.

Bu tezin konu olarak belirlenmesinde, tezimin hazırlanması sırasında karşılaştığım tüm zorluklarda her zaman yanımda olan, engin bilgilerini, tecrübelerini ve tavsiyelerini benden esirgemeyen danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Hatice İÇEL’ e ve maddi, manevi tüm destekleri için aileme teşekkürlerimi sunarım.

KISALTMALAR

Hz. : Hazreti

s. : Sayfa

vb. : ve benzeri

S. : Sayı

skz: Bakınız

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT.....	ii
ÖNSÖZ	iii
KISALTMALAR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
GİRİŞ	1
I. BÖLÜM.....	17
I. SEVGİLİ VE SEVGİLİNİN GÜZELLİK UNSURLARI.....	17
I.1. Genel Olarak Sevgili	17
I.2. Sevgiliyle İlgili Teşbih ve Hitaplar	18
I.2.1. Âb-ı Hayat (Âb-ı Hayvan).....	18
I.2.2. Âfet	18
I.2.3. Ak Kız	19
I.2.4. Anka	19
I.2.5. Aslı	20
I.2.6. Ay (mâh, meh).....	20
I.2.7. Bağ.....	21
I.2.8. Bahar.....	22
I.2.9. Bal, Şeker	22
I.2.10. Belâkeş, Serkeş.....	23
I.2.11. Bülbül	23
I.2.12. Can, Canan	24
I.2.13. Cellat, Zalim	24
I.2.14. Ceylan (Ahu)	25
I.2.15. Civan, Taze, Yavru (Körpe, Küçük)	26
I.2.16. Dilber, Dile, Dile, Dile.....	27
I.2.17. Doğan (Balaban), Şahbaz, Şahin, Üveyik	28
I.2.18. Dost, Düşman	29
I.2.19. El Kızı.....	30
I.2.20. Esir.....	30
I.2.21. Fidan	31
I.2.22. Gelin	31
I.2.23. Gül, Gonca.....	32
I.2.24. Güneş (Âfitâb)	35
I.2.25. Güvercin	36
I.2.26. Güzel.....	36
I.2.27. Harami	37
I.2.28. Hâtem	37
I.2.29. Hercâi	38
I.2.30. Huri, Melek.....	39
I.2.31. Hurrem.....	40
I.2.32. Hüma	41
I.2.33. İmam.....	41
I.2.34. İnci, Mercan.....	42
I.2.35. Kâbe.....	42
I.2.36. Kale.....	43

I.2.37. Kar	43
I.2.38. Keklik	43
I.2.39. Kervan	44
I.2.40. Kuğu	44
I.2.41. Lale	45
I.2.42. Mantar (Göbelek)	46
I.2.43. Maya (Dişi Deve)	46
I.2.44. Meryem.....	46
I.2.45. Nazlı, Şivekâr, Nazenin	47
I.2.46. Nergis	48
I.2.47. Neşter.....	49
I.2.48. Ördek, Suna	49
I.2.49. Padişah, Sultan (Şah, Şeh).....	50
I.2.50. Peri.....	52
I.2.51. Reyhan, Sümbül	53
I.2.52. Rüzgâr, Yel.....	54
I.2.53. Sanem (Put)	54
I.2.54. Servi.....	55
I.2.55. Sevgili, Sevdiceğim, Habîb	56
I.2.56. Tavus Kuşu	56
I.2.57. Tûbâ	57
I.2.58. Tuna.....	57
I.2.59. Yâr	58
I.2.60. Yıldız	58
I.2.61. Yosma.....	59
I.2.62. Yusuf	59
I.3. Sevgiliye Ait İsimler.....	60
I.3.1. Genel Olarak Sevgiliye Ait İsimler	60
I.3.1.1. Leyla	62
I.3.1.2. Şirin	63
II. SEVGİLİNİN FİZİKÎ ÖZELLİKLERİ.....	63
II.1. BAŞ.....	63
II.1.1. Genel Olarak Baş	63
II.1.2. Baş ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar	64
II. 1.2.1. Tekerek.....	64
II.2. SAÇ.....	65
II.2.1. Genel Olarak Saç.....	65
II.2.2. Saç ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar	65
II.2.2.1. Şekil ve Renk Bakımından Saç	65
II.2.2.1.1 Bulut	65
II.2.2.1.2. Ceylan	65
II.2.2.1.3. Dalgalı, Halkalı, Burmalı	66
II.2.2.1.4. Dâr, Mansur.....	67
II.2.2.1.5. Dolaşık, Perişan.....	68
II.2.2.1.6. Efsun, Büyü.....	69
II.2.2.1.7. Gerdana Dökülen Saç.....	70
II.2.2.1.8. Gerdanı Döğen Saç	71
II.2.2.1.9. Göz Üzerine Dökülen Saç	71
II.2.2.1.10. İbrişim	72
II.2.2.1.11. İpek, Sırma	72

II.2.2.1.12. Kafir	73
II.2.2.1.13. Kement	73
II.2.2.1.14. Kesik Saç.....	74
II.2.2.1.15. Kol, Topuk ve Omuza Uzanan Saç	75
II.2.2.1.16. Leyla, Leyl	76
II.2.2.1.17. Menekşe	77
II.2.2.1.18. Örgü.....	77
II.2.2.1.19. Örtü, Nikab.....	78
II.2.2.1.20. Perişan Edici.....	79
II.2.2.1.21. Saçın Taranması, Düzeltilmesi.....	79
II.2.2.1.22. Samur	79
II.2.2.1.23. Siyah (Kara)	80
II.2.2.1.24. Sümbül	81
II.2.2.1.25. Süngü.....	82
II.2.2.1.26. Tel	82
II.2.2.1.27. Turna, Şahin, Balık Telleri.....	83
II.2.2.1.28. Tuzak.....	84
II.2.2.1.29. Yılan (Mar), Ejderha	85
II.2.2.1.30. Yüze Dökülen Saç.....	86
II.2.2.2.Koku Bakımından Saç.....	87
II.2.2.2.1. Anber.....	87
II.2.2.2.2. Gül.....	88
II.2.2.2.3. Kallemiş	88
II.2.2.2.4. Misk, Müşg	89
II.3. KÂKÜL, PERÇEM, TURA	90
II.3.1. Genel Olarak Kâkül, Perçem, Tura	90
II.3.2. Kâkül, Perçem, Tura ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar	90
II.3.2.1. Alın ve Yüz Üzerinde Kâkül, Perçem	90
II.3.2.2. Arzulanan	91
II.3.2.3. Dökülmüş, Açılmış	91
II.3.2.4. Gerdan Üzerinde Kâkül, Perçem.....	92
II.3.2.5. Mıknatıs.....	92
II.3.2.6. Perişan	92
II.3.2.7. Topak.....	93
II.3.2.8. Yasemin.....	93
II.4.1. Genel Olarak Alın	94
II.4.2. Alın ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar	94
II.4.2.1. Ak.....	94
II.4.2.2. Güneş, Ay.....	94
II.4.2.3. Tâhâ Sûresi.....	95
II.5. KAŞ.....	96
II.5.1. Genel Olarak Kaş	96
II.5.2. Kaş ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar	96
II.5.2.1. Ay (Hilâ)	96
II.5.2.2. Kalem	97
II.5.2.3. Kıskanılan	98
II.5.2.4. Kusursuz, Hilesiz, Güzel.....	98
II.5.2.5. Lâm Elif	98
II.5.2.6. Sırma	99
II.5.2.7. Siyah.....	99

II.5.2.8. Sürmelenmiş.....	99
II.5.2.9. Yay (Keman).....	100
II.6. GÖZ.....	101
II.6.1. Genel Olarak Göz.....	101
II.6.2. Göz ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar.....	101
II.6.2.1. Ahu, Ceylan.....	101
II.6.2.2. Akıl Alıcı.....	102
II.6.2.3. Amansız.....	102
II.6.2.4. Ayn.....	103
II.6.2.5. Aynülhayat	103
II.6.2.6. Büyücü, Sahir	104
II.6.2.7. Doğan, Şahin, İspir.....	104
II.6.2.8. Fettan, Fitneci.....	105
II.6.2.9. Gönle Hitap Eden.....	106
II.6.2.10. Göz Süzmek	106
II.6.2.11. Güneş.....	107
II.6.2.12. Hançer, Kılıç	107
II.6.2.13. Haramî, Celalî	108
II.6.2.14. Huri	108
II.6.2.15. Kafir	109
II.6.2.16. Katil, Cellat	109
II.6.2.17. Lütuf.....	110
II.6.2.18. Mahmur	111
II.6.2.19. Melul	111
II.6.2.20. Mest, Humar.....	111
II.6.2.21. Mürekkep	113
II.6.2.22. Nadir, Eşsiz	113
II.6.2.23. Nergis	113
II.6.2.24. Nur.....	114
II.6.2.25. Okçu	114
II.6.2.26. Rüstem.....	115
II.6.2.27. Sitemli	115
II.6.2.28. Siyah, Ela, Kömür	115
II.6.2.29. Şehlâ.....	117
II.6.2.30. Turna	117
II.6.2.31. Vefasız.....	117
II.6.2.32. Zehir	118
II.7. GAMZE (Bakış).....	118
II.7.1. Genel Olarak Gamze (Bakış)	118
II.7.2. Gamze ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar	119
II.7.2.1. Büyücü (Sâhir)	119
II.7.2.2. Cellat	119
II.7.2.3. Ceylan (Ahu).....	120
II.7.2.4. Divane Edici.....	120
II.7.2.5. Gamsız.....	121
II.7.2.6. Geriye Doğru Atılan Bakış.....	121
II.7.2.7. Helak, Zayi Edici	122
II.7.2.8. Hışımlı, Celâlî (Öfkeli)	122
II.7.2.9. Hûb (Hoş).....	123
II.7.2.10. Humar.....	124

II.7.2.11. Hûnî (Hunhar)	124
II.7.2.12. Hümâ	125
II.7.2.13. İspir, Balaban	125
II.7.2.14. Katil.....	126
II.7.2.15. Kılıç (Tığ, Şimşîr, Ser-tîz)	126
II.7.2.16. Lütuf.....	127
II.7.2.17. Mahzun, Melil	128
II.7.2.18. Ok (Tîr)	128
II.7.2.19. Seyyar.....	129
II.7.2.20. Süzgün Bakış.....	130
II.7.2.21. Şahin.....	130
II.7.2.22. Turna	131
II.7.2.23. Uğrun (Gizli, Nihanî)	131
II.7.2.24. Yakıcı (Ateş Saçan).....	132
II.7.2.25. Zaptedici.....	132
II.8. KİRPİK	133
II.8.1. Genel Olarak Kirpik.....	133
II.8.2. Kirpik ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar.....	133
II.8.2.1. Cenk Eden	133
II.8.2.2. Hançer	133
II.8.2.3. Kanlı, Yaralayıcı	134
II.8.2.4. Keman	134
II.8.2.5. Ok.....	135
II.8.2.6. Saf Saf Olmuş Kirpik	135
II.8.2.7. Top Top.....	135
II.8.2.8. Yıkık.....	136
II.9. YÜZ, YANAK (Cemâl, Rûy, Ruh, Çehre)	136
II.9.1. Genel Olarak Yüz ve Yanak	136
II.9.2. Yüz, Yanak ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar	136
II.9.2.1. Ablak	136
II.9.2.2. Ahu (Ceylan).....	137
II.9.2.3. Al (Hamrâ, Kızıl), Mül.....	137
II.9.2.4. Bal	138
II.9.2.5. Gül, Bağ, Erguvan, Lale.....	139
II.9.2.6. Güneş (Afıtab).....	141
II.9.2.7. Güzel (Divane Edici).....	142
II.9.2.8. Cennet, Huri, Melek, Peri	143
II.9.2.9. Işık (Şule, Nur), Şem.....	144
II.9.2.10. İlaç, Derman	145
II.9.2.11. Kar, İnci, Ak.....	146
II.9.2.12. Kiblegâh, Kâbe.....	146
II.9.2.13. Mah (Ay, Kamer, Mihr)	147
II.9.2.14. Mercan.....	149
II.9.2.15. Mübarek, Âlî, Kutsal, Mushaf, Ayet, Sure, Harf:	150
II.9.2.16. Portakal, Elma, Nar	151
II.9.2.17. Tûr-i Sina	152
II.9.2.18. Yusuf	152
II.10. BURUN.....	153
II.10.1. Genel Olarak Burun	153
II.11. AĞIZ	154

II.11.1. Genel Olarak Ağız.....	154
II.11.2. Ağız ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar	154
II.11.2.1. Cennet	154
II.11.2.2. Fincan.....	154
II.11.2.3. Gonca	154
II.11.2.4. Hokka	155
II.11.2.5. Kutu.....	155
II.11.2.6. Şeker, Bal, Kaymak.....	156
II.12. DUDAK	156
II.12.1. Genel Olarak Dudak.....	156
II.12.2. Dudak ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar.....	157
II.12.2.1. Âb-ı Hayat, Âb-ı Zülâl	157
II.12.2.2. Âb-ı Kevser	158
II.12.2.3. Âyet	159
II.12.2.4. Badem	159
II.12.2.5. Bal, Şeker (Tatlı, Kand)	160
II.12.2.6. Gül, Gonca	161
II.12.2.7. İlaç (Melhem), Lokman, Deva (Şifa).....	162
II.12.2.8. Kadeh	163
II.12.2.9. Kiraz	163
II.12.2.10. Lal	164
II.12.2.11. Meze	165
II.12.2.12. Mühür, Hatem	165
II.12.2.13. Mürekkep	166
II.12.2.14. Safa.....	166
II.12.2.15. Şarap (Mül, Sahbâ, Mey)	167
II.12.2.16. Şeftali	167
II.12.2.17. Şirin	168
II.12.2.18. Yakut, Mercan.....	168
II.13. DİL	169
II.13.1. Genel Olarak Dil	169
II.13.2. Dil ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar	169
II.13.2.1. Emilmek İstenen Dil	169
II.13.2.2. Peynir	170
II.14. DİŞ	170
II.14.1. Genel Olarak Diş.....	170
II.14.2. Diş ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar.....	170
II.14.2.1. Dür.....	170
II.14.2.2. Şeker.....	171
II.15. BOYUN.....	171
II.15.1. Genel Olarak Boyun.....	171
II.15.2. Boyun ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar.....	172
II.15.2.1. Bükülmüş (Eğik)	172
II.15.2.2. Ördek.....	172
II.16. KOL VE BİLEK	173
II.16.1. Genel Olarak Kol ve Bilek.....	173
II.17. EL.....	174
II.17.1. Genel Olarak El.....	174
II.17.2. El ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar.....	174
II.17.2.1. Ak.....	174

II.17.2.2. Elden Dolu İçmek	175
II.17.2.3. Kınalı.....	175
II.17.2.4. Topak.....	176
II.18. GERDAN	176
II.18.1. Genel Olarak Gerdan.....	176
II.18.2. Gerdan ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar	176
II.18.2.1. Ak.....	176
II.18.2.2. Bal	177
II.18.2.3. Hâle	178
II.18.2.4. Mamur, Güzel	178
II.18.2.5. Sim (Gümüş), Billur.....	178
II.18.2.6. Zemzem Kuyusu	179
II.19. GÖĞÜS, DÖŞ.....	179
II.19.1. Genel Olarak Göğüs, Döş	179
II.19.2. Göğüs ve Döş ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar.....	180
II.19.2.1. Ablak.....	180
II.19.2.2. Ay, Güneş.....	180
II.19.2.3. Dinin Görünme Yeri	180
II.19.2.4. Eşsiz, Benzersiz.....	181
II.19.2.5. Göğsün Üstündeki Düğme	181
II.19.2.6. Namaz Kılınan Yer (Namazgâh).....	181
II.19.2.7. Tavus, Turna, Keklik.....	182
II.19.2.8. Ubanın (Çalı), Çalının Bitemeyeceği Yer	182
II.19.2.9. Yayla	183
II.20. KOYUN	183
II.20.1. Genel Olarak Koyun	183
II.20.2. Koyun ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar	184
II.20.2.1. Cennet	184
II.20.2.2. Gül, Gül Bahçesi	184
II.20.2.3. Yaz, Sıcak	185
II.21. MEME.....	185
II.21.1. Genel Olarak Meme	185
II.21.2. Meme ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar	186
II.21.2.1. Ak.....	186
II.21.2.2. Altın, Gümüş	186
II.21.2.3. Çerez	187
II.21.2.4. Düğme	187
II.21.2.5. Emilmek İstenen.....	188
II.21.2.6. Gül, Reyhan.....	189
II.21.2.7. Küçük, Tomurcuk, Taze.....	190
II.21.2.8. Meyve.....	191
II.21.2.9. Tatlı	192
II.21.2.10. Terli	192
II.21.2.11. Tombul, İri	193
II.21.2.12. Zemzem.....	193
II.22. BEL	194
II.22.1. Genel Olarak Bel.....	194
II.22.2. Bel ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar.....	194
II.22.2.1. Bele Sarılmak	194
II.22.2.2. Hadde, Zehrengir.....	194

II.22.3. Bel ile ilgili Diğer Unsurlar.....	195
II.22.3.1. Bele Takılan Kemer, Kuşak	195
II.23. BOY	196
II.23.1. Genel Olarak Boy.....	196
II.23.2. Boy ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar.....	197
II.23.2.1. Bâlâ, Bülent.....	197
II.23.2.2. Cennet	198
II.23.2.3. Dal, Çubuk	198
II.23.2.4. Fidan (Nihal)	199
II.23.2.5. Gül (Gül fidanı, Rânâ).....	199
II.23.2.6. Kısa, Orta, Çemen	199
II.23.2.7. Kıyamet	200
II.23.2.8. Mevzun.....	201
II.23.2.9. Revan, Hıraman.....	201
II.23.2.10. Servi (Ar'ar), Şimşâd	202
II.23.2.11. Suna.....	203
II.23.2.12. Tuba.....	204
II.24. AYAK	204
II.24.1. Genel Olarak Ayak.....	204
II.25. TOPUK	205
II.25.1. Genel Olarak Topuk.....	205
II.25.2. Topuk ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar	205
II.25.2.1. Güvercin Topuklu	205
II.25.2.2. Kıyafet ve Topuk.....	206
II.26.VÜCUT (Ten)	206
II.26.1. Genel Olarak Vücut (Ten).....	206
II.26.2. Vücut ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar	206
II.26.2.1. Buğday Benizli.....	206
II.26.2.2. Gül.....	207
II.26.2.3. Gümüş	207
II.26.2.4. Kar, Pamuk, Elmas.....	207
II.27. BEN.....	208
II.27.1. Genel Olarak Ben.....	208
II.27.2. Ben ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar	208
II.27.2.1. Âyet, Sûre, Kur'an Hecesi	208
II.27.2.2. Bent	208
II.27.2.3. Çokluk	209
II.27.2.4. Fülful	210
II.27.2.5. Habeş.....	210
II.27.2.6. Hacerü'l esved.....	211
II.27.2.7. Harami.....	211
II.27.2.8. Hindû.....	212
II.27.2.9. İnci, Mercan	212
II.27.2.10. Nokta	213
II.27.2.11. Tane.....	213
II.27.2.12. Ülker Yıldızı (İkd-ı Süreyya)	213
II.27.2.13. Yıldız.....	214
II.27.2.14. Yüz, Yanak, Gerdan Üzerinde Ben	214
II.27.3. Koku Bakımından Ben	215
II.27.3.1. Müşk, Anber.....	215

II.28. YAŞ.....	216
II.28.1. Genel Olarak Yaş	216
III. SEVGİLİNİN KARAKTER ÖZELLİKLERİ	218
III.1. KARAKTER.....	218
III.1.1. Genel Olarak Karakter	218
III.1.2. Karakter ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar	218
III.1.2.1. Cefakâr	218
III.1.2.2. Gönül Eğlencesi	219
III.1.2.3. Hanım.....	219
III.1.2.4. Kusursuz	220
III.1.2.5. Melek	220
III.1.2.6. Nazlı (İşveli)	220
III.1.2.7. Edepli, Erkânlı	221
III.1.2.8. Zalim, Kafir	221
II. BÖLÜM	222
I. SEVGİLİNİN DİĞER GÜZELLİK UNSURLARI.....	222
I.1. HANDE (Gülüş).....	222
I.1.1. Genel Olarak Hande	222
I.1.2. Hande ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar	222
I.1.2.1. Gül	222
I.1.2.2. Güleç.....	223
I.1.2.3. Mahsus, Has	223
I.2. SÖZ, KONUŞMA	223
I.2.1. Genel Olarak Söz, Konuşma	223
I.2.2. Söz, Konuşma ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar	224
I.2.2.1. Bülbül	224
I.2.2.2. Can Bağışlayan, İsa, Lokman	224
I.2.2.3. Cevher, Dür (İnci)	225
I.2.2.4. Dilin Üzerine Ayet Okunması	226
I.2.2.5. Hatip	226
I.2.2.6. Kumru.....	227
I.2.2.7. Ney	227
I.2.2.8. Rum	227
I.2.2.9. Sarhoş	228
I.2.2.10. Sitemli, Acı.....	228
I.2.2.11. Şeker, Şirin (Tatlı), Bal	228
I.2.2.12. Tûti (Dudu), Papağan	230
I.3. YÜRÜYÜŞ.....	231
I.3.1. Genel Olark Yürüyüş.....	231
I.3.2. Yürüyüş ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar	231
I.3.2.1. Ceylan, Keklik	231
I.3.2.2. Deve.....	232
I.3.2.3. Salınarak	232
I.3.2.4. Tek Tek.....	232
I.4. KIYAFET VE AKSESUARLAR.....	233
I.4.1. Genel Olarak Kıyafet.....	233
I.4.2. Kıyafetler ve Kıyafetlerin Yapımında Kullanılan Kumaşlar.....	233
I.4.2.1. Kıyafetler	233
I.4.2.1.1. Cepken, Zıbın	233
I.4.2.1.2. Don, Tuman.....	233

I.4.2.1.3. G�mlek (K�ynek)	234
I.4.2.1.4. �nl�k	234
I.4.2.1.5. Saya, Elbise, Kemha	235
I.4.2.1.6. �alvar	236
I.4.2.2. Kıyafette Kullanılan Kuma�lar	236
I.4.2.2.1. �uha, Basma, Sırma	236
I.4.2.3. Kıyafette Renk	236
I.4.2.4. Ayakkabılar	238
I.4.2.4.1. �edik, Nalın, Yemeni, �izme	238
I.4.2.4.2. Mest	238
I.5. AKSESUAR	239
I.5.1. Genel Olarak Aksesuar	239
I.5.1.1. Altın, Ak�e	239
I.5.1.2. Bilezik	239
I.5.1.3. G�l	240
I.5.1.4. Hızma	240
I.5.1.5. Kemer	240
I.5.1.6. Kolye	242
I.5.1.7. K�pe	242
I.5.1.8. Mendil	242
I.5.1.9. Sa�a Takılan �i�ekler	243
I.5.1.10. S�rme	243
I.5.1.11. Toka	244
I.5.1.12. Y�z�k	245
I.5.2. Y�ze, Alna, Sa�a, Omuza Atılan ve Takılan Aksesuarlar	246
I.5.2.1. Fes	246
I.5.2.2. Marhama, Yemeni, T�lbent, Yazma	246
I.5.2.3. Pe�e, Nikap	247
I.5.2.4. Po�u	247
I.5.2.5. �al	247
I.5.2.6. Vala, Duvak	248
I.6. ARA�, GERE�	248
I.6.1. Genel Olarak Ara�, Gere�	248
I.6.1.1. Ayna	248
I.6.1.2. Hançer	249
I.6.1.3. Kalem	249
I.7. SOY, NESİL	250
I.7.1. Genel Olarak Soy, Nesil	250
I.7.2. Soy, Nesil ile İlgili Te�bih ve Tasavvurlar	250
I.7.2.1. Ermeni	250
I.7.2.2. Melek, Huri	251
I.7.2.3. Türkmen	251
I.8. YER, YURT, K�Y	251
I.8.1. Genel Olarak Yer, Yurt	251
I.8.2. Yer, Yurt ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar	252
I.8.2.1. Bahçe, Ba�, Gülşen	252
I.8.2.2. Kâbe (Beytü'l-Harem)	253
I.8.2.3. Kale	253
I.8.2.4. Kapı �n�, E�ik	254
I.8.2.5. Saray	255

I.8.2.6. Yayla.....	255
I.8.3. Sevgilinin Bulunduğu Mekân İsimleri	256
I.9. DEĞER (KIYMET).....	257
I.9.1. Genel Olarak Değer (Kıymet)	257
SONUÇ.....	259
KAYNAKÇA.....	262

GİRİŞ

17. YÜZYIL ÂŞIK ŞİİRİ

Türk âşık şiiri edebiyatımız içerisinde kültür ve gelenek yönünden önemli bir yere sahiptir. Bu şiiri meydana getiren âşıklar, bugüne kadar yapılan değerli araştırmalarla aydınlığa kavuşturulmuştur. Klasik şiirin yazılı kaynaklardaki gelişmesine oranla âşık şiirinin onun kadar şanslı olmadığı görülür. Türk âşık şiiri örnekleri günümüze kadar gelen türler bakımından oldukça zengin olarak görülse bile, elde bulunan bilgi ve belgelerin sınırlılığı, âşık şiirinin sözlü kültüre dayalı olması ve buna bağlı olarak edebî eserlerin bir kısmının sahiplerinin belirsizliği âşık şiiri mahsullerinin zayıf yönü olarak kabul edilmektedir.

XVII. yüzyıl âşık şiirinde de durum aynıdır. Bu yüzyılda yaşadığı belirlenen âşıkların hayatları ve eserleri hakkındaki bilgiler cönk ve mecmualara kaydedilen şiirler veya sözlü kaynaklara dayanan efsanevî anlatılarla sınırlıdır. Bu yüzyılda yaşayan âşıklar şiirlerini kaleme almamışlardır. Daha çok başkaları tarafından kaleme alınan cönk ve mecmualarda bu şiirlere yer verilmiştir. Bu kaynaklar ise daha çok kaynağı oluşturan kişilerin zevklerine ve tercihlerine göre oluşturulmuştur. Kaynaklarda âşıkların sınırlı sayıda şiirlerine yer verilmiştir. Hikâye ve buna benzer uzun anlatılar ya hiç kaydedilmemiş ya da kısaltılarak verilmiştir. Bazen de eserin özüne sadık kalınmayarak, âşıkların yaşadıkları dönem, bölge ve ağız özellikleri yeterince korunmamıştır. Bu gibi dikkatsizlikler âşığın yaşadığı dönemi tespit etmemizde ve edebî özelliklerini anlamamız konusunda bizi yanlış yönlendirmiştir. Aynı zamanda bu şiirlerin benzerlerine başka kaynaklarda rastlanılması ve bunların farklı farklı âşıklara ait olarak gösterilmesi de saz şiirinin zayıf yönlerindendir (Halman-Horata-Çelik-Demir-Kalpaklı-Oğuz 2006, C.2:149). Araştırmacılar tüm bu olumsuzluklar karşısında çeşitli çözümler üreterek birtakım sonuçlara ulaşmışlardır. Ancak bu sonuçların pek çoğu halâ tartışmalara açıktır. Âşıkların yaşadıkları yüzyıllar, doğup büyüdükları mekânlar ve ortaya koydukları mahsullerle ilgili pek çok şey söylenmiş olsa da kesin yargılara varmak oldukça zordur.

XVII. yüzyıl Türk âşık şiirinin en parlak yüzyılı olarak kabul edilmektedir. Bu yüzyılda âşık şiiri altın çağını yaşamıştır. Kendisini sazı ve sözleriyle dinleten yüzlerce âşık yetişmiştir. Bu âşıklardan bazıları klasik edebiyattan etkilenecek aruz vezniyle

şiiirler yazıp, söylemişlerdir. Hatta kendilerini divan şairleriyle kıyaslamış ve bu şairlere bile ilham verecek lirik şiiirler söylemişlerdir. Gevherî ve Âşık Ömer daha çok bu yönleriyle bilinen önemli âşıklardandır (Oğuz-Ekici-Aça-Arsan-Düzgün-Akarpınar-Eker-Ercan-Özkan 2004:174).

Karaca Oğlan, Âşık, Âşık Halil, Âşık Ömer, Benli Ali, Ercişli Emrah, Âşık Garip, Gazi Âşık Hasan, Gevherî, Kâtibî, Kayıkçı Kul Mustafa vs. gibi âşıkların elde bulunan şiiirleri incelendiğinde bazı ortak noktalarının olduğu göze çarpmaktadır. Bu âşıklar daha çok hecenin 7,8, ve 11’li ölçülerini kullanmışlardır. Şiiirlerinin son dörtlüğünde mahlaslarını belirtmişlerdir. Çoğu zaman yarım kafiye veya redif gibi ses benzerliklerini kullanmışlardır. Cinasa ise daha çok tecnislerde yer vermişlerdir. İlk örneklerine XVI. yüzyılda rastladığımız, şiiirlerinde daha çok kahramanlık ve savaş konularını işleyerek ozanlık geleneğini sürdüren âşıklara, XVII. yüzyılda da rastlanmıştır. Bunlar daha çok orduda görev almış, Garp Ocakları ve denizciler arasında yetişmiş olan âşıklardır. Bu âşıklardan bazıları şunlardır: Öksüz Ali, Benli Ali, Gazi Âşık Hasan, Kayıkçı Kul Mustafa, Koroğlu, Köroğlu ve Kuloğlu (Halman-Horata-Çelik-Demir-Kalpakkı-Korkmaz-Oğuz 2006,C.2:153).

Bu yüzyılda yazılmış olan şiiirlerde âşıkların yaşadıkları dönemin özelliklerini, halkın gelenek ve göreneklerini bu güne başarıyla aktardıklarını söylemek mümkündür. Âşıklar “kahramanlık, savaş, ölüm, doğum, tabiat, gurbet vb.” gibi konularda şiiirler yazmış ve söylemişlerdir. Bunun yanında edebiyatımızın en temel konularından biri olan “aşk” la ilgili de pek çok şiiir örneğine rastlamak mümkündür.

Bu yüzyılda yaşadığı düşünölen ve âşık edebiyatıyla ilgili çalışmalarda adı geöen âşıklardan bazıları şunlardır: Âşık, Âşık Halil, Âşık Ömer, Âşık Garip, Benli Ali, Ercişli Emrah, Gazi Âşık Hasan, Gevherî, Kara Hamza, Kâtibî, Kayıkçı Kul Mustafa, Koroğlu, Köroğlu, Kuloğlu, Karaca Oğlan, Memioğlu, Öksüz Ali, Sunî, Şahinoğlu, Üsküdarî, Yazıcı (Halman-Horata-Çelik-Demir-Kalpakkı-Korkmaz-Oğuz 2006, C.2: 154).

AMAC

Çalışmamızın amacı; 17. yüzyılda yazılmış olan âşık şiiirlerinde sevgili motifini incelemektir. Sevgilinin şiiirlerde, doğrudan ya da özellikleri bakımından hangi kavram ve kelimelerle ifade edildiğini, sevgiliye ait benzetme unsurlarını, mazmunları, tasvir ve

tasavvurları tespit etmektir. Bu unsurların kullanım nedenlerine açıklık getirmek ve 17. yüzyıldaki sevgili profilini ortaya koymaktır.

YÖNTEM

Çalışmamıza başlamadan önce inceleyecek olduğumuz şiirlerin yazıldığı dönemle ilgili bir ön araştırma bulunduk. Daha sonra çalışmamızın verimliliği açısından güvenilir kaynaklara ulaşmak için kaynak taraması yaptık. Bu doğrultuda çalışmamızda Şükrü Elçin'in "Gevherî Divanı", Saim Sakaoğlu'nun "Karaca Oğlan" ve İstanbul Maarif Kitaphanesi basımlı "Âşık Ömer Divanı" adlı eserleri esas aldık. Eserlerin tespitinden sonra, âşıkların hayatı ve sanat anlayışı üzerinde bir araştırma yaptık. Daha sonra divan incelemelerine geçtik. Âşık Ömer, Gevherî ve Karaca Oğlan'ın şiirlerini inceleyerek, çalışmamızda kullanılacak malzemeleri tespit ettik. Sevgilinin güzellik unsurlarını esas alarak tespit ettiğimiz mısraları, içeriklerine uygun olarak ayrı ayrı başlıklar altında tasnifledik. Örneklerin tamamı incelemeye hazır hâle getirildikten sonra bunları, bazen kaynaklara başvurarak bazen de kendi bilgi birikimimizi kullanarak değerlendirdik. Mısraların yazımından sonra sırasıyla hangi âşığa ait olduğu, sayfa numarası, mısranın alındığı şiir numarası ve bent ya da dörtlük numaralarını örneklerin sağ alt köşesinde belirttik. Çalışmamızdaki bununla ilgili bir örnek şöyledir;

Sılaya varmaya dermanım yoktur

Nazlım beklemesin yollarımızı

(Karaca Oğlan s.434/93-4).

Çalışmamızda kullanılacak mısraların tespiti sırasında bazı sıkıntılarla karşılaştık. Başlıklar belirlendikten sonra başlıkla ilgili bölümler şiirlerden alınırken, mısra sayısının tespitiyle ilgili sorun yaşadık. Yalnızca anahtar kelimelerin bulunduğu mısralar aldığımız zaman, anlam bütünlüğünü kaybettik. Buna çözüm olarak şiirlerden alınacak mısra sayısı konusunda bir sınırlama getirmediğimiz. Bir örnekte yalnızca bir mısra verilirken, başka bir örnekte dörtlüğün tamamını alarak anlam bütünlüğünü korumaya çalıştık. aşağıdaki örnekte görüldüğü gibi;

Benden selâm eyle sevgili yâre

(Karaca Oğlan s. 446/116-1).

yalnızca bir mısraı alırken, bir diğ er örnekte;

Sensin yıldızların ş h ı
Sen de seversen Allah'ı
Severim seni billâhi
Seher yıldızı  lker yıldızı

(Karaca Oğlan s. 432/91-2).

dörtlüğün tamamını değerlendirmeye aldık.

Çalışmamızda kaynak olarak değerlendirmeye aldığımız Karaca Oğlan ve Gevherî'ye ait divanlarda âşıkların ş irleri numaralıyken,  şık  mer'in divanında yer alan ş irlerin numaralandırılmadığı gördük. Herhangi bir karışıklığa neden olmamak için numarasız olan bu ş irlere, aşağıdaki örnekte olduğu gibi numaralar vererek, bunları  şık  mer'in divanından alınan ş irlerin altlarına ekledik.

Ya'kup gibi kan ağlar isen de bu cihanda
Sabreyle Ömer, Yusuf- ı Ken'ana duyurma

( şık  mer s. 6/10-4).

Çalışmamıza alınan mısralarda eser sahiplerinin tercih ettiği yazım şekillerini koruyarak, olduğu gibi verdik. Bunu yaparak saz şairinin veya onun ş iri üzerinde çalışan araştırmacının üslubunun korunması amaçladık. Söz gelimi Karaca Oğlan'ın “yalnız” kelimesini “yalınız” şeklinde söylemesine müdahale etmeyerek, ifadeyi olduğu gibi koruduk.

Uçup uçup dağ salından gelirsin
Gelişin nereden **yalınız**  rdek

(Karaca Oğlan s. 470/160-1).

KONUNUN SINIRLANDIRILMASI

Çalışmamızı yaparken konunun içerik bakımından genişliğini, bu yüzyılda yazılmış ve söylenmiş olan ş ir sayısının fazlalığını göz önünde bulundurarak belirli sınırlamalar getirdik. Bu sınırlamalar ışığında 17. yüzyılda yetişmiş olan âşıklardan  şık  mer, Gevherî ve Karaca Oğlan'ın ş irlerini esas alarak bir çalışma hazırladık. Değerlendirmeye aldığımız ş irlerde ise yalnızca “sevgli” konusunu göz önünde

bulundurduk. Böylece âşık şiiri için eksikliğini hissettiğimiz bazı hususların giderileceği kanaatine vardık.

ÂŞIKLARIN HAYATLARI

ÂŞIK ÖMER

Âşık Ömer'in doğum yeri ve tarihi konusunda çeşitli rivayetler vardır. Araştırmacılar âşığın şiirlerindeki tarihlerden ve mekânlardan yola çıkarak birtakım sonuçlara ulaşmışlardır. Karasoy ve Yavuz âşığın XVII. yüzyılda yaşadığı kanaatindedirler. Bu araştırmacılara göre âşık IV. Mehmet, II. Süleyman, II. Ahmet, II. Mustafa devirlerini görmüş, son yıllarını ise II. Ahmet döneminde geçirmiştir. Aşağıda verilen dörtlüklerde ise âşık nereli olduğuyla ilgili bilgiler vermiştir.

Adlîyim mahlâsım Vehbî okunur

Kemâlât-ı aşkım kisbî okunur

Vezn-i sühenimiz hasbî okunur

Tehî sanman Ömer Gözleve'lidir

(357)

Ahdine muhkemdir ilmi âmildir

Sırda sâdık olan dehri şâmildir

Vücûdu ârîdir aklı kâmindir

Şüphesiz bu Ömer Gözleve'lidir

(532)

Bu bilgilerden yola çıkan Karasoy ve Yavuz âşığın Konya Hadım'in Gözleve>Gezlevi köyünden olduğunu ileri sürmüşlerdir (Karasoy-Yavuz 2010:9).

Borotav ve Fıratlı ise “Vatan-ı aslimiz Aydın ilidir” mısrasından yola çıkarak, âşığın Aydınlı olduğunu söylemişlerdir. Âşığın IV. Mehmet, II. Ahmet ve II. Mustafa dönemlerine ait tarihî olayları anlattığı şiirlerini göz önünde bulundurarak da XVII. yüzyılda yaşadığını ve asker kökenli bir şair olduğunu belirtmişlerdir (Borotav-Fıratlı 2000:123).

Elçin; Dombrowsky, Selver Trupçu ve Eşref Semizade'nin araştırmalarından yola çıkarak âşığın Kırım Gözlevesinden olduğu fikrindedir (Elçin 1987:2).

Âşık Ömer'in tahsili konusunda elimizde net bilgiler olmasa da şiirlerine yansıyan ilmi seviye ve kullandığı mazmunlardan yola çıkarak medrese tahsili aldığı kanaatine varmak mümkündür. Elçin'in araştırmalarından yola çıkarak âşığın ilk eğitimini mahalle mektepleri'nden ve kısmen medresenin ilk basamaklarından aldığı söylenilebilir. Dombrowsky rivayetine göre sakin bir çocukluk geçiren Âşık Ömer aile kararıyla medreseye gönderilmiş ve bu eğitimiyle şark klasiklerinden Hâfız-ı Şirazî divanıyla Sa'dî'nin Gülistan ve Bostan'ını okuyacak derecede de Arapça ve Farsça öğrenmiştir (Elçin 1987:3-4).

Âşık Ömer'in şiirlerine bakıldığında onun sanat yönü bakımından eski şiirin bütün inceliklerine hâkim olduğunu görürüz. Kullandığı mazmunlar ve tamlamaların bir divan şairini aratmayacak ölçüde olduğunu fark ederiz.

Âşık Ömer'in hayatının büyük bir kısmını gurbette geçirdiğini şiirlerine bakarak anlamak mümkündür. Onun hayatında ve şiirlerinde gurbetin önemi büyüktür. Şiirlerinde adı geçen mekânlar göz önünde bulundurulduğunda, âşığın pek çok şehri gezip gördüğü söylenilebilir. Ancak şiirlerinden anlaşıldığı kadarıyla âşık, kimi zaman çalışmak ve geçimini sağlamak için kimi zaman da tahsilini arttırmak için bu seyahatleri gerçekleştirmiştir. Yine âşığın şiirlerinden yola çıkarak asker şair olması sebebiyle katıldığı savaşlar ve seferler çerçevesinde de imparatorluğa ait pek çok coğrafyayı dolaştığı anlaşılmaktadır (Karasoy-Yavuz 2010:14).

Âşık Ömer'in diğer saz şairlerinden farkı, şiirlerini bir divanda toplanmış olmasıdır. Diğer âşıkların şiirleri vefatları sonrasında derlenerek divan hâline getirilirken, Âşık Ömer kendi divanını yaşarken yazmıştır. Âşık, şiirlerinde klasik şiirin aruz ölçüsünü de halk şiirinin hece ölçüsünü de kullanmıştır. O kendisini bir divan şairi ölçüsünde görmekle birlikte, araştırmacılar tarafından başarılı bir saz şairi olarak kabul görmüştür.

Âşık Ömer'in edebî şahsiyetine dair bilgilere ulaşmamızda bize ışık tutan en önemli kaynak divanıdır. Saadeddin Nüzhet Ergun'un şiirlerini toplayarak hazırladığı divanıyla, cönk ve mecmualardaki şiirleri incelendiğinde Âşık Ömer'in divan edebiyatı etkisinde kalmış bir saz şairi olduğu hükmüne varabiliriz. Bunun yanında âşığın devrinin İstanbul Türkçesi'ni ustalıkla kullandığını da söyleyebiliriz. Âşık kısa süreliğine de olsa aldığı medrese eğitimi sayesinde İslam ilimleri ve tasavvuf konusunda bilgiler edinmiştir. Bu bilgiler ve hocası Şerifi, âşığın divan edebiyatı alanına yönelmesinde etkili olmuştur. Bunun yanında âşığın Nesimî, Fuzulî ve Neffî gibi büyük divan şairlerinin eserlerini okuması da klasik şiirin inceliklerine erişmesinde önemli bir

etkendir. Öğrenmeyi hayatında görev sayan âşık; Kuloğlu, Katibî, Kayıkçı Kul Mustafa, Yazıcı, Kâmil ve Bursalı Halil gibi âşıkların da şiirlerini okumayı ihmal etmemiştir. Âşık edindiği bu bilgiler ışığında hem içinde yaşadığı İstanbul halkının konuşma dilini hem de klasik edebiyatımızın ağır ve süslü dilini şiirlerinde harmanlayarak kullanmıştır (Elçin 1987:9).

Âşık Ömer klasik edebiyatımızın dilinin yanında, kalıplarını da şiirlerinde kullanmıştır. Âşık, şiirlerinde diğer saz şairleri gibi sade bir Türkçe kullanmak yerine, daha çok içinde Arapça ve Farsça tamlamaların bulunduğu ağır bir dil kullanmıştır. Ancak hece vezniyle yazdığı şiirlerinde daha çok sade bir Türkçe kullanmıştır. Fakat bunlarda bile Arapça ve Farsça tamlamalar kullandığı görülür. Âşık Ömer'in dile olan hâkimiyeti ve Türk kültürünü iyi bilmesi şiirlerindeki başarısının en büyük sebebi olmuştur. Bunun yanında dili çok iyi kullanması, aldığı eğitim ve çok okuması şiirlerine zenginlik katmıştır. İyi bir gözlemci olan âşık, benzetmeleri ile de dikkat çekmektedir. Divanında her ne kadar âşık tarzı şiirlere yer vermişse de dili eski edebiyatımızın tesirinden kurtulamamıştır. Âşık Ömer hem klasik şiirimizin hem de halk şiirimizin tüm şekli ve türleriyle şiirler meydana getirmiştir. Onun divanını incelediğimizde bu örnekleri görmek mümkündür. Bunlar arasında gazel, kaside, murabba, tahmis, şarkı, tardiye, müseddes, muhammes, müstezat, nazım, terki-bend, terci-ben, koşma, semai, destan, türkü vs. sayılabilir (Karasoy-Yavuz 2010: 43-62).

Âşık Ömer'in şiirleri konu çeşitliliği bakımından da oldukça zengindir. Bunu âşığın hem klasik şiir, hem de halk şiiri bilgisiyle izah etmek mümkündür. Ayrıca âşığın aldığı eğitim ve yaptığı seyahatler de şiirlerindeki konu zenginliğine katkıda bulunmuştur. Asker şair olarak bilinen Âşık Ömer, divan ve âşık şiirimizin konuları arasına memleket güzelleriyle, kahramanlık ve savaş türkülerini ekleyenlerden biridir. Başta “aşk” ve “gurbet” olmak üzere şiirlerinde pek çok konu işlemiştir. Bu konular arasında dünyanın faniliği, kader, ölüm, sevgili, Peygamber ve dört halifeye bağlılık, Süleyman, İbrahim, Nemrut, Musa, Tur gibi tarihi ve mitolojik olaylar, felek, kahramanlık vs. sayılabilir (Elçin 1987: 11-129).

Âşık Ömer'in divanı bazı kusurlar hariç hem teknik açıdan hem de kültür ve ilmî açıdan önemli bir eserdir. Halk kültürüne ve klasik şiire ait pek çok unsuru âşığın şiirlerinde bulmak mümkündür. Bu da âşığın zengin bir kültür birikimi olduğunu ve bu birikimini şiirlerine iyi yansıttığını gösterir.

GEVHERÎ

Türk âşık edebiyatının büyük isimlerinden biri olan Gevherî'nin hayatıyla ilgili çeşitli görüşler öne sürülmüştür. Araştırmacılar âşığın şiirlerinde verdiği tarihlerden, mekânlardan ve isimlerden yola çıkarak onunla ilgili bazı görüşlere ulaşmışlardır. Âşığın şiirlerindeki ipuçlarından yola çıkarak öne sürülen görüşlerden bazıları şunlardır:

M. Fuat Köprülü, Kırım Hanı Selim Giray için yazdığı bir methiyesinden yola çıkarak âşığın Kırımlı olabileceği görüşündedir (Köprülü 2004:177). Şükrü Elçin ve Saim Sakaoğlu bu görüşün aksine âşığın İstanbullu olduğu görüşünü savunmuşlardır (Elçin 1987:3, Alptekin ve Sakaoğlu 2006:52). Âşık XVII. yüzyılın ikinci yarısında şöhret bulmuştur. Bu bilgiden yola çıkan araştırmacılar, âşığın XVII. yüzyılın ilk yarısının sonlarına doğru dünyaya geldiği ihtimali üzerinde yoğunlaşmışlardır. Bu görüşün aksini savunanlardan M. Şakir Ülkü Taşır, âşığın Kâtibî ile aynı dönemde yaşadığını iddia eder. Bu nedenle de Gevherî'nin XVII. yüzyılın ilk çeyreğinde doğmuş olabileceği kanaatindedir. Hikmet Dizdaroğlu ise âşığın doğumunun daha geç tarihlerde olduğunu savunur (Albayrak 1998: 11).

Âşığın adıyla ilgili de birtakım farklı görüşler öne sürülmüştür. Bu görüşler de âşığın şiirlerine dayanılarak ortaya konulmuştur. Elçin'in karşılaştığı bir koşmada Gevherî'nin adı "Mustafa" olarak kaydedilmiştir. Elçin'in Flat (339-b) mecmualarından tespit ettiği bir başka şiirde ise âşığın adı "Mehmed" olarak geçmektedir. Bu ismin geçtiği dörtlük şöyledir:

Gevherî mahrem-i aşkıdır ebed
Çektiğim hicrâna yoktur aded
Bir garip kulundur kemter Mehmed
Kurban ol der isen ferman senindir

Elçin, karşılaştığı bu iki farklı kaynaktan hareketle âşığa ait olduğu düşünülen "Mustafa" adının göbek adı olabileceği, âşığın asıl adının ise "Mehmet" olduğu görüşündedir (Elçin 1998:9).

Âşığın hayatına dair bilgiler yalnızca cönkler ve bazı mecmualardaki şiirlerden faydalanılarak elde edildiği için pek çok tartışmaya neden olmuştur. Bu tartışmalar ışığında kesin olmamakla birlikte birtakım görüşlerle, âşığın hayatı aydınlığa

kavuşturulmaya çalışılmıştır. Âşığın nereli olduğu, hangi coğrafyalarda yaşadığı, hangi mesleklerle uğraştığına dair bu bilgileri Şükrü Elçin örnekleriyle beraber şu şekilde vermiştir:

Müstakimzâde Süleyman Sa'deddin Efendi'ye ait günümüze ulaşan bilgilere göre âşık, IV. Mehmed ve II. Mustafa dönemlerinde yaşamıştır. Mehmed Bahri Paşa'nın da divan kâtipliğini yapmıştır. Âşık şu mısralarında:

Felek yad illere düşürdü beni
Gurbet diyârına döndürdü yüzü
İslâmbol illeri elvedâ sizi
Kalsın seyrangâhım olan bağlar

gurbete çıkışını anlatmıştır. Âşığın bu mısraları, İstanbul'dan ayrılıp, Şam'a ve Bağdat'ta giderken yazdığı düşünülmektedir. Elçin'inin verdiği bilgilerden ve Gevherî'nin incelediğimiz şiirlerinden yola çıkarak âşığın divan kâtipliği vazifesiyle imparatorluğun pek çok yerini dolaştığını anlıyoruz. Fakat bu gezginlik âşıklık geleneği bağlamında gurbete çıkma şekli değildir. Aşağıdaki dörtlüklerde verilen bilgilerden, âşığın Şam ve Bağdat'ta bulunduğu anlaşılmaktadır.

1

Bağdâdî turnayım vardı ilimiz
Yoktur gurbetlikte sorar hâlimiz
Dost köyüne uğrar iken yolumuz
Yavru şahin vurdu sînem yaralı

2

Tâzelendi âlem nevbahar oldu
Gel sevdiğim senin ile gidelim
Açıldı her taraf sebzezar oldu
Gel efendim Şam'a doğru gidelim

3

Gevherî der şâhım beni istersen
Ta Arabistan'ı Şam'ı yokla gel

Kangısın beklesin Gevherî divâne

Şam'a Şarka gider hezar yolun var

Bir mersiyesinden ise âşığın Rumeli'de de bulunduğunu anlıyoruz (Elçin 1998:10-11/14-15).

Araştırmacılar Gevherî'nin ölümü hususunda da birtakım yorumlarda bulunmuşlardır. Âşığın ölümüyle ilgili yapılan yorumlar ve bunlardan elde edilen sonuçlar şöyledir:

Âşığın bir koşmasında verdiği bilgilere göre (1127/1715-1716) tarihleri arasında hayatta bulunduğu fikrine ulaşılmaktadır. Bu koşmadan alınan ilgili kısım şöyledir:

Der Gevherî her dem gönlümüz fârig

Dünyâ bir gölgelik harblere lâyük

Bin yüz yirmi yedi üstüne târih

Gider serimizden bu bir dumandır

Aynı şiirin bir başka cönkte tespit edilen varyantından alınan aşağıdaki kısımda tarih (1150/1737) olarak verilmiştir.

Gevherî o yâre olmuştur fârig

Gönül bezirgândır dilber meterik

Sene bin yüz elli yazıldı târih

Sanmayın kalmıyor bu bir dumandır

Bu dörtlüğe göre Gevherî (1150/1737) tarihinden sonra ölmüştür. Bu iki dörtlüğü inceleyen Elçin, (1150/1737) tarihinden bahseden dörtlüğün tecrübesiz biri tarafından kaydedilmiş, geçersiz bir bilgi olduğu görüşündedir. Elçin'e göre (1127/1715-1716) tarihi daha akla yatkındır ve Gevherî'nin III. Ahmed (1703-1730) döneminde öldüğü muhtemeldir. Gevherî'nin divânını incelediğimizde az-çok bir medrese eğitimi aldığını görmek mümkündür. Âşığın şiirlerinde kullandığı tamlamalar ve mazmunlar klasik şiirimizin inceliklerini yansıtmaktadır. Bu da bize âşığın divân edebiyatımızı yakından tanıdığını gösterir. Âşık şiirlerindeki ahenk ve incelik sayesinde yüzyıllar boyunca adını duyurmuş ve şiirlerinin zevkle okunmasını sağlamıştır.

XX. yüzyılın başlarına kadar tüm imparatorluk sahasında ilgi gören Gevherî'nin şiirleri pek çok cönk ve mecmuada yer bulmuştur. Âşık tarzı şiirin tüm şekil ve türlerinde başarılı örnekler veren şair, şiirlerinde vezin ve kafiyeyle ustalıkla kullanarak, konuşma diline yaklaşır kolaylıkta başarılı örnekler vermiştir. Şair aldığı eğitim nedeniyle dönemi saz şairlerine oranla ağır bir dil kullanmış ve klasik şiir diline yaklaşmıştır (Albayrak 1998:17-18).

Kaynak olarak kullandığımız Gevherî'ye ait Şükrü Elçin'in yayınladığı divanı incelediğimizde âşığın birbirine benzeyen pek çok mısrasıyla karşılaştık. Âşığın aynı benzetme unsurunu birçok şiirinde kullandığı gördük. Bu nedenle ilk kez karşılaştığımız bazı şiirleri daha önce okuduğumuz fikrine kapıldığımız zamanlar oldu. Bu durumu Elçin şu şekilde açıklamıştır:

“Âşık tarzı şiir geleneğinde hazırlıksız söyleme esas alındığı için Gevherî'nin şiirlerinde de birtakım vezin ve kafiye hatalarına rastlanmaktadır. Ancak bu kusurların tamamını âşığa yüklemek doğru değildir. Âşık tarzı şiirde usta malı söyleme geleneği çerçevesinde değerlendirildiğinde, bu şiirlere pek çok farklı âşığın müdahale etmiş olabileceği de göz ardı edilmemelidir. Gevherî'nin şiirlerindeki bu kusurların, asrın divan şairlerinin şiirlerinde de yaygın olarak görüldüğünü söyleye biliriz” (Elçin 1998: 17-18).

Gevherî âşık tarzı şiir geleneğinin hemen bütün konularında başarılı örnekler vermiştir. Âşıklık geleneği içinde yetişen her âşığın şiirinde olduğu gibi Gevherî'nin şiirlerinde de bir güzelden bahsedilir ve bu şiirlerin pek çoğunda o güzel methedilerek anlatılır. Bu tarz şiirlerde, âşığın terk derdinin sevdiği bu güzele kavuşmak isteği olduğu görülür. Ancak sevgiliye kavuşmak âşık için pek de mümkün sayılmaz. Çünkü sevgili onun karşısına her zaman bir engel çıkarır. Bu engeller arasında âşığın en çok canını yakanlar “rakip” ve “ayrılık”tır. Bu engellere bir de sevgilinin nazı, cefası, merhametsizliği ve vefasızlığı eklenince âşık için hayat tam anlamıyla bir işkenceye dönüşür. Kötü kader, talihsizlik âşığın peşini bırakmayan karanlık gölgeler gibi onu takip eder. Bunun üzerine âşık bütün bunlara sebep olan sevgiliden, rakipten, ayrılıktan, kötü kaderinden, zamandan ve felekten şikâyet eder. Bütün bu olumsuzluklara rağmen âşık yazdığı şiirlerinde, kendini ayakta tutan ve yaşama sebebi olarak gördüğü aşkın ve bu aşka sebep olan sevgilinin peşinden koşar (Elçin 1998:18).

Gevherî yazmış olduğu şiirleriyle yaşadığı dönemdeki diğer âşıklar üzerinde etkili olduğu gibi, etkisi zamanımıza kadar da gelmiş sevilen bir âşıktır. Bunda hem

âşığın şiirlerinin güzelliği, hem de yaşadığı dönemin kültürünü çok iyi yansıtmış olmasının etkisi büyüktür.

KARACA OĞLAN

Âşık tarzı şiirin en önemli temsilcilerinden biri sayılan Karaca Oğlan'ın hayatı hakkındaki bilgilerimiz yok denecek kadar azdır. Onunla ilgili bildiklerimiz şiirlerinden hareketle öğrendiklerimiz, Karaca Oğlan adına bağlı halk arasında yaşamakta olan hikâyeler, bir kısım menkıbeler ve tarihi kaynaklarda onunla ilişkilendirilebilecek birtakım değerlendirmelerden ibarettir (Sakaoğlu 2004: 105; Başgöz 1984:28).

Karaca Oğlan'ın yaşadığı dönemle ilgili ilk değerlendirmeler Köprülü'ye aittir. 1920'li yıllarda başlatılan Karaca Oğlan araştırmaları yoğunlaşarak devam etmiştir. Karaca Oğlan'ın yaşadığı yüzyıl ve nereli olduğu hususunda çeşitli araştırmacılar tarafından birbirinden farklı pek çok görüş ileri sürülmüştür. XVII. yüzyılda hatta XVIII. yüzyıl başlarında yaşamış olabileceğiyle ilgili görüşler bir kısım sözlü ve yazılı delillerle savunulmuştur. Bu gün kesinlikle bildiğimiz bir şey var ki bu da tek bir Karaca Oğlan'ın yaşamadığıdır. Araştırmacıların kaynaklardan tespit ettiği kadarıyla en az dört âşık Karaca Oğlan mahlasını kullanmıştır. Bu sebeple elimizdeki Karaca Oğlan mahlaslı şiirleri tek bir sanatçıya bağlamak da zordur. Başta Ahmet Kutsi Tecer'in iddia ettiği şekliyle XVI. yüzyılda yaşamış bir Karaca Oğlan tespit edilmiştir. Bu bağlamda ileri sürülen delilleri şöyle sıralayabiliriz:

Gelibolulu Mustafa Âli Efendi'nin 1599-1600 yıllarında tamamladığı Mevâidü'n Nefâis fi Kavâ'idü'l Mecâlis adlı eserinde Karaca Oğlan'a ait olan şiirlerden bahsedilmiştir. 1582'de yazılan bir surnâmede “Karaca Oğlan türküsüyle gönül eğlendirmek” şeklinde başka bir kayıt da mevcuttur. Ayrıca Ahmet Kutsi Tecer'in XVI. yüzyılda kalan bir yazma içerisinde tespit edip yayınladığı Karaca Oğlan mahlaslı bir şiir de mevcuttur. Bu kaynaklar ışığında Ahmet Kutsi Tecer, Karaca Oğlan'ın XVI. yüzyılda yaşadığı iddiasındadır. Karaca Oğlan'ın XVII. yüzyılda yaşadığıyla ilgili öne sürülen deliller ise şunlardır:

1707'de öldüğü bilinen Âşık Ömer'in “Şairnâme” adlı destanı iddia sahiplerinin önemli delillerinden biridir. Âşık Ömer, Şairnâme'sinde Karaca Oğlan adını XVII. yüzyılda yaşamış şairler arasında anmıştır. Bu iddia sahiplerinin bir başka delili de Ali Ufkî'nin 1648'de tamamladığı “Mecmua-i Saz-ı Söz” adlı çalışmasıdır. Âli Ufkî bu

alışmasına Karaca Oğlan'ın iki türküsünü kaydetmiştir. Karaca Oğlan'ın şiirlerinde de verilen tarihler XVII. yüzyıla denk düşmektedir.

Karac'oğlan dendi nm duyuldu

Bin on beşte göbek adım koyuldu

Araştırmacılar âşığın şiirinde verdiği (1015/1606) bu tarihler ışığında ağırlıklı olarak XVII. yüzyılda yaşadığını kabul etmektedirler (Sakaoğlu 2004: 108; Başgöz 1984: 32; Ergun 1948: 14).

Âşıklık geleneği içerisinde yetişen âşıklarımız şiirlerinde asıl adlarının yerine mahlas dediğimiz takma isimler kullanılmıştır. Klasik şiir yazan şairlerimizde de mahlas geleneğinin olduğu görülür. Mahlaslar farklı şekillerde edinilmiştir. Kimi bir adın sonuna “-oğlu” kelimesini getirerek kendilerine mahlas edinmişlerdir. Köroğlu, Koroğlu, Kuloğlu gibi âşıklara ait mahlaslar bunlara örnek olarak söylenebilir. Bazıları ise asıl isimlerinin başına birtakım sıfatlar koyup, onları mahlas olarak kullanmışlardır. Bunlara rnek olarak ise Kara Hamza, Benli Ali, Kr Ahmet vs. verilebilir. En sık rastlanan mahlaslar ise takma adının önüne âşığın nereli olduğunun getirilmesiyle oluşturulanlardır. Erzurumlu Emrah, Bayburtlu Zihn, Tokatlı Nur gibi âşıklar bu tarz mahlaslar kullanmışlardır. Ancak Karaca Oğlan'ın mahlası bunlardan biraz daha farklıdır. Diğer âşıkların mahlaslarında görülen “-oğlu” kısmının yerine âşığımızın mahlasında “oğlan” kelimesi kullanılmıştır. Ancak pek sık rastlanılmayan bu mahlası âşığa kimin verdiği bilinmemektedir. Pek çok âşığımızda olduğu gibi Karaca Oğlan'ın asıl adıyla ilgili de farklı görüşler ne sürülmüştür. Kimi araştırmacıya göre âşığın asıl ismi Sımayıl (smail), kimine göre ise Mehmet'tir. Karaca Oğlan'a ait olduğu dşnlen aşağıdaki dörtlükte ise âşığın asıl adı Hasan olarak tespit edilmiştir.

Karac'oğlan Hasan adım

Gzellerde kaldı ddım

Soldu gülüm kur(u)du suyum

Gönül ağlar şimden geri

Sakaoğlu'na göre de âşığın asıl adının “Hasan” olduğu gerçeği daha akla yakındır (Sakaoğlu 2004: 111-114).

XVII. yüzyılda yaşadığı kabul edilen Karaca Oğlan'ın doğum yeri hakkında da birbirinden farklı görüşler öne sürülmüştür. Bu görüşler ve âşığın şiirlerinde vurguladığı ilgili kısımlar şunlardır:

Göğce idi benim yerim, durağım
Evvel yakın idim, şimdi ırağım
Felek beni nazlı yardan ayırdı

Göğce'den çıktım çocuktum
Feke'ye geldim, ayıktım
Kozan'd'ıscaktan bayıktım
Karac'oğlan dön obana

Bu dörtlüklere göre Karaca Oğlan Kozan'a bağlı Feke ilçesinin Gökçe Köyü'ndendir. Gaziantep'te yaşayan Barak Türkmenleri ise âşığı kendilerinden saymaktadırlar. Bunun yanında Mersin'in Silifke, Gülnar, Mut ilçelerinde yaşayan halk da âşığı benimseyerek, ona sahip çıkmışlardır. Aşağıda verilen şu mısralar da ise:

Vatanımız Adana, Maraş
Çukurova ilimiz var

Yaylamız Bulgar Dağıdır

Binboğa'dır benim ilim

âşık, Adana, Maraş, Çukurova ve Binboğa'nın vatanı olduğunu söyler. Bir başka mısra da ise Kırşehir'in Mamalı köyünü yurdu olarak işaret eder. Âşığın şiirinden alınan bu mısra şöyledir:

Mamalı'da ben bir Rıdvanoğluyum

Bazı araştırmacılar ise bu mısra da belirtilen yerin Erzurum'un Mamahatun Köyü olduğunu iddia etmektedir (Cunbur 1985: IX-X-XI).

Erzurum, Saimbeyli, Musabeyli ve Belgrat gibi yerler de çeşitli araştırmacılar tarafından Karaca Oğlan'ın yaşadığı yerler olarak belirtilmiştir. Sakaoğlu, Karaca Oğlan'ı bir noktaya değil bir coğrafyaya bağlamanın daha uygun olduğunu söylemiştir. Bunun yanında âşığın Gökçeli Köyü'nden olabileceği düşüncesinin de daha akla yatkın olduğunu savunmuştur (Sakaoğlu 2004: 129).

Âşığın nerede doğduğu ve hangi devirde yaşadığıyla ilgili tereddütler ölümü ve mezarı için de söz konusudur. Bazı araştırmacılar halk hikâyelerinden ve âşığa ait şiirlerden yola çıkarak âşığın ölüm tarihi olarak birkaç farklı tarihten söz etmişlerdir. Yalın, elinde bulunan bir dörtlüğe dayanarak âşığın (1090/1679) yılında öldüğünü söylemiştir. Köprülü ise farklı kaynaklara dayanarak bu tarihi (1100/1689)'a çıkarmıştır. Toros, Cumbur ve Başgöz de âşığın ölüm tarihi olarak Köprülü ile aynı tarihi vermişlerdir. Sakaoğlu ise bu tarihlerin hiçbirini kabul etmeyerek âşığın ölüm tarihini XVII. yüzyıl olarak kabul etmiştir.

Âşığın mezarının bulunduğu yer ile ilgili de farklı görüşler öne sürülmüştür. Yozgat'ın Sorgun ilçesine bağlı bir köyde, Karaman iline bağlı Başdere koyağında, Mutla, Cezel yaylasında, Düziçi'nde, Erzurum'da bulunan Hodu yaylasında, Tarsus'ta mezarlarının olduğunu öne sürenler olmuştur. Karaca Oğlan'ın mezarının bu yerlerden hangisinde olduğu hususu bilinmezliklerle doludur. Sakaoğlu'nun dediği gibi "Galiba Karaca Oğlan'ın en güvenilir mezarı gönüllerimizde olanıdır" (Sakaoğlu 2004: 131-141).

Karaca Oğlan gezip gördüğü bölgelerin sosyal ve kültürel hayatını şiirlerinde ustaca yansıtmıştır. Bunun yanında bu bölgelerin dillerinden de fazlasıyla etkilenmiş ve bu dil özelliklerini değiştirmeden benimsemiştir. Bu nedenle âşık, şiirlerinde süsten uzak, basit, sade ve akıcı bir halk Türkçesi kullanmıştır. Âşığın benzetmeleri de bir o kadar basit, kurgulardan ve hayallerden uzak, gerçek dünyadan alınmış, somut şeylerdir. Âşığın dilindeki sadelik ve akıcılık onun her dönemde sevilerek ve anlaşılabilir okunmasını sağlamıştır.

Âşığın şiirleri daha çok "aşk" teması etrafında şekillenmiştir. Ancak bu aşk ilahî olmaktan çok beşeri aşktır. Âşık bu tarz şiirlerinde gezip gördüğü yerlerdeki güzelleri ve güzellikleri anlatmıştır. Bu şiirlerde ayrılık, gurbet, ölüm, tabiat, yoksulluk, vefasızlık ve yaşlılık gibi temalara da rastlanmaktadır (Cunbur 1985: IX-X-XI). Ayrıca Karaca Oğlan diğer halk şairlerinde pek fazla görülmeyen cinselliğe de şiirlerinde oldukça çok yer vermiştir. Âşık gördüğü bir güzele duyduğu aşkı da cinselliği de rahatça şiirlerinde anlatmıştır.

Âşığın şiirlerinde hazırlıksız ve çok söylemekten kaynaklanan birtakım kusurların olduğu görülmektedir. Ancak bu hataların tamamı Karaca Oğlan'a ait değildir. Âşığın şiirleri günümüze gelinceye kadar dilden dile dolaşmış ve farklı kişiler tarafından kaleme alınmıştır. Bu hataların bir kısmı da bu kişiler tarafından yapılmıştır. Bunun yanında âşığa ait olmadığı düşünülen fakat âşığa mal edilen şiirler de bu hatalara sebep olarak gösterilebilir. Karaca Oğlan halk şiiri nazım şekillerinin hemen hepsini ustalıkla kullanmıştır. Şiirlerini 4+4+3=11, 6+5=11ve 4+4=8'li hece ölçüleriyle söylemiştir. Âşığın şiirlerinde daha çok yarım kafiye kullandığı da göze çarpmaktadır (Albayrak 2001: 23).

Karaca Oğlan yaşadığı dönemin ve çevrenin sosyal-kültürel hayatını ve dilini çok iyi yansıtmış, zevkli şiirler söylemiş bir âşıktır. Bu özelliklerinden dolayı da âşığın şiirleri günümüze kadar ulaşmış ve etkisini sürdürmeye devam etmiştir.

I. BÖLÜM

I. SEVGİLİ VE SEVGİLİNİN GÜZELLİK UNSURLARI

I.1. Genel Olarak Sevgili

Şiirlerin baş kahramanı sevgilidir. Güzelliği ile şiirlere konu edilir. Sevgili şiirlerde sultandır. Âşık ise sevgiliye kulluk eden bir köledir. Yalnızca âşık değil tüm dünya sevgilinin etkisi altındadır. Güzelliği, zerafeti ile tüm dikkatleri üzerine çeker. Onu bir kez gören birdaha etkisinden kurtulamaz. Vazgeçilmezdir. Sevgili bütün bunların farkındadır ve bu özelliklerini âşığa karşı kullanır. Âşığa daima acı ve ızdırap çektirir, zulmeder. Güzelliği ile âşığın gönül evini yakar. Attığı cevri okları ile âşığın canına kasteder. Çeşitli naz oyunları ile âşığı kendisine bağlar. Daha sonra ona karşı alakasız davranarak âşığı perişan eder. Sevgilinin çektirdiği tüm bu cefalar karşısında âşık acınası durumlara düşer. Yüreği taşlaşmış olan sevgili, âşığa hiç vefa göstermez. Merhamet etmez. Onun karşısına daima bir rakip çıkarır. Bütün bunlar âşığın gözyaşı dökmesine sebep olur. Âşığın döktüğü gözyaşları da sevgiliye zevk verir. Ancak sevgili bütün bunları yapmasına rağmen suçlanıp; dışlanmaz. Hatta onun yaptığı her şey hoş görülür, günah bile sayılmaz (Kuvan 2009: 146).

İncelemiş olduğumuz şiirlerde de sevgili bütün özellikleri ile konu edilmiştir. O tam bir gönül hırsızdır. Çeşitli yollarla âşığın gönlünü ele geçirip ona acı çektirir. Bunu bazen kaşı, gözü, dudağıyla; bazen boyu, saç ve nazı ile yapar. Âşığa hem yakın hem uzak davranır. Nazıyla ve güzelliğiyle âşığa çektirdiği cefa yetmezmiş gibi karşısına bir de rakip çıkarır. Sevgili, âşığın çektiği acıyla beslenir. Sevgilinin bu özelliklerini çalışmamızda verilen bütün örneklerde görmek mümkündür.

I.2. Sevgiliyle İlgili Teşbih ve Hitaplar

I.2.1. Âb-ı Hayat (Âb-ı Hayvan)

Âb-ı hayvân; nerede olduğu tam olarak bilinmeyen ve içene ölümsüzlük bağışladığına inanılan lezzetli sudur. Bu suyun bulunmasıyla ilgili çeşitli efsaneler anlatılır. Bu efsanelerden biri şöyledir:

Efsaneye göre İskender ordusuyla bir memlekete uğrar. İskender'e bu memlekette karanlıklar ülkesinin olduğu söylenir. Bahsedilen bu ülkede insanlara ölümsüzlük veren âb-ı hayatın yer aldığından söz edilir. İskender bu suyu bulmak ister. Bunun için Hızır ile İlyas'ı da yanına alarak bahsedilen ülkeye doğru yol alır. Bu ülkeye ulaştıklarında İskender ayrılarak suyu aramaya devam edeceklerini söyler. İskender'in yanında karanlıkları aydınlatan iki mücevher vardır. Bu mücevherlerden birini Hızır ile İlyas'a verir. Diğerini de kendi yanına alır. Bu şekilde suyu aramaya koyulurlar. Hızır ile İlyas suyu ararken acıkır ve karınlarını doyurmak için bir pınarın kenarına otururlar. Hızır pınarda elini yıkarken bir damla su, yanlarında getirdikleri pişmiş bir balığın üzerine düşer ve onu canlandırır. Hızır bu suyun âb-ı hayât olduğunu anlar ve İlyas'a bunu söyler. Birlikte sudan içerler. Bir rivayete göre Hızır ile İlyas suyu içtikten sonra ilâhi bir emir gelir ve buradan kimseye bahsetmemeleri gerektiği söylenilir. Başka bir rivayete göre ise Hızır ile İlyas, İskender'e haber vermek için pınırdan ayrılır ve bir daha pınarı bulamazlar. Ancak Hızır ile İlyas suyu içtikleri için ölümsüzlüğe erişirler. Bundan sonra da kıyamete kadar Hızır denizde, İlyas karada başı sıkışanların yardımına koşarlar (Pala 2004: 3). Sevgili de sözleri, bakışları ve dudakları ile âşığa can bağışladığı için aşağıdaki örnekte âb-ı hayata benzetilmiştir.

Âb-ı hayvâna benzersin

(Gevherî s. 510/714-1).

I.2.2. Âfet

Âfet hem çok büyük felâketler için, hem de güzel kadınlar için kullanılan bir kelimedir. Sevgili, âşığın başına gelmiş en büyük bela ve felakettir. Çünkü sevgilinin kastı hep âşığın canıdır. Ona sürekli cefa eder ve âşık bu nedenle sevgiliyi afet olarak

görür. Sevgilinin afet olarak tasavvuruna ikinci bir neden sevgilinin güzelliğidir. O, güzelliği ile tam bir âfettir. Bununla ilgili örnekler aşağıda verilmiştir:

Âfetim kâkülün a'lâya benzer

(Gevherî s. 263/363-2).

Bu dil yine bir âfet-i mekkâre dolaştı

(Âşık Ömer s. 2/3-1).

I.2.3. Ak Kız

Âşık sevgilinin ten renginden dolayı, ona böyle hitap eder. Şiirlerde bu hitaba verilen örneklerden de anlaşılacağı gibi çok sık rastlanmaz.

Akça kızlar göç eyledi yurdundan

(Karaca Oğlan s. 397/28-1).

Ak kızın giydiği sarı

(Gevherî s. 477/666-3).

I.2.4. Anka

Anka, Kafdağı'nda yaşadığına inanılan efsanevî bir kuştur. Tüylerinin gök kuşağı gibi doğanın birçok rengini üzerinde barındırdığı söylenilir. Daima yükseklerde uçtuğu ve hiç yere konmadığı için ulaşılmaz olduğu düşünülür. Güzelliğiyle dillere destan olmuştur. Efsanelerde dişi bir kuş olarak anlatılır (Akalin 1993: 129) .

Ankanın sevgiliye benzetilme nedenlerinin başında da güzelliği ve ulaşılmazlığı gelir. Ankanın tüylerinin ateş olduğu ve ona yaklaşmanın mümkün olmadığından bahsedilir. Sevgili de manevî açıdan ateş gibidir. Ona yaklaşmak isteyen yakıp kavurur. Bu benzetme Gevherî'nin yalnızca bir şiirinde yapılmıştır.

Gönüller sultânı anka geliyor

(Gevherî s. 374/520-2).

I.2.5. Aslı

Aslı ünlü “Kerem ile Aslı” hikâyesinin kahramanıdır. Bu hikâye büyük bir aşkı anlatmaktadır. Kerem ile Aslı birbirlerine deliler gibi âşık iki gençtir. Ancak Aslı’nın babası bu aşka karşıdır. Onları ayırmak için her şeyi yapar. Hikâyenin sonunda tam iki âşık kavuşacaklarken, Aslı’nın babasının kurduğu tuzak yüzünden ikisi de yanarak ölür (Duymaz 2001: 255).

Karaca Oğlan bir şiirinde sevgilisini bu hikâyenin kahramanı olan Aslı’ya benzetmiştir. Âşık bu benzetme yolu ile hem sevgilisinin güzelliğini, hem de kendi aşkının büyüklüğünü anlatmaya çalışmıştır. Hikâyede Kerem, Aslı uğruna yanarak ölmüştür. Âşık da sevgilisi için bunu yapmaya hazır olduğunu belirtmiştir:

Bencileyin sen de derdli kul gibi

Nazlı sunam Han Aslı'ya benzersin

(Karaca Oğlan s. 560/328-1).

I.2.6. Ay (mâh, meh)

Ay, karanlık geceleri aydınlatan bir ışık kaynağıdır. Karanlık insanları ürkütür ve içsel bir sıkıntıya sebep olur. Geceler ay sayesinde ışığa kavuşur ve insanları bu bunalımdan kurtarır. Gündüzler nasıl güneş ile güzelleşiyorsa geceler de ay ile süslenir. Ancak ayın ışığı güneş gibi yakıcı ve kül etmekten ziyade daha nuranîdir. Sevgili de tıpkı ay gibi nur saçan etkileyici bir güzelliğe sahiptir. Aya ulaşmak ya da yaklaşmak ne kadar zorsa sevgiliye de ulaşmak o denli zordur. Sevgili tıpkı ay gibi her zaman görünmez ve yerinde duramaz. Ancak görüldüğü andan itibaren de âşığı içinde bulunduğu karanlıktan çeker alır. İncelediğimiz şiirlerden alınan aşağıdaki örneklerde sevgilinin görünmesi ayın doğuşuna benzetilmiştir. Sevgilinin göz kamaştırıcı güzelliği ile ayın etrafa yaydığı ışık denk tutulmuştur. Sevgili aya benzetilirken beyaz teni de göz önünde bulundurulmuştur. Sevgili bu şekilde karanlığın içindeki aydınlık, huzur olarak görülür. İncelediğimiz şiirlerden alınan aşağıdaki örneklerde sevgili güzelliği ve çekiciliği ile aya teşbih edilmiştir. Sevgilinin görünmesi ayın doğuşuna benzetilmiştir. Âşığa göre sevgili de tıpkı ay gibi görüldüğü zaman etrafına nur saçmaktadır. Göz kamaştırıcı güzelliği ile tüm dikkatleri üzerine çekmekte ustadır. Aşağıda verilen

örneklerde sevgili güzelliğinin yaydığı ışıkla aya benzetlmıştır.

Doğar aylar gibi doğar görünür

(Karaca Oğlan s. 403/39-3).

Kamer pınardan kabın doldurur

(Karaca Oğlan s. 476/171-4).

Âşıka kıyıcı bir mehpârem var

(Gevherî s. 85/94-2).

Unutmam haşre-dek mâh-ı tâbânım

(Gevherî s. 118/145-1).

Bedir gibi çıktı o meh meydâna

(Gevherî s. 139/178-5).

Mevlâ'yı seversen mâh-ı münîrim

(Gevherî s. 303/419-1).

I.2.7. Bağ

Bağ birçok bitkinin yetiştirildiği yerdir. Şiirlerde sevgilinin uzuvları, bağda bulunan bitkilere benzetilir. Dudakları şeftaliye, yanakları elmaya, göğüsleri turunca, boyu serviye vs. teşbih olunur. Bu bakımdan sevgili tıpkı bir bağ gibidir. Onda pek çok tadı ve güzelliği bulmak mümkündür. Aynı zamanda şiirlerde sevgiliye en sık teşbih edilen gül de bağda bulunur. Günden konu açıldığında akla hemen bülbül gelir. Bu durumda âşık, bu bağda bulunmak isteyen bir bülbül durumundadır. Bu benzetme şiirlerde aşağıdaki şekilde işlenmektedir.

Rûyanda güller açılmış

Bâğ-ı cinâna benzersin

(Gevherî s. 510/714-2).

Hüsnü bir cennet gülüdür, kendi cennet bağıdır

(Âşık Ömer s. 22/43-2).

I.2.8. Bahar

Bahar sevilen bir mevsimdir. Bu mevsimde birçok güzellik mevcuttur. Hava güzeldir, türlü   ekler açar. Baharda yayılan güzel kokular insaları mutlu eder. Sevgili de bahar gibi tazedir ve güzel kokar. Kıyafetleri ile tıpkı bahar gibi rengarenktir. Görenin içini açar ve onu güzel duygulara sevkeder. A a lar   ek açmak için nasıl bu mevsimi beklerse,   ık da tekrar canlanmak ve hayat bulmak için sevgiliyi bekler. Onu gördüğünde gönlünde   ekler açar ve taze filizler yeti ir. Bu bağlamda bahar, şiirlerde şöyle yer almaktadır:

Aldırdım elimden ol nev-bahârı

(Gevherî s. 225/307-1).

Dürlü çiçekler açılır

Bahâristana benzersin

(Gevherî s. 509/712-3).

I.2.9. Bal, Şeker

Âşık için sevgili yeryüzünde yaratılmış her şeyden tatlıdır. Onun verdiği acı ve keder bile âşık için bal gibidir. Şiirlerde bal benzetmesi daha çok sevgilinin dudakları için yapılır. Balın bin bir derde deva olduğu bilinir. Âşık için de sevgili öyledir. Arı benzetmesine sebep olarak ise, sevgilinin hercailiği gösterilebilir. O her çiçekten bal alır, her gönülde dolaşır. Bu benzetme, Karaca Oğlan'ın şiirlerinde şöyle geçmektedir:

El değmedik bir danecik arıyım

Peteklerim mühürlüdür bal ile

(Karaca Oğlan s. 428/85-2).

Altun tas içinde bala dönmüşsün

(Karaca Oğlan s. 575/356-2).

Gelin şeker şerbet tasta

Kız petekte bala benzer

(Karaca Oğlan s. 595/392-5).

I.2.10. Belâkeş, Serkeş

Serkeş, dik başlı, inatçı insanlar için kullanılan bir tabirdir. Sevgili dikbaşlı, asi ve inatçıdır. Âşık bu yüzden ona serkeş, belâkeş dilber demiştir. O inadından vazgeçip asla âşığın istediklerini yapmaz. Âşık, ondan her zaman ağyârdan uzak durmasını ister. Sevgili bunun aksine onun yanından ayrılmaz. Âşık ne istiyorsa, sevgili tersini yapar. Sürekli âşığın başını derde sokar.

İncelenen şiirlerde bu benzetmeye, yalnızca Âşık Ömere’de rastlanmıştır.

Sen belâkeş, böyle serkeş dilbere yâr olmadan
Çek elin gel cümleden Hakka itaat yok mudur
(Âşık Ömer s. 29/56-4).

I.2.11. Bülbül

Bülbül güzel görünüşlü, ötüşüyle meşhur bir kuştur. Gülleri ve baharı sever. Türk şiirinde genellikle âşığa benzetilir. Sevgiliye benzetildiği yanları daha çok sesi, gül bahçesinde yaşıyor olması ve baharı sevmesidir. Sevgilinin sesi tıpkı bülbül gibidir ve duyulduğunda insanı mest eder. O konuştuğu zaman tüm dünya susar ve onu dinler. Sevgili genellikle gül bahçesinde bulunur, kokusuyla güzelliğiyle oralara layıktır. Bülbül baharı sevmesi ve baharda ötüyor olması ile sevgiliye benzetilir. Âşık sevgilisini gördüğü zaman bahar gelir, her yerde çiçekler açar ve güzel kokular yayılır. Sevgili, âşığın dünyasına gelen baharın güzel sesli bülbülü olur. İncelemiş olduğumuz şiirlerde sevgili güzelliği ve ürkekliği ile bülbüle benzetilmiştir. Bülbülün daldan dala konması ile sevgilinin hercaiılığı arasında bir ilişki kurulmuştur. Bülbül bu bağlamda şiirlerde şöyle yer almaktadır:

Beni görüp yönün öte dönersin
Bülbül gibi daldan dala konarsın
(Karaca Oğlan s. 385/6-3).

Bir çift bülbül geldi konu çimene
Başı yeşil ayakları kırmızı
(Karaca Oğlan s. 434/94-1).

I.2.12. Can, Canan

Can hayat, ruh ve yaşayış anlamlarında kullanıldığı gibi gönül manasını da taşır. Canan ise sevgili ve gönül verilmiş kişi için kullanılan bir tabirdir. Âşık, sevgilisini her zaman canından öte görmekte, ona kıymet vermektedir. Onun her türlü cefasına göğüs germekte ve canı pahasına aşkı için mücadele etmektedir. Sevgilinin uğruna ölmeye hazır olduğu için, canın sevgilinin yanında bir kıymeti yoktur. Âşığın gönlü, kalbi ve ruhu sevgiliyle doludur. Âşık yalnızca onun için yaşadığından bütün bunların yerine sevgili geçmiştir. Bu bağlamda can ve canan şiirlerde şöyle yer almaktadır:

Can esirgemezdim cananım senden

(Karaca Oğlan s. 417/63-4).

Nâgehan perî-veş gördüm cânânı

(Gevherî s. 51/44-1).

Cânan ile dildar ile yâr ile

(Gevherî s. 53/46-1).

Dedim cânâ beni güldür

(Gevherî s. 469/ 655-3).

Adulerle adavetler edüp her demde ey cânan

Rakib-i nâ-sezâlarla ezalar hep seninçindir

(Âşık Ömer s. 5/7-1).

Cânım beni al yanına huddam olayım ben

(Âşık Ömer s. 5/8-1).

I.2.13. Cellat, Zalim

Sevgili acımasız ve zalimdir. Onun gözü hep âşığın canındadır, yaptığı her şey bu kasıtlardır. Onun acı çekmesinden, ölüm döşeklerine düşmesinden zevk alır. Asla merhamet göstermez, tıpkı cellatlar gibi acımasız, zalim ve gaddardır. Sevgilinin cellatlığı ve zalimliği görev edinmiş olması, âşığa eziyetlerinde rahat olmasına ve kendini haklı görmesine neden olmuştur. Sevgilinin can alıcılığı, zalimliği Karaca Oğlan'ın şiirde aşağıdaki şekilde işlenmiştir.

Sabahtan uğradım ben bir güzele
Yörü ey günahkâr kul dedi bir kız
Bugün cellat olur kıyarım cana
Hemen yoktur imdat bil dedi bir kız

(Karaca Oğlan s. 649/497-1).

I.2.14. Ceylan (Ahu)

Ceylan şiirlerde siyah ve iri gözleriyle, ürkekliği ve kokusuyla sevgili için benzetme unsuru olarak kullanılır. Narin ve estetik yapısıyla sevgili tıpkı bir ceylan gibidir. Ceylanlar narin fiziksel özelliklerinin yanında hareketlerindeki estetiklikle de bilinen hayvanlardır. Sevgili nazlı duruşu ve yürüşündeki ahenkle de ceylana benzetilir. Misk ceylanların, karın bölgesinde oluşan kisten elde edilen ve güzelliğiyle bilinen bir kokudur. Miskin şiirlerde sevgilinin kokusu olarak konu edildiği görülür. Onun saçları, teni ve geçtiği her yer misk gibi kokar. Bu nedenle de sevgili ceylan olarak hayal edilir. Ceylanlar bütün bu özelliklerinin yanında av hayvanı olması nedeniyle de sevgiliyle ilişkilendirilir. Bu hayvanlar güçlü bir yapıya sahip olmadıkları için, avcılar karşısında onları koruyan tek şey ürkek ve temkinli davranışlarıdır. Kendilerine kurulan tuzaklardan ancak bu yolla kurtulabilirler. Sevgili de şiirlerde tıpkı ceylan gibi temkinli ve ürkek tavırlarıyla konu edilir. Ancak sevgilinin temkinli davranmasının sebebi âşıktan korkması değil, âşığın kendisini görmek için hazırladığı tuzaklardan korunmak içindir. Sevgili âşığa görünmeyerek hem naz eder, hem de âşığın cefasını artırır. Aşağıda verilen örneklerde ceylan bu özelliklerinin yanında yaşadığı mekânlarla da konu edilmiştir. Âşık sevgiliyi çöllerde ve sarp kayalıklarda dolaşan ceylana benzetmiştir. Bu benzetmeyle âşık hem sevgilinin ulaşılmazlığına değinmiş, hem de Mecnûn'un çöllere düştüğünde, ceylanlarla dostluk etmesine telmihte bulunmuştur (Pala 2004: 14).

Sandım akça ceran bir çöllerde gezer
San kınalı keklik indi pınara

(Karaca Oğlan s. 397/28-2).

İki gözü kara, ceylan yavrusu

(Karaca Oğlan s. 460/140-3).

Ağca ceran gibi çölde ne gezer
Tülü maya gibi sallan gez gelin

(Karaca Oğlan s. 553/316-3).

Bilmem boz geyiktir bilmem ak ceran
Yüce yüce sarı kayada neler var

(Karaca Oğlan s. 583/372-4).

Çeşme-i sâhir misin yoksa ceyrânım

(Gevherî s. 187/248-5).

Ne kaçasın benden ceyran kuzusu

(Gevherî s. 204/275-1).

Gel benim körpe merâlim

(Gevherî s. 472/659-1).

Güzel âhu düzenim yakıtı

(Gevherî s. 726/8-4).

I.2.15. Civan, Taze, Yavru (Körpe, Küçük)

Sevgili, gençliği ve güzelliği sebebiyle civan olarak vasıflandırılır. İstiâre yoluyla civan kelimesiyle sevgili kastedilmektedir. Civan aynı zamanda sevgilinin bir sıfatı olarak düşünülmüştür. Sevgili henüz açılmamış, saf ve fetanlığı öğrenmemiş hâliyle civana benzetilmektedir. Onun bu hâli âşıklarının gönlünü çelmesinde daha tesirli olmasını sağlar. Saf kelimesi katıksız, temiz ve masum anlamı taşır. Bu özellikler daha çok çocuklarda görülür. Âşık sevgilinin yaşının küçüklüğünü vurgularken, aynı zamanda onun saflığı ve temizliğine de değinmiştir (Sefercioğlu 2001: 139). Henüz taze olan sevgili hiçbir şeyin kıymetini bilmez. Her şeyi kırıp döker. Âşığı onun için ne yaparsa yapsın sevgili toyluğu nedeniyle bunu anlayamaz ve ona hep sırt döner. Âşığın kalbini kırıp onu, incitir.

İncelenen şiirlerde sevgili genellikle körpe, taze ve yavru olarak konu edilmiştir. Sevgilinin yaşının küçüklüğü, güzelliğinin sebebi gibi gösterilmiştir.

Naçar kaldım şu yavruyu öğmeden

(Karaca Oğlan s. 387/9-2).

Rahvanlı tatar mı oldun güçücek

(Karaca Oğlan s. 470/159-1).

Körpem gelir benim her dem yâdıma

(Karaca Oğlan s. 594/391-5).

Çok zaman görmedim böyle bir taze

(Gevherî s. 84/93-5).

Şunda bir yavriya gönül düşürdüm

(Gevherî s. 85/94-1).

Aşkına düşeli ol nev-civânın

(Gevherî s. 154/199-2).

Bulunmaz bir genc-i nihânsın cânım

(Gevherî s. 184/244-5).

Ey melek sîmâlı nevreste civân

(Gevherî s. 271/375-1).

Dirigâ ben cüdâ düştüm yine bir nev-civânıman

(Âşık Ömer s. 3/5-1).

Bugün ben bir civân gördüm yeşiller giymiş ak üzre

(Âşık Ömer s. 17/33-1).

Gel tulu eyle ki bir âlem-nümâsın ey civan

Âleme şevki cemâlin nur gibi par par yanar

(Âşık Ömer s. 31/60-4).

I.2.16. Dilber, Dîlcû, Dîlrûba

Dilcu, dildâr; gönül çelen, birinin gönlünü almış kişilere söylenir. Sevgili birçok gönle girmiş bir gönül çelendir. Özellikle âşığın aklını başından almış, kalbine girmiştir. Güzelliği ve tatlı dili ile âşığı kandırıp, kendine bağlamıştır. Dilber ise daha çok güzel olan bayanlar için kullanılan bir hitaptır. Gevherî ve Âşık Ömer'in şiirlerinde bu benzetme ve hitaplara geniş yer verilmiştir.

Bir vefâlı dilber gösterin bana

(Gevherî s. 40/24-3).

Nazîrin bulunmaz dilber-i ra'nâ

(Gevherî s. 214/289-1).

Dilberim var ise kasdın, gel Hicaza bul beni

(Âşık Ömer s. 2/1-1).

Gezme ağyârla dedim buna kulak da asmadı

Ben nasıyhat eylerim dildâra her gün her gece

(Âşık Ömer s. 13/23-3).

Âteşi hicrile dilber bağrımı yakmaktadır.

(Âşık Ömer s. 13/24-3).

Dilberâ bir vakt ola, geçmiş zamanım diyesin

Hüsnüne bakıp da solmuş gülistânım diyesin

(Âşık Ömer s. 20/39-1).

Ne günah ettim yanında bilmedim cürmüm nedir

Söylemez oldu bana dildârım üç günden beri

(Âşık Ömer s. 39/76-1).

Müptelâdır dilrübâ âlem sana

Hüsnünü seyreyleyen olur fenâ

(Âşık Ömer s. 50/93-1).

Gelip bostana ey dîlcû

Açıl gül mevsimidir bu

(Âşık Ömer s. 52/96-3).

I.2.17. Doğan (Balaban), Şahbaz, Şahin, Üveyik

Doğan, şahbaz ve şahin yırtıcı kuşlardandır. Üveyik ise av olan bir türdür. Âşık her üç kuşu da yırtıcı kuş olarak değerlendirerek sevgiliye benzetmiştir. Sevgilisini doğan, şahin ve üveyik gibi avcı kuşlara benzetmesinin sebebi, âşığın gönül kuşunun av olmasındandır. Sevgili, her fırsatta âşığın gönül kuşunu yakalamaya, ona sahip olmaya çalışır. Bunun için çeşitli tuzaklar kurar. Sevgiliye bu hususta en çok saçları, gözleri, bakışları ve beni yardımcı olur. Sevgili saçlarını bir ip gibi kullanır. Gözleri ve bakışları ile âşığı kendine bağlar. Benlerini de yem olarak kullanır. Bu tuzağa düşen âşığı ip gibi olan saçlarını kullanarak yakalar. Âşık da her defasında, sevgilinin bu tuzaklarına düşerek onun esiri olur. İncelediğimiz şiirlerde sevgili bakışları ve

acımasızlığı ile bu kuşlara benzetilmiştir. Sevgilinin âşığı kendine bağlaması ile kuşların avcılığı arasında benzerlikler kurulmuştur.

İndiririm güzel seni havadan
Bir gözleri kanlı üveyk isen de
(Karaca Oğlan s. 404/41-1).

Üsküfün aldırılmış balaban gibi
Bakan dilber beni mecnun eyledi
(Karaca Oğlan s. 437/99-1).

Birini benzettim yavru şahana
Birini benzettim aynı doğana
Emsâli gelmemiş devr-i cihana
El göğüste hizmet eder ikisi
(Karaca Oğlan s. 463/146-2).

Dili bülbül kendisi bir şahandır
(Karaca Oğlan s. 598/399-1).

Yavru şahin vurdu sînem yârelî
(Gevherî s. 106/127-5).

Ne küstahlık ettim sana şahbâzım
(Gevherî s. 275/380-5).

I.2.18. Dost, Düşman

Sevgilinin dostluğu, düşmanlığı pek belli olmaz. Bazen bir dost gibi âşığı düşünür, ondan güzel yüzünü esirgemez. Bazen de bir düşman gibi ondan küçük bir bakışı bile esirger. Sevgili zaten fitnedir, âşığına bazen yaklaşır onun aklını perişan eder. Bazen de uzaklaşır gönlünü viran eder. Âşıkların şiirlerinde, sevgilinin dost ve düşmanlığının konu edildiği örnekler şunlardır:

Seherde uğradım dostun köyüne
Hoş geldin sevdiğim in dedi bana
(Karaca Oğlan s. 392/18-1).

Düşman gibi dost karşımda

Zülüflerin bağlar şimdi

(Karaca Oğlan s. 442/109-1).

Dost köyüne uğrar iken yolumuz

(Gevherî s. 106/127-3).

Dost beni terkeylemiş de, salınır ağyâr ile

Başımı uğrattım ancak bir kuru kavgaya ben

(Âşık Ömer s. 23/46-1).

Ömer der ki terk-i diyâr eyledim

Şimdi ben dostumdan firâr eyledim

(Âşık Ömer s. 33/64-4).

Ben kuluna hâlin sorarsan dostum

Hâlim Yakup gibi gam ile hemdir

(Âşık Ömer s. 56/103-5).

I.2.19. El Kızı

El, yabancı anlamında kullanılan bir sözcüktür. Anadolu'da gelinler için el kızı tabiri kullanılır. Âşık için de sevgili el kızıdır. Âşık onu, kendine gelin olarak almak ister. Ancak sevgili için âşığın bu isteğinin önemi yoktur. Âşık kendinden uzak durduğu için de sevgiliyi el olarak görmektedir. Sevgili, âşığa yabancı gibi davranır, onu tanımazlıktan gelir. Bu tabire yalnızca Karaca Oğlan'ın bir şiirinde yer verilmiştir:

Elin kızı ele gelmez

(Karaca Oğlan s. 443/110-4).

I.2.20. Esir

Şiirlerde sevgilinin esire teşbihine çok sık rastlanmaz. Genelde esir olan âşıktır, o sevgilisine kul köledir. Ancak sevgiliye esir benzetmesi yapılmış olmasında bile, yine onun üstünlüğü vurgulanmaya çalışılmıştır.

Eskiden pazarlarda çok güzel olan kızlar cariye olarak satılmış. Bu kızlara güzellikleri nispetinde paha biçilirmiş. Âşık da çok güzel olan sevgilisini bu benzetme

yoluyla yüceltmeye çalışmıştır. Karaca Oğlan şiirinde, sevgili için dönemin en gözde yerleri olan Hindistan ve Mısır verilse, sevgilinin değerini karşılayamayacağını söyleyerek onun güzelliğini ve eşsizliğini vurgulamıştır.

Ben bir bezirgânım, sen de bir yesir
Bahanı ödemez Hind ile Mısır

(Karaca Oğlan s. 585/376-1).

I.2.21. Fidan

Sevgili yaşının küçüklüğü ve toyluğunun yanında vücudunun düzgünlüğü, kibarlığı ve inceliği ile de fidana benzetilir. Sevgili, ruhunun hasas oluşuyla da fidan gibidir. Çabuk incinir ve dokunulduğunda hemen kırılır.

Gevherî, bir şiirinde bu benzetmeyi şu şekilde yapmıştır:

Henüz yetişmiştir taze fidandan

(Gevherî s. 181/240-4).

I.2.22. Gelin

Âşık, sevgilinin tazeliğini ve gençliğini vurgulamak için ona gelin demektedir. Bu, günümüzde de kullanılan bir tabirdir. Yeni evlenmiş olan genç kızlara “gelin” diye hitap edilmektedir. Ancak âşık burada, gelin diye hitap ettiği sevgilinin evliliğini vurgulamamıştır. Onun kendine gelin olmasını istediği için böyle bir ifade kullanmıştır.

Bu hitaba incelediğimiz şiirlerde Karaca Oğlan’da rastlanmaktadır:

İndim gittim yaylasına eline

Hayrân oldum ben bir taze gelin

(Karaca Oğlan s. 409/50-1).

Gönül mürüvvetsiz gelinde kaldı

(Karaca Oğlan s. 415/61-1).

Sürmeli gelinin derd’ aldı beni

(Karaca Oğlan s. 456/133-3).

I.2.23. Gül, Gonca

Gül şiirlerde güzelliği, rengi, ve kokusu dolayısıyla sık yer alan bir çiçektir. Açışı ile insanlara neşe ve huzur getirir. Gül, seher vaktinde bülbül sesleri eşliğinde açar. Onun açışına sabah rüzgârı yardımcı olur. Gülün açma mevsimi olan bahar, insanlarda sevince ve coşkuya neden olur. Güle benzeyen sevgilinin görünmesi de baharının gelişine benzetilir. Âşık, sevgilisini görünce tıpkı baharın gelişine sevinen insanlar gibi heyecana ve sevince kapılır. Âşık için gülün açması bayramın ve sevinçli günlerin gelmesi, dünyanın değişmesi demektir. Gül bütün bu özelliklerinin yanında bülbül ile olan büyük aşkıyla da şiirlerde yer alır. Bülbül, güle deli gibi âşıktır. Onun açması ile bülbülün gönlü neşe bulur. Bu nedenle bülbül gülün açma mevsimi olan baharın dışında pek fazla ötmez. Şiirlerde sevgili gülü, âşık ise bülbülü temsil eder (Kurnaz 1997: 387).

İncelemiş olduğumuz şiirlerde gül daha çok güzelliği ve kokusu dolayısıyla konu edilmiştir. Sevgili tazeliği ve güzelliğinin yanında kokusu ile gonca bir gül olarak tasavvur edilmiştir. Bunun yanında âşıklar şiirlerinde gül ile bülbülün aşkına atıfta bulunarak, sevgiliye duyulan büyük aşkı anlatmışlardır.

Seherde açılan gonca gül gibi

Sandım kan damlamış karın üstüne

(Karaca Oğlan s. 411/53-3).

Anan bana versin şunca mal ile

Koklayım bir domurcuk gül gibi

(Karaca Oğlan s. 435/96-2).

Birini benzettim bahçe gülüne

Birini benzettim selvi dalına

(Karaca Oğlan s. 464/146-3).

İki bülbül bir kafeste öterim

Konmaz mıyım yeni açmış güle ben

(Karaca Oğlan s. 527/267-3).

İki güzel birbirine düşesi

Biri güldür biri gül menevşesi

(Karaca Oğlan s. 622/443-5).

Çok gülistan gördüm ammâ görmedim

Sencileyin gonca güller içinde

(Gevherî s. 44/32-2).

Varın fedâ eyle hüsn-i gül-zâr

(Gevherî s. 62/60-2).

Bülbülüm gülüne varılmaz hârdan

(Gevherî s. 71/73-2).

Yapraklar üstünde gonca gül gibi

Yavru yeşil giymiş alın üstüne

(Gevherî s. 71/73-3).

Hâr ile yâr olan gülde nem kaldı

(Gevherî s. 82/91-1).

Bülbül ittin beni gonce fidâna

(Gevherî s. 136/173-2).

Bu bağ-ı âlemde ben bir bülbüle

Gonce-i ra'nâyı çok gördü felek

(Gevherî s. 137/175-1).

Seherde açılmış gonce gül gibi

Hâtırın şâd olsun gül efendim gül

(Gevherî s. 164/215-1).

Gülistân-ı aşka bülbül olalı

Güliden kat'ı nazar hâl bulamadım

(Gevherî s. 176/233-1).

Cennet bahçesinde perverde olmuş

Açılmış bir gonca fidansın cânım

(Gevherî s. 184/244-1).

Gonce gül fidanım safâlar geldin

(Gevherî s. 249/342-1).

Lûtf eyle aziz başın içün ey gül-i ahmer

(Gevherî s. 629/887-4).

Gülşende figan eyleriken bülbül-i şeyda
Gül bülbüle, bülbül güle, gül hare dolaştı
(Âşık Ömer s. 3/3-3).

Nevreside gonçe gülsün ben bilirim kadrini
Cennetin bağındaki rıdvana vermem seni
(Âşık Ömer s. 17/34-1).

Hâr neyler, bülbül-i bîçâreye güldür eden
Netti düşman, zâr ü nalân eyleyen sensin beni
(Âşık Ömer s. 19/37-2).

Der Ömer ki şu cihanda var mı bir ehli nazâr
Gurbet ilde mesken etmiş kılıyor âh ile zâr
Kimisi zevk ü safada, kimisi giryân ü zâr
Can gözile bir nazar kıldım gül-i hamrâya ben
(Âşık Ömer s. 24/46-4).

Bülbül gibi cüdâ düştüm gülümden
Beni sen ayırdın yurdum, elimden
(Âşık Ömer s. 33/64-3).

Hâlimden bîhaber o kaddi râna
Tabibim tazedir şifayı bilmez
(Âşık Ömer s. 48/87-1).

Misali gonce-i gülşen
Salın serv-i revânım sen
(Âşık Ömer s. 52/96-1).

Cihanda sen gibi râna
Bulunmaz şuhu bi hemta
(Âşık Ömer s. 52/97-2).

Ey bâd-ı saba sümbül ü reyhanıma deyme
Aklım dağılır zülf-i perişânıma deyme
Ey zâğ-ı siyah çek elini gülden ırağ ol
Bülbül yeridir gonce-i handânıma deyme
(Âşık Ömer s. 53/99-1).

Gördüm o gül goncenin hâr ile hemdem olduğun

Tazedir sinemdeki dağı nihânım tazedir

(Âşık Ömer s. 55/102-1).

I.2.24. Güneş (Âfitâb)

Sevgili ile güneş arasındaki benzerlik güneşin; yakıcılığı, ısıltısı, renk cümbüşü, yüksekliği ve buna bağlı olarak erişilmezliğine dayanır. Şiirlerde sevgili eşsizliği, göz alıcılığı ile âşığın gönlünü yakar. Görülmemiş güzelliği ve parlak teni ile gözleri kamaştırır. Güneşin doğması ile dünya nasıl aydınlığa kavuşursa, sevgilinin görünmesiyle de âşığın dünyası aydınlanır. Güneşin gündüz görünüp gece kaybolmasıyla, sevgilinin bir görünüp bir kaybolması arasında büyük bir benzerlik vardır. Işığının etkisinden ve gücünden dolayı, güneşe doğrudan bakmak mümkün değildir. Bu bakış uzatılırsa körlüğe bile sebep olabilir. Âşık için sevgiliye bakmak bu kadar güçtür. Güneşe bakmak kör eder, fakat sevgiliye uzun süre bakmak ölüme sebeptir. Âşığın yüreğinin bunu kaldırması mümkün değildir. İnsanlık için güneşsiz bir dünya düşünölemeyeceği gibi, âşık için de sevgilisiz bir dünya düşünölemez.

Sevgili incelemiş olduğumuz şiirlerde de yakıcı ve göz kamaştırıcı güzelliği dolayısıyla güneşe teşbih edilmiştir. Üzerine giydiğı al renkli kıyafetleri de bu benzerliğe neden olmuştur. Bu şekilde sevgili kızıl ışıklarını yayan bir güneşi andırmaktadır. Gevherî aşağıda verilen bir mısrasında sevgiliyi kış güneşine benzetmiştir. Kış güneşi nadir zamanlarda ortaya çıkar. Bir görünüp bir kaybolur. İnsanlar kışın çıkan bu güneşle ısınır, mutlu olurlar. Kışın soğundan kısa bir süre de olsa uzaklaşırlar. Âşık da ender zamanlarda karşılaştığı sevgilisini gördüğünde böyle bir heyecana ve mutluluğa kavuşur. Âşığın sevgilisinden uzak kaldığı dönemlerde buz kesen kalbi, onu gördüğünde ısınır ve yeniden hayat bulur.

Al geyinmiş de çiçekler sokunmuş

Ala güneş gibi doğdu sabahtan

(Karaca Oğlan s. 526/265-1).

Âfitâbım şevkım ömrümün varı

(Gevherî s. 249/341-1).

Ol mihr-i dîrahşânım ne zaman gelür
(Gevherî s. 398/555-1).

Âfitâb-ı şitâ misli
Gâh doğar gâh dolunursun
(Gevherî s. 518/725-2).

I.2.25. Güvercin

Güvercin, görünüşüyle oldukça güzel ve zarif bir kuş türüdür. Göğsü hafif dışa doğru çıkıntılı ve boynu dik bir duruşu vardır. Bu sebepten âşık sevgilisine güvercin benzetmesi yapmıştır. Bu benzetme yalnızca Karaca Oğlan'ın bir şiirinde geçmektedir:

Güvercin duruşlu keklik sekişli
(Karaca Oğlan s. 505/224-3).

I.2.26. Güzel

Âşık sevgilinin güzelliğini vurgulamak için ona güzel diye hitap etmektedir. Âşığa göre yeryüzüne gelmiş en güzel varlık sevgilidir ve bu sıfat yalnızca onun için kullanılabilir. Gevherî ve Âşık Ömer de bu unsura aşağıdaki şekillerde yer vermiştir:

Çok zamandır güzel görmedim seni
(Gevherî s. 147/190-1).

Bedddua bilmem güzel, Mevlâya saldım ben seni
(Âşık Ömer s. 10/19-1).

Sen güzeli methederim, gayrısı dursun hele
(Âşık Ömer s. 13/24-2).

Güzelim ettiğin yanına kalmaz
Geçer bu güzellik sana da kalmaz
(Âşık Ömer s. 24/48-2).

Ey güzeller güzeli nedir günahım
Arttırısın her dem figân ü âhım
Ben gedâyı sana, kul etmiş şâhım
Ferhadı Şirine meftun eyleyen
(Âşık Ömer s. 36/69-3).

I.2.27. Harami

Harami; hırsız, haydut ve yol kesen anlamlarına gelir. Sevgilinin haramiye benzetilme sebebi gönül hırsız ve katil olmasındandır. Sevgili, âşığın en büyük serveti olan sevgisini ellinden alır. Âşığın gönlünü geri alınması mümkün olmayacak şekilde kendine bağlar. Ayrıca her fırsatta onun canına kasteder. Harami aynı zamanda bulunduğu bölgeyi korur, kimseyi o bölgeye yaklaştırmaz. Sevgili de tıpkı haramiler gibi koruyucu bir özelliğe sahip olup âşığın kendisine yaklaşmasını engeller. Aşağıdaki mısralarda da sevgilinin haramiliği açıkça belirtilmiştir. Sevgili can alan, baş kesen bir harami olarak anlatılmıştır. Âşığın yüreğine zulüm okları atarak, ona acı çektirmektedir.

Benim yârim şu dünyada haramî
Attı zulüm okun açtı yaramı
(Karaca Oğlan s. 453/127-3).

Dilber harâmi olup yola durmuşsun
Cellâd olup câna başa kıymışsın
(Gevherî s. 162/211-3).

I.2.28. Hâtem

Hâtem; mühür veya üstü mühürlü yüzük anlamına gelir. Bu yüzük inci, yakut veya lâlden yapıldığı için sevgilinin dudağı hâteme teşbih edilir. Süleyman Peygambere ait hâtem de şiirlerde yer almaktadır. Efsaneye göre bu yüzüğün üzerinde Allah'ın isimleri yazılıymış. Bu isimlerin gücüyle Süleyman Peygamber bütün yaratılmışlara hükmedermiş. Bir gün bu yüzüğü bir dev çalmış. Süleyman Peygamber ancak yıllar sonra tekrar yüzüğü ele geçirebilmiş. Böylece eski gücüne tekrar ulaşarak

yaratılmışlara hükmetmeye devam etmiş. Yüzüğün mührü üzerinde iç içe geçmiş iki eşkenar üçgen bulunmuş. Bu üçgenler tılsımlı kabul edilirmiş. Bu nedenle şiirlerde sevgilinin dudağı bu mühre benzetilmiştir (Pala 2004: 198/339). Şiirlerde sevgili dudağının yanında hem kıymetinden hem de güzelliğinden dolayı hâteme teşbih edilmiştir. O güzelliği ile âşıklarının hatta herkesin yüreğine ve aklına mühürlenip kalmıştır. Aşağıda verilen örnekte sevgilinin kerem sahibi olması nedeniyle hâteme benzetilmesi, Süleyman Peygamber'in yüzüğünü akla getirmektedir. Süleyman Peygamber yüzüğüyle tüm yaratıklara hükmetmekte, sevgili ise güzelliği ile herkesi tesiri altına almaktadır.

Sâhib-i keremsin Hâtem-i zamansın

(Gevherî s. 359/499-3)

I.2.29. Hercâi

Hercâi, kararsız, konudan konuya atlayan kişiler için kullanılan bir tabirdir. Aşk konusunda ise değişkenliği ve vefazlığı ifade eder (Türkçe Sözlük 2005: 878).

Hercâinin aşk konusundaki vefasızlığını anlatan bir rivayet göre, birbirini çok seven iki kır çiçeği vardır. Bu çiçekler kendi aralarında konuşarak çılgın bir karar alırlar. Diğer çiçeklerle birlikte baharda açmayıp, kışın ortasında açmak için anlaşırırlar. Bu çiçeklerden biri verdiği sözü tutarak baharda açmayıp, kışın gelmesini bekler. Diğeri ise sözünde durmayarak baharda açar. Bu olaydan sonra kışın ortasında, karın içinde açan çiçeğe “kardelen” denir. Sevgilisine verdiği sözü tutmayıp, baharda açana ise “hercai” diye hitap edilir (<http://sozluk.bilgiportal.com/nedir/hercai>). Şiirlerde sevgili de âşığa karşı vefasız ve riyakâr olduğu için hercaiye benzetilir. O her gönle girer ama kimseyi kendi gönlüne almaz. Âşık, sevgili için canını bile vermeye hazırdır. Fakat sevgili bir bakışı bile âşıktan esirgiyecek kadar vefasız ve umursamazdır.

Aşağıda verilen örneklerde de sevgilinin vefasızlığını anlatmak için hercai benzetmesi kullanılmıştır. Bu örneklerde sevgilinin hercailiği, daha çok yaşının küçük olmasına bağlanmıştır. Sevgili yaşının küçüklüğü ve toyluğu nedeniyle vefasızlık etmektedir.

Hercâyî dilberle etme pazarı

(Karaca Oğlan s. 454/128-4).

Hercâî yavruya dil-şikest olan

(Gevherî s. 49/40-1).

Yavru hercâyisin yüze gülersin

(Gevherî s. 306/423-1).

Yanıma yaklaşma ey hercayî, bildim neydiğin

Seni niçin çekmezem sevdâyı bildim neydiğin

Bî-vefâyı fehmedüp senden feragat eyledim

Sevdiğim terkeyle istiğnâyı, bildim neydiğin

(Âşık Ömer s. 26/52-1).

I.2.30. Huri, Melek

Huriler cennette var olduğu söylenen güzel gözlü kızlardır. Kur'an-ı Kerim'de hurilerin müminlere cennette ödül olarak verileceği anlatılır. Bu özelliklerinin dışında kokularının da çok güzel oldukları söylenilir. Sevgili hem dış hem de iç güzelliği ile huriye benzetilir. Huriler cennette bulunduğu için sevgili huriye benzetilirken, sevgilinin yaşadığı mekân da cennet olarak tasavvur edilir (Pala 2004: 212).

Sevgilinin meleğe benzerliği de huri ile hemen hemen aynıdır. Bu güzellik fiziksel olmanın yanında huy güzelliği olarak da algılanır. İncelediğimiz şiirlerde sevgili daha çok güzelliği ile huri ve meleğe benzetilmiştir. Âşıklar şiirlerinde sevgiliyi yüz güzelliği bakımından huri ve meleklerle denk tutmuşlardır. Sevgili aynı zamanda yeryüzünde eşsiz olması bakımından da bu varlıklara benzetilmiştir.

Bire benim ala gözlü meleğim

(Karaca Oğlan s. 390/15-3).

Hörü melek misin gökten mi indin

Ben melek görmedim senden ziyâde

(Karaca Oğlan s. 402/37-1).

Benim yârim benzer hörü gılmana

(Karaca Oğlan s. 463/145-3).

Perîsin ya melek zuhur eyledin

(Gevherî s. 38/21-2).

Bâg-ı İrem'den çıkmış hûrîdir

(Gevherî s. 42/27-3).

Altından arısın zülâlden duru

Sıfatta meleksin simâda hûrî

(Gevherî s. 43/29-2).

Aceb görür miyim ol mehlîkayı

(Gevherî s. 90/102-3).

Gönlümün tabîbi cennet hûrîsi

(Gevherî s. 174/228-3).

Yerde beşer gökte ecnâs-ı melek

(Gevherî s. 314/434-5).

Kim anı iklim-i hüsne eylemiş hâkan zaman

Âfîât-ı hüsnü parlak, meh yüzü gülden nişan

Bilmedim huri midir yoksa peri peyker mi bu

(Âşık Ömer s. 3/4-3).

I.2.31. Hurrem

Hurrem sevinçli, güler yüzlü ve gönül açan taze anlamına gelir (Devellioğlu. 2003. 384). Kelime manası olarak hurrem, sevgilide bulunan birçok özelliği içermektedir. Âşık sevgiliyi gördüğünde sevinir ve gönlü şenlenir. Âşığın yaşaması ve huzurlu olması için sevgilinin güler yüzü yeterlidir. Onun tek bir tebessümü âşığa can verir. Ancak şiirlerde sevgili, âşığı mutlu etmek için gülümsemez. Onun gülümseyişi nazındandır. Bazen de bu gülümsemeye sebep rakiptir. Âşık kendisi için olmayan bu tebessüme bile razıdır. Çünkü âşığı yaşama bağlayan en büyük sebep sevgilidir. Ondan gelecek olan küçük bir ümit ışığıdır. Bu benzetme Gevherî'nin yalnızca bir şiirinde yapılmıştır.

Hurrem olup gezer zer-libas ile

(Gevherî s. 69/70-3).

I.2.32. Hüma

Hüma halk arasında devlet ve talih kuşu olarak bilinir. Cennet kuşu olarak anıldığı da görülür. Okyanus adalarında veya Çin’de yaşadığına inanılır. Eskiden bir meydanda hüma uçurulur kimin kafasına konarsa o kişi padişah olurmuş. Bir başka inanca göre de hüma uçarken gölgesi kimin üzerine düşerse o kişi ilerde padişah olurmuş. Bu inanışlardan dolayı halk arasında hüma devlet ve talih kuşu olarak bilinir. Edebiyatta da refah, kudret ve mutluluğa giden bir baht açıklığının sembolü olarak kullanıldığı görülür (Pala 2004: 216). Bu bakımdan sevgili hümayya benzetilir. Çünkü sevgili de kime iltifat eder, meyil verirse o kişi devlete ermiş olur. Aşağıda verilen örneklerde hüma talih ve bahtın yanında güzelliğiyle de konu edilmiştir. Sevgili güzelliği ile hümayya teşbih edilmiştir. Sevgilinin giydiği kıyafetler, renginden dolayı hümanın tüylerine benzetilmiştir. Hümanın yükseklerde uçuşması ile sevgilinin ulaşılmazlığı arasında da ilişki kurulmuştur. Âşık için sevgili erişilmesi güç hatta imkansız bir hayal olduğu için, yükseklerde uçan hümayya benzetilmiştir.

Hümâ kuşu gibi yeşil donluyam

(Karaca Oğlan s. 391/17-4).

Baktım gözüne kaşına

Benzettim hümâ kuşuna

(Karaca Oğlan s. 532/276-3).

Evc-i istignâdan inmez bir hümâdır ol perî

(Gevherî s. 575/805-4).

I.2.33. İmam

Âşık, sevgili yüzünden birçok sıkıntıya maruz kalır. Sevgilinin her bir uzvu, âşık için ölüm saçar. Bütün bunların farkında olan âşık, ölümün de kendine yakın olduğunu bilmektedir. Onun dünyadaki tek arzusu sevgiliye ulaşmaktır. Yaşarken bunu yapamayan âşık, en azından ölümünde sevgilinin yanında olması için cenazesine imam olmasını ister. İmam benzetmesine aşağıda verilen örneklerde de görüldüğü gibi şiirlerde sık rastlanmaz.

Ben ölürsen cenazeme imam ol

Kıl kara zülfünü hû Leylâ Leylâ

(Karaca Oğlan s. 387/10-4).

I.2.34. İnci, Mercan

Sevgili bazen inci, mercan veya sedefe teşbih olunur. Sevgili güzelliği, eşsizliği ve değeri nedeniyle bu unsurlara benzetilir. Bu unsurlar kolay elde edilememesi ile de sevgilinin özelliklerini taşır. İncinin beyaz rengi de, sevgilinin tenine benzetilir.

Bu benzetme Gevherî'nin şiirlerinde aşağıdaki şekilde yapılmıştır:

Cevâhir kânının mercanı geldi

(Gevherî s. 95/111-1).

Sadeplerde gizli mercansın el-Hak

(Gevherî s. 133/169-2).

I.2.35. Kâbe

“Kâbe; Mekke’de Harem-i Şerîf’in içinde bulunan kutsal binadır. Kâ’benin Mîzab denen örtüsü, zemzem suyu, hac vs. şiirlerde geniş çağrışımlara yol açan konulardan olmuştur. Aşk, sevgili, güzellik, kavuşma gibi imajlar için Kâbe adı çokça anılır. Sevgilinin yüzü ve mahallesi Kâbe’ye benzetilir. Âşık, sevgilinin mahallesinde dolaşarak Kâbe’yi tavaf etmiş olur” (Pala 2004: 245). Kible müslümanların inançları doğrultusunda yöneldikleri yöndür. Sevgili, Kâ’be’ye benzetilirken bu özellik göz önünde bulundurulmuştur. Çünkü herkes sevgiliye âşıktır ve gönüllerinin yönleri ona doğrudur. Onu beğenmeyenler, ona yüz çevirenler dinden çıkmış sayılır.

Bu benzetme, Gevherî'nin bir şiirinde aşağıdaki şekilde yapılmıştır.

Mi'mâr-ı Kâ'besin söze gelince

(Gevherî s. 271/375-2).

I.2.36. Kale

Âşık, sevgiliyi bazen demir kaleye benzetir. Bu benzetme ile ona ulaşmanın zorluğu vurgulanmıştır. Demir bir kalenin kapılarını açmak, içeri girip oraya sahip olmak zordur. Bu kale sevgilinin gönlü olarak algılanabilir. Sevgilinin gönlü demir gibi sert ve sağlam, pek çok mücadeleye hazır bir güçtür. Bu kaleye herkes saldırabilir, ancak almak kime kısmet olur orası bilinmez. Yani o kapıya dayanmak, onu almak anlamına gelmez. Karaca Oğlan bir şiirinde bu benzetmeye aşağıdaki şekilde yer vermiştir:

Yâr dediğin demir kale

Ya alınır ya alınmaz

(Karaca Oğlan s. 649/496-3).

I.2.37. Kar

Sevgili çok güzel ve göz kamaştırıcıdır. Görüldüğü her yere nur saçar. Kar kadar beyaz ve ışıltılıdır. Âşık, kar benzetmesi ile sevgilinin yüzünün parlaklığının yanında, ten rengine de atıfta bulunmuştur. Benzetme, Karaca Oğlan'ın bir şiirinde şöyle geçmektedir:

Yüce dağ başında duran güzeller

Ne parlaşırsınız kar gibi gibi

(Karaca Oğlan s. 435/95-1).

I.2.38. Keklik

Keklik, Türk toplumunda sevilen kuşlardan biridir. Avlanması zor olan meşhur bir kuş türüdür. Sevgili, elde edilmesinin zorluğu ve yürüyüşündeki ahenkten dolayı bu kuşa benzetilir. Keklik aynı zamanda uğurlu sayılır. Bir halk inanışına göre avcının karşısına keklik çıkması, o avın hayırlı ve kazasız geçeceğine delalet eder. Âşık için de sevgiliyi görmesi, o gününün rahat, huzurlu ve mutlu geçmesi demektir. Aşağıda verilen örneklerde keklik daha çok eğlenceli yanı ile konu edilmiştir. Sevgilinin, kekliğe benzetilmesinde kekliğin bu özelliği göz önünde bulundurulmuştur. Sevgili,

âşığa karşı her zaman kayıtsızdır. Âşığın feryadı, üzüntüsü sevgiliyi hiç etkilemez. Hatta sevgili, âşığın bu durmundan keyif alır ve mutlu olur. Sevgilinin yürüyüşündeki ahenk ve coşku kekliğin sekişine benzetilmiştir.

Keklik gibi taştan taş sekersin

Top kuş gibi geri dönmüş bakarsın

(Karaca Oğlan s. 492/201-3).

Yavru keklik gibi oynar eğlenir

(Karaca Oğlan s. 494/205-2).

Altun kafeslerde durmadan öten

Keklik mi turaç mı seçemiyorum

(Karaca Oğlan s. 510/234-2).

I.2.39. Kervan

Kervan, uzak yerlere ticaret eşyası ve insan taşıyan yük hayvanı katarıdır. Kervanlarda pek çok pahalı ve güzel şeyler de taşınır. Sevgilinin kervana benzerliği, onun değerindendir. Bu benzetme Gevherî'nin bir şiirinde şöyle geçmektedir:

Yükünü yüklemiş cevâhir

Ulu kervâna benzersin

(Gevherî s. 509/712-2).

I.2.40. Kuğu

Kuğu uzun boyunlu, beyaz tüylü, güzel görünümlü, zarif bir kuştur. Bu güzelliği nedeniyle görsel amaçlı olarak yapay havuzlarda beslendiği görülür. Kuğu şekilsel özelliği bakımından sevgiliye benzetilir. Sevgili de tıpkı kuğu gibi uzun boyunlu, beyaz tenli, dik göğüslü, zarif ve göz alıcıdır. Kuğular, göç eden kuş türlerindendir. Sevgilinin bir görünüp bir kaybolmasıyla kuğuların göç etmeleri arasında bir ilişki kurulabilir. Kuğu aşağıda verilen örneklerde daha çok güzelliği ile konu edilmiştir. Bu örneklerde sevgili güzelliği ve beyaz teni dolayısıyla kuğuya benzetilmiştir.

Ak kuğular sökün etti yurdundan
Koç yiğitler yatamıyor derdinden

(Karaca Oğlan s. 396/27-1).

İndirirler seni yüksek havadan
Gözleri dumanlı kuğu isen de

(Karaca Oğlan s. 405/42-1).

Bir kuğu bir yavru bir suna

(Gevherî s. 94/109-5).

Derdimin dermânı cennet kuğusu

(Gevherî s. 173/227-3).

I.2.41. Lale

Lale yabani bir çiçektir. Çabuk solan bu nedenle suya çok fazla ihtiyaç duyan bir özelliğe sahiptir. Birçok rengi vardır. Ancak şiirlerde daha çok kırmızı rengi ile yer almıştır. Şekli ve rengi dolayısıyla sevgilinin dudağı ve yanakları laleye benzetilir. Lale açtığı zaman ortasında siyah bir kısım olur. Şiirlerde bu siyahlık lalenin, sevgilinin yanağına özendiği ve onu kışkırdığı için bağrında meydana gelmiş bir yara, dağlama olarak konu edilir. Lale bahar ayında açması nedeniyle de sevgiliyle ilişkilendirilir (Pala 2004: 284).

Aşağıda verilen örnekte âşık, lalenin ortasında bulunan siyahlığa değinmiştir. Âşık, lalenin bağrındaki yarayı simgeleyen bu siyahlığı kullanarak, sevgilinin yüzünden kendi bağrında açılan yarayı anlatmak istemiştir. Aynı zamanda sevgiliyi laleye benzeterek, sevgilinin güzelliğini vurgulamıştır. Bu güzellik yüzünden bağrının dağlandığını ifade etmiştir.

Lâle gibi pare pare yüreğime dağ vurup
Sümbül gibi perişan eyleyen sensin beni

(Âşık Ömer s. 19/37-4).

I.2.42. Mantar (Göbelek)

Göbelek, halk arasında mantar için kullanılan bir terimdir. Sevgiliyle benzerliği rengi yönüyledir. Halk arasında göbelek denildiğinde daha çok beyaz renkli olan mantar akla gelir. Âşık, sevgilinin boyunun kısalığından dolayı da bu terimi kullanmıştır. Her ne kadar divan şiirinde servi boylu güzeller varsa da halk şiirinde etine dolgun orta boylu güzeller de yaygındır. Bu benzetme yalnızca Karaca Oğlan'ın bir şiirinde geçmektedir.

Topak boylu ak göbelek

(Karaca Oğlan s. 398/30-1).

I.2.43. Maya (Dişi Deve)

Maya dişi deve, beserek ise henüz yaşına gelmemiş deve yavrusudur (Sakaoğlu 2004: 712). Âşığın, sevgiliye deve benzetmesini boyundan yola çıkarak yapmış olabileceği düşünülebilir. Develer eskiden çeşitli şekillerde süslenerek, ulaşım için kullanılmıştır. Âşık develerin bu süslü hâllerinden yola çıkarak, sevgilisini onlara teşbih etmiştir. Develerin aynı zamanda o dönem içerisinde kıymet verilen bir hayvan olması da bu benzetmeye sebeptir. Beserek ibaresiyle de sevgilinin yaşına atıfta bulunulmuştur. Sevgili küçük ve toy olduğu için beserek olarak anılmıştır. Deve benzetmesine yalnızca Karaca Oğlan'ın bir şiirinde rastlanmıştır.

Anası mayadır kızı beserek

Emirlerden bir kız indi pınara

(Karaca Oğlan s. 397/29-1).

I.2.44. Meryem

Hız. İsa'nın nefesi ile ölüleri dirilttiği söylenilir. Bununla ilgili çeşitli kıssalar vardır (İslam Ansiklopedisi 1988: 1062).

Sevgilinin Hız Meryem'e benzetilmesi, Hız. İsa dolayısıyladır. Sevgilinin dudakları âşığa taze can verir. Bu benzetme ile üstü kapalı olarak Hız İsa'nın nefesi ile

ölüleri diriltmesi mucizesine değinilmiştir. İncelenen şiirlerde bu husus şöyle yer almaktadır.

Leblerinden nuşeden âşık bulur taze hayat
Zümre-i hubân içinde zade-i Meryem misin
(Âşık Ömer s. 48/88-3).

I.2.45. Nazlı, Şivekâr, Nazenin

İşve, cilve, naz ve şımarıklık sevgilinin en belirgin özelliklerindendir. O işvesiyle, nazıyla âşığı baştan çıkarır. Sevgili bu nazı kaşı, gözü, dudağı vb. ile yapar. Onun nazı karşısında âşık perişan olur. Sevgilinin âşığa yüz vermemesi, yabancılara aşına olması bile âşığa yapılmış bir nazdır. Sevgilideki bu nazın asıl sebebi kibirdir. O kendine ve güzelliğine fazlasıyla güvenir. Sevgili, âşık ona yalvardıkça kendini istedikçe nazını artırır. Her ne kadar “Fazla naz âşık usandırır.” denilse de âşık, sevgilinin nazından, işvesinden usanmaz. Hatta bu onun hoşuna bile gider. Sevgiliye, âşığın “işvekârım” diye hitap etmesinin nedeni de budur. Bu hitaplar şiirde şöyle geçmektedir:

Sılaya varmaya dermanım yoktur
Nazlım beklemesin yollarımızı
(Karaca Oğlan s. 434/93-4).

Yalvar niyaz eyle ol işvekâre
(Gevherî s. 62/60-2).

Ülfetin kiminledir ey nâzenin aldım haber
Şanına düşmez bu işler âferin aldım haber
(Âşık Ömer s. 18/35-1).

Kati çoktan mübtelâyım nazenin bir dilberin
Zevk ü şevk için helâk etti beni bir dilberin
(Âşık Ömer s. 24/47-4).

Nazlı yârim bu güzellik kimsede kalmaz karar
Olma mağrur hüsnüne sonra olursun şermsâr
(Âşık Ömer s. 40/79-2)

Gözlerim yollarda kaldı noldu yârim gelmedi
Ahdine durmaz, yalancı şivekârım gelmedi
(Âşık Ömer s. 46/84-2).

Şu fena dünyaya geldim bir sefasın görmedim
Sevdiğim o nâzeninin bir vefâsın görmedim
Zümre-i hubân içinde bir cefâsın görmedim
(Âşık Ömer s. 46/84-3).

I.2.46. Nergis

Nergis, görünümü ve kokusunun güzelliği ile bilinen bir çiçektir. Nergisin şeklinden dolayı şiiirlerde sevgilinin gözüne teşbih olunduğu görülür. Âşık bazen sevgilisini de nergise benzetir. Bunu çeşitli şekillerde yorumlamak mümkündür. Sevgilinin kıyafetinin siyah oluşu ile nergisin ortasında bulunan siyah renge atıfta bulunulmuştur.

Sevgili çok güzeldir ve güzel olan her şey ona benzemektedir. Âşığa göre güzelliğiyle bilinen her şey, güzelliklerini sevgiliden almıştır. Nergis de herkesçe beğenilen güzel ve hoş kokulu bir çiçektir. Bu bakımdan sevgiliye benzemektedir. Nergisin ortaya çıkışıyla ilgili bir efsane vardır. Efsanenin kahramanı Narkisoss adında çok güzel bir delikanlıdır. O da bu güzelliğinin farkında olduğu için, kibirli ve kendini beğenmiştir. Kızlar onun peşinden koşar ve onun için acı çeker. Ancak o bunları hiç umursamaz. Bunun üzerine kızlar, Narkisos'u tanrılara şikâyet ederler. Tanrıların verdiği ceza sonucu bu genç, bir gün dolaşırken su kenarına gelir ve suda kendi aksini görür. O güne kadar kendini hiç görmeyen Narkisoss, kendi güzelliği karşısında şaşkınlıkla daha çok eğilir ve dengesini kaybederek suya düşer. Narkisoss'un suya düştüğü yerden de nergis çiçeğinin çıktığı söylenilir (Pala 2004: 356). Sevgilinin güzelliği ve bu güzelliğin farkında olarak yaptığı şımarıklıklar ve cefaları ile Narkisoss' a benzediğini söylemek yanlış olmaz. Nergis benzetmesi incelediğimiz şiiirlerde aşağıdaki şekilde geçmektedir:

Has bahça içinde top nergiz gibi
Karalar mı geydin alın üstüne
(Karaca Oğlan s. 411/53-2).

Sevdiceğim nergiz miydi gül müydü

(Karaca Oğlan s. 650/499-2).

I.2.47. Neşter

Neşter, kesim yapmak için kullanılan bir bıçak türüdür. Genellikle cerrahi müdahalelerde doktorlar tarafından kullanılır. Sevgilinin neşterle benzerliği, kan dökücülüğü ve kesiciliğinden kaynaklanır. Sevgili âşığının kanını dökmeyi her şekilde başarır. Bazen kalbini bazen bedenini parçalar. Neşter benzetmesiyle sevgilinin acımasızlığı da vurgulanmıştır. Bu benzetme, sadece Karaca Oğlan'da geçmektedir.

Yandım yakıldım ben bu ataşlara

Vardım da takıldım ben bir neştere

(Karaca Oğlan s. 393/20-2).

I.2.48. Ördek, Suna

Ördek su kenarlarında yaşayan, göçebe bir av kuşudur. Şiirlerde çeşitli isimlerle anıldığı görülür: Gövel ördek, suna, yeşilbaşlı ördek vs. gibi. Ördeğin şiire konu olması sevgiliye benzerliğinden dolayıdır. Suna yeşilbaşlı çok güzel bir erkek ördek olmasına rağmen, cinsiyetine bakılmaksızın sevgili için kullanılmış bir benzetme unsurudur. Ördeğin başında bulunan tüyler sevgilinin saçlarına benzetilir. Şiirlerde çoğu zaman avcı olan sevgili, ördek benzetmesiyle av durumuna düşer. İncelemiş olduğumuz şiirlerden alınan örneklerde benzetme unsuru olarak kullanılan ördek, genellikle yalnızlığı ile dikkat çekmektedir. Gökyüzünde süzülüşü ve güzelliği dolayısıyla sevgiliye benzetildiği görülür. Şiirlerde ördek aşağıdaki şekilde geçmektedir.

Uzadır boyunu, arar eşini

Bir tek suna gördüm göl kenarında

(Karaca Oğlan s. 383/3-3).

Uzatmış boyunu arar eşini

Gövel ördek gibi göl kenarında

(Karaca Oğlan s.384/ 4-3).

Bakın bahçadaki selvi fidana

Allı sunam kalk gidelim yaylaya

(Karaca Oğlan s. 399/32-1).

Yeşil başlı gövel ördek

Uçar gider göle karşı

(Karaca Oğlan s. 430/87-1).

Uçup uçup dağ salından gelirsın

Gelişin nereden yalnız ördek

(Karaca Oğlan s. 470/160-1).

Terk etmiş elini bir benli suna

Ördeği gülmeyen göller perîşan

(Karaca Oğlan s. 525/262-4).

Seni bana yeşil ördek dediler

Onun için dolaşırım göle ben

(Karaca Oğlan s. 527/267-2).

Beğler şu göle bir kuğu geldi

Bir kuğu bir yavru bir suna

(Gevherî s. 94/109-3).

I.2.49. Padişah, Sultan (Şah, Şeh)

Padişah, sultan ülkeyi yöneten idare eden kişiye verilen unvandır. Ülkede yaşayan herkes padişahın kuludur. Sevgili güzelliğinden, âşığın üzerindeki etkisinden ve zenginliğinden dolayı padişaha benzetilir. O, güzellik ülkesinin padişahıdır. Bu benzetmede âşığın gönlü padişahın yönetimi altında olan ülkedir. Âşık ve sevgiliye ilgi duyan herkes de güzellik ülkesinin sultanı olan sevgiliye kuldur. Padişahın kapısında olan kul garip olmaz. Âşık, sevgiliden bir buse aldığında, sevgili ona kızıp söver. Kötü de olsa sevgili konuşarak, âşığa ihsanda bulunmuş olur. Âşık, sevgiliden gelen her türlü söze hasrettir. Sultandan gelen her şey âşığın kabulüdür. Güneş ve ay bile sevgilinin kapısında kuldur. Güneş ve ay, gece ve gündüz sevgilinin kapısında nöbet tutarak onu korurlar. Padişaha yani sevgiliye kul olan bir daha onun kapısından ayrılmak istemez (Çavuşoğlu 1971: 92).

İncelemiş olduğumuz şiirlerden alınan aşağıdaki örneklerde de sevgili hep

padişah, efendi, bey olarak geçmektedir. Çünkü sevgili, âşık için en yüce varlıktır. Sevgili ne isterse o olur. Âşığın kul olan gönlünün sahibi sevgilidir. Gönül, sevgilinin elinde oyuncak gibidir. Onu istediği şekilde yönlendirir, kırar ve dağıtır. Bu benzetme yoluyla aynı zamanda sevgilinin güzelliği de vurgulanmıştır. Sevgili, güzellik ülkesinin padişahıdır. Tüm güzellikler onun güzelliğinin yanında sönük kalır.

Samur kalpağ ile benzettim hâna

(Gevherî s. 47/36-2).

Gezerek seyrettim hûblar şâhını

(Gevherî s. 54/48-1).

Sabahtan uğradım bir âdil hâna

Çıkmış sultan olmuş ilin üstüne

(Gevherî s. 71/73-1).

Aslın melek midir bilmem ey şâhım

(Gevherî s. 72/75-3).

Pâdişahım dimez bir gün belâyı

(Gevherî s. 75/79-4).

El-insaf efendim meded el-insaf

(Gevherî s. 76/82-2).

Merhabâ sultânım eyyâm-ı şerîf

(Gevherî s. 77/83-1).

Ey benim sevdiğim şâh-ı levendim

(Gevherî s. 133/169-1).

Benzersin küçücek hünkâra sevdiğim

(Gevherî s. 199/267-4).

Dilerim solmasın beyim yanağın

(Gevherî s. 201/270-2).

Ey benim şâhım efendim mihrîbânım gel görün

(Gevherî s. 593/832-2).

Kim anı iklim-i hüsne eylemiş hâkan zaman

Afîtab-ı hüsnü parlak, meh yüzü gülden nişan

Bilmedim huri midir yoksa peri peyker mi bu

(Âşık Ömer s. 3/4-3).

Efendim ruzü şeb âhü nidâlar hep seninçin

(Âşık Ömer s. 5/7-1).

Ben senin bir bendenim, sen de efendimsin benim

Yedi iklim hükmeden hünkâra vermem ben seni

(Âşık Ömer s. 18/34-4).

Mekteb-i irfâna girdim eyledim bir kere âh

Tahtı üstünde oturmuş saçı leylâm kendi şâh

(Âşık Ömer s. 18/36-2).

Arzedüp efendime ben vasf-ı hâlim söyledim

Mülkümün şâhı olan Hünkâre bilmem neyledim

(Âşık Ömer s. 26/51-1).

Dâdımı sen şâha bildiremedim

Yolundan ağyârı kaldıramadım

(Âşık Ömer s. 35/69-2).

I.2.50. Peri

Periler insanlara görünmezler, onlarla konuşmazlar. Ancak onların çok güzel olduğuna inanılır. Onların istedikleri insanlara görüldüğüne, görüldüğü insanı da kendisine deli gibi âşık ettiğine inanılır. Hatta halk arasında perilerin insanları bu dünyadan koparıp, kendi âlemlerine aldıklarına inanılır. Sevgili de âşığını bu dünyadan alıp, sadece kendinin olduğu bir dünyaya çeker. Peri benzetmesi incelemiş olduğumuz âşıkların şiirlerinde, aşağıdaki şekilde yer alınmıştır. Bu kısımlarda peri daha çok güzelliği doğrultusunda şiirlere konu edilmiştir. Bunun yanında perilerin yer yüzünde yaşamadığı, gökten indiği hususuna da değinilmiştir. Bu şekilde sevgilinin benzersizliği ve insan üstü güzelliği anlatılmıştır.

Sakın benli peri sakın

Çifte hamaylı takın

(Karaca Oğlan s. 529/271-3).

Ey perî bunca dem râhın gözlerim

(Gevherî s. 29/8-1).

Bezme kadem bastı ol hasnâ peri
(Gevherî s. 41/27-1).

Kim anı iklim-i hüsne eylemiş hâkan zaman
Afîtâb-ı hüsnü parlak, meh yüzü gülden nişân
Bilmedim huri midir yoksa peri peyker mi bu
(Âşık Ömer s. 3/4-3).

Bize nisbet ol peri ağyâra gerden emdirir
(Âşık Ömer s. 7/12-1).

Bir perinin âteş-i aşkile dil oldu kebab
(Âşık Ömer s. 12/23-2).

Bir peri gördüm ki bir gün nurunu saçup gider
Merhamet edene benzer sinenin açup gider
(Âşık Ömer s. 33/66-1).

Böyle naz ile aceb mi âşıkı eylese mat
Gökten inmiş bir peridir sinenin açup gider
(Âşık Ömer s. 34/66-2).

Acep insan mı, melek mi? Kimse bilmez ol peri
Cam destinde müheyyâ doldurup içüp gider
(Âşık Ömer s. 34/66-3).

I.2.51. Reyhan, Sümbül

Reyhan ve sümbül kokularının güzelliğiyle bilinen çiçeklerdir. Sevgili de kokusunun güzelliğiyle şiirlerde bu çiçeklere benzetilmiştir. Sevgilinin geçtiği her yer bahar gibi kokar. Sevgilinin sümbüle benzerliğinin bir sebebi de sümbülün bahara yakın açan bir çiçek olmasıdır. Sevgili de tıpkı sümbül gibi görüldüğünde baharı müjdeler, âşığın gönlünde çiçeklerin açmasını sağlar. Aşağıda verilen örneklerde sevgili bu çiçeklere benzetilmiştir.

Ak gülüm sümbülüm dürrî misâlim
Ter gülüm reyhânım geldi gönlüme
(Gevherî s. 63/61-3).

Lâle gibi pare pare yüreğime dağ vurup
Sümbül gibi perişan eyleyen sensin beni
(Âşık Ömer s. 19/37-4).

I.2.52. Rüzgâr, Yel

Sevgilinin yele, rüzgâra benzerliği yoluna çıkan her şeyi savurup götürmesi ve soğukluğu ile açıklanabilir. Yoluna çıkan herkes ona kapılıp gider, ancak onun soğukluğu karşısında tükenir. Zaten rüzgâr yani sevgili, alıp götürdüklerini bir yerde tekrar bırakır. Artık o kişi için farklı bir dünya vardır. Burası hiç bilmediği ve orada yalnız bırakıldığı bir dünya. Rüzgârın aynı zamanda yıkma, viran etme özelliği de vardır. Bu durum sevgilinin âşığın gönlünü dağıtması ve viran etmesine benzer. Bu benzetmeye yalnızca Karaca Oğlan'ın bir şiirinde yer verilmiştir:

Sağrısı yeşil örekli
Esen poyraz yele benzer
(Karaca Oğlan s. 595/393-5).

I.2.53. Sanem (Put)

Şiirlerde sevgili saneme benzetilir. Şiirlerde benzetme unsuru olarak kullanılan sanemle kastedilen daha çok kilise duvarlarındaki mozayik işlemeli tasvirlerdir. Bu benzetme ile sevgilinin güzelliği vurgulanır. Sevgili bu tasvirler kadar güzel ve çekicidir. Şiirlerde sevgili saneme benzetildiğinde, sevgilinin beni ve kakülü putperest olarak konu edilir. Küfür kelimesi, hem siyah anlamına gelmekte hem de kafir kelimesi ile yakın anlamlar taşımaktadır. Ben ve kakül de siyah rengi nedeniyle kafir ve putperest olarak tasavvur edilir. Bu durumda saçın ve benin bulunduğu yanak ise aydınlık ve beyaz rengi dolayısıyla imana benzetilir. Sevgili güzelliği ile bir puthaneyi andırmaktadır. Âşık ve sevgiliye meyleden herkes de bu puthanede ibadet eden kâfirler durumundadır. Sevgili güzelliği ile âşığın aklını başından almış ve onu dinden çıkarmıştır. Âşık, sevgili yüzünden artık ne yapacağını bilemez hâle gelmiştir (Pala 2004: 78). Sevgili, âşığın sevgisine karşılık vermez, onu görmezden gelir. Tıpkı duvara çizilmiş bir resim veya ruhsuz bir put gibidir. Âşık karşısında ne yaparsa yapsın

umursamaz. Onun sözlerine ve gönül yarasına aldırılmaz. Put aynı zamanda tapılan, tanrı yerine konulan bir yapıttır. Ancak insanlar putun karşısında ne yaparlarsa yapsınlar ondan fayda görmezler. Tüm çırpınışları, haykırıışları ve istekleri yersizdir. Âşığın da sevgiliye olan yakarıışları boşunadır. Bu benzetme, Gevherî'nin yalnızca bir şiirinde geçmektedir.

Nakş-i divâr mıdır bilmem ol sanem

(Gevherî s. 402/561-3).

I.2.54. Servi

Servi uzun boylu ve koyu yeşil yapraklı bir ağaçtır. Sevgilinin serviye benzetilmesinin sebebi de uzun ve biçimli boyudur. Servi yaz kış yeşil kalan bir ağaçtır, yaprağını dökmez. Bu nedenle hazan onu onu etkileyemez. Sevgili de servi gibidir. Gam, tasa nedir bilmez. Her zaman neşeli ve mutludur. Şiirlerde sevginin kıvrak yürüyüşü de servinin rüzgârda salınışına benzetilir. Servinin köklerine ve toprakla birleştiği kısma etek veya ayak denilir. Bu nedenle sevgilinin eteği ve ayağı servinin köklerine benzetilir. Servi su kenarında yetiştiği için kökleri hep suyun içindedir. Sevgili servi olarak tasavvur edildiğinde, servinin köklerini besleyen su âşığın göz yaşları olarak düşünülür. Bu nedenle sevgilinin âşığın gözyaşlarıyla beslendiği ve büyüdüğü söylenilebilir (Çavuşoğlu 1971: 97). İncelemiş olduğumuz şiirlerden alınan aşağıdaki örneklerde de sevgili uzun buyu ve düzgün fiziği ile serviye benzetilmiştir. Bunun yanında şiirlerde servinin meyvesiz bir ağaç olduğundan bahsedilerek, sevgilinin âşığa karşı olan duyarsızlığı anlatılmak istenmiştir. Âşık sevgilinin bu duyarsızlığını tazeliğine, yani yaşının küçüklüğüne vermiştir.

Gevherî severdi serv-i sîmîni

(Gevherî s. 46/34-5).

Serv-i nâzım ne aceb sîm bedendir

(Gevherî s. 48/38-3).

İstemem âlemde bir rüzgâr peyda olduğun

Belki meyva vermez serv-i revânım tazedir

(Âşık Ömer s. 55/102-2).

I.2.55. Sevgili, Sevdiceğim, Habîb

Sevgili, sevdiceğim ve habîb, sevilen kişiye sevildiğini bilmesi için kullanılan sözlerdir. Zaten bu kelimelerin anlamı da sevgili demektir. Âşık, sevgiliye sık sık bu kelimeler ile hitap eder. Bu hitaplar incelenen şiirlerde aşağıdaki şekilde geçmektedir:

Dinle sevdiceğim medhin eyleyim

(Karaca Oğlan s. 494/206-1).

Bir garibim nem var habîbe lâıyk

(Gevherî s. 177/233-4).

Sevdiğim giyinmiş yeşil dibâlar

(Gevherî s. 295/409-2).

Ey Ömer yârin hayali dideden hiç gitmedi

Sevdiğim ehl-i feraset hiç nasıyhat tutmadı

(Âşık Ömer s. 13/23-3).

Habîbin kûyine bugün Ömer gitti hacı oldu

Safa vü Merve ya Beytülharemdir de, ne dersen de

(Âşık Ömer s. 16/30-5).

I.2.56. Tavus Kuşu

Tavus kuşu renkli tüyleri ile oldukça güzel görünen bir kuştur. Görselliği ve güzelliği ile bilir. Tüylerinde pek çok renk vardır. Âşık, bu nedenle tavus kuşunu sevgilisine benzetmiştir. Sevgili hem çok güzel hem, de çok renklidir. Bu renk kıyafetlerinin yanında içsel olarak da düşünülür. O hem bahar, hem hazandır; hem kış hem de yazdır. Bir tebessümü ile rengarenk çiçekler açtırır. Bir kaş çatması ile şimşekler çaktırıp, yağmurlar yağdırır.

Bu benzetme yalnızca Gevherî'nin bir şiirinde geçmektedir.

Bezm-i muhabbette cevân edersin

Tavus gibi düzüp kendi kendini

(Gevherî s. 117/144-1).

I.2.57. Tûbâ

Tûbâ cennette, Sidre olarak bilinen yerde bulunduğuna inanılan bir ağaçtır. Köklerinin yukarıda, dallarının aşağıda olduğu bilinir. Bu ağacın meyvelerinin her çiğnemede farklı tatlar verdiği söylenilir. Bir rivayete göre gövdesi altın, dalları mercan, yaprakları zümrüt ve meyveleri şeker gibidir. Her insanın bu ağaçta bir yaprağı olduğu söylenilir. Kişi öldüğü zaman Tûbâ ağacında, ona ait olan yaprağının da düştüğüne inanılır. Şiirlerde Tûbâ daha çok uzunluğu ve gölgesinin tüm cenneti kaplıyor olması ile konu edilir. Sevgili boyunun uzunluğu ve güzelliğinin cihana olan etkisi nedeniyle Tûbâ'ya benzetilir (Pala 2004: 459). Sevgiliyi, farklı tatları olması dolayısıyla da Tûbâ'ya benzetmek mümkündür. O, âşığına her görüldüğünde ve ona her baktığında âşık dünyanın hiç bilmediği tatlarına ulaşır. Bu benzetme, Gevherî'nin bir şiirinde aşağıdaki şekilde geçmektedir:

Sanırsın cennette tûbâyâ dönmüş

(Gevherî s. 205/409-3).

I.2.58. Tuna

Âşık bazen sevgilinin tüm cefalarına rağmen ona kafa tutar. Onun her türlü cevri karşısında ayakta durmaya çalışır. Bu şekilde onu ne kadar sevdiğini de ispat etmiş olur. Sevgili ne yaparsa yapsın ondan vazgeçmemeye yeminlidir. Bazen cellât bazen katil olan sevgili bazen de sele benzetilerek yaptığı cefa anlatılmaya çalışılmıştır. Selin karşısında durmak oldukça zordur, insanı alır götürür. Özellikle Tuna'nın oldukça uzun ve pek çok koldan beslenen bir nehir olması nedeniyle çok coşkulu aktığı bilinmektedir. Ancak âşık buna rağmen onu elde etme savaşından vazgeçmeyeceğini, her şekilde sevgilinin kalbine giden bir köprü kuracağını belirtir. Bu benzetme yalnızca Karaca Oğlan'ın bir şiirlerinde geçmektedir:

Seherde üstüne köprü kurarım

Geçerim Tuna'nın seli isen de

(Karaca Oğlan s. 403/40-1).

I.2.59. Yâr

İnsan kendine en yakın bulduğu insan için yâr kelimesini kullanır. Âşığın en yakını, sevgili olduğu için ona böyle hitap etmiştir. Bu hitaba Karaca Oğlan, şiirlerinde aşağıdaki gibi yer vermiştir:

Alırsan da ikimizi birden al
Koyma beni nazlı yârdan geriye

(Karaca Oğlan s. 413/57-1).

Benden selâm eyle sevgili yâre

(Karaca Oğlan s. 446/116-1).

Ak yârî görünce belini büktü

(Karaca Oğlan s. 598/398-3).

I.2.60. Yıldız

Yıldız ılık saçan bir gök cismidir. Güneş ılığının yoğun olmasından dolayı gündüzleri görünmeyip, geceleri ortaya çıkarlar. Şiirlere erişilmezliğı ve güzellikleriyle konu olurlar.

Sevgilinin yıldıza benzetilme nedeni, yıldızn gösterişi ve ılığıdır. Sevgili güzeldir ve etrafına nur saçır. O nereden bakılırsa bakılsın, ılığıyla kendini hemen belli eder. Ülker yıldızı da parlaklığı ve belirginliğı ile bilenen bir yıldız topluluğudur. Bu nedenle sevgiliye benzemektedir. Aynı zamanda her insanın gökyüzünde bir yıldızı olduğu inancına dayanarak, âşığın yıldıznın da sevgili olduğu söylenilebilir. Ülker yıldıznın şiirlere konu edilişi aşağıdaki şekildedir.

Sensin yıldızların şâhı
Sen de seversen Allah'ı
Severim seni billâhi
Seher yıldızı Ülker yıldızı

(Karaca Oğlan s. 432/91-2).

I.2.61. Yosma

Yosma Ően, güzel, zarıf ve edalı bayanlar için kullanılan bir tabirdir. Âşık, bu kelimenin karşıladığı bütün anlamları sevgilide bulduğu için ona böyle hitap etmektedir. Günümüzde daha ziyade argo olarak kullanılan bu kelimenin Şiirde taşıdığı anlam, bunun çok dışındadır. Sevgilinin cilve ve işvesinden etkilenen âşık, ona böyle hitap eder.

Yosma, incelediğimiz Şiirlerde aşağıdaki Şekillerde geçmektedir:

Arkasına geymiş basma

Salınır karşımda yosma

(Karaca Oğlan s. 398/30-1).

Uzun boylu olsun cansız olmasın

Beyaz tenli olsun kansız olmasın

Güleç yüzlü olsun densiz olmasın

Böyle bir yosma ver gönlüm eğleyim

(Karaca Oğlan s. 505/224-2).

Yosmam ksn bilmem amânı

(Gevherî s. 257/353-1).

I.2.62. Yusuf

Yusuf Peygamber'in hayatıyla ilgili olan elma kıssası, onun dillere destan güzelliğini anlatır. Bu kıssadaki elma motifi, Alptekin'de salatalık olarak geçmektedir. Bu kıssada anlatılanlara göre Züleyha evli bir bayandır ancak Yusuf'u gördüğünde duygularına engel olamayıp ona âşık olur. Bu aşk yüzünden herkesçe kınanır. Bunun zerine Züleyha Yusufun güzelliğini göstermek için bayanları evine toplar. Yusuf Peygamber, öylesine güzeldir ki Züleyha'nın kendini haklı çıkarmak için kurduğu mecliste bulunan bayanlar, onun güzelliği karşısında kendilerine ikram edilen salatalık yerine parmaklarını doğrarlar. Hz. Yusuf'un güzelliğini görenler, Züleyha'ya ona âşık olduğu için hak verirler. Ancak Hz. Yusuf öylesine edeplidir ki kendisine deli gibi âşık olan Züleyha'ya asla meyil etmez. Kendini ondan hep kaırır (Alptekin 1997: 275). Sevgilinin, Yusuf Peygamber'e teşbihine sebep de yüzünün güzelliğidir. Sevgili

şiiirlerde kendini âşıktan tıpkı Yusuf Peygamber gibi hep saklar. Ona asla mahremini açmaz ve gönlünü kaptırmaz. Ayrıca, Yusuf Peygamber döneminde ona tek hayran olan Züleyha değildir. Herkes onu çok sever ve hayranlık gösterir. Sevgilide herkesçe beğenilen ve arzu edilen kişi olması bakımından Yusuf Peygambere, benzer. Sevgilinin güzelliğini vurgulayan bu benzetme şiiirlerde aşağıdaki şekilde yapılmıştır:

Mısır'a sultan olan Yûsuf-i Sânîsin

(Gevherî s. 191/254-4).

Ya'kup gibi kan ağlar isen de bu cihanda

Sabreyle Ömer, Yusuf- ı Ken'ana duyurma

(Âşık Ömer s. 6/10-4).

Firkâtle gözüm doldu benim kan ile yaştan

Lûtfeyle yeter Yusuf Ken'anıma deyme

(Âşık Ömer s. 54/99-2).

I.3. Sevgiliye Ait İsimler

I.3.1. Genel Olarak Sevgiliye Ait İsimler

Toplumlar genellikle inançları, yaşam tarzları, doğa olayları ve kahramanlıklara bağlı olarak çocuklarına adlar koymuşlardır. Toplumlar bu adlardan bazılarını daha fazla önemseyerek nesilden nesle aktarmış, onları geleneksel hâle getirmişlerdir. Âşıklar da şiiirlerinde yaşadıkları toplumdan yola çıkarak, geleneksel adlara yer verilmişlerdir. Şiiirlerinde bu adları ağız özelliklerini koruyarak kullanmışlardır. Âşık şiiirinde sevgili, hayali değil gerçektir. Âşığın yakın çevresinden olup, alışlagelmiş bir güzeldir. Âşık şiiirindeki sevgiliyi her yerde görmek mümkündür. Sevgiliye yaşadığımız toplumda sık sık rastladığımız isimlerin verilmesi onu gözümüzde daha canlı-kanlı hale getirmiştir. Bu adlar ve şiiirlerde yer alışları aşağıda verilmiştir. Verilen örneklerde en sık geçen adlar Ayşe (Eşe), Emine, Fatma ve Suna'dır.

El atıp dericek Hatça'nın gülü
Can için sarıcak *Ayşa*'nın beli
İkisi hempalı bir de döndeli
Emine'm çok içti kandı pınara

(Karaca Oğlan s. 397/28-3).

Ak topuktan ala donu
Döküp giden *Dürve Dürve*

(Karaca Oğlan s. 414/59-1).

Yol bilmenem *Suna*'m nerden gideyim

(Karaca Oğlan s. 456/134-1).

İncecikten bir kar yağar
Tozar *Elif Elif* deyi

(Karaca Oğlan s. 465/150-1).

Yaktı beni *Fadime*'nin nazarı

(Karaca Oğlan s. 476/171-1).

Elif'i dersin de nazlıdır nazlı
Esme'yi dersin de sırf ala gözlü
Söyletme *Şerfe*'yi bülbül avazlı
Söylüyor *Zilha*'nın dilleri güzel

(Karaca Oğlan s. 476/171-2).

Emne'yi der isen incedir ince
Bağdad'ın Mısır'ın Gülleri gonca
Eşe'nin kaşı da kalemden ince
Sevmeye *Hörü*'nün belleri güzel

(Karaca Oğlan s. 476/171-3).

Döne güzelliğin halka bildirir
Kamer pınardan kabın doldurur
Eşe yürüyüşünde beni öldürür
Sevmeli *Cennet*'in boyları güzel

(Karaca Oğlan s. 476/171-4).

Sevdiğim *Meryem*'in benleri güzel

(Karaca Oğlan s. 476/171-5).

Göçün çekmiş gider eli *Zeyneb*'in

(Karaca Oğlan s. 541/295-1).

Sultan hanım derler yârdan ayrıldım

(Karaca Oğlan s. 590/384-4).

Beri dur hey benli **Suna**'m beri dur

(Karaca Oğlan s. 627/454-2).

Birisinin adı **Dudu**

Odur güzellerin tadı

(Gevherî s. 480/671-2).

Birisinin adı **İnci**

Severler güzeli genci

(Gevherî s. 480/671-3).

Birisinin adı **Ayşe**

Benleri var köşe köşe

(Gevherî s. 481/671-4).

Birisinin adı **Fatma**

Kaşları var çatma çatma

(Gevherî s. 481/671-5).

I.3.1.1. Leyla

Leyla, Leyla ile Mecnun Hikâyesi'nin kadın kahramanıdır. Leylâ ile Mecnun bir birlerini çok seven iki sevgilidir. Bu sevgi yüzünden pek çok sıkıntı çekmişlerdir, ancak vuslata erememişlerdir. Karaca Oğlan ve Gevherî şiirlerinde bu ünlü aşk hikâyesine atıfta bulunmuşlardır. Sevgiliyi güzelliğinden dolayı Leyla'ya benzetirken, kendilerini de Mecnun'nun yerine koyarak aşklarının büyüklüğünü ifade etmeye çalışmışlardır. Çünkü herkesçe bilinen bu hikâyenin erkek kahramanı, aşkı yüzünden mecnun (deli) olmuştur.

Dâyim ezberimiz bu Leylâ Leylâ

(Karaca Oğlan s. 387/10-1).

Biçâre Gevherî şi'r içre mâhir

Olalı güftesi olmuştur Fâhir

Sen Leylâ'ya Mecnun olalı zâhir

Akar bu çeşmimde sel iki yerde

(Gevherî s. 46/35-5).

I.3.1.2. Şirin

Şirin, Ferhat ile Şiirin Hikâyesi'nin baş kahramanıdır. Bu kahramanlar birbirlerine olan büyük aşkları ile hafızalarda yer etmişlerdir. Ferhat, Şirin'e kavuşabilmek için dağları delmiştir. Ancak her şeye rağmen bu âşıklar birbirlerine kavuşamamışlardır (Alptekin 1997:266).

Karaca Oğlan şiirinde bu hikâyeye yer vererek, hem çektiği ızdırabı hem de sevgiliye olan büyük aşkı anlatmaya çalışmıştır. Şirin'e benzeyen sevgilisinin gitmesiyle duyduğu büyük üzüntüye değinmiştir. Sevgilinin yokluğunun kendini yakıp, kavurduğunu söylemiştir.

Şirin'im gitti oduna yanarım

(Karaca Oğlan s. 498/212-3).

II. SEVGİLİNİN FİZİKİ ÖZELLİKLERİ

II.1. BAŞ

II.1.1. Genel Olarak Baş

İncelenen şiirlerde sevgilinin başına, daha çok takındığı aksesuarları belirtmek için yer verilmiştir. Sevgili, taktığı aksesuarlar ile güzelliğine güzellik katar. Geleneklere bağlı olarak çeşitli baş örtüleri kullanır. Âşık bunları şiirine konu ederek, devrin geleneksel kıyafetlerini ön plana çıkarmıştır. Türk halk kültüründe baş örtüsü dinî amacın yanı sıra geleneklere bağlı kalmak için de kullanılmıştır. Güzeller renkli baş örtüleri ile halk şiiri içinde yerlerini almışlardır. Baş örtülerinin yanı sıra çeşitli çiçek ve taçlar da şiirlerde konu edilmiştir.

Başa takılan bu aksesuarlar yalnızca Karaca Oğlan'ın şiirlerinde konu edilmiştir.

Al valayla bağlamışlar başını

(Karaca Oğlan s. 384/4-3).

Gelin der ki allı pullu başım var

(Karaca Oğlan s. 429/85-7).

Başına almış bir ince yemeni

(Karaca Oğlan s. 444/111-5).

Başına vurunmuş çelenk eğrisi

(Karaca Oğlan s. 458/136-4).

Sabah akşam türlü yazma bağlanır

Eğip geçer yeşil başın sevdiğim

(Karaca Oğlan s. 494/205-2).

Başına takmışsın altun çelengi

Turnadan alınan tele dönmüşsün

(Karaca Oğlan s. 575/356-1).

Püsküllü boncuklu yüce baş

(Karaca Oğlan s. 580/366-1).

Çeşit çeşit başcağızı bağlıdır

(Karaca Oğlan s. 598/398-1).

Yedi türlü çiçek vardır başında

(Karaca Oğlan s. 633/464-3).

II.1.2. Baş ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar

II. 1.2.1. Tekerek

Halk şiirlerinde âşığın sevgiliye yaklaşımı samimi ve doğaldır. Sevgiliyi anlatmak için süslü kelimelerden ziyade, günlük yaşamda kullanılan dil tercih edilmiştir. Bu bağlamda âşık, sevgilisinin kafasını tekereğe benzeterek, onun güzel olduğunu vurgulamak istemiştir.

Bu benzetme, Karaca Oğlan'ın yalnızca bir şiirinde yapılmıştır.

Tekerek başı da domurcuk güllüm

Allı sunam kalk gidelim yaylaya

(Karaca Oğlan s. 399/32-4).

II.2. SAÇ

II.2.1. Genel Olarak Saç

Saç, sevgilinin güzellik unsurları içinde en fazla teşbih ve tasavvura vesile olan kısımdır. Gerek şekli gerekse rengi ve kokusu bakımından şiirlerde geniş yer kaplamıştır. Diğer unsurlar ile birlikte kullanılarak farklı bakış açıları sağlamıştır. Saç perişan, dağınık, düzensiz, uzun vb. hâlleri ile âşığın aklını başından alıp, onu perişan eder. Güzel kokusu ile baş döndürücüdür. Genellikle siyah renkli olarak şiirlere konu edilir (Pala 2004: 384).

II.2.2. Saç ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar

II.2.2.1. Şekil ve Renk Bakımından Saç

II.2.2.1.1 Bulut

Aşağıda verilen örnekte sevgilinin saçı şekli ve rengi bakımından buluta benzetilmiştir. Yağmur bulutları siyah renkli olur. Bu bulutların ayın önüne geçerek, onu kapattıkları görülür. Şiirlerde de sevgilinin saçları bulut yüzü de ay olarak tasavvur edilir. Âşık sevgilinin yüzünü göremediği zamanlarda feryat eder ve ağlar. Ayın önünü kapatan yamur bulutlarından düşen damlalar da âşığın göz yaşlarını temsil eder.

Dökünce zülfünü bedir yüzüne

Ben sandım ki bulut aya bağlıdır

(Karaca Oğlan s. 597/396-2).

II.2.2.1.2. Ceylan

Âşık aşağıda verilen mısrada, sevgilinin saçlarını ceylana benzetmiştir. Saçın ceylana teşbihine şiirlerde çok sık rastlanmaz. Bu benzetmeyle ilgili farklı yargılara varmak mümkündür. Âşığın sevgilinin saçlarını güzelliğinden dolayı ceylana benzettiği söylenebilir. Çünkü ceylanlar güzelliğiyle bilinen canlılardır. Aynı zamanda âşık kapalı

istiare yoluyla sevgilinin saçlarının kokusuyla, ceylanların karın bölgelerindeki urdan elde edilen misk kokusu arasında da bir bağ kurmuştur (misk için bkz. s. 89). Sevgilinin saçlarını misk kokusunun elde edildiği canlıya benzeterek, saçla koku arasında bir bağ kurmuştur.

Telleri ceren o kızın

(Karaca Oğlan s. 541/294-2).

II.2.2.1.3. Dalgalı, Halkalı, Burmalı

Sevgilinin saçı kıvrımlıdır. Zincir gibi halka halkadır. Sevgilinin saçının kıvrımlı olması aynı zamanda onun çekme, bağlama ve esir etme özelliğindendir. Sevgili, âşığın gönlünü dalgalı saçlarına takar ve onu aşılması zor kıvrımlı bir yolculuğa sürükler.

Sevgilinin burmalı saçlarının bu özelliklerini aşağıda verilen örneklerde görmek mümkündür.

Kalsın sana top zülûfün burmalı

(Karaca Oğlan s. 420/69-2).

Yel estikçe tel tel olur

Siyah zülûfün burmaları

(Karaca Oğlan s. 462/144-2).

Siyah zülûfün halkalanmış

Örölmeyi örölmeyi

(Karaca Oğlan s. 468/156-1).

Dostumun zülûfö de dalga dalgadır

(Karaca Oğlan s. 603/408-3).

Halka halka olmuş zülûf-i siyâhı

Ulaşmış gerdanı üzre tel tele

(Gevherî s. 54/48-2).

Ördekleyin zülûfleri burmalı

(Gevherî s. 361/502-3).

II.2.2.1.4. Dâr, Mansur

Saça dâr benzetmesinin yapılmasında asılma ve can verme düşüncesi yatar. Âşık sevgilinin saçlarına asılarak can vermeyi ister. Bazen bunu âşık ister, bazen de sevgili darağacını âşık için kurar. Dâr deyince akla gelen bir husus da Mansur'un ölümüdür. Mansur, tasavvuf yolunda çok fazla ilerleyerek fenâfillah'a ulaşmış bir âlimdir. Ene'l Hakk (Ben hakkım) sözü yüzünden asılarak öldürülür. Aslında o bu sözle Allah'a ne kadar yaklaştığını anlatmak ister, fakat yanlış anlaşılır ve Allah aşkı uğruna canından olur. Âşık da kendini Mansur yerine koyar ve sevgili için can vermeyi ister. Âşığın zülfe asılması, aynı zamanda sevgiliye âşık olması manasında da kullanılır (Pala 2004: 105).

Saçın dâr ve Mansur'a teşbihi aşağıdaki mısralarda görülmüştür:

Oğlan senin şorun duyar küserim

Küserim de zülûfûme asarım

(Karaca Oğlan s. 404/40-2).

Al beni zülfün ucuna

Sallanayım tel yerine

(Karaca Oğlan s. 410/52-2).

Astı zülfünün bendine

Ne kaçıp kurtulabildim

(Karaca Oğlan s. 494/204-4).

Zülfün teline asılam, dâr deyi

Gonca güle el uzadam har deyi

(Karaca Oğlan s. 495/206-6).

Dilersen berdâr it zülfün dârına

O fahr ider Mansûr gibi dâr ile

(Gevherî s. 53/46-4).

Asılsam zülfünün her dânesine

(Gevherî s. 67/68-1).

Zülfünü dağıtmış bâd-ı sabâlar

Zülfünü boynuma dâr etti bu gün

(Gevherî s. 290/401-2).

Ölürüm isterse nazlı yâr benden

Zülfü ile gönlüm dâre bağlıdır

(Gevherî s. 333/462-3).

Beni benden eyledi zülfi telleri

Mansûr gibi zülüfleri burmalı

(Gevherî s. 723/5-1).

II.2.2.1.5. Dolaşık, Perişan

Saçın dolaşık, dağınık ve perişan oluşu bağlama, karışıklık çıkarma ve zapdetme özelliği ile alakalıdır. Sevgilinin saçını perişan eden ve dağıtan saba yelidir. Saba yelinin dağıttığı saçı gören âşıkların da akılları dağınık ve gönülleri perişan olur. Sevgilinin dolaşık olan saçlarının arasında, âşığın gönlü düğümlüdür. Şiirlerde sevgilinin saçlarının düğümlerini açmaya çalışan tarağın, âşığın gönlünü parçaladığı tasavvur edilir (Undu 2007: 46).

Aşağıda verilen örneklerde sevgilinin saçlarının dolaşık ve perişan hâinden bahsedilmiştir. Dolaşık olan saç âşığın gönlüne atılmış düğüm gibidir. Sevgili, âşığın gönlünü saçlarının arasında dolaştırır ve onu çıkmaza sokar. Saçın attığı düğümlerle âşık başa çıkamaz, oraya takılır kalır. Saç düğümünü çözmek ne kadar zorsa, âşığın da gönül düğümünü çözmesi o denli zordur. Gönül düğümünü çözemeyen âşık tıpkı Mecnun gibi perişan ve acınası hâle gelir. Âşığın bazen de sevgilinin saçlarını saba yelinden kiskandığı görülür. Sevgilinin saçını dağıtmaması konusunda onu uyarır. Bunu hem kendi gönlünün hem de saba yelinin iyiliği için ister.

Zülfü perişânım kal melil melil

(Karaca Oğlan s. 479/178-1).

Bir buğday benizli zülfü dolaşık

(Karaca Oğlan s. 582/370-3).

Beni işittikçe zülfün dağıdır

(Karaca Oğlan s. 636/470-4).

Bazubend vursa ger kolum bağ tutmaz

Dostun zülfünden sağlam bağ olmaz

(Karaca Oğlan s. 646/490-3).

Dağıdup zülfünü kâküle dokun
(Gevherî s. 107/129-3).

Gamzeleri sertiz zülf-i perişân
(Gevherî s. 218/295-2).

Bir fendile al buse, o yârin yanağından
Tel ehli olup, zülf-i perişâna duyurma
(Âşık Ömer s. 6/10-2).

Zülf-i cânâna dolaşma lûtfedip bad-ı sabâ
Menba-i âb-ı hayâtı nuş eden merdâna sor
(Âşık Ömer s. 38/73-2).

Şunda bir mahbubu sevdim hûn eder
Bendesin mesrur kâh memnun eder
Zülfünü kılmış perişan, âşıkı mecnûnn eder
(Âşık Ömer s. 46/84-1).

Ey bâd-ı sabâ sümbül ü reyhanıma deyme
Aklım dağılır zülfü perişânıma deyme
(Âşık Ömer s. 53/99-1).

II.2.2.1.6. Efsun, Büyü

Efsun büyülemek ve etki altına almak demektir. Sevgili güzelliği ile tıpkı bir büyücü gibi âşığı tesiri altına alır. Sevgili bunu çeşitli şekillerde yapar. Bu büyü işini bazen saçlarıyla yapar. Büyücülere bile büyü yapmasını öğreten sevgilidir. O bu konuda herkesten iyidir. Saçları ile âşığın aklını başından alır. Onu kendine deli gibi âşık eder. Hatta yalnızca âşığı değil pek çok rakibi de büyüleyerek etkisi altına alır (Undu 2007: 75).

Halk arasında yaygın olan bir inanışa göre, birine büyü yapmak için onun saçından bir tutam alınır. Böylece büyü'nün yalnızca o kişiye tesir edeceği düşünülür. Sevgilinin saçlarıyla âşığı büyülemesi de bu inancın bir etkisi olabilir. Bu husus Gevherî'nin yalnızca bir şiirinde şöyle geçmektedir:

Âşık zülfünle efsun idersin
(Gevherî s. 42/28-5).

II.2.2.1.7. Gerdana Dökülen Saç

Siyah olan saç a tezat olarak onunla birlikte anılan unsurlar genellikle beyazdır. Siyah renk kapatıcı özelliğe sahiptir. Sevgilinin ay gibi yüzünü kapatan saç, bazen ak gerdanı gölgeler. Saçın gerdanı kapatması aynı zamanda ay tutulmasına da benzetilebilir. Ay tutulması olduğunda dünya bir anda kararır. Sevgilinin gerdanı ay gibi göz kamaştırıcı ve parlaktır. Saç gerdanın üzerine döküldüğünde, ay tutulmasında olduğu gibi âşığın dünyası karanlığa gömülür.

Âşık bazı mısralarda ise sevgilinin saçlarını tel tel edip gerdana dizdiğinden bahsetmiştir. Bu kısımlarda da âşık, sevgilinin saçlarını bir gerdanlık olarak tasavvur etmiştir. Tıpkı sıra sıra dizilen inci bir kolye gibi sevgilinin gerdanını süslediğinden bahsetmiştir. Aşağıda verilen bir başka mısrada Gevherî sevgilinin gerdanına dökülen saçların”hû” çektiğinden bahsetmiştir. Saç çokluğu ve siyah renginden dolayı kâfir olarak tasavvur edilir. Gerdan ise beyaz rengin verdiği temizlikten dolayı müslüman olarak düşünülür. Kâfir olan saç, gerdan üzerine düşünce, onun güzelliği ve temizliği karşısında imâna gelir ve “hû” çeker. Yani zikretmeye başlar. Saçla ilgili bu hususlara aşağıdaki mısralarda yer verilmiştir.

Döküp ak gerdana zülfünü dizer

(Karaca Oğlan s. 387/9-3).

Zülûfünü dökmüş gerdane

Tarar nazlanı nazlanı

(Karaca Oğlan s. 426/80-2).

Taramış gerdana dökmüş

Tel ebrüşem saçlarını

(Karaca Oğlan s. 427/83-1).

Halka halka olmuş zülf-i siyâhı

Ulaşmış gerdanı üzre tel tele

(Gevherî s. 54/48-2).

Zülûfler gerdâna insünler şâne

(Gevherî s. 66/65-4).

Gerdâna dökülen teller hû çeker

(Gevherî s. 314/435-2).

Siyah zülfün tel tel etmiş uzatmış

Salıvermiş ak gerdanın üstüne

(Âşık Ömer s. 9/17-1).

Şol beyaz gerdâne dökülen teller

Kemendi dâm imiş bilmezdim evvel

(Âşık Ömer s. 36/71-1).

II.2.2.1.8. Gerdanı Döğen Saç

Karaca Oğlan aşağıda verilen örneklerde sevgilinin saçlarının, gerdanını döğdüğünden bahsetmiştir. Sevgilinin saçları bazen yürüyüşündeki ahenkle bazen de rüzgârın etkisiyle dalgalanır. Bu dalgalanma esnasında sevgilinin ay gibi olan gerdanı açığa çıkar. Sevgili bazen lütufta bulunarak, âşığı mutlu edecek şeyler yapar. Sevgilinin âşığa gerdanını açmasıda bu lütuflarından biridir. Saçlarıyla kapatmış olduğu gerdanını ara sıra da olsa âşığa göstererek, onu mesteder. Ancak bazen saç açılmak isteyen gerdanı zorla gizlemeye çalışır. Onun koruyuculuğunu üstlenmiş gibidir. Âşık bu durumu da saç gerdan ile saç arasında yapılan bir cenk olarak tasavvur etmiştir.

Zülûf pâre pâre gerdanı döğür

(Karaca Oğlan s. 513/239-4).

Sabahın vaktında sudan gelirken

Siyah zülfü ak gerdanla ceng eder

(Karaca Oğlan s. 588/382-3).

II.2.2.1.9. Göz Üzerine Dökülen Saç

Saç âşığın en güçlü düşmanlarından. O, siyah rengi ile sevgilinin tüm güzelliklerini kapatarak âşığı bu güzelliklerden mahrum eder. Aşağıdaki mısradaki saçın, sevgilinin gözünü kapattığına şahit oluruz. Göz, insanın tüm duygularını sakladığı yerdir. Âşık saç yüzünden sevgilinin tüm duygularından ve güzelliklerinden uzak kalmıştır.

Ala göz üstünü saçlar bürümüş

(Karaca Oğlan s. 514/242-4).

II.2.2.1.10. İbrişim

İbrişim kalınca bükülmüş ipek ipliğe verilen isimdir. Saç kalınlığı ve yumuşaklığından dolayı ibrişime benzetilir. Sevgilinin saçları gür ve uzundur. Âşık sevgilinin saçlarının kalınlığından yola çıkarak, onu kemer gibi beline sarmak ister. Bu şekilde sevgiliye yakın olup, hiç ayrılmayacağını düşünür.

İbrişim saç, Karaca Oğlan'ın bir şiirinde şöyle geçmektedir:

İbrişim saçında eğmeli zülûf
Sırmalar karışmış telden ziyâde

(Karaca Oğlan s. 402/38-2).

II.2.2.1.11. İpek, Sırma

İpek, ipek böceği kozalarından elde edilen bir teldir. İnce, esnek ve parlak olan bu tel daha çok dokumacılıkta kullanılmaktadır. Sırma ise gümüş bir teldir. Bazen yaldızsız bazen de altın yaldızlıdır. (Türkçe sözlük 2005:977,1759). Sevgilinin saçlarının şiirlerde ipek ve sırmaya benzetildiği olur. Âşık sırma ve ipeğin parlaklığından, güzelliğinden etkilenecek sevgilinin saçlarını bu unsurlara benzetmiştir. Sevdiği güzelin saçlarının ipekten ve sırmadan geri kalmayacağını söylemiştir. Sevgilinin saçları güzelliği ile âşığın gönlünü viran etmiş, aklını başından almıştır. Âşık o ipek gibi saçların arasında parmaklarını gezdirmek için her türlü zulme ve kötülüğe göğüs germeye hazırdır.

Saç için yapılan bu benzetmeler, Karaca Oğlan'ın şiirlerinde aşağıdaki şekilde geçmektedir.

Sırma karıştırmış sümbül saçına
Döküp gider, dal boyuna düzerek

(Karaca Oğlan s. 472/164-1).

İpekten de arta saçın

(Karaca Oğlan s. 533/279-2).

Turalanmış sırma saçın
Çözen benden beter olsun

(Karaca Oğlan s. 566/338-1).

Sırma gibi yanar yârin saçları

(Karaca Oğlan s. 647/493-3).

II.2.2.1.12. Kafir

Kafir, Allah’a inanmayan, küfreden kişiler için kullanılır. Gerçek manada örten ve gizleyen anlamına gelir. Müslümanlara göre gayri müslimler İslam dinini kabul etmedikleri için karanlıkta olan, aydınlıktan mahrum kişilerdir. Sevgilinin saç da siyah rengi ile gayri müslim gibidir. Saç sayıca çok olması nedeniyle de kafire teşbih edilir. Saç kafir olarak görüldüğünde, onun yakın olduğu yüz unsuru iman olarak tasavvur edilir. Yüzün iman olarak tasavvur edilmesinin nedeni aydınlık ve nurlu olmasıdır. Saç kafir olduğu için imana kasdetmek ister. Saçın kasdetmek istediği iman ise yüz ve âşıktır. Sevgilinin yüzü gibi âşık da mümin yani iman sahibi sayılır. Kafir olan saç sürekli âşığa eziyet eder. Onun imanını ele geçirmeye çalışır. Saç bunu güzelliği ile yaptığı gibi sevgilinin yüzünü âşıktan gizleyerek de yapar (Tolasa 2001: 181).

Gevherî’ye ait aşağıda verilen mısralarda sevgilinin saçı kafire benzetilmiştir.

Her an idüp tel tel o zülfü kâfir

(Gevherî s. 93/108-3).

Ben bu pendî çoktan eyledim ezber

Unutturdu bana ol zülfü kâfir

(Gevherî s. 220/299-2).

II.2.2.1.13. Kement

Kement bazı hayvanları yakalamak ve tuzağa düşürmek için kullanılır. Kemendin uç kısmı halka şeklinde olur ve av o kısma takılarak yakalanır. Saçın halkalı olan uç kısmı, kemendin ucuna benzetilir. Sevgili saçlarını tıpkı bir kement gibi âşığa

atar ve onu tuzağına düşürür. Kemende takılan âşığın gönlü, artık ondan kurtulamaz. Kurtulmak için çırpındıkça kement daha çok sıkılaşır ve artık çözülmesi imkansız bir hâl alır. Kementle yakalanan varlık artık yakalayanın esiridir. Onunla hareket etmek zorundadır. Bu nedenle sevgili neredeyse, saçın kemendine takılmış olan âşık da oradadır. Artık sevgiliden ayrılamaz ve onun esiri durumundadır (Kurnaz 1997: 381). Bu bağlamda kement şiirlerde şöyle yer almaktadır:

Kemendle bağlasam kolum bağ tutmaz

Yârin zülûfünden özge bağ m'olur

(Karaca Oğlan s. 624/447-3).

Kemend-i zülûfüne münir olalı

(Gevherî s. 46/35-3).

Ne belâdır senin zülûn kemendi

(Gevherî s. 101/120-1).

Her kaçan nâz ile eylese reftâr

Kemend-i zülûnünü eyleyüp etvâr

(Gevherî s. 380/528-2).

Şol beyaz gerdâne dökülen teller

Kemend-i dâm imiş bilmezdim evvel

(Âşık Ömer s. 36/71-1).

II.2.2.1.14. Kesik Saç

Aşağıda verilen mısrada âşık sevgilinin saçının kesik olmasına değinmiştir. Ancak bu sevgilinin saçının kısa olduğu anlamına gelmez. Eskiden halk arasında evlenen bayanların saçlarının önünden küçük bir bölüm kesilirmiş. Bu o kişinin evli olduğuna işaret edermiş. Âşık da aşağıdaki mısrada sevgilinin kesik saçına işaret etmiş ve sevdiği güzelin evli olduğunu vurgulamıştır.

Güzeller içinde zülûn kesiktir

(Gevherî s. 213/288-)

II.2.2.1.15. Kol, Topuk ve Omuza Uzanan Saç

Saçın omuz, kol ve topuğa inmesi uzunluğuyla ilgilidir. Âşık şiirinde sevgilinin saçının kısa olduğuna pek rastlanmaz. Âşık sevgilinin saçının uzunluğunu belirtmek için onu bel ve topuk ile birlikte anar. Topuğa kadar ulaşan saçın ucuna bağlı olan âşık da sevgilinin ayakları altında kalır. Sevgilinin saçları bazen de yerleri süpürecek kadar uzun olur. Saçın bu unsurlarla ilişkisi, yalnızca Karaca Oğlan'ın şiirlerinde görülmüştür:

Taramış zülfünü dökmüş bir yana

Salıvermiş ince belin üstüne

(Karaca Oğlan s. 411/53-1).

Döküvermiş mor beliği kolunca

(Karaca Oğlan s. 412/54-2).

Mor beliği koluncuna dökersin

(Karaca Oğlan s. 435/95-2).

Döküvermiş kolunca erbinin ucu

Topla dilber salınacak yer değil

(Karaca Oğlan s. 478/174-3).

Uzundur saçları topuğun döver

(Karaca Oğlan s. 511/235-4).

Beş kulaca karar eyler

Dört kulaçtan arta saçın

(Karaca Oğlan s. 534/279-3).

Saçları topukla eyliyor cengi

(Karaca Oğlan s. 538/288-3).

Topla zülüflerin yere değmesin

(Karaca Oğlan s. 560/328-3).

İnce belde saçlarının turası

(Karaca Oğlan s. 599/399-3).

II.2.2.1.16. Leyla, Leyl

Leyl gece demektir. Leyla ise çok karanlık, uzun ve ızdıraplı gece anlamına gelir. Leyla aynı zamanda Leyla ile Mecnun Hikâyesi'nin kadın kahramanıdır (Devellioğlu 2003: 550). Sevgilinin saçları siyah ve uzundur. Bu nedenle leyla ile arasında sıkı bir ilişki vardır. Sevgilinin saçları karanlık ve uzun geceler gibidir. Âşık sevgilinin gece gibi siyah ve uzun saçları yüzünden pek çok sıkıntı çeker. Geceler sıkıntıların en çok hissedildiği saatlerdir. Bu saatler ile sevgilinin saçları arasında ilişki kuran âşık bu yolla ızdırabının büyüklüğünü anlatmaya çalışır. Sevgili, saçları ile âşığa hep kötülük eder. Sevgilinin kötülükler ve tehlikelerle dolu saçlarına bağlanan âşık her şeyin farkındadır. Bunları bile bile o saçlara bağlanır ve gönlünü onların arasında gezdirir. Bu âşık için intihar demektir. Ancak âşık buna rağmen o saçlardan vazgeçemez.

Âşık bu benztmeyi yaparken Leyla ile Mecnun Hikâyesi'nin kadın kahramanı olan Leyla'ya da atıfta bulunur. Sevgilinin saçlarını Leyla'ya, kendi gönlünü de Mecnun'a benzetir. Bu benzetme ile âşık sevdiği güzelin saçlarının vazgeçilmezliğini ve gönlü için önemini vurgulamış olur. Leylâ ve leyl bu bağlamda şiirlerde şöyle yer almaktadır:

Ben ölürsem cenazeme imam ol

Kıl, kara zülfünü hû, Leylâ Leylâ

(Karaca Oğlan s. 387/10-4).

Ol hadesi şirin ol saçı leylâ

Beni mecnûn idüp kıldı divâne

(Gevherî s. 63/62-2).

Cemâli ve'dduhâ saçı ve'l-leyli

(Gevherî s. 192/256-2).

Cân ü dilden mail oldum bir saçı leylâya ben

(Âşık Ömer s. 12/22-1).

Mekteb-i irfâna girdim eyledim bir kere âh

Tahtı üstünde oturmuş saçı leylâm kendi şâh

(Âşık Ömer s. 18/36-2).

Ol saçı leylâya kimse olmasın mecnûn gibi
Kalmadı gayret ü namus ü ar üç gündenberi
(Âşık Ömer s. 39/76-4).

Zülfünün her bir telinde bağlı bin mecnûn var
Ben de oldum sen saçı leylâya haddim bilmedim
(Âşık Ömer s. 54/101-2).

II.2.2.1.17. Menekşe

Saç benzetme unsuru olarak kullanılan çiçeklerle renk, şekil ve koku bakımından benzerlik gösterir. Menekşe çeşitli renkleri ve güzel kokusu ile bilinen bir çiçektir. Saç şiirlerde genel itibariyle siyahtır. Ancak âşık, aşağıda verilen örneklerde sevgilinin saçını mor menekşeye benzetmiştir. Âşığın buradaki asıl amacı renk değil kokudur. Menekşe koku bakımından uyuşturucu bir özelliğe sahiptir. Sevgilinin menekşe gibi kokan saçları rüzgârla âşığa ulaşır ve onu mesteder. Âşık bu kokunun etkisiyle aşk sarhoşu olur.

Kıvrım kıvrım olmuş zülfünün ucu
Mor menevşe boynun eğdiği gibi
(Karaca Oğlan s. 437/98-3).
Yel estikçe mor belikler belinir
(Karaca Oğlan s. 779/5-4).

II.2.2.1.18. Örgü

Saç şiirlerde daha çok dağınık oluşu ile ön plandadır. Örgülü, toplu ve deste deste olduğu zamanlar da vardır. Buradaki amaç saç ile zincir arasında bağ kurmaktır. Örgülü olan saç birbirine halkalarla birleştirilmiş zinciri andırır. Zincirin yakalama ve bağlı tutma özelliği vardır. Zincire benzetilen saç da bu özelliklere sahiptir. Âşığı sımsıkı kavrayan saç, onu kendine esir eder. Âşık için artık kurtuluş yoktur.

Tolosa, zincir benzetmesine farklı bir şekilde yaklaşır. Sevgilinin, saçını eskiden delileri sakinleştirmek ve eğitmek için bağladıkları zincire benzetir. Burada

deli olan âşığın gönlüdür. Aslında gönül sevgilinin saçlarına bağlanmak istediği için deli olmuştur. Sevgilinin saçlarına bağlı olmak âşığın fırtınalar kopan gönlünün tek ilacıdır (Tolasa 2001: 164).

Sevgilinin örgülü saçı, incelenen şiirlerde aşağıdaki şekilde konu edilmiştir:

Karac'Oğlan der ki örülmüş başı

(Karaca Oğlan s. 464/147-3).

On beş yaşında da kırk beş belikli

(Karaca Oğlan s. 505/225-1).

Yârimin zülüfü destedir deste

(Karaca Oğlan s. 528/269-5).

Sabahtan kalkıp da dostu görene

Dostun saçı çığ örgülü tel olur

(Karaca Oğlan s. 622/444-3).

Zülfün olmuş senin bendene zincir

(Gevherî s. 42/27-4).

Bağlanaldan zülfün zincîrine uslanmadı

Geçti âlem geçmedi senden dil-i dîvânemiz

(Gevherî s. 612/861-1).

II.2.2.1.19. Örtü, Nikab

Saçın, şiirlerde yüzü kapattığı ve perdelediği görülür. Âşık, sevgilinin güneş gibi yüzünü görmek için sabah yelinin esip sevgilinin saçlarını yüzünden çekmesini bekler. Ancak âşık sevgilinin o aydınlık yüzünü görmeye çok fazla dayanamaz. Bu heyecan onun yüreği için fazladır. Bu nedenle bazen sevgilinin yüzünü saçları ile kapatmasını ister. Bunu hem sevgiliyi başkalarından kıskandığı için, hem de sevgilinin aşkı ile yanıp tutuşan gönlünü rahatlatmak için ister. Bu benzetme, yalnızca Gevherî'nin bir şiirinde geçmektedir:

Yeter yaktın bizi şem'-i ruhsâre

Pûşîde zülfünü çöz nikâb eyle

(Gevherî s. 55/49-1).

II.2.2.1.20. Perişan Edici

Şiirlerde bezen âşık ile sevgilinin kendi aralarında atıştıkları görülür. Aşağıdaki kısımda verilen şiirlerde sevgili âşığa seslenerek, saçı ile onu deli divane edeceğini ve çaresiz bırakacağını söyler. Sevgili, saçının güzelliğinin ve âşık karşısındaki gücünün farkındadır. Bu nedenle saçlarına fazlasıyla güvenmekte ve âşığı düşüreceği perişan durumu bilmektedir. Âşık Ömer bir şiirinde bu hususa şöyle yer vermiştir.

Der ki bana: âşık-ı avâre kıldım ben seni
Düş edip bu zülfüme, bî-çare ettim ben seni
(Âşık Ömer s. 27/52-4).

II.2.2.1.21. Saçın Taranması, Düzeltilmesi

Saçın düzeltilmesi daha çok taranması manasında kullanılır. Sevgili dağınık olan saçlarını tarakla düzeltir. Aynı zamanda saçlarına bazı yağlar sürerek güzel kokmasını sağlar.

Sefercioğlu' na göre sevgilinin dağınık saçları âşığın gönlüne benzer. Sevgilinin saçlarını düzeltmesi, âşığın gönlünün bir araya gelmesi için bulduğu çaredir. Âşık sevgilisi için yaralarını ayna, parmaklarını da tarak olarak kullanır. Sevgili bu parmaklarla saçlarını tararken, âşığın da gönül yaralarını kapatmış olur (Sefercioğlu 2001: 153). Bu hususla ilgili örnekler aşağıda verilmiştir:

Üçü orta boylu, zülfünü düzer
(Karaca Oğlan s. 397/28-2).
Aynasın almış da başını bağlar
Günde üç beş kere zülfünü yağlar
(Karca Oğlan s. 552/314-1).

II.2.2.1.22. Samur

Samur, yumuşak tüylü ve güzel bir hayvandır. Sevgilinin saçı samur kürkü gibi parlak, gür ve yumuşaktır. Samur kürk hem sıcak tutması, hem de yumuşaklığı ile

bilinir. Sevgilinin saçı da insanın içini ısıtması bakımından bu unsura teşbih olunur. Aynı zamanda samur kürk zengin kitlelerin, saray efradının sahip olabileceği bir kıyafettir. Bu benzetme ile âşık, sevgilinin saçının değerini de ortaya koymuş olur. Bu benzetme, Karaca Oğlan'ın bir şiirinde şöyle geçmektedir:

Dilberin başında samur saç olur

(Karaca Oğlan s. 527/266-2).

II.2.2.1.23. Siyah (Kara)

Saçın şiirlerde genellikle siyah olduğu görülür. Saç şiirlerde siyah olarak konu edildiğinde, onunla ilişkilendirilen uzuvlar (yüz, alın, yanak, gerdan vb.) beyaz rengi ile ön plana çıkarılır. Bu da farklı tasavvurların ortaya çıkmasını sağlar. Saç siyah renginden dolayı geceye, onunla birlikte anılan uzuvlar (yüz, alın, yanak, gerdan) geceyi aydınlatan ay ve güneşe benzetilir.

Sevda, aşk hastalığına tutulmak, âşık olmak demektir. Ancak bunun yanında siyah anlamı da taşır. Bu nedenle sevda ile sevgilinin siyah saçları arasında bir bağ kurulur. Şiirlerde sevda kelimesi ile hem saçların siyahlığı vurgulanmakta, hem de saça duyulan hisler anlatılmaktadır. Sevgilinin zülûfüne sevdalanmak, onun siyah saçlarına âşık olmak demektir. Yani âşığın sevgiliye sevdalanmasının en büyük nedenlerinden biri sevgilinin siyah saçlarıdır (Çavuşoğlu 1971: 113). Aşağıda verilen örneklerde de sevgilinin siyah saçları ile birlikte anılan uzuvların beyazlığı dikkat çekmektedir. Bu uzuvlar, yüz, gerdan ve koldur. Âşık sevgilinin yüzüne her zaman hasrettir. Bu hasretliğin en büyük nedenlerinden biri de sevgilinin gölge gibi olan siyah saçlarıdır.

Siyah zülfü mâh yüzüne kıvrışır

(Karaca Oğlan s. 392/18-4).

Siyah zülfün ak gerdana

Tel tel et de diz ver bana

(Karaca Oğlan s. 394/22-1).

Siyah zülfü mâh yüzünde gül gibi

(Karaca Oğlan s. 435/96-1).

Salıverirsin kolunca

Beliğin kara değil mi

(Karaca Oğlan s. 449/121-3).

Yunmuş arınmış Aynanoz Gölü'nde

Işılaşır gider siyah telleri

(Karaca Oğlan s. 463/145-1).

Halka halka olmuş zülf-i siyâhı

Ulaşmış gerdanı üzre tel tele

(Gevherî s. 54/48-2).

Billûr gerdânına dökülmüş yârin

Nakşî siyah zülfü teli uygundur

(Gevherî s. 378/527-1).

Siyah zülfün tel tel etmiş uzatmış

Salıvermiş ak gerdanın üstüne

(Âşık Ömer s. 9/17-1).

Hattı ruhsarı, zülfü siyahı

Henüz gelmiş amma yine bir hoşça

(Âşık Ömer s. 25/50-2).

Üstüme saldı sipahi çevremi kestirdi yol

Durmayup zülf-i siyahkârı dolandı sağ ü sol

(Âşık Ömer s. 55/102-3).

II.2.2.1.24. Sümbül

Sümbül baş aşağı, salkım salkım açan bir çiçektir. Saç uzunluğu ve büklüm büklüm inişiyle sümbüle teşbih edilir. Sümbül ile saçın arasındaki benzerlik, sümbülün hem şekli hem de kokusuyla alakalıdır. Sevgilinin saçı sümbül gibi hoş ve baş döndürücü bir kokuya sahiptir. Hatta koku bakımından saç ile sümbül yarış hâlinedir. Sümbül, şiirlerde aşağıdaki şekilde geçmektedir:

Al karanfil takmış sümbül saçına

(Karaca Oğlan s. 411/53-5).

Benim sevdiğim mâh deyi
Saçı sümbül siyah deyi
Her gördükçe bir ah deyi
Sînemi dövdüğüm yeter

(Karaca Oğlan s. 593/390-3).

Şehrî gibi mor beliğin parlatur
Atar sümbül saçın bele düşürür

(Karaca Oğlan s. 629/458-1).

Kebûd-i sünbül den bir hicab eyle
(Gevherî s. 55/49-1).

Cânü dilden mail oldum bir saçı leylâya ben
Dili bülbül, saçı sümbül, kaşları tuğraya ben
(Âşık Ömer s. 12/22-1).

Zülf-i müşkinini o yârin görüpte bir kere
Bahçede sümbül perişan olmamak mümkün değil
(Âşık Ömer s. 50/92-1).

II.2.2.1.25. Süngü

Sevgili çeşitli şekillerde âşığın canına kasteder. Bunu yaparken çoğu zaman kaş, göz vb. gibi uzuvlarını kullanır. Sevgili bazen bu görevi saçlarına vermiştir. Silahların ucuna takılan süngüye benzetilen saç, âşığın canına kasdetmektedir. Saç şekil bakımından süngüye benzetilir. Hedefi âşığın kalbidir. Mecazi olarak tıpkı bir süngü gibi, âşığın kalbini deler ve onun canını alır. Bu benzetme, Karaca Oğlan'ın bir şiirinde şöyle geçmektedir:

Zülüfû süngüdür cana batıyor

(Karaca Oğlan s. 415/60-2).

II.2.2.1.26. Tel

Sevgilinin saçının tel tel oluşu inceliği ve birbirinden ayrılması ile alakalıdır. Saçı tel tel eden, dağıtan sabah yelidir. Saçın saz teline benzetildiği de olmuştur. Âşık,

sevgiliye olan aşkını saz eşliğinde anlattığı için, bu benzetme yoluna gitmiştir. Sevgilisinin saçını çaldığı sazın teline benzeterek, ona yakın olmanın özlemini vurgulamıştır. Âşığın sazından çıkan güzel, iç sızlatıcı nağmelerin sebebi sevgilinin saçının telleridir. Bu benzetme şiirlerde şöyle yer almaktadır:.

Top zülüfler tel görünür gözüme

(Karaca Oğlan s. 409/49-1).

Arkasında saçı tel tel saz gibi

(Karaca Oğlan s. 411/53-2).

Tel tel olmuş zülüflerin

Taranmayı taranmayı

(Karaca Oğlan s. 431/89-1).

Sabah seherinde secde ederken

Irganan tellere göresim geldi

(Karaca Oğlan s. 440/105-1).

Tel tel olmuş ipek saçı

(Karaca Oğlan s. 462/143-1).

Zülüften ayrılmış telleri güzel

(Karaca Oğlan s. 476/171-1).

Yel estikçe top zülüfler bölünür

(Karaca Oğlan s. 591/386-3).

Üsküfli olur böyle gözü kareler

Tel tel itmiş zülüfleri tâzeler

(Gevherî s. 106/127-4).

II.2.2.1.27. Turna, Şahin, Balık Telleri

Turna şans ve talih getirdiğine inanılan bir kuştur (Akalin 1993: 144). Âşık, sevgilinin saçını turna, şahin ve balık gibi hayvanların tellerine benzetmiştir. Bu tellerden kasıt balığın yüzgeçleri, şahinin tüyleridir. Sevgilinin saçı da âşığa şans getirir. Balık da çok oluşu ve bereketi simgeleyişiyle sevgilinin saçına teşbih olunur. Şiirlerde şahin ve turnanın sevgilinin saçlarını kıskandıklarına, telleriyle sevgilinin

saçını kıyasladıklarına rastlanılır. Saçın şahinin tüylerine teşbihinde, bu kuşun avcı yönü de etkindir. Sevgilinin saçları, âşığın gönül kuşunu avlayacak şahin kuşuna benzetilir. Bu benzetme ile âşık av, sevgili avcı durumuna düşer. Saça yapılan bu benzetmeler, yalnızca Gevherî'nin aşağıdaki şiirlerinde görülür.

Turna gibi siyah telin var senin

(Gevherî s. 253/348-1).

Çeşm-i nigâhına zülfün teline

Şahin ile turna tel pesend eyler

(Gevherî s. 321/445-2).

Balıktan mı aldın sen bu telleri

Ak kuğuda siyah benler olur mu

(Gevherî s. 431/602-3).

II.2.2.1.28. Tuzak

Saçın tuzağa benzetilmesi onun avlama ve yakalama özelliğinden kaynaklanır. Tuzak, yakalamak istenilen bir şeyi kandırmak amaçlı kurulan bir düzenektir. Sevgili, âşığın gönül kuşunu yakalamak için saçı ile ona tuzak kurar.

Sevgili, âşığı kandırmak için yem olarak yüzünü ve benlerini kullanır. Âşığın gönül kuşu bu yeme hemen aldanır. Gözü hiç görmeden sevgilinin kurduğu tuzağa düşer. Tuzağa düşenin de bu tuzaktan kurtulması artık mümkün değildir. Avın başına gelenleri çekmesi gerekir. Âşığın gönül kuşu da bu nedenle çaresiz sevgilinin esiri olur. Ne yaparsa yapsın bu esaretten kurtulamaz. Bu benzetme örnekleri aşağıdaki şekildedir.

Nice saydolmayım zülf-i dâmında

(Gevherî s. 198/265-2).

Boynuma takmak için o dâm-ı zülfün târını

Âteş-i hicrile dilber bağrımı yakmaktadır

(Âşık Ömer s. 13/24-3).

II.2.2.1.29. Yılan (Mar), Ejderha

Saçın yılanı teşbihi şekil ve renk benzerliğindendir. Saç siyah ve uzun oluşu ile yılanı benzetilir. Yılanı benzeyen saç diğer uzuvların koruyucusu durumundadır. Onlara yaklaşacak olanları zehirler ve canına kast eder. Bütün bunlara rağmen âşık sevgilisinin saçlarına dokunmayı ve yüzünü görmeyi arzulayarak ölüme meydan okur. Canlılar için büyük bir bela olan yılanın âşık için sığınılacak bir dost gibi görülebilmesi, âşığın sevgiliye verdiği değeri göstermesi açısından önemlidir.

Sevgilinin saçının yılan olması durumunda, dudakları panzehir taşıyan bir kurtarma aracıdır. Dert sevgiliden gelir, derman da yine ondadır.

Çavuşoğlu'nun, saç-yılan benzetmesine yaklaşımı şöyledir: Âdem peygambere yasak elmayı yedirerek cennetten kovulmasına neden olan şeytan, cennet kapısında duran yilandan yardım almıştır. Bu durumda yüz cennete, saç da yılanı benzetilir. Sevgilinin saçlarını açıp yüzünü rakibe göstermesi, yılanın cennet kapısını açarak şeytanı içeri alması gibi görülür (Çavuşoğlu 1971: 104).

Bazı efsanelere göre yılanlar birileri tarafından öldürülmedikçe ölmezmiş. Yüz yıl yaşayan yılanlar ejderha olurmuş. Ejderhanın zamanla başı çoğalır ve ayakları oluşmuş. Ağzından çıkan ateşle etrafındaki canlıları yakar ve onlarla beslenirmiş. Gevharî'ye ait bir mısra da sevgilinin kıvrım kıvrım olan saçları ejderhaya benzetilmiştir. İki yanağının yanından sarkan saç uçları, bin başlı bir ejderhaya teşbih edilmiştir. Tılsımlı hazinelerin ejderhalar tarafından beklenildiğine inanılmış. Verilen örnekte de sevgili lâl (dudak), inci (diş), yakut (ağız) gibi kıymetli mücevherlerin bulunduğu tılsımlı bir hazine, saçlar da bu hazineyi koruyan ejderhalar olarak tasavvur edilmiştir (Undu 2007: 40). Saçın yılan ve ejderhaya benzetildiği mısralar şunlardır::

Genc-i ruhsârında zülf-i perçînin

Halka halka ejder midir nedir bu

(Gevherî s. 420/587-1).

Fethi müşkil dahme imiş zülf-i mar elvermedi

(Gevherî s. 568/796-2).

II.2.2.1.30. Yüze Dökülen Saç

Saçın yüzü kapatması, ay ya da güneş tutulmasına benzetilir. Halk arasındaki bir inanışa göre ay tutulması, ayın önüne büyük bir yılanın geçmesiyle oluşur. Bu durumda teneke veya tas çalmak gerektiğine inanılır. Bu şekilde ayın önüne gelen yılanın korkup kaçacağı düşünülür. Ay tutulması geçtikten sonra eğlenilir ve bayram havası yaşanır. Şiirlerde ise sevgilinin yüzü aya, saçı rengi ve şeklinden dolayı ayın önünü kapatan yılanı benzetilir. Bir vesileyle saçın sevgilinin yüzünden çekilmesi âşık için bayramın gelmesi, içinin sevinçle dolması demektir. Sevgili, âşığa kolay kolay yüzünü göstermez. Bazen sabah yelinin esmesiyle saç perdesi aralanır ve âşık, sevgilisinin yüzünü ancak o zaman görebilir. Bazen de sevgili saçlarıyla yüzünün yarsını kapatır. Bu durumda yüzünün diğer yarısını âşığa göstererek ona lütufta bulunmuş olur. Yani yüz perdesini aralayarak âşığının bir nebze de olsa gönlüne su serpmiş olur (Pala 2004: 42). Aşağıdaki örneklerde bu hususa yer verilmiştir. Bu örneklerde Karaca Oğlan'ın saçı buluta benzettiği de görülür. Sevgilinin saçları kara bir bulut olup, ay gibi yüzünü kapatmıştır.

Altun saç yanağın topuğun döver

(Karaca Oğlan s. 427/82-3).

Siyah zülüflerin eyleme perde

(Karaca Oğlan s. 543/298-2).

Halka halka olmuş zülfün telleri

Tel tel edip ak yüzüne kor gelin

(Karaca Oğlan s. 550/310-2).

Yüzüne dökülmüş altın sırması

(Karaca Oğlan s. 554/317-3).

Yel eser de ışılaşır sırmalar

Siyah zülfü mâh yüzünü tırmalar

(Karaca Oğlan s. 587/380-2).

Siyah zülfü mâh yüzünde kalaklar

(Karaca Oğlan s. 591/386-3).

Dökünce zülûfünü bedir yüzüne

Ben sandım ki bulut aya bağlıdır

(Karaca Oğlan s. 597/396-2).

Zülf-i şebden tâb-ı rûyun seçilsün

(Gevherî s. 165/216-3).

Siyah zülûflerin rûyuna döker

(Gevherî s. 181/240-2).

Zülfün nikâb etmiş yüzün göstermez

(Gevherî s. 307/424-4).

Münevver hüsnüne mağrur olup da

Zülfün nikab idüp gaddârelenmiş

(Gevherî s. 411/572-3).

Peri zülûflerin yüzünde eser

(Gevherî s. 447/624-3).

II.2.2.2.Koku Bakımından Saç

II.2.2.2.1. Anber

“*Anber, ada balığının bağırsaklarında toplanan yumuşak, yapışkan ve misk gibi kokan, kül renginde bir maddedir.*” (Devellioğlu 2003: 33). Anberin şiirde kullanılma amacı, sevgilinin kokusunun güzelliğini vurgulamaktır. Amber hem kokusu,- hem siyah rengi itibari ile saçla ilişkilendirilir. Bu koku şiirlerde aşağıdaki şekilde geçmektedir:

Ben yârimi kokusundan bilirim

Zülûfleri miskü anber yağlıdır

(Karaca Oğlan s. 598/397-4).

Siyah saçın ile zülf-i anberin

Ne yaman karışmış girmiş tel tele

(Gevherî s. 49/39-2).

Zülf-i yârdan olur bûy-i anber bûy
Anınçün açılır giceyle şebboy
(Gevherî s. 66/66-4).

Bûy-i misk ü anber zülf-i siyâhım
(Gevherî s. 72/75-3).

Tecâhülden gelir o zülf-i anber
Beni gördükçe iğmâza başladı
(Gevherî s. 79/86-3).

Zülfünün yanında lâ-şeydir anber
(Gevherî s. 119/147-2).

Dağıttı aklımı zülfün siyâhı
Turre-i anberim sen safâ geldin
(Gevherî s. 249/341-2).

II.2.2.2.2. Gül

Gül, şeklinin yanında kokusu ile de şiirlere konu edilmiştir. Sevgilinin saçları sabah yelinin esintisi ile etrafa gül kokusunu yayarak âşığın başını döndürür. Gül kokulu saç şiirlerde şöyle yer almaktadır:

Zülûfünden bir tel versene
Kokulayım gül yerine
(Karaca Oğlan s. 411/52-3).

Zülfün râyihası gül gibi kokar
(Gevherî s. 213/288-2).

II.2.2.2.3. Kallemiş

Kallemiş güzel bir kokudur. Bu bakımdan sevgilinin saç kokusu ile benzerlik gösterir.

İncelenen şiirlerde bu hususun geçtiği tek örnek Karaca Oğlan'a aittir.

Kallemiş mi döktün kara zülfüne

Kara zülfün burcu burcu kokuyor

(Karaca Oğlan s. 615/430-2).

II.2.2.2.4. Misk, Müşg

Misk Doğu Türkistan'da yaşadığı bilinen bir tür ceylanın göbeğindeki urdan elde edilen güzel kokudur. Bu ur yalnızca erkek ceylanlarda bulunur. Bu urdan rahatsız olan hayvan sürtünme yoluyla onu düşürür. Misk elde etmek isteyen kişiler, bunun için ceylanların bulunduğu sahalara ucu sivri kazıklar çakarlar. Ceylanları bu kazıkların üzerine sürerek miskin bulunduğu urun patlamasını sağlarlar. Bu şekilde misk kokusunu elde etmiş olurlar. Bu kokunun şiirlerde çok fazla konu edildiği görülür. Misk kokusunun güzelliğinin yanında, siyah renginden dolayı da şiirlere konu edilmiştir. Sevgilinin beni, saç ve kaş hem rengi hem de kokusundan dolayı bu misk ile ilişkilendirilir. Bu unsurların renklerini misk kokusundan aldığı ve bu nedenle de misk gibi koktuğu söylenilir. Özellikle sevgilinin saçları misk ile dolu bir pazar gibidir. Çin, Hıta ve Hutem miskin çıktığı yerler olarak bilinir. Ahu ise miskin elde edildiği varlık olarak kabul edilir. Ahunun sevgiliyi kışkandığı için içine kan oturduğu, miskin bu kandan elde edildiği söylenilir. Bazen de sevgili ahuya benzetilir. Böylece hem sevgilinin güzelliği hem de kokusunun etkileyciliği anlatılmış olur. Misk nadiren bulunan ve pahalı olan bir koku olmasının nedeni zor bulunması ve kokusunun gizlenememesidir. Sevgiliye de ancak böyle bir koku layık olabilir (Pala 2004: 324).

Misk bu bağlamda şiirlerde şöyle yer almaktadır:

Gece miski çekmiş siyah zülûfe

Karşımızda hoşça hoşça kokuyor

(Karaca Oğlan s. 614/429-4).

Siyah kâküllerin misk-i Hutun'dir

(Gevherî s. 48/38-3).

Siyah kâküllerin hadd-i beyzâde

Galiye misk midir anberden midir

(Gevherî s. 350/487-1).

Buy-ı zülfün koklayan misk-i çin, amber dedi

(Âşık Ömer s. 30/60-2).

II.3. KÂKÜL, PERÇEM, TURA

II.3.1. Genel Olarak Kâkül, Perçem, Tura

Kâkül alna dökülen saçtır. Şiirlerde teşbih ve mecazlara konu oluşu ve ele alınışı ile genel saç unsurundan farklı değildir. Ancak bu saç unsuru ile tamamen aynı olduğu anlamına gelmez. Şiirlerden alınan mısralarda da görüleceği gibi, farklı bazı teşbih unsurlarına da rastlamak mümkündür.

Perçem de saç gibi âşığın gönlünün dolanmak ve salınmak istediği, en çok arzu duyduğu yerdir. Kıvrımları, kokusu ve rengi ile âşığın dikkatini çeker. Sevgilinin yüzünün ve alnının mühim süslerinden ve koruyucularındandır.

II.3.2. Kâkül, Perçem, Tura ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar

II.3.2.1. Aln ve Yüz Üzerinde Kâkül, Perçem

Kâkül ve perçem sevgilinin yüzü ve alnının süsüdür. Sevgili, perçemini yüzüne ve alnına dağıtır. Bunu yaparak güzelliğini iki katına çıkarır. Perçem aynı zamanda yüzü ve yüze ait diğer unsurları dış etkilerden korur. Âşık bazen sevgiliden perçemini kaldırmasını, bazen de kapatmasını ister. Kapatmasını istemesinin sebebi sevgilinin ay ve güneş gibi yüzünün, alnının ışıltısına dayanamamasıdır. Açmasını istemesinin sebebi ise karanlıkta yolunu yitirmiş olan gönlünü aydınlatmasını beklemesidir. Bazen de sevgilinin saçları arasında dolaşan gönül, saç yılanı ile zehirlenir. Zehirlenen gönül panzehir için sevgilinin dudaklarına ulaşmaya çalışır. Bu yüzden buna engel olamak isteyen kâkülün yolundan çekilmesini ister. Kâkül bu bağlamda şiirlerde şöyle yer almaktadır:

Kâküleri yüzde tel incinir mi

(Karaca Oğlan s. 454/128-4).

Alnı mor perçemli yârden ayrıldım

(Karaca Oğlan s. 487/192-1).

Kaldır perçemini görem yüzünü

Yüzüne dökülen teller öğünsün

(Karaca Oğlan s. 574/353-3).

Efil efil eder yârın yüzünde

Zülûf müdür, perçem midir, tel midir

(Karaca Oğlan s. 605/413-1).

Kâkülünden tâb-ı rûyun saçılsun

(Gevherî s. 164/215-3).

Düşür kâküllerin zîr-i dest eyle

Saçılup yüzüne hâil olmasın

(Gevherî s. 246/337-4).

II.3.2.2. Arzulanan

İhtiyar seçme, seçilme ve katlanma anlamlarına gelir (Devellioğlu 2003: 421). Gevherî'nin şiirinden alınan aşağıdaki mısra da âşık, sevgilinin saçlarını ihtiyar eden varlık olarak konu etmiştir. Yani âşık için sevgilinin saçları, seçilen ve arzu edilen unsurdur. Âşık sevgilinin saçıyla yaptığı her türlü cefaya rağmen ondan vazgeçemez. Her fırsatta o saçları görmek ve onlara dokunmak ister. Şiirlerde saç yılan, ejderha ve dâra benzetilir. Saçın benzetildiği bu unsurlar korkulan ve uzak durulan unsurlardır. İnsanların canlarına kasdettikleri bilinir. Âşık bütün bunları bildiği hâlde hep sevgilinin saçını arzu eder, ona sahip olmak ister. O saçlara bir kere dokunmak için canını vermeye hazırdır.

Der Gevherî gören fi'lin

Bend olur ihtiyar ider kâkülün

(Gevherî s. 262/361-4).

II.3.2.3. Dökülmüş, Açılmış

Âşığın gönlü bağa benzer. Bu bağın güllerinin ve çiçeklerinin açılması için sevgilinin saçlarını dağıtması gerekir. Sevgili saçlarını dağıtırsa âşığın gönlüne bahar gelir ve çiçekler açar. Çiçeklerin açması mecazî bir durumu ifade eder. Buradaki

çiçeklerden kasıt sevgilinin saçlarıdır. Bu benzetmeye, Gevherî yalnızca bir şiirinde yer vermiştir.

Bu gönlümün bağı gülistan olur
Sevdiğim kâkülün döktüğün zaman
(Gevherî s. 223/304-1).

II.3.2.4. Gerdan Üzerinde Kâkül, Perçem

Perçem, genelde sevgilinin yüzüne ve alınına dökülür. Ancak saç uzun olduğu için sevgilinin gerdanına kadar ulaşır. Tıpkı yüzde olduğu gibi sevgilinin gerdanını korur. Ona bekçilik eder. Bu husus incelenen şiirlerde aşağıdaki şekilde yer bulmuştur:

Kâkül müdür zülûf müdür tel midir
Gerdânında halka halka ya yılan
(Gevherî s. 222/302-1).
Fıstıkî şal bir yana, gerdanda perçem bir yana
(Âşık Ömer s. 24/47-3).

II.3.2.5. Mıknatıs

Mıknatısın etrafında bulunan metalleri çekme özelliği vardır. Âşık, sevgilinin kâkülünü çekiciliği nedeniyle mıknatısa benzetir. Sevgilinin kâkülü de tıpkı mıknatıs gibi âşığın gönlünü kendine çeker. Böylece âşığın gönlüne sonsuza kadar sahip olur. Bu çekicilik sevgilinin kâkülünün güzelliğindendir. Mıknatıs benzetmesi, yalnızca Gevherî'nin şiirinde yapılmıştır.

Ol kâküller mıknatıslar cezbider âhır meni
(Gevherî s. 571/801-2).

II.3.2.6. Perişan

Saçın dağınık ve perişan oluşu nasıl âşığın gönlünü harap ediyorsa, perçemin dağınıklığı da öyle harap eder. Âşığın aklını ve gönlünü karıştırır. Âşığı kendine bağlar

ve karışıklığın içinde bırakır. Bu benzetme incelenen şiirlerde aşağıdaki şekilde yapılmıştır:

Dağılmış kâkülün olmuş târumâr

(Gevherî s. 48/38-1).

Perişan gönlüm perişan, ben dilberden aldım nişân

Başından kâkül perişân, dökülmüş al yanak üzre

(Âşık Ömer s. 17/33-3).

II.3.2.7. Topak

Topak perçem top top bağlanarak bırakılmış olan saçtır. Sevgili, süslenmek amaçlı saçlarını toplar ve şekillendirir. Bu hâli ile âşığının dikkatini çeker ve gönlünü çeler. Bu husus Karaca Oğlan'ın yalnızca bir şiirinde şöyle geçmektedir:

Bir topak perçemli bir hilal kaşlı

(Karaca Oğlan s. 619/438-3).

II.3.2.8. Yasemin

Yasemin sarı, kırmızı ve beyaz çiçekleri olan güzel kokulu bir çiçektir. Sevgilinin kâkülü renk ve koku bakımından bu çiçeğe benzetilir. Âşık, sevgilisinin kâkülünü altın sarısı olan yaseminden üstün tutar. İlk bakışta sevgilinin kâkülünün sarı olduğu zannedilebilir. Ancak şiirlerde sevgilinin saçlarının sarı olduğuna pek rastlamaz. Bu nedenle bu benzetmenin sevgilinin saçlarının parlaklığını anlatmak için, yapıldığı söylenilebilir. Âşık, sevgilisinin saçlarının canlılığını ve parlaklığını anlatmak için altın sarısının pırıltılarını kullanmıştır. Bu benzetme şiirlerde aşağıdaki şekilde yapılmıştır:

Yâsemen zerrinden a'lâdır garrâ bir kâkülün

(Gevherî s. 570/799-2).

II.4. ALIN (Cebîn)

II.4.1. Genel Olarak Alın

Alın sevgilinin önemli güzellik unsurlarından biridir. Aklığı ve parlaklığı ile şiirlere konu edilir. Ay, nur ve Zühre gibi aydınlık veren unsurlara benzetilir. Sevgilinin siyah saçları karanlık gecelere teşbih edilir. Saç geceye teşbih edildiğinde sevgilinin parlak ve aydınlık olan alnı gece ortasındaki gündüze benzetilir. Şiirlerde yapılan bu benzetmeler ile aydınlık (yüz) ile karanlık (saç) arasındaki tezatlık sağlanır. Aynı zamanda alnın şiirlerde saç, perçem ve kâkül gibi unsurlarla uyum içinde kullanıldığı görülür. Neredeyse bu unsurlardan ayrı konu edilmez (Pala 2004: 18).

II.4.2. Alın ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar

II.4.2.1. Ak

Sevgilinin yüzü ay gibi parlak ve nurludur. Bu nur daha çok sevgilinin beyaz alnından yansır. Sevgilinin alnının beyazlığı Karaca Oğlan'ın yalnızca bir şiirinde yer almıştır.

Gelin der ki allı pullu başım var

Ak alın altunda hilâl kaşım var

(Karaca Oğlan s. 429/85-7).

II.4.2.2. Güneş, Ay

Alın aydınlık ve parlak olması nedeniyle güneş ve aya teşbih edilir. Alnın tıpkı bu varlıklar gibi etrafı aydınlattığı, görenin içini huzur ve nurla doldurduğu söylenebilir. Sevgili, âşık için kutsal bir varlıktır. Ondan yansıyan ancak nur olabilir. Sevgili tıpkı güneş ve ay gibi karanlıkları aydınlatan ve kötülüklere ışık tutarak, onları gün yüzüne çıkaran bir varlıktır. Alnın şiirlerde saç, kâkül ve perçem gibi unsurlarla birlikte konu edildiği görülür. Bu unsurlar alnın üzerinde yer alırlar. Perçem ve kâkül gibi unsurların alnın üzerini kapatması ay ya da güneş tutulmasına benzetilir. Bu

konuyla ilgili gerekli açıklama saç unsurunda yapılmıştır (bkz. s. 86). Aşağıda verilen örneklerde de alnla ilgili yapılan bu benzetmelere yer verilmiştir. Bu örneklerde ay ve güneş, aydınlatma özelliklerinin yanında güzellikleri ile de alına benzetilmiştir.

Gönül eğlencesi alnının mâhı

(Gevherî s. 26/3-2).

Hak ögmüş yaratmış ol meh-cebîni

(Gevherî s. 104/125-1).

Cemâlin âfitâb cebînin bir mah

(Gevherî s. 158/206-2).

Doğan güneş midir alnından kuğum

(Gevherî s. 213/288-2).

Alnın aydan göz kamaşur büzgündür

(Gevherî s. 392/547-1).

Meh-cebînin üzre kaşların gûyâ

Zülfikâr-ı Hayder midir nedir bu

(Gevherî s. 420/587-2).

II.4.2.3. Tâhâ Sûresi

Tâhâ, Kur'an-ı Kerîm'in yirminci sûresidir. Bu sûrenin başında bulunan Tâ-Hâ harfleri "Ey Muhammed" anlamı taşımaktadır (Pala 2004: 436). Aşağıda verilen örnekte âşık, sevgilinin alnında Tâhâ sûresinin yazılı olduğunu söylemiştir. Bu sûrenin Hz. Muhammed (s.a.v) ile olan ilişkisi düşünüldüğünde, âşığın sevgilinin alnındaki nurdan bahsetmiş olabileceği akla gelir. Âşık bu nur ile Hz. Muhammed (s.a.v.)'in alnında bulunan peygamberlik nuru arasında ilişki kurmuştur. Bunun yanında âşık, sevgilinin ilahî güzelliğinin anlatmak için de bu benzetmeyi kullanmıştır. Sevgili, âşık için hem güzel hem de çok kutsaldır. Sevgilinin güzelliği Allah'tan gelmektedir.

Sûre-i Tâha yazılmış alnına dilber senin

(Âşık Ömer s. 14/26-1).

II.5. KAŞ

II.5.1. Genel Olarak Kaş

Kaş, sevgilinin güzellik unsurlarından biridir. Őirlerde göz ve kirpikle ortak hareket ettiği görülür. Kaş bir fitne d kk nı gibidir. Bu d kk nın içinde ise göz, kirpik ve gamze yer alır. Kaş bunlarla bir olup, etrafa fitne yayar. Bazen buna saçın da dahil olduğu görülür. Kaş eğri şekliyle dikkat çeker. O hareketleri ile de eğridir. Kaşın doğru hareketler sergilediği pek fazla görülmez.  atılarak bazen sitemi, bazen de öfke duygusunu açığa vurur. Kaş aynı zamanda Őirlerde şekil olarak hil le de benzetilir. Bazen de “ya”, “rı” veya “nun” harflarine benzetildiği ya da bu harflerle ilişkilendirildiği görülür. Bu harfler ile benzerlik göstermesinin sebebi kaşın kavisli şeklidir. Kaşın Őirlerde keman (yay) ve hançer olup, âşığın canına kasdettiği de olur (Pala 2004:130). Kaş ile ilgili teşbih ve tasavvurların yer aldığı kısımlar aşağıda verilmiştir.

II.5.2. Kaş ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar

II.5.2.1. Ay (Hil )

Kaşın ay olarak tasavvurunda, şekil benzerliği büyük rol oynar. Ayın bir görünüp bir kaybolması da bu benzetmenin yapılmasında etkilidir. Sevgili de,   ığına yüzünü bir gösterip bir kaybolmaktadır. Yeni ayın g r n   yle Ramazan’ın sonu ve bayramın başlangıcı ilan edilir.   ık için sevgilinin yüzünü görmek bayramı yaşamaktır. Saçın gece olarak tasavvur edilmesi, kaşın da aya te bihine sebep olmuştur (Pala 2004: 42). Saçların getirdiği karanlığı sevgilinin hilâl ka ları aydınlatmaktadır. Bu benzetme unsuruyla ilgili örnekler aşağıda verilmiştir. Bu örneklerde kaşın şeklinin yanında, güzelliğiyle de aya benzetildiği görülür. Sevgilinin kaşının eğriliği usta bir kuyumcunun elinden geçmiş gibi ince ve güzeldir.

 nceciktir belin hil ldir kaşın

(Karaca Oğlan s. 406/43-1).

Usta kuyumcular eğmiş

Yârin hilâl kaşlarını

(Karaca Oğlan s. 428/83-3).

Kadir Mevlâ'm hûb yaratmış anları

Hilâl hilâl kaşlarının arası

(Karaca Oğlan s. 428/85-1).

Top top eğriceli hilâl kaşlının

(Karaca Oğlan s. 440/105-3).

Tûlbent yağlık vurmuş şu hilâl kaşa

(Karaca Oğlan s. 475/170-2).

Aydan örnek almış kaşın eğmişsin

Kudretten karadır yârimin kaşı

(Karaca Oğlan s. 618/436-1).

II.5.2.2. Kalem

Kaş şekil itibariyle kaleme benzetilir. Çizilmiş gibi düzgün oluşu kalemle ilişkilendirilir. Eskiden kullanılan kalemler düşünülürse kaşla ilişkisi daha net anlaşılır. Kullanılan bu kalemler boğumlu olup, içleri eğridir. Kalemin içindeki mürekkeple kaşın siyahlığı arasında da bir bağ kurulabilir (Pala 2004: 253). Bazen sevgilinin kalem kaşları, âşığın ölümlü için ferman yazar. Ancak kaşlar bunu yalnız başına yapmaz. Kirpikler de bu konuda kaşın yardımcısı durumundadır. Kaş bu fermanı yazan, kirpik ise fermanı uygulayan unsurdur. şiirlerde bu benzetme aşağıdaki şekilde yapılmıştır:

Kaşın çatılı kalemdir

(Karaca Oğlan s. 400/34-2).

Kaşları katlime yazıyor ferman

Kanlı kirpikleri kalbime daldı

(Karaca Oğlan s. 415/60-1).

Yörü ey kaşları kalem

(Karaca Oğlan s. 451/122-4).

Eşe' nin kaşı da kalemden ince

(Karaca Oğlan s. 476/171-3).

Kaşlarının ağı kalem eğrisi

(Karaca Oğlan s. 560/328-5).

II.5.2.3. Kıskanılan

Sevgili herkesçe kıskanılır. Pek çok güzellik sevgilinin güzelliği karşısında aciz kalır. Kaşın güzelliği diğer güzellikler tarafından kıskanılır. Ancak âşığın kıskançlığı bu durumdan farklıdır. Âşık sevgilisini çevresinde bulunan rakiplerden kıskanır. Onun güzelliğini kendinden başka kimsenin görmesine tahammül edemez. Bu kıskançlığa sebep sevgilinin gözü, kirpiği, saçı, kaşı vb. olabilir. Çünkü âşık sevgilisini her şeyiyle beğenir ve güzel bulur. Bu bağlamda kaş şiirde aşağıdaki şekilde geçmektedir:

Ebrusun çekemez gören âşıklar

(Karaca Oğlan s. 546/303-3).

II.5.2.4. Kusursuz, Hilesiz, Güzel

Sevgilinin kaşları çok güzeldir. Onda kusur bulunmaz. Tıpkı kalemle çizilmiş gibi düzgün ve güzeldir. Kaşların bu güzelliği âşığın aklını başından alır, onu divane eder. Kaşların görünmesi sevgilinin yüzünün de görünmesi demektir. Âşığın sevgilinin kaşını görünce aklının başından gitmesinin bir nedeni de budur. Kaşın bu kusursuzluğunu anlatan mısralar şunlardır:

Beni mecnun etti kaşı güzelin

(Karaca Oğlan s. 554/317-3).

Mevlâm sana kirpik vermiş, kaş vermiş

(Karaca Oğlan s. 556/321-2).

Hiyle yoktur kirpiğinde kaşında

(Karaca Oğlan s. 633/464-3).

II.5.2.5. Lâm Elif

Bütün güzellik unsurları gibi, kaşın da eski alfabedeki bazı harflere teşbih

edildiği görülür. Hatta o bizzat bir harftir. Yazı veya hat eskinin güzel sanat hâline getirdiği kollardandır. Kaş eğri ve kavisli şekliden dolayı lâm elife benzetilmiştir (Undu 1977: 287). Bu benzetme, Karaca Oğlan'ın yalnızca bir şiirinde yapılmıştır.

Lâm elif yazılı senin kaşında

(Karaca Oğlan s. 533/277-3).

II.5.2.6. Sırma

Kaş güzelliği, yumuşaklığı ve ip gibi düzgün şekliyle sırmaya teşbih edilir. Bu benzetmeye Karaca Oğlan'ın yalnızca bir şiirinde rastlanmaktadır:

Sırma sandım kirpiğini kaşını

(Karaca Oğlan s. 383/3-3).

II.5.2.7. Siyah

Kaş, renk itibariyle siyahtır. Bu nedenle kömüre benzetilir. Kaş âşığın canına kastettiği onun yaralanmasına sebep olduğu için de kara olarak anılır. Âşığın canına gelen okun da sebebi sevgilinin kara kaşlarıdır. Kaşın siyahlığına Karaca Oğlan'ın şiirlerinde yer verilmiştir:

Siyah ebruların tel tel eylemiş

(Karaca Oğlan s. 383/4-1).

Kömür sandım yâr kaşının karasın

(Karaca Oğlan s. 514/242-2).

II.5.2.8. Sürmelenmiş

Sürme genel itibariyle göze sürülür. Ancak kaşa koyu bir renk vermek için de kullanıldığı olmuştur. Sürme sayesinde kaşın kavisi arttırılarak şekil itibariyle çatılması sağlanır. Böylece kaşlar daha hoş ve düzgün görünür. Bütün bunların yanı sıra, Türk

kültüründe de makbul olan siyah kaştır. Bu yüzden sevgili kaşlarına sürme çeker.

Sürmelenmiş kaş Karaca Oğlan'ın şiirlerinden alınan aşağıdaki kısımlarda geçmektedir.

Yıkıyor âlemi kaşın, sürmeli

(Karaca Oğlan s. 445/113-3).

Sürmelemiş kaşı ile gözünü

(Karaca Oğlan s. 500/217-2).

II.5.2.9. Yay (Keman)

Kaşın şiirlerde sıklıkla kemana benzetilidği görülür. Âşığın çektiği sıkıntılardan dolayı bükülen beli sevgilinin yay kaşına benzetilir. Yay okun atılmasını sağlayan bir savaş aletidir. Kaş eğriliğinin yanında öldürücü özelliğinden dolayı da bu alete benzetilir. Âşık kaşın bu özelliğine rağmen onu arar ve arzular. Ondan gelecek olan ölüme rıza gösterir. Kaşın yay olması, âşığın kurban olma arzusuna dayanır. Bu benzetmede akla gelen bir diğer olay ise av ve hedeftir. Göz, gamze ve kirpik özelliklerinden dolayı ok, kaş ise bunları yönlendiren yaydır. Bu durumda âşık, âşığın gönlü ve can evi av olur. Kaşın sıkılmış olduğu ok, âşığın gönlünde muhabbete de sebep olur (Çıkman 1977: 287).

Bu benzetmeyle ilgili örnekler aşağıda verilmiştir. Âşığın boyunun eğriliği ile sevgilinin kaşının kavisi arasında bir ilişkinin kurulduğu görülür. Bunun yanında kaş, kirpikle birlikte kullanılarak öldürücü hâle gelmiştir.

Sana derim sana kaşı kemanım

Büküldü kametim geçti zamanım

(Karaca Oğlan s. 388/11-3).

Kaşın yay kirpiğin oktan

(Karaca Oğlan s. 421/70-2).

Eğlim eğlim olmuş kaşların yayı

Belki ezme çalsam turalanır mı

(Karaca Oğlan s. 425/78-3).

II.6. GÖZ

II.6.1. Genel Olarak Göz

Göz sevgilinin en önemli güzellik unsurlarından biridir. Göz şiirlerde her ne kadar tek unsur gibi görünse de kaş, kirpik ve gamze ile iş birliği hâlinedir. Bu unsurlar gözün birer parçası durumundadır. Sevgilinin gözü, sevgilinin benzeri gibidir. Göz de tıpkı sevgili gibi zalim, kan dökücü, insafsız ve lakayttır. Âşığın gönlüyle eğlenir, onunla dalga geçer. Bazen ona naz ederek acı çektirir. Bazen de yardımcı unsurları olan kaş, kirpik ve gamze ile ortak çalışarak âşığın canına kasdeder. Âşığın hâinden anlamaz. Görevi görmek olduğu hâlde umursamaz davranarak, görmezden gelir. Her türlü kötülük ve zalimlik onun başının altından çıkar. Göz bütün bu özelliklerine rağmen sevgilinin en güzel taraflarındandır. Âşığın aklını başından alır. Âşık bu gözlerin her türlü zulmüne razı olarak her yerde onu arar. Bu gözlerden kendi için iyi ya da kötü manalar çıkarmaya çalışır (Çıkman 1977: 260).

II.6.2. Göz ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar

II.6.2.1. Ahu, Ceylan

Ahu kokusunun ve gözlerinin güzelliğiyle sevgiliye benzetilir. Ahunun ürkekliği de bu benzetmeye sebeptir. Sevgilinin gözlerinin bu ürkekliğine sebep nazıdır. Ahunun iri ve siyah gözleri âşığa sevgiliyi hatırlatmaktadır. Şiirlerde sevgilinin yüzü Kâbe'ye benzetilir. Bu benzetmede göz ahusu, avcılardan kaçıp Kâbe'ye sığınan ava benzetilir. Ahu Kâbe'de avlanmanın yasak olduğunu bildiği için, orayı kurtuluş olarak görür. Burada anlatılan ahu sevgilinin gözleri, Kâbe ise yüzüdür (Pala 2004: 14). Aşağıda verilen örneklerde âşığın hep ahu gözlü bir sevgili arzu ettiği görülür. Âşık, sevgilinin gözünün kendine ettiği onca cefaya rağmen onu arzular.

Gözleri ceren o kızın

(Karaca Oğlan s. 541/294-1).

Şunda bir dilberin âhû gözleri

Aklımı fikrimi eyledi târac

(Gevherî s. 37/20-1).

Kudreden sürmeli âhû gözlerin

Kuğu musun cayran mısın nesin sen

(Gevherî s. 239/327-2).

Cevredüp uşşâkı aldar çeşmi sahhâr istemem

Rind ü ayyaş cihan, hem, fitne mekâr istemem

Serv-i kad, ince meyan bir çeşm-i âhû bul bana

(Âşık Ömer s. 30/59-3).

II.6.2.2. Akıl Alıcı

Âşığın sevgilinin gözlerini gördüğü an aklı başından gider. O gözlerle bir an karşılaşması bile deli olması için yeterlidir. Sevgilinin gözlerinin etkisiyle tüm benliğini kaybeder. Ne yaptığını bilmez bir hâle gelir. Ancak sevgili âşığına karşı hep kayıtsızdır. Onun tek amacı âşığını baştan çıkarıp perişan etmektir. Bu hususa Âşık Ömer'in yalnızca bir şiirinde rastlanmıştır

Gözlerindir aman vermeyüp bir dem

Cezbedüp aklımı mecnûn eyleyen

(Âşık Ömer s. 35/69-1).

II.6.2.3. Amansız

Sevgilinin gözleri amansızdır. O kendine bu konuda rakip tanımaz ve her şeyi yakar. Tüm cihan onun karşısında yenik düşer ve aciz kalır. Bu hem sevgilinin gözlerinin güzelliğinden hem de acımasızlığındandır.

Amansız gözler incelenen şiirlere aşağıdaki şekilde konu edilmiştir:

Kalemtraş olmuş ebrû hilâli

Bî-aman gözleri meydan aralar

(Gevherî s. 296/410-1).

Ey peri günden güne çok arttı şânı gözlerin

Gel fena bakma güzel yaktı cihânı gözlerin

Yek nazarda sad hezâr âşıkların eyler helâk

Merhametsiz fitnedir ol bî-amanî gözlerin

(Âşık Ömer s. 20/40-1).

II.6.2.4. Ayn

Ayn, Arap alfabesinin yirmi birinci harfidir. Sevgilinin gözü şekli itibariyle bu harfe benzetilir. Bu benzetmeyle sevgilinin gözlerinin güzelliği vurgulanmaktadır. Ayn bu bağlamda incelenen şiirlerde aşağıdaki şekilde yer almıştır:

Kaşların lâm elif gözlerin ayn

(Karaca Oğlan s. 584/374-3).

Gözlerin ayındır kaşları mim sad

(Gevherî s. 129/163-1).

II.6.2.5. Aynülhayat

Aynülhayat, içene ebedî hayat bağışladığına inanılan efsanevî bir sudur. (Devellioğlu 2003: 1). Âşığın nazarında sevgilinin gözleri insana sonsuz yaşamı sunar. Ona sahip olmak ya da onu bir kere görmek insana ölümsüzlük verir. O gözler öylesine etkilidir ki onu gören ölümü tatmaz. Ona ulaşmak için türlü çileler çekilir ama o bütün bunlara değer. Çünkü sonunda ölümsüzlük vardır. Âşık da sevgilinin âb-ı hayat kadar değerli olan o gözlerine ulaşmak için pek çok cefa çeker, fakat bundan asla şikâyet etmez. Sonunda elde edeceği şey dünyalara bedeldir. Bu anlam sevgilinin gözlerine yüklenmiştir:

Dili bülbül, saçı sümbül, gözleri aynülhayat

(Âşık Ömer s. 24/47-2).

II.6.2.6. Büyücü, Sahir

Sevgilinin büyüleyicilikte en başta gelen güzellik unsuru gözdür. O bu konuda oldukça ustadır. Hatta bu işin üstadı sayılan Harut’a bile büyücülüğü öğreten gözdür. Sevgili gözleriyle yaptığı sihir ile âşığı kendisine bağlar. Âşığın, kendinden başkasını görmemesi için ona bu sihri yapar. Âşık, sevgilinin gözlerinden yaralar alsa da yine onlardan ayrı kalmak istemez. Bu da ancak gözün büyücülüğü ile izah edilebilir (Çıkman 1977: 263).

Âşıklar şiirlerinde büyülü göze aşağıdaki şekilde yer vermişlerdir:

Şöyle bir fettândır ol gözü sehhar

(Gevherî s. 63/62-1).

Çeşme-i sâhir misin yoksa ceyrânım

(Gevherî s. 187/248-5).

Mekkâredir aceb mekkâre gözün

Göz itti çeşmimi sehâre gözün

(Gevherî s. 241/330-4).

Nedür bu çeşminde sihr ile efsun

(Gevherî s. 303/418-4).

Bir bakışla zayi eyler aklımın olancasın

Çeşmi cadû, kaşları cellâda verdim gönlümü

(Âşık Ömer s. 27/53-2).

Cevredüp uşşâkı aldâr çeşmi sahhâr istemem

(Âşık Ömer s. 30/59-3).

II.6.2.7. Doğan, Şahin, İspir

Bazen gözün, doğan kuşuna benzetildiği olur. Benzetmede bu kuşun avcılık özelliğine dayanır. Sevgilinin gözleri de âşığın gönlünü avlar ve kendine bağlar. Bu nedenle iki doğan olarak tasavvur edilir. Bu iki doğandan birinin hedefi âşığın gönlü, diğerkinki ise âşığın can kuşudur. Sevgili daima mağrurdur ve âşığa tepeden bakar. Bu özelliği dolayısıyla da göklerde gururla salınan doğan kuşuna benzetilir. Sevgilinin

gözlerinin şahin ve ispir gibi kuşlara teşbihine sebep yine bunlardır. Bu benzetme incelenen şiirlerin yalnızca birkaçında yapılmıştır:

Yavrunun gözleri benzer şahana

(Karaca Oğlan s. 534/280-4).

İspir ala gözler milinen oynar

(Karaca Oğlan s. 580/367-1).

Ol çeşm-i şahbâzın kasdı şikâre

(Gevherî s. 235/321-2).

II.6.2.8. Fattan, Fitneci

Fitne ve fattan karışıklık çıkarma, ayartma ve ara bozma anlamlarına gelir. Fattan aynı zamanda güzel yüzlü ve güzel gözlü kadını anlatmak için de kullanılır (Devellioğlu 2003: 269). Aşağıda verilen örneklerde gözün fitneliği açıkça anlatılmıştır. Göz hem âşığın gönlünü ve aklını karıştırır, hem de çevrede karışıklıklara sebep olur. Sevgilinin çevresinde çıkan karışıklığın nedeni, gözlerinin çıkardığı fitnedir. Bu fitne gözlerin güzelliğinden ve vefasızlığından kaynaklanır. Sevgili gözleriyle âşığa ve rakibe tesir eder. Onların arasında fitneye sebep olur ve rekabeti artırır. Hatta sevgilinin fitne gözleri tüm dünyayı etkiler. Âşık ona gönül verilmemesi konusunda herkesi uyarır. Gözün iki tane olması da çıkardığı fitneye sebep gösterilir. Verilen örneklerde gözün bu fitneyi gamzeyle birlikte yaptığına da değinilir. Göz fitneliği yüzünden şeytana da benzetilir. Gözlerin fitneciliği ele alınan âşıkların şiirlerinde şöyle geçmektedir:

Ağam gamzelerin çifte

Gözleri ediyor fitne

(Karaca Oğlan s. 530/272-4).

Sana el vermedi ol çeşm-i âşûb

(Gevherî s. 36/18-2).

Virme ruhsat çeşm-i fitne-engîze

Kimler karşı durur öyle hûn-rîze

(Gevherî s. 55/49-2).

Ey gamzesi sâhir gözleri fettan

(Gevherî s. 256/352-1).

Ey çeşm-i fitnecû şeytanlığın var

(Gevherî s. 305/422-2).

Ey peri günden güne çok arttı şanı gözlerin

Gel fena bakma güzel yaktı cihânı gözlerin

Yek nazarda sad hezÂr âşıkların eyler helâk

Merhametsiz fitnedir ol bî-amanî gözlerin

(Âşık Ömer s. 20/40-1).

II.6.2.9. Gönle Hitap Eden

Âşık sevgilisine kayıtsız şartsız bağlıdır. Onun her bir uzvu mükemmel ve kusursuzdur. Her şey âşığın istediği gibi gönlüne göredir. Bu yüzden ona âşık olmuş ve sevmiştir. İnsan sevdiği her şeyi kusursuz bulur. Ona kusur bulanlara düşman olur. Yaratılmışların en güzeli sevgilidir, ondan daha güzeli yoktur. Bu güzelliğinden tek etkilenen âşık değildir. Tüm dünya onun güzelliği karşısında acizdir. Gözler de bir insanın güzelliğini anlamlandıran en önemli uzuvdur. Sevgili çok güzel olduğu için tüm bu güzelliği anlamlandıracak olan gözlerin güzelliğini hayal etmek bile güçtür. Sevgilinin bu güzel gözleri âşığın gönlünün istediği gibidir. Bu bağlamda Âşık Ömer'in bir şiirinde göz aşağıdaki şekilde anlatılmıştır:

Beni hindu, kaşları hat, gözleri gönlümcedir

(Âşık Ömer s. 24/47-2).

II.6.2.10. Göz Süzmek

Bu durum daha çok bakışlarla alakalıdır. Göz süzmek, anlamlı baygın bakış demektir. Biraz cilve biraz da âşığın yüreğini yakmak için atılan bir bakıştır. Sevgili bunu bilerek yapmaktadır. Süzgün olan gözler âşığı etkisi altına alır, sonrasında da onu perişan eder.

Âşağıda verilen örneklerin azlığından anlaşılacağı gibi, bu tabire incelenen şiirlerde fazla yer verilmemiştir:

Kaşın çatıp gözlerini süzersin
Her baktıkça yüreciğim ezersin

(Gevherî s. 39/22-4).

Paşam gözlerin süzülmüş lebinden şeker ezilmiş
(Âşık Ömer s. 16/31-3).

II.6.2.11. Güneş

Gözün güneşe benzetilmesinde parlaklığı, güzelliği ve yakıcılığı ön plandadır. Sevgilinin gözleri çok güzeldir. Bakanın gözlerini kamaştırır, aynı zamanda yakıp kül eder. Güneşe direk ve sürekli olarak bakmak zordur. Sevgilinin güneşe benzeyen gözlerine de uzun süre bakmak güç ve tehlikelidir. Çünkü o, güneşe benzeyen güzel gözlerinin yakıcılığı ile gönlü eline geçirir ve âşıkta derin yaralar açar. Yine uzun süre güneşe bakıldığında göz kararır ve etraf karanlık görünür. Yani sevgilinin bir bakışı âşığı kör ederek, dünyasını karartabilir. Karaca Oğlan şiirlerinde bu benzetmeye aşağıdaki şekilde yer vermiştir:

Gözlerin şemstir gün yüzün kamer

(Karaca Oğlan s. 559/326-2).

II.6.2.12. Hançer, Kılıç

Kirpik, gözün hançeri kaş ise kılıcıdır. Göz kendinin olanı almak için hançerini âşığın kanını dökmek için de kılıcını kullanır. Göz kaş kemanıyla birlik olup âşığın canına kasdeder (Çıkman 1977: 265). Âşığı en çok yaralayıp, yakan sevgilinin gözleridir. Sevgilinin âşığa bir bakışı, âşık için gönül evinin yanması demektir. O bakış ile âşığın yüreğine hançerler saplanır. Ancak âşık ne pahasına olursa olsun o gözleri görmek ister.

Göz ile ilgili bu benzetmeler incelenen şiirlerde aşağıdaki şekilde yapılmıştır.

Kaşların göz ile eyliyor cengi
Söyleşir yavrular koç yiğit dengi

(Karaca Oğlan s. 403/38-3).

Seyfî gözlerini bakup süzeli
Hançerin sînemi deldi yaklaştı

(Gevherî s. 89/101-2).

II.6.2.13. Haramî, Celâlî

Sevgilinin gözünün haramîye ve celâlîye benzetilme sebebi, gönül hırsız oluşu ve katilliği dolayısıyladır. Sevgili, âşığın en büyük serveti olan sevgisini elinden alır. Bu sevgiyi geri alınması mümkün olmayacak şekilde muhafaza eder. Bir de haremîlerin yüzleri kapalı olur ve yalnızca gözleri görünür. Bu benzerlikten dolayı sevgili ile haramî arasında bir bağ kurulabilir. Haramî aynı zamanda bulunduğu bölgeyi muhafaza eder. Kimseyi o bölgeye yaklaştırmaz. Sevgilinin gözleri de tıpkı haramiler gibi koruyucu bir özelliğe sahip olup, âşığın kendisine yaklaşmasını engeller. Bu benzetmelerin yer aldığı örnekler aşağıda verilmiştir:

Haramî olmuş gözlerin
Beller keser demedim mi

(Karaca Oğlan s. 450/122-1).

Vücudûm hânesin yıktı yandırdı
Bir celâlî gözü ile kaş ile

(Gevherî s. 53/47-1).

Gözlerin harâmî yağmacı tatar

(Gevherî s.130/164-2).

II.6.2.14. Huri

Huri cennette yaşadığına inanılan olağanüstü bir varlıktır. Çok güzel oldukları söylenilir. Gözleri ceylanınkilere benzetilir. Gözlerinin akı karasından çoktur (Pala 2004: 212). Sevgilinin gözleri güzelliği bakımından huriye benzetilir. Âşığın gılmandan kastı da yine huridir. Her ne kadar gılmanlar erkek olarak bilinseler de, âşığın bunu sevgilinin güzellik unsuru olarak kullandığı görülür.

Gevherî bazı şiirlerinde gözü aşağıdaki kısımlarda huriye benzetmiştir:

Cennetten kaçarmış Rıdvanlar meğer

Hûrîyi andurur gözler sürmeli

(Gevherî s. 104/125-2).

Kudretten sürmeli billâhi cânâ

Benzer cennetteki gılmâna gözler

(Gevherî s. 324/450-2).

II.6.2.15. Kafir

Kafir, Allah'ın varlığına ve birliğine inanmayan kimseler için kullanılır. Ancak şiirde müslüman olmayanlar hakkında kullanılmıştır. Sevgili, âşığa ettiklerinden dolayı kafir olarak nitelendirilir. Bunda sevgilinin merhametsizliği ve insanın imanına kasdetmesi etkili olmuştur. Ayrıca âşığı aşk şehidi etmesi, hileciliği ve fitneciliği gibi hususiyetlerin de rolü büyüktür (Pala 2004: 248). Kafir sıfatı bu kısımda sevgilinin gözlerine yüklenmiştir. Sevgilinin gözleri acımasızdır ve âşığı aşk şehidi etmek için yeterlidir. Şiirlerde âşık müslümandır. Sevgili gözleriyle âşığını dinden çıkarır. Gözler âşığı öylesine etkiler ki, onu asi edip isyana götürür. Bu husus ile ilgili örnekler incelenen şiirlerde şöyle yer almaktadır:

Gözleri kâfirdir gelmez imâne

(Gevherî s. 65/64-2).

Ey Ömer sen bilmiş ol kim bu yakında ey şehâ

Çıkarır yoldan hemen çok müslümanı gözlerin

(Âşık Ömer s. 21/40-4).

II.6.2.16. Katil, Cellat

Sevgilinin gözü şiirlerde kan döken, kan saçan ve kan içen bir katil gibi anlatılır. Bu özellikler insana has eylemlerdir. Bu eylemlerin göze yüklenilme sebebi, gözün koruyucu ve uzaklaştırıcı özelliğidir. Göz bu özellikleriyle yüzde bulunan diğer unsurların koruyucusu durumundadır. Göz âşığı bu unsurlardan uzak tutmak için onun canına kasdederek. Ancak sevgilinin gözleri ile zarar verdiği kimseler genellikle suçsuzdur. Göz için kullanılan katil, cellat gibi tabirler mecazîdir. Asıl anlatılmak

istenen sevgilinin gözleri ile âşığa vermiş olduğu acı ve sıkıntılardır (Çıkman 1977: 265).

Aşağıda verilen örneklerde gözün acımasızlığı ve öldürücülüğü anlatılırken, onun yardımcısı olan kirpikten de bahsedildiği dikkat çeker. Bundan da anlaşılacağı gibi göz âşığa karşı yalnız değildir. Onun yardımcı güçleri de vardır. Gözün tesir ettiği yerler ise daha çok âşığın gözü, gönlü ve yüreğidir.

Kirpiklerin hançer can alır gözün

Yüreğime koydun ataşın közün

(Karaca Oğlan s. 494/206-3).

Hûnî gözlüm sana mâildir gönül

(Gevherî s. 168/220-1).

Cellattır gözlerin hiç virmez aman

(Gevherî s. 196/262-3).

Mekkâredir aceb mekkâre gözün

Göz itti çeşmimi sehâre gözün

Gözle kan içmesin hunhâre gözün

Gözün fârig olsun gaddârelikten

(Gevherî s. 241/330-4).

Dîdelerin pûr-hûn sîne sad-pâre

Dîvâne-veş sahrâlarda âvâre

(Gevherî s. 276/381-2).

Gördüğüne kıyar çeşm-i cellâdı

Ne bîgâne bilür ne âşîna bilür

(Gevherî s. 402/561-3).

Mekkâre gözüm gözleri mekkâre dolaştı

(Âşık Ömer s. 2/3-1).

II.6.2.17. Lütuf

Şiirlerde sevgilinin lütuf ile bakışına rastlanmaz. Çünkü o acımasız ve gaddardır. Bu lütufun bile altında kötü şeyler aramak yerinde olur. Sevgili bu şekilde davranarak âşığı kendisine daha çok bağlar ve âşığın cefâsını artırır. Gevherî'nin

şiiirinden alınan aşağıdaki kısımda bu hususa yer verilmiştir.

Mübârek gözleri lûtf ile bakar

(Gevherî s. 213/288-2).

II.6.2.18. Mahmur

Mahmur, sarhoşluğun gözlere yüklemiş olduğu sersemliktir. Aynı zamanda uykunun gözlere verdiği ağırlık ve baygınlık için de bu tabir kullanılır (Devellioğlu 2003: 569). Aşağıda verilen örnekte uyku sonrası mahmurluktan bahsedilmiştir. Kişi bu hâldeyken bakışları daha süzgün ve masumdur. Sevgilinin gözleri genelde yakıcı ve yıkıcıdır. Fakat bu hâlde âşığa zarar verecek konumda değildir. Uykunun verdiği sersemlikle güçsüz ve tehlikesizdir.

Uyan mahmur gözlüm çün sabah oldu

Anın için ağarıyor tan yeri

(Gevherî s. 122/151-1).

II.6.2.19. Melul

Melul çok üzgün ve ağlamaklı hâller için kullanılan bir tabirdir (Türkçe Sözlük 2005: 1365). Sevgilinin bir derdi vardır. Bu dert onun gözlerinden anlaşılmaktadır. Ancak şiirlerde sevgilinin üzgün olmasına pek sık rastlanmaz. İncelediğimiz şiirlerde bu konuya yalnızca Karaca Oğlan yer vermiştir:

Gözün melil kaşın yıkık

Dostum neler duydum bu gün

(Karaca Oğlan s. 570/345-4).

II.6.2.20. Mest, Humar

Göz görünüşü ve davranışları dolayısıyla mest olarak tasavvur edilir. Onun kavgacı, yakıcı ve kırıcı hâli çok içmiş, bu nedenle ne yaptığını bilmeyen bir sarhoşa

benzetilir. Gözün sarhoşluğu daha çok naz ve gururdan kaynaklanır. O bazen gurur bazen de naz şarabı içer. Bunun aşk şarabıyla bir ilgisi yoktur. Göz içtiği şarabın etkisiyle utanmaz ve edep bilmeyen bir kimse gibidir. Kavga etmekten ve can yakmaktan çekinmez (Çıkman 1977: 263). Humar, içki içildikten sonra ayılma esnasında hissedilen baş ağrısı ve sersemliktir. Gözlerin humarlanmış oluşu da mest hâliyle benzerlik gösterir. Sevgilinin gözlerindeki süzgünlük de sarhoşluğun yarattığı etkidendir. Bu süzgünlük sevgiliye cazibenin yanında masumiyet de katar. Gözün bu hâllerine incelenen şiirlerde aşağıdaki şekillerde yer verilmiştir:

Sürmeler çekmiş de mest ala göze

(Karaca Oğlan s. 475/170-3).

Yıkıp kirpiklerin bir hoşça bakan

Humarlanmış ala gözler süzgündür

(Karaca Oğlan s. 609/419-3).

Değmeyin sunama beğler ağalar

Humar humar bakar, gözleri şarhoş

(Karaca Oğlan s. 636/471-3).

Süzülür fülüle çeşm-i mestânın

(Gevherî s. 42/28-2).

Süzülmüş gözleri cüz'î mestâne

(Gevherî s. 84/93-2).

Kaşı cellâd gözü mestin ruzigâr

(Gevherî s. 739/21-1).

Çeşm-i mestânemi aldın elimden

Öldürmek mi beni kastin rûzigâr

(Âşık Ömer s. 33/64-3).

Çeşm-i mestinden cüdâ düştüm bugün derdim yenem

Sakıyâ doldur bana, sun câmı gözler gözlerim

(Âşık Ömer s. 41/79-7).

II.6.2.21. Mürekkep

Mürekkep denildiğinde ilk akla gelen unsur kalemdir. Gözün mürekkep ile olan münasebeti, kalem ile olan ilişkisinden gelmektedir. Kalemin ucunda biriken ve akan mürekkep, gözden damlayan yaşlara benzetilir. Mürekkebin kırmızı olarak hayâl edilmesi durumunda akan gözyaşlarının kanlı olduğu düşünülür. Ancak bu benzetme şiirlerde daha çok âşık için yapılır (Çıkman 1977: 301). Şiirlerde sevgilinin gözyaşı döküğüne çok fazla rastlanmaz. Sevgili ağlasa bile, bu gözyaşları âşık için olmaz. Aşağıda verilen örnekte ise sevgili için böyle bir benzetme yapılmıştır. Bu örnekte sevgili gözyaşı döküyor olarak verilse de ayrılık nâmesi yazarak yine âşığın canını yakmaktadır.

Göz yaşın mürekkep kirpiğin kalem

Ayrılık nâmesin yaz uğrun uğrun

(Karaca Oğlan s. 564/335-5).

II.6.2.22. Nadir, Eşsiz

Sevgili, âşık için yaratılmışların en güzelidir. Onun eşi ve benzeri yoktur. Her özelliği ile diğer insanlardan ayrılır. Hiç kimse onun gibi olamaz. Hatta güzel olan pek çok şey ona imrenir ve onu kıskanır. Sevgilinin her bir uzvu bu özelliklere sahiptir.

Gevherî, gözlerin eşsizliğine şöyle değinmiştir:

Nadir ol çeşm-i şehbâzlar civân hû

(Gevherî s. 428/597-4).

II.6.2.23. Nergis

Nergis çiçeğinin ortasında siyah bir kısım vardır. Bu kısım göze benzetilir. Yani nergisin göze teşbih edilme nedeni şeklidir. Nergisin şiirlerde sevgilinin gözüne özendiği ve onu taklit ettiği görülür. Bu nedenle göz ile nergis karşılaştırılır ve göz üstün gelir. Bu benzetmeye şiirlerde çok sık rastlanmaktadır. Ancak bu benzetmeye bizim incelediğimiz şiirlerde yalnızca Gevherî yer vermiştir:

Meclis-i âgyârda bâde içmedin
Nergis-i çeşminde mestânelik ne

(Gevherî s. 69/70-1).

Cânım ne zîbâ gösterir
Çeşm-i nergis-i şehlân seni

(Gevherî s. 485/677-1).

II.6.2.24. Nur

Nur bir ışık huzmesidir. İslamiyet'te meleklerin nurdan yaratıldığına inanılır. Sevgilinin de gözleri bir çift melek gibidir. Sevgili gözünden saçmış olduğu bu ışıkla etrafındaki herkesi etkisi altına alır. Tüm dünya bu güzellik karşısında aciz ve çaresizdir. Gevherî bu hususa şiirinde şöyle değinmiştir:

Ehl-i diller içre ey nûr-ı dîdem
Bana Mecnûn sana Leylâ desinler

(Gevherî s. 316/438-1).

II.6.2.25. Okçu

Göz şiirlerde okçuya benzetilmiştir. Bu benzetmede sevgi ve aşk ön plandadır. Göz âşığa muhabbet oku atar. Bu benzetmede gamze ok, kaş yay, âşığın gönlü de hedef durumundadır. Göz bütün bu unsurlarla ortak çalışarak âşığın gönlünü ele geçirir (Çıkman 1977: 268). Gözlerin hedef aldığı gönül bu oklar nedeniyle parçalanır. Aşk ile yanar ve hastalanır. Bazen de göz, okunu atar ama yayını göstermez. Sanki bir büyücü gibi onu saklar.

Gözün okçuya teşbihi, Karaca Oğlan'ın yalnızca bir şiirinde görülür:

Karaca'Oğlan der ki girme kanıma
Gözlerin de ok atıyor canıma

(Karaca Oğlan s. 533/277-4).

II.6.2.26. Rüstem

Rüstem, İran şairi Firdevsî'nin Şehnâme'sinde adı geçen İran'ın ünlü savaşçısıdır (Devellioğlu 2003: 901). Sevgilinin gözü öylesine etkili ve güçlüdür ki devrin en kudretli kahramanlarını bile yakıp kül edebilmektedir. Kudret sahibi kişiler bile sevgilinin gözleri karşısında acizlerdir. O gözler karşısında durabilecek kimse yoktur. Tüm dünya onun esiri konumundadır. Âşık Ömer, bu konuya şiirinde aşağıdaki şekilde değinmiştir:

Bakmağa takat gerekmez âlemin Rüstemleri
Gürz ü hışmından yakardı kahramanı gözlerin
(Âşık Ömer s. 20/40-2).

II.6.2.27. Sitemli

Âşığın bazen sevgilisinin gözlerinden kendince manalar çıkardığı görülür. Bu gözlerde âşık bazen hüznün, bazen endişe, bazen sitem okur. Âşık, sevgilinin bu gibi durumlarını kendisine dert edinir. Onun yerine üzülür, kahrolur. Onun her türlü kederini ve acısını üstlenmek ister.

Sevgilinin sitemli gözleri, Gevherî'nin yalnızca bir şiirinde karşımıza çıkar:

Şol sitemli gözler kâr etti bu gün
(Gevherî s. 290/401-4).

II.6.2.28. Siyah, Ela, Kömür

Sevgilinin gözleri renk itibariyle siyah veya eladır. Bu özelliğiyle çeşitli tasavvurlara konu olmuştur. Göz siyahlığı nedeniyle kömüre benzetilir. Bazen de nergis benzetmesiyle gözün siyahlığı vurgulanır. Sevgilinin gözleri kömür kadar koyu bir siyahlığa sahiptir. Bu sayede çok belirgin ve göze çarpıcıdır. Aynı zamanda siyah renk olumsuzluğu da çağrıştırdığı için benzetme unsuru olarak kullanır. Çünkü sevgili gaddar ve merhametsizdir. Gözleriyle âşığının gönlünü yaralayarak, onun ölümüne neden olur. Bütün bunlar sevgilinin gözlerinin olumsuz yanlarıdır. Aynı zamanda hiç ümit ışığı taşıması da bu siyahlığa sebep olarak gösterilir. Şiirlerde kullanılan ela

rengi de yalnızca güzellik unsuru olarak kullanılmıştır.

Gözün rengi ile ilgili teşbih ve tasavvurlar, şiirlerde aşağıdaki şekilde yer almaktadır:

Esti seher yeli söküldü seller

Gidiyorum kömür gözlüm ağılama

(Karaca Oğılan s. 388/11-1).

Bire benim ala gözlü meleğıim

(Karaca Oğılan s. 390/15-3).

Ala gözlerini sevdiğıim dilber

Bu s rmeler sana Hak'tan çekilmiş

(Karaca Oğılan s. 632/463-1).

G lşeninde g le virdim serimi

Kara gözlüm dikenine dalatma

(Gevheri s. 28/6-2).

Sana el vermedi ol çeşm-i  ş b

(Gevherî s. 36/18-2).

El  gözlerini sevdiğıim dilber

(Gevherî s. 41/26-1).

Kömür gözlüm anlamadı h limden

(Gevherî s. 100/118-3).

Karadır gözleri sürmeli değıl

(Gevherî s. 162/211-1).

Siyah kaşı, kara gözü süzülür

( şık  mer s. 9/17-3).

Behey el  gözlü dilber h limden haberin var mı

( şık  mer s. 16/31-1).

 ki kaşın keman olmuş

Siyah  eşmin yaman olmuş

Kızarmış da al kan olmuş

Anınçün ona meftunum

( şık  mer s. 34/67-3).

II.6.2.29. Şehlâ

Şehlâ ela veya koyu mavi gözler için kullanılan bir tâbirdir. Bunun yanında tatlı şaşî bakan göz anlamına da gelir. Sevgili riyakârdır ve aldatıcı gözlere sahiptir. Bu nedenle ona şaşılık yakıştırmasında bulunulur. O fitnecidir, gözleri her yana bakarak fitneler koparır. Nereye baktığı belli olmadığı için, etrafındaki herkes kendine bundan pay çıkarır. Buna âşık da dâhil edilir.

Sevgilinin şehlâ gözlerine Gevherî bir şiirinde şöyle değinmiştir:

Bana rahm etmesin ey gözü şehlâ
Ben kulun ihtiyac kaldı fermâne

(Gevherî s. 65/65-1).

II.6.2.30. Turna

Berrak, duru ve açık sarı renkli gözlere “turna gözü” denilir (Türkçe Sözlük 1988: 1455). Sevgilinin gözleri, güzelliği ve saflığı dolayısıyla turna gözüne teşbih edilmiştir. Turna gözünün şiirlerde şarap için kullanıldığı görülür. Bu durumda sevgilinin gözü bakanı sarhoş etmesiyle karşımıza çıkar. Bu benzetme ile hem âşığın, hem de sevgilinin gözlerinin sarhoşluğu anlatılmış olur. Gevherî yalnızca bir şiirinde bu benzetmeye yer vermiştir:

Bir turna gözlüye salsam bazımı
Hiç avcu şâhini salmadık olsa

(Gevherî s. 31/11-3).

II.6.2.31. Vefasız

Sevgilinin en belirgin özelliklerinden biri vefasızlığıdır. Ondan vefa beklemek pek mümkün değildir. Âşık her zaman bir beklenti içerisinde. Fakat sevgili bu beklentiye hiçbir zaman karşılamaz. Âşığını önemsemediği gibi karşısına bir de rakip çıkarır. Bütün vefasını rakipten yana kullanarak âşığı daha çok ümitsizliğe düşürür. Âşığına hiç fırsat tanımaz. Bir bakışı bile ondan esirger.

Âşık Ömer, sevgilinin gözlerinin vefasızlığına bir şiirinde şöyle değinmiştir:

Der Ömer ki görmemişim gözlerinden bir vefâ

(Âşık Ömer s. 17/32-4).

II.6.2.32. Zehir

Sevgilinin gözleri âşıkla buluştuğu zaman onu zehirler. Âşığın sevgilinin gözleri tarafından zehirlenmesinden kasıt sevgiliye âşık olmasıdır. Ona bağlanması ve bu aşkla gönlünün acı çekmesidir. Sevgili âşığının gönlünü zehirleyerek onu kendine âşık eder. Bu zehir âşığın tüm bedenini etkiler. Bazı zehirlerin yakıcı özellikleri vardır. Tıpkı gerçek manadaki bu yakıcılık gibi sevgili âşığının gönlünü zehirleyerek yakar. Âşığı hastalıklı bir gönlün eline bırakır. Gözleriyle âşığın gönlüne tesir edip, onun canına kasteder. Âşık aynı zamanda göz ve saç arasında da bir bağ kurar. Sevgilinin gözleri âşığın gönlünü zehirlerken, saç da süngü gibi âşığın canına batar. Yani sevgilinin gözü âşığını etkisiz hâle getirirken, saç da bu durumdan faydalananarak âşığın canına batar. Onun ölümüne sebep olur. Mecazî olan bu ölüm, aşkın insan vücuduna yapmış olduğu etkidir.

Gözün zehire teşbihi, Karaca Oğlan'ın şiirinde aşağıdaki şekilde yapılmıştır.

Gözleri gönlüme zehir atıyor

Zülfü süngüdür cana batıyor

(Karaca Oğlan s. 415/60-2).

II.7. GAMZE (Bakış)

II.7.1. Genel Olarak Gamze (Bakış)

Gamze, manalı yan bakış anlamına gelir. Şiirlerde gamzeyle ilgili pek çok tasavvura yer verilir. Gamze yalnızca bakışa dayalı değildir. Göz, kaş ve kirpiğin birlikte ortaya koyduğu mimiklerin toplamı gamzeyi meydana getirir. Şiirlerde genellikle bu unsurlarla birlikte konu edilir. Göz için yapılan pek çok benzetme, gamze için de yapılmıştır. Gamze kaş, göz ve kirpikle birlikte hareket ederek âşığın canına

kasdeder. Âşığa acı ve ızdırap verir. Şiirlerde gamze daha çok bu özelliğiyle yer bulur. Sevgili gamzenin bu özelliğini âşığa karşı çok iyi kullanır. Bakışlar bir insanın duygularını en iyi şekilde anlatır. Sevgili bunun farkındadır ve bu yolla âşığa tüm naz ve kaprisini yapar. Aşık, gamzenin bütün bu ızdırap verici ve can alıcı kaprislerine rağmen onu arar. Sevgilinin tek bir bakışı için bile canını vermeye razı olur (Çıkman 1977: 270).

II.7.2. Gamze ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar

II.7.2.1. Büyücü (Sâhir)

Sevgili gönül çalan bir hırsızdır. Sevgili bu hırsızlığı yaparken bakışlarının büyüünü kullanır. Âşığa gözleriyle büyü yaparak, onu kendine bağlar. Gözlerinin büyüü sayesinde sevgili, âşığa şirin görünür. Hatta yalnızca âşığa değil, tüm dünyaya bakışlarının şirinliği ve büyüüyle hükmeder. Aşağıda verilen örneklerde sevgilinin gözlerinin büyüüyle yaptıkları anlatılmıştır:

Ey gamzesi sâhir gözleri fettân

(Gevherî s.256/35-2).

Nedür bu çeşminde sihr ile efsun

Niğâhın âlemieledi meftun

(Gevherî s. 303/418-4).

Gamze-i tarrârını gör ki nice efsun ider

(Gevherî s. 591/828-5).

II.7.2.2. Cellat

Şiirde sevgilinin bakışlarının sertliğini ve gönülde uyandırdığı etkileri anlatmak için cellat benzetmesi yapılır. Cellat tabiri ile mecazî olarak sevgilinin gamzesi ile âşığın gönlünde açılan yaralar arasında ilişki kurulur. Sevgili bakışlarıyla âşığın gönlünde öldürücü yaralar açar. Âşığın gönlünü tıpkı bir cellat gibi yararak, onun ölümüne sebep olur. Aslında âşık bu ölümüne zaten razıdır. Yanacağını ve gönlünün yaralanacağını bile bile sevgilinin gözlerine bakar. Onun bakışlarını arar. Sevgiliden

umut ve merhamet bekler. Ancak cellatlar kurbanlarına karşı merhamet göstermezler. Sevgilinin bakışları da tıpkı bir cellat gibi âşığa karşı acımasız ve duyarsızdır. İncelenen şiirlerde yer alan bu teşbihin örnekleri aşağıdadır:

Cellât olmuş gamzeleri

Dost canıma kıya gelir

(Karaca Oğlan s. 609/420-2).

Ala gözler kıya kıya bakıyor

(Karaca Oğlan s. 614/429-1).

Gamze-i cellâdı teşne kanıma

(Gevherî s. 84/93-4).

Katı kıya kıya bakar

Bakışın âlemi yakar

(Gevherî s. 484/676-3).

II.7.2.3. Ceylan (Ahu)

Sevgili gözlerinin iriliği, güzelliği ve siyahlığıyla ceylana benzetilir. Ceylanlar insana huzur veren masum ve ürkek bakışlara sahiptirler. Sevgilinin bakışları da en ceylaninkiler kadar güzeldir. Sevgili bu güzel bakışları ile âşğın gönlünü fetheder. Ceylan bakışlı bu güzeller incelenen şiirlerde şöyle yer bulmuştur:

Bir güzel isterim âhu bakışlı

(Karaca Oğlan s. 501/218-4).

Kıl ördek boyunlu ceren bakışlı

(Karaca Oğlan s. 505/224-3).

Bir ceyran bakışlı çeşm-i mestânem

(Gevherî s. 157/204-1).

II.7.2.4. Divane Edici

Sevgili bakışlarıyla, âşğının aklını başından alır. Âşık, Mecnûn misali yollara düşer. Sevgiliyi bir kez görebilmek için onun geçtiği sokaklarda gezer. Artık aklı

başında biri gibi hareket edemez. Onu gören herkes, sevdalı olduğunu farkeder. Ne yaptığıını bilemez bir hâle gelir ve artık adı deliye çıkar. Sevgilinin bu bakışlarına Karaca Oğlan'ın yalnızca bir şiirinde değinilmiştir:

Kız bakışın beni divane eder

(Karaca Oğlan s. 412/54-4).

II.7.2.5. Gamsız

Şiirde gam çeken daima âşıktır. Sevgili bu duyguyu bilmez. O, umursamaz ve gamsızdır. Çünkü aşkın cefasını çeken o değildir. Sevgilinin bakışları da bu nedenle şiirlerde gamsız, rahat ve umursamaz olarak geçer:

Gamzesi gam bilmez kara saçlının

(Karaca Oğlan s. 440/105-3).

II.7.2.6. Geriye Doğru Atılan Bakış

Sevgili, âşığının yanından geçerken döner ve ona nazlı bir bakış atar. Bu âşığı etkilemek için yapılan bir harekettir. Böyle bir bakışla âşık kendinden geçer. Sevgili bunu genellikle bilinçli olarak yapar.

Karaca Oğlan'ın şiirinden yapılan alıntıda sevgiliye toy denilerek, onun yaşının küçüklüğüne atıfta bulunmuştur. Toy olan kimse henüz her şeyin farkında değildir. Yani sevgili arkasına dönüp baktığında âşığın kalbinde açacağı yaralardan habersizdir. Toy kuşun geriye bakışı, bazen korkudan bazen ise meraktandır. Sevgilinin de geriye dönüşüne sebep bunlardan biri olabilir. Bu bakış şiirlerde şöyle geçmektedir:

Toy kuş gibi geri dönmüş bakarsın

(Karaca Oğlan s. 492/201-3).

Niçin bir gider, bir döner bakarsın

(Karaca Oğlan s. 626/452-2).

II.7.2.7. Helak, Zayi Edici

Helak; yok etmek, harcamak demektir. Sevgili bir bakışıyla yüz bin âşığı birden helak edebilir. Sevgilinin her bakışı âşığın gönlüne vurulmuş bir kılıç yarasıdır. Sevgili bakışlarıyla âşığı yakar ve kül eder. Âşığın ölümüne ve yok olmasına sebep olur. Âşığın aklını başından alarak, onu deli eder. Aşkın olduğu yeri akıl terk eder. Bu iki kavramı yan yana görmek mümkün değildir. Âşık, sevgilinin tüm kötülüklerine rağmen, ondan vazgeçmez. Sevgilinin helak edici bakışlarına şiirlerde şöyle yer verilmiştir:

Yek nazarda sad hezar âşıkların eyler helâk
Merhametsiz fitnedir ol bî-amanî gözlerin
(Âşık Ömer s. 20/40-1).

Bir bakışla zayi eyler aklımın olancasın
Çeşmi cadu, kaşları cellâda verdim gönlümü
(Âşık Ömer s. 27/53-2).

II.7.2.8. Hışımlı, Celâlî (Öfkeli)

Hışım ve kinle bakış fenalık taşır. Böyle bir bakış kızgınlık durumlarında görülür. Bu bakışlarda düşmanlık vardır. Kişinin bu şekilde bakması için karşısındakinden bir zarar görmüş olması gerekir. Âşık bu bakıştaki düşmanlığın farkındadır. Bu nedenle sevgilinin fena bakışının nedenlerini arar. Çünkü âşığın, sevgiliyi sevmekten başka kabahati yoktur. Bunun dışında bir kabahatte bulunmuşsa da bunu bilinçli yapmamıştır. Âşık tüm sevgisine rağmen sevgilinin yalnızca kötü ve zalim bakışlarına maruz kalır. Sevgili her bakışında âşığın canına kıyar. Bu bağlamda bakış, incelenen şiirlerde aşağıdaki şekillerde yer almıştır:

Kara gözlüm n'ettim sana
Hışımla baktığın zaman
(Karaca Oğlan s. 521/256-1).

Efendim hışm ile kuluna bakma
Kullar mı dayanır böyle cemâle

(Gevherî s. 47/36-3).

Beni katl edince olursun râhat

Celâlî gamzenden işâret eyle

(Gevherî s. 59/55-3).

Gamze pürk-kîn cebîn çîn ehrü hilâl

(Gevherî s. 237/325-2).

Ey peri günden güne çok arttı şânı gözlerin

Gel fena bakma güzel yaktı cihânı gözlerin

(Âşık Ömer s. 20/40-1).

II.7.2.9. Hûb (Hoş)

Hoş kelime olarak güzel, tatlı ve sevimli anlamlarına gelir. Bazen de anlaşılmayan, farklı manaların çıkacağı durumlar için kullanılır. “Bu gün bir hoşsun” denildiğinde, muhatabın ruh hâlinin tuhaflığı anlatılır. Yani âşığa göre sevgilinin bakışlarında bir tuhaflık vardır. Beklenilmedik bir durum söz konusudur. Ama sevgili ne amaçla bakmış olursa olsun, âşık etkilenir. Her şeyden güzel olan bu bakışlar için canını vermeye hazırdır.

Karaca Oğlan bir şiirinde sevgilisinin kirpiklerini yıkmasından bahsetmiştir. Bu göz kapağının kapatılması durumudur. Yani bir nevi sevgilinin gözlerini kısarak bakmasıdır. Bu sevgilinin nazla yaptığı bir harekettir.

Humar içkiden sonra hissedilen baş ağrısı ve sersemliktir. Sevgilinin hoş bakışına sarhoşluğu da sebep olabilir. Yani sevgilinin hoş bakışları baygın ve çekicidir. Bu güzel, tatlı ve sıcak bakış ara sıra da olsa sevgilinin âşığa yapmış olduğu bir lütuftur. Sevgili zaten bu güzel bakışı bilerek ve isteyerek atar. Böylece âşığı kendisine daha çok bağlar ve artık âşık için vazgeçilmez olur.

Sevgilinin güzel bakışları şiirlerde şöyle anlatılmıştır:

Yıkıp kirpiklerin bir hoşça bakan

Humarlanmış ala gözler süzgündür

(Karaca Oğlan s. 609/419-3).

Gamzeleri fettan gözleri âhû

Bakışı âfet-i devrâna benzer

(Gevherî s. 330/458-1).

Güğercin göğüslü bir hûb bakışlı

(Gevherî s. 361/502-1).

II.7.2.10. Humar

Humar, sarhoşluk ve içkiden sonra ortaya çıkan sersemliği anlatmak için kullanılan bir tabirdir (Pala 2004: 212). Kişi bu durumdayken ne yaptığının çok da farkında değildir. Bu nedenle sarhoşun yaptığı taşkınlıklar hoş görülür. Ancak âşığın burada anlatmak istediği sarhoşluğun bu hâli değil, daha çok gözlerdeki etkisidir. Sarhoş insanın gözleri hafif kapalı ve baygın bir şekilde bakar. Bu bakış kişiye hoş ve tatlı bir hava katar. Âşık sarhoşluğun gözlere verdiği bu güzellikten yola çıkarak, sevgilinin bakışları için humar benzetmesini yapar.

Sevgilinin mecazen âşığın gönül şarabını yani kanını içtiği söylenilir. Sevgilinin sarhoşluğuna içtiği meyler, yani âşığın kanı sebep olmuştur. Sarhoş insan bilinçsiz hareket ettiği için hoş karşılanır ve affedilir. Oysa sevgili yaptığı her şeyin bilincindedir. Buna rağmen âşık, sevgilisini sevmekten bir an bile vazgeçmez. Onun yaptığı merhametsizlikleri hoşgörü ile karşılar. Âşık, sevgisinin büyüklüğünden dolayı sevgilinin yaptığı bütün kötülükleri görmezden gelir. Karaca Oğlan sevgilinin gözlerinin sarhoşluğunu şiirlerinde şöyle işlenmiştir:

Yıkıp kirpiklerin bir hoşça bakan

Humarlanmış ala gözler süzgündür

(Karaca Oğlan s. 609/419-3).

Humar humar bakar, gözleri şarhoş

(Karaca Oğlan s. 636/470-3).

II.7.2.11. Hûnî (Hunhar)

Hunhar ve hûnî kelimeleri kan dökmek, kan saçmak ve öldürmek gibi anlamlarda kullanılır. Sevgilinin bakışlarının kana durması, bu bakışların âşığın

gönlünü parçalamasıyla açıklanabilir. Sevgilinin bakışları bazen bir ok bazen bir kılıç olup, âşığın gönlünde yaralar açar. Sevgilinin bakışları karşısında âşık bir av gibidir. Hedef neresi olursa olsun âşık yara alacaktır. Bakışlardaki bu kanlanma öfkeden de kaynaklanır. İnsanlar sinirlendiklerinde bakışlarıyla ortalığa kan saçarlar. Bu tabir tamamen mecazî olup, öfkenin ne denli büyük olduğunun tarifi için kullanılır. Bu durumda zararlı olan bakışlar değil, aslında kişinin kendisidir. İnsanlara has olan bu özelliği âşık, sevgilinin bakışlarına yükleyerek, bu bakışlardaki öldürücülüğü anlatmaya çalışmıştır. Bakışların öldürücülüğü, Gevherî'ye ait şiirlerde şu şekillerde anlatılmıştır:

Hûnî gamzelerin kasd ider câna

(Gevherî s. 264/365-2).

Gönül verdim bir gamzesi hunhâra

(Gevherî s. 270/372-4).

Gözlerin mestâne durmuş

Gamzelerin kana durmuş

(Gevherî s. 510/714-3).

II.7.2.12. Hümâ

Hüma şans ve talih getirdiğine inanılan efsanevî bir kuştur (Pala 2004: 216). Sevgilinin bakışlarının bu kuşa benzetilme sebebi, bu kuşun şans ve talih getirdiğine inanılmasıdır. Âşık da sevgilinin baktığı kişiye şans ve talih getirdiğine inanır. Sevgilinin baktığı kişi kendini şanslı hissetmelidir. Çünkü sevgili etrafına çok fazla bakmaz. Baksa da âşıkların görmez. Onun bakışına mazhar olmak herkese kismet olmaz. Bu benzetmeye Karaca Oğlan, yalnızca bir şiirinde yer vermiştir:

Bir hümâ bakışlı on dört yaşlının

(Karaca Oğlan s. 538/288-3).

II.7.2.13. İspir, Balaban

İspir ve balaban yırtıcı kuşlar olarak bilinir. Hatta bazen şahin ve doğanla

birlikte anıldıkları görülür. Âşık sevgilinin gözlerini bu kuşlara benzeterek, onun yırtıcı ve öldürücü özelliğine telmihte bulunmuştur. Sevgilinin bakışları kan dökücü ve can alıcı özelliklere sahiptir. Bu kuşların bakışlarıyla da sevgilinin can alıcı bakışları anlatılmak istenmiştir. Ancak âşık şiirinden alınan aşağıdaki örnekte yavru sıfatıyla bu bakışları biraz daha yumuşatılmıştır. Yavru olan her şey insanda şefkat duygularının oluşmasını sağlar. Âşık da bunu kullanarak sevgilinin bakışlarını masumlaştırmaya çalışmıştır.

Yavru balaban bakışlı

(Karaca Oğlan s. 465/150-2).

İspir balaban bakışlım

(Karaca Oğlan s. 542/296-3).

II.7.2.14. Katil

Sevgilinin gamzeleri öldürücü bir güzelliğe sahiptir. Zalimdir, kan dökmek onun üstlenmiş olduğu bir görevdir. Bu görevini layıkıyla yerine getirir. Sevgiliden gelen tek bakış, âşığı öldürmek için yeterlidir. Gevherî ölümüne neden olacak bu bakışı hiç korkmadan sevgiliden talep eder. O zaten bu ölüme hazırdır ve isteklidir. Âşığın bu isteğini aşağıda verilen örnekte görmek mümkündür.

Kailim gelse de cânım istese

Gamzesî kattâlim ne zaman gelür

(Gevherî s. 399/556-3).

II.7.2.15. Kılıç (Tıg, Şimşîr, Ser-tîz)

Şiirlerde gamze, kılıç gibi öldürücü bir unsura teşbih edilmiştir. Kılıç bir savaş aletidir. Bu alet elde edilmek istenen bir şeyin uğruna savaşmak için yapılır. Şiirlerde gamzenin teşbih edildiği kılıç ise güzellik veya can ülkelerini ele geçirmek için kullanılır. Bu ülkeleri elde etmenin yanında, korumak için, de gamze kılıcı kullanılır. Yani sevgili hem kendi gönlünü ve güzelliğini korumak için hem de âşığın gönlüne ve canına kastetmek için gamze kılıcını kullanır. Şiirlerde gamze öldürücü, dudak ise

panzehir gibi diriltici özelliğe sahiptir. Âşık bu zıtlıktan faydalanarak her iki unsurun da önemini ve görevini vurgulamış olur. Gamze öldürme konusunda bir cellattan çok daha iyi ve acımasızdır. Onun görevini yerine getirme konusunda en ufak bir tereddüt yaşamadığı görülür. Bütün bunlardan anlaşılacağı gibi gamzenin, kılıca benzetilmesinin tek nedeni kan dökme ve can alma özelliğidir (Çıkman 1977: 274). İncelenen şiirlerden alınan aşağıdaki örneklerde gamzenin, kılıç olma özelliğine değinilmiştir. Bu kısımlarda gamze kılıcının âşığın canına kastettiğini görmek mümkündür. Âşık bu nedenle sevgiliden şikâyetçi gibi görünür. Sevgiliden gamze kılıcını kendinden ziyade hasmına çevirmesini ister.

Tığlanmış gamzesi, kâr eden cana

(Karaca Oğlan s. 463/145-3).

Tîg-ı gamzen ile hasmını yokla

Okunu düşmanın bağına sapla

(Gevherî s. 30/9-3).

Tîg-i gamzesiyle kaddim budadı

Tabîbimdir kime kılâm bu dâdı

(Gevherî s. 75/79-2).

Gamzeleri sertîz zülf-i perişân

(Gevherî s. 218/295-2).

Gamze-i şimşîr ile kırdı geçirdi her yeri

Nettim ey nîş-i gam dünyâyı berbâd eyledin

(Gevherî s. 589/826-5).

II.7.2.16. Lütuf

Sevgili şiirlerde genel itibariyle âşığa bakmaz. Baktığı zamanlarda ise çoğu kez hışım ve öfkeyle bakar. Bazen de bakışlarıyla alaycı tavırlar sergiler. Oysa âşık ondan küçük bir umut beklentisi içindedir. Çünkü sevgilinin gözlerindeki küçük bir umut belirtisi, âşığın tüm kederini dağıtmaya yetecektir. Onun peşini hiç bırakmayan elem, onu hemen terk edecektir. Âşığın zaten tüm derdi sevgilidir. Bu derdin tek ilacı da sevgilin bir güzel bakışıdır. Bu nedenle âşık, sevgilisinden güzel bir bakışla lûtufta bulunmasını ister. Ancak sevgili her zaman âşığın bu isteğine kayıtsız kalır. Âşık buna

rağmen sevgilinin güzel bakışlarından kendine pay çıkararak mutlu olamaya çalışır. Gevherî, sevgilinin bu bakışına şiirinde şöyle yer vermiştir:

Tarholur gönülden melâmet elem

Lûtf ider nigâhın oldukça hurrem

(Gevherî s. 42/28-4).

II.7.2.17. Mahzun, Melil

Sevgilinin mahsun ve kederli bir bakışı vardır. Bu bakış daha çok naz dolayısıyladır. Âşık bu bakıştan kendine pay çıkararak sevgilinin de onda gönlü olduğunu düşünür. Ancak şiirlerde sevgilinin bu bakışına sık rastlanmaz. Genelde sevgili âşığa karşı tepkisiz ve umursamazdır. Hatta ondan bakışlarını esirger. Baktığı zamanlarda ise genellikle âşığın canına kasteder. Karaca Oğlan şiirlerinde, sevgilinin bu bakışına aşağıdaki şekillerde yer vermiştir:

Kaş altından melil melil bakarsın

Azıcık da gönlün var gibi gibi

(Karaca Oğlan s. 435/95-2).

Melil mahzun dört yanına bakarsın

(Karaca Oğlan s. 541/293-4).

Ak yâr, melil mahzun bakma yüzüme

(Karaca Oğlan s. 637/473-2).

II.7.2.18. Ok (Tîr)

Ok savaş ve avda kullanılan bir alettir. Temren ise okun uç kısmındaki sivri metaldir. Bu aletin kullanım amacı yaralamak, öldürmek ve avlamaktır. Gamze âşık üzerindeki etkilerinden dolayı ok ve temrene benzetilir. Ok kullanılırken mutlaka bir hedef seçilir. Gamze oka teşbih edildiğinde, gamzenin hedefi can ve gönül kuşu sine, ciğer ve yürektir. Kirpiğin şiirde bazen yalnızca ok, bazen de temren veya okun temrensiz kısmı gibi düşünüldüğü görülür. Kirpikler okun temrensiz kısmı gibi tasavvur edildiğinde, gamze okun ucunda olması gereken temren gibi düşünülür.

Bakışlar ok veya temren olarak düşünüldüğünde kaş ve göz bu oku atan yay olarak görülür. Şiirlerde âşığın kaş çatılması örneğiyle anlatmak istediği şey, kaşın bir yay gibi gerilmesidir. Kaş can alıcı okunu atmak için gerilir. Bu eylem bazen kaş, kirpik ve gamzenin ortak çalışması ile yapılır (Çıkman 1977: 272). İncelenen şiirlerden alınan aşağıdaki kısımlarda gamzenin ok ile olan ilişkisine açıkca yer verilmiştir. Bu kısımlarda ebrunun yay olarak kullanıldığı göze çarpar. Gamzenin bu örneklerde hedefi daha çok sine olmuştur.

Elif kaşlarını çatar

Gamzesi sîneme batar

(Karaca Oğlan s. 465/150-3).

Kaşlar kara bakış oktur

(Karaca Oğlan s. 586/377-4).

Gamzesi ok kaşı yaya bağlıdır

(Karaca Oğlan s. 597/396-1).

Kur'a idüp atar gamzesi tîrin

(Gevherî s. 27/4-3).

Tîr ü gamzen ebrû kemânesidir

Bu bakışlar çeşmim mestânesidir

(Gevherî s. 28/6-3).

Şimşîr-i müjgânın çekmeğe ne hâcet

Tîr-i gamzelerin bağrım uyara

(Gevherî s. 30/10-5).

Ben sînemi tuttum gamzen okuna

Karşı durulur mu tîr ü kemâne

(Gevherî s. 65/64-3).

II.7.2.19. Seyyar

Seyyar, gezen ve gezici anlamlarında kullanılır. Âşığın karşısında pek çok rakip bulunur. Yani onun mücadele etmesi gereken karşıt güçler vardır. Sevgili bu güçlere karşı boş değildir. Âşığından çok onlarla alakadar olur. Bakışları ile rakiplerini mutlu eder. Âşık da bundan hep şikâyet eder ve sevgilinin gözleri için seyyar kelimesini

kullanır. Gamzenin seyyar oluşu, sevgilinin gözlerinin fitneci olmasıyla da alakalıdır. Fitne saçan bu bakışlar, âşıktan kaçırılır ve âşığın düşmanı olan rakibi arar. Gevherî'nin yalnızca bir şiirinde bu benzetmeye yer verilmiştir:

Nedir o gamze-i seyyâr

(Gevherî s. 636/893-4).

II.7.2.20. Süzgün Bakış

Göz süzmek, anlamlı baygın bakış demektir. Sevgili tarafından biraz cilve amaçlı, biraz da âşığın yüreğini yakmak için atılan bir bakıştır. Sevgili bunu bilerek yapmaktadır. İncelediğimiz şiirlerde aşağıda verilen tek örnekte bu bakışa yer verilmiştir:

Kaşın çatıp gözlerini süzersin

Her batıkça yüreciğim ezersin

(Gevherî s. 39/22-4).

II.7.2.21. Şahin

Şahin keskin bakışlı bir av kuşudur. Çok yükseklerde uçmasına rağmen avını çok iyi görür. Âşık sevgilisinin bakışlarını bu kuşa benzeterek, onun gönül avcılığına değinmiştir. Sevgili tıpkı bu kuş gibi avını seçer ve onu ağına düşürür. Avının kurtuluşu için, ona şans vermez. Şahin bile sevgilinin bakışlarına imrenir ve bu bakışları kıskanır. Avcılık görevini kendinden iyi yapıyor olmasını hazmedemez. Bu benzetme incelenen şiirler içinde yalnızca Gevherî'ye ait olanlarda yapılmıştır.

Böyle yüksek uçma şahin bakışlım

Kondururlar seni kola bir zaman

(Gevherî s. 225/306-1).

Çeşm-i nigâhına zülfün teline

Şahin ile turna tel pesend eyler

(Gevherî s. 321/445-3).

II.7.2.22. Turna

Halk kültüründe turnaların şans, refah ve mutluluk getirdiğine inanılır. Efsanelerde hayat kurtaran kuşlar olarak geçerler. Tek eşli olan turnaların, gururları için yaşayan hayvanlar oldukları söylenir. Eşlerini kaybettiklerinde bir daha topluluğa karışmadıkları hatta intihar ettikleri rivayet edilmektedir. Bu sebeplerden dolayı halk arasında turna kuşuna hürmet gösterilir (Akalin 1993: 144). Âşık, bazen sevgilinin bakışını turnaya benzeterek ona üstünlük katar. Sevgilinin kendisi için şans getirdiğini ve ona mutluluk verdiğini ifade eder. Aynı zamanda sevgilinin bakışlarındaki gurura da değinir. Bu benzetmeye Karaca Oğlan’a ait bir şiirde yer verilmiştir:

Bakışın turna da sekişin ceran

(Karaca Oğlan s. 581/367-4).

II.7.2.23. Uğrun (Gizli, Nihanî)

Uğrun gizli bakıştır. Şiirlerde sevgili bazen âşıktan bakışlarını gizler. Ona gizlice bakıp, cilveler yapar. Sevgili bunları bilinçli olarak yapar. Amacı âşığın gönlünü yakıp, kül etmektir. Bazen de bu gizli bakışı âşık, sevgilisinden talep eder. Halk şiirinde gizli bakış başka anlamlar da taşır. Sevgili utangaç ve çekingendir. Bu nedenle gizli ve utangaç bakar. Bu aynı zamanda incelen şiirlerin söylendiği dönemin de bir özelliğidir. Çünkü bu dönemde yaşayan güzeller toplum baskısı altındadır. Bir erkeğe doğrudan bakmak ayıp sayılmakta ve kınanmaktadır. Bu hususla ilgili örnekler aşağıda verilmiştir:

Muhabbettir güzelliğin nişanı

Uğrun uğrun bakıp gülmeye idin

(Karaca Oğlan s. 543/298-1).

Meyil göstersen bana ey cânânım

Nihânî nigâhlar idüp sultânım

(Gevherî s. 36/18-4).

Ne bakarsın uğrun uğrun
Arturup gamzenin cevrin

(Gevherî s. 508/711-2).

II.7.2.24. Yakıcı (Ateş Saçan)

Ateş âşığın içinde bulunduğu hâldir. Ateş gözde tutuşur ve gönülde alevlenir. Âşık içinde var olan bu ateşi söndürebilmek için daima ağlar. Bu ateşin gönlünde oluşturduğu sıkıntıdan dolayı âşık ah çeker. Bu ah ile içindeki ateşin hararetini dışarıya atmaya çalışır. Âşığı yakan da işte bu aşk ateşidir. Bu bağlamda ateş incelenen şiirlerde aşağıdaki şekillerde yer almıştır:

Yaktı beni Fadime'nin nazarı

(Karaca Oğlan s. 476/171-1).

Katı kıya kıya bakar

Bakışın âlemi yakar

(Gevherî s. 484/676-3).

Bakmağa gözler kamaşır, bakışı canı yakar

(Âşık Ömer s. 3/4-4).

Ey peri günden güne çok arttı şânı gözlerin

Gel fena bakma güzel yaktı cihânı gözlerin

(Âşık Ömer s. 20/40-1).

II.7.2.25. Zaptedici

Sevgili çok güzeldir. Onun etkisi altında olan yalnız âşık değildir. Âşığın pek çok rakibi vardır. Tüm dünya sevgilinin peşinde ve onun etkisindedir. Sevgili tek bir bakışıyla tüm âlemi yakıp kül edebilir. Sevgilinin gözlerinin ve bakışlarının büyüğü herkesi etkisi altına alır. Sevgili bakışları ile tüm dünyayı zaptederek, insanların ruhlarını ve sevgilerini ele geçirir. Sevgilinin zaptedici bu bakışları, Gevherî'nin şiirinden alınan aşağıdaki örnekte yer almaktadır:

Gamzeler zabt etmiş cümle cihânı

Hükmünde Medîne Mekke Yemen de

(Gevherî s. 43/29-1).

II.8. KİRPİK

II.8.1. Genel Olarak Kirpik

Sevgilinin g z ll k unsurlarından olan kirpik, şiirlerde tek ba ına ele alınmaz. Genelde onun yardım aldığı başka unsurlar vardır. G z, gamze ve kaç ile işbirliği yaparak      n canına kasteder. Kirpik göze ba lı bir unsur olarak ele alınır. Bazen de sanki gözden ayrı bir varlık gibi d    n l r.

II.8.2. Kirpik ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar

II.8.2.1. Cenk Eden

Şiirlerde sevgilinin kirpiklerinin bazı savaş aletlerine benzetildi i görülür. Sevgilinin gözleri cenk meydanı ve ok, mızra a benzetilen kirpikleri de ceng verlerdir. Bu ceng verler g  lerini ispat etmek için bir birleriyle sava maktadır. Kirpikler kendi aralarında cenk ettiği, gibi bazen de      n gönlü ile sava ırlar. Kirpiklerin kendi aralarında ettiği cenklerin sebebi de zaten      n gözünü korkutmaktır. Kirpiklerin bu özelliğine aşağıdaki örneklerde yer verilmiştir:

Gözün durmaz gözüm ile eri ir

 ol kirpikler birbiriyle ceng ider

(Karaca Oğlan s. 587/378-5).

Karac'Oğlan d      günü bu günler

Kirpikler var gönül ile ceng ider

(Karaca Oğlan s.587/379-3).

II.8.2.2. Hançer

Kirpik, Karaca Oğlan'ın bir şiirinden alınan aşağıdaki mısrada şekli ve üstlendiği görev nedeniyle hançere benzetilmiştir. Bu benzetmeye sebep kirpi in yürekleri parçalaması ve yaralamasıdır. Sevgilinin kirpikleri tıpkı bir hançer gibi      n gönlüne batar. Onun yaralanmasına ve acı çekmesine neden olur.      kirpi in bu

özelliğini bildiği hâlde ondan kaçıp kurtulmaz. Kaçmanın aksine üzerine gider. Çünkü o ölümü sevgilinin elinden tatmak ister.

Kirpiklerin hançer can alır gözün

(Karaca Oğlan s. 494/206-3).

II.8.2.3. Kanlı, Yaralayıcı

Şiirlerde kirpiklerin kanlı olması ok ve mızrağa benzetilmesine dayalıdır. Sevgilinin kirpikleri âşığın gönlüne saplanarak onu parçalar ve kan içinde bırakır. Kirpiklerin üzerinde bulunan kan da âşın yaralanmış olan gönlünün kanıdır. Sevgilinin kanlı kirpiklerine Karaca Oğlan şiirlerinde aşağıdaki şekilde yer vermiştir:

Kaşları katlime yazıyor ferman

Kanlı kirpikleri kalbime daldı

(Karaca Oğlan s. 415/60-1).

Karadır kaşların kara

Kirpiklerin açtı yara

(Karaca Oğlan s. 566/338-2).

Kirpiklerin hançer can alır gözün

(Karaca Oğlan s. 494/206-3).

II.8.2.4. Keman

Kirpiğin kemana benzerliği şeklinden dolayıdır. Kemen yay manasında kullanılır. Yay da hafif eğik oluşu ve uzunluğu ile kirpiğe benzer. Ancak, yay benzetmesi daha çok sevgilinin kaşları için kullanılır. Sevgilinin kaşları yayken, kirpikler yayın ucuna takılan oktur. Kirpiğin bu özelliğine Karaca Oğlan yalnızca bir şiirinde yer vermiştir:

Kaşların yay olsun, kirpiğin keman

(Karaca Oğlan s. 550/311-3).

II.8.2.5. Ok

Şiirlerde kirpik ile okun arasındaki şekil benzerliği ön plandadır. Fakat o tek başına âşık üzerinde çok etkili değildir. Daha ziyade gamze, göz ve kaş ile birlikte anılır. Kirpik ok iken, kaş yay olur ve birlikte âşığın canına kastederler. Ok olan kirpik âşığın gönlüne batar. Âşığın gönlünde onarılması güç yaralar açar (Kandemir 2008: 220).

Karaca Oğlan, aşağıda verilen dizede kirpiği oka benzetmiştir:

Kaşın yay kirpiğin oktan

(Karaca Oğlan s. 421/70-2).

II.8.2.6. Saf Saf Olmuş Kirpik

Âşık her fırsatta sevgilisinin güzelliğini anlatmaya çalışır. Aşağıda verilen örnekte de sevgilisinin kirpiklerinin güzelliğine değinmiştir. Kirpikler göz üzerindeki saf saf görüntüsüyle güzelliği arttırmıştır. Saf oluşturmuş kirpikleri, âşığın gönlüne atılmak üzere hazırlanmış oklara da benzetmek mümkündür.

Çeşmine kirpiğin dizilmiş saf saf

(Gevherî s. 192/255-3).

II.8.2.7. Top Top

Sevgili, gözyaşı döktüğü zaman kirpikleri ıslanır. Kirpikler ıslanınca birbirine yapışarak top top olur. Aşağıda verilen örnekte âşık, sevgilinin bu hâlden duyduğu üzüntüyü ifade etmiştir. Bunun yanında sevgiliye küçük bir çocuk muamelesi yaparak, onu nazlamıştır.

Kim ağlatmış benim nazlı yârımı

Top top olmuş kirpikleri yaşınan

(Karaca Oğlan s. 524/261-2).

II.8.2.8. Yıkık

Kirpiklerin yıkılması, gözün yarım ya da tam olarak kapatılması demektir. Bu da sevgilinin, nazından kaynaklanan bir kapanıştır. Kirpiklerin bu şekilde kapatılması göze çekici ve hoş bir hava katar. Gözün baygın bakışını sağlar. Sevgilinin bu baygın bakışları da âşığın aklını başından alır. Kirpiklerin yıkıklığı ile sevgilinin üzgünlüğü de anlatılmış olabilir. Kirpik, bu bağlamda incelenen şiirlerden alınan aşağıdaki örnekte şöyle geçmiştir:

Yıkıp kirpiklerin bir hoşça bakan
Humarlanmış ala gözler süzgündür

(Karaca Oğlan s. 609/419-3).

II.9. YÜZ, YANAK (Cemâl, Rûy, Ruh, Çehre)

II.9.1. Genel Olarak Yüz ve Yanak

Güzellik unsurlarının önem bakımından en başta geleni, yüz ve yanaktır. Diğer unsurlara oranla daha mühim ve dikkat çekici özelliğe sahiptir. Yüz ile yanak genellikle birlikte anılmakta ve aynı tasavvurlara konu olmaktadır. Bu unsurlar parlaklığı, güzelliği ve rengi ile dikkat çeker. Yüz bir güzellik meydanı gibidir. Bir çok güzelliği içinde barındırır. Kaş, göz, kirpik ve dudak gibi güzellik unsurları ona bağlıdır. Sevgili, yüzünün güzelliği ile âşığın aklını başından alır, onu kendine hayran eder. Âşık, sevgilinin yüzünü bir kez görebilmek için canından vazgeçmeye hazırdır. Sevgili yüz ve yanağının güzelliği ile yalnızca âşığı değil, tüm dünyayı etkisi altına alır (Sefercioğlu 2001: 176).

II.9.2. Yüz, Yanak ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar

II.9.2.1. Ablak

Ablak kelimesi yuvarlak ve dolgun olan yüz için kullanılır. Aşağıda verilen örneklerde sevgilinin yüzünün dolgunluğu ve yuvarlaklığı anlatılmıştır. Bu örneklerden

yola çıkarak halk şiirindeki sevgilinin etine dolgun olduğu söylenilebilir.

Taramış zülfünü dökmüş yüzüne

Top zülüfler ablak yüze uygundur

(Karaca Oğlan s. 618/437-3).

Yaraşur efendim mihr-i münevver

Cenâb-ı hüsnünde çâker olursa

(Gevherî s. 34/16-2).

Abeş benlerinde ablak yüzünde

Çifte benler için öldürme beni

(Gevherî s. 111/135-4).

II.9.2.2. Ahu (Ceylan)

Ceylan hem güzelliği, hem de masumiyeti ile bilinen bir hayvandır. Sevgili gözlerinin ve yüzünün güzelliği ile tıpkı bir ceylan gibi zarif ve temizdir. Aşağıda verilen örnek de sevgilinin yüzü ceylana benzetilmiştir:

Eyledim Hakk’a emânet ey yüzü âhû seni

(Gevherî s. 573/803-1).

II.9.2.3. Al (Hamrâ, Kızıl), Mül

Sevgili, yanağının kırmızılığı ile pek çok tasavvura konu olmuştur. Yanaklardaki bu allık sevgiliye mahcup ve utangaç bir güzellik verir. Yanağın şiirlerde en çok bu özelliği ile konu edildiğini söylemek mümkündür. Yanağın müle teşbih edilmesinin sebebi de yine kırmızı rengidir. Sevgilinin yanakları şarap gibi kırmızıdır ve göreni sarhoş edici bir güzelliğe sahiptir. Sevgilinin al yanaklarına incelenen şiirlerde aşağıdaki şekillerde yer verilmiştir:

Al yanaktan bir bergüzâr vermen mi

Seni deyi özleyip de gelene

(Karaca Oğlan s. 394/23-3).

Rast gelip de bir tenhâda bulursam
Al yanaklar bal görünür gözüme
(Karaca Oğlan s. 409/49-3).

Al yanaklar domur domur terlemiş
(Karaca Oğlan s. 436/98-2).

Kızıl yanakların kaldır, Yaradan
(Karaca Oğlan s. 518/250-3).

Öpem dedim al yanağın sundurdu
(Gevherî s. 27/5-2).

Lebleri sîm ak kırmızı yanağı
Gönül pervânesi düştü bu nâre
(Gevherî s. 72/75-1).

Gül ruhlerin hamrâ yüzün bedr olmuş
(Gevherî s. 77/83-2).

Ruhları al olsa amma tâ benim gönlümcedir
(Âşık Ömer s. 24/47-4).

Neden rûyün kızıl mülden
Seçilmez leblerin gülden
(Âşık Ömer s. 34/67-4).

II.9.2.4. Bal

Bal teşbihi ile sevgilinin yüzü ve yanağının tadı anlatılmıştır. Balın tadın yanı sıra, güzelliği anlatmak için kullanıldığı da olur. Âşık, sevgilinin bal gibi yanaklarını öpmek ve onların tadına bakabilmek için bir çok eziyete maruz kalır. Çektiği cefalar yüzünden gönlü kırılır ve yaralar alır. Bal hem tadı hem de ihtivasıyla eşsiz bir yiyecektir. Sevgilinin yanağı bin bir derde deva olarak bilinen bala benzetilirken, âşığın gönül hastalığına deva olacağı düşünülür. Bu benzetme ile ilgili örneklere aşağıda yer verilmiştir:

Ak gerdanda ben'olanın
Yanakları bal olmamı
(Karaca Oğlan s. 422/72-5).

Al yanaktan akan ballar sanırdım

(Karaca Oğlan s. 522/258-3).

Terlemiş yanağı ballı görünür

(Karaca Oğlan s. 628/455-3).

II.9.2.5. Gül, Bağ, Erguvan, Lale

Gül, erguvan ve lale daha çok kırmızı renkleri ile dikkat çeken çiçeklerdir. Bağ ise bu çiçeklerin yetiştirildiği yerdir. Bütün bu unsurların yüz ve yanakla ilişkilendirilmesinin esas sebebinin renk benzerliği olduğu aşikârdır. Bunların arasında bilhassa gül unsuru, yüz ve yanak için kullanılmış ve artık bu benzetme gelenek hâline gelmiştir. Gül denince akla ilk gelen sevgilinin yüzü ve yanağıdır. Sevgilinin yüzünün ve yanağının gül olması durumunda, âşık bülbül konumundadır. Bülbüller genellikle gül bahçelerinde bulunur. Bu bağın içinde gülü için feryad figan eder. Âşığın bülbül olan gönül kuşu da sevgilinin gül yüzü için feryad etmekte ve gözyaşı döküp, cefa çekmektedir. Bülbül, gül fidanına konduğunda dikenler yüzünden acı çeker. Bu dikenler bülbülün vücudunda yaralar açar ve kanını akıtır. Hatta gülün rengini bile bülbülün kanından aldığı söylenilir. Şiirlerde ise diken, sevgilinin ayva tüylerine, cefasına ve rakibe teşbih edilir. Âşın gönlünü incitip kanını akıtan unsurlar da bunlardır (Doğramacı 2007: 82).

Yüz, bağ ve gülistan olarak tasavvur edildiğinde, sevgilinin yanağı gül ve laleye benzetilir. Bu durumda sevgilinin dudağı gonca, ayva tüyleri ve beni de sebze olarak düşünülür. Bazen şiirlerde gülün sevgiliyi kışkandığına da değinilir. Hatta gülün sevgilinin yüzünün güzelliği karşısında utanarak kızardığı söylenir. Sevgilinin yanağı güzelliği ve kokusuyla da güle benzetilir. Sevgili gül gibi kokmakta ve gittiği her yere bu kokusu ile baharı götürmektedir.

Bu unsurlar incelenen şiirlerde aşağıdaki şekillerde sevgilinin yüzüne teşbih edilmiştir:

Gül ynaklı efendimi

(Karaca Oğlan s. 407/45-3).

Yanakları farksız kırmızı gülden

Kırmızı goncam gayrı açıldı

(Karaca Oğlan s. 417/64-3).

Solmuş derler gül benzinin iziği
Daha dostum eskisinden güzel mi
(Karaca Oğlan s. 448/120-1).

Yanakların olmuş gonca
(Karaca Oğlan s. 449/121-3).

Seher zamanında uğradım sana
Görünce gül yüzlüm kaldım ben tana
(Karaca Oğlan s. 466/151-3).

Gül yüzlerin döngün döngün
(Karaca Oğlan s. 545/300-4).

Geçen gün karşında durdum el gibi
Bahçada açılmış gonca gül gibi
(Karaca Oğlan s. 560/328-1).

Yanağı gülleri yabâne değil
Sehil solmuş ammâ gene bir hoşça
(Gevherî s. 26/3-1).

Yüzü gül rûhunun alı bir hoşça
(Gevherî s. 27/4-1).

Kızarmış rûhlerin gülberk-i handân
(Gevherî s. 42/28-3).

Gül cemâlin görüp kendin şaşırma
Aklını başına der selâm eyle
(Gevherî s. 58/53-3).

Yalvar niyâz eyle ol işvekâre
Gonca yanağını öp gönül verme
(Gevherî s. 62/60-1).

Yanağı erguvan olmuş
(Gevherî s. 541/759-1).

Rengi al olmuş yanağı lâlesi ahmer mi bu
(Âşık Ömer s. 3/4-1).

Âfitâb-ı hüsnü parlak, meh yüzü gülden nişân
(Âşık Ömer s. 3/4-3).

Bülbül gibi gül rûyuna nâlân olayım ben
(Âşık Ömer s. 5/8-1).

Şakırım tâ supholunca bülbül-İ şeydâ misal
Bağı cennet, ruhları gülzâra bilmem neyledim
(Âşık Ömer s. 26/51-4).
Ağzı hokka, ruhları gülzâra verdim gönlümü
(Âşık Ömer s. 27-53-1).
Ruhları rengini görünce bülbül
Şakır, o gonce-i handânı bilmez
(Âşık Ömer s. 48/87-2).

II.9.2.6. Güneş (Afitab)

Sevgilinin yüzü şiirlerde yuvarlak şekli ve aydınlık, göz kamaştırıcı güzelliği nedeniyle güneşe benzetilir. İç yakıcı ve baş döndürücü güzelliğiyle âşıkların yüreklerini dağlamakta ustadır. Güneşsiz bir dünya düşünilemeyeceği gibi, sevgilinin olmadığı bir dünyanın da anlamı yoktur. Bazı şiirlerde sevgilinin yüzünün güzelliğinin ve yakıcılığının güneşten üstün görüldüğü de olur. Güneşin ışığını sevgilinin yüzünden aldığı bile söylenilir. Sevgilinin yüzü varken karanlıkların aydınlatılmasında güneşe ihtiyaç duyulmaz. Çünkü güneşin ışığı, sevgilinin yüzünden yansıyan nurun gölgesinde kalır (Doğramacı 2007: 77).

Âşık sürekli sevgilin yüzünü görmek ister. Bu onun için karanlıktan aydınlığa ulaşmak demektir. Âşığın gönlünü aydınlatan sevgilinin yüzüdür. Âşık, sevgiliyi görünce karanlıklar biter ve aydınlık bir dönem başalar. Güneşin görünmediği yerlerde hastalıklar baş göstermeye başalar. Âşık da güneş olan sevgilisini görmediği zaman hastalanır, yataklara düşer. Bu bağlamda güneşe benzeyen incelenen yüz şiirlerde şöyle yer almıştır:

Gün cemâlin görem, yazam destana
(Karaca Oğlan s. 385/6-4).
Ol güneş yüzlüye var selâm eyle
(Gevherî s. 57/53-1).
Yüzünü görenler neyler güneşi
(Gevherî s. 182/241-1).
Gülşen-i hüsnü müzeyyen, hub cemâli afitâb
(Âşık Ömer s. 3/4-1).

II.9.2.7. Güzel (Divane Edici)

Yüz ve yanak sevgilinin güzelliğini en çok yansıtan unsurlardır. Yüzde bulunan diğer unsurlar da düşünülecek olursa, yüzün çarpıcılığı daha net anlaşılabilir. Yüz ve yanak güzelliği ve parlaklığı ile âşığı divane eder. Sevgilinin güzelliğini gören âşığın dili tutulur. Gördüğü güzellik karşısında konuşamaz ve gönlü firar eder. Zaten sevgilinin yüz güzelliğini gören bir daha ondan vaz geçemez. Bu güzelliği unutamaz.

Sevgilinin divane edici yüz güzelliği şiirlerde şöyle yer almıştır:

Cemâlini gördüm, oldum divâne

(Karaca Oğlan s. 412/54-1).

Salavat getirsin cemalın gören

(Karaca Oğlan s. 581/367-4).

Ruhsârı hurşîdin tâb ü feridir

Ya melek ya hûrî yâhut peridir

(Gevherî s. 42/27-3).

Yüzünü bir kez gören seyyah olup gezmektedir

(Gevherî s. 613/862-2).

Yüzüne bakılmaz gözler kamaşır

Kudret nâzırı mı nedir bu nedir

(Gevherî s. 747/29-1).

Yüzünü her kim görürse çare yoktur lâl olur

(Âşık Ömer s. 11/20-1).

Hüsnü bir cennet gülüdür, kendi cennet bağıdır

Her kaçan baksam yüzüne olan aklım dağılır

(Âşık Ömer s. 22/43-2).

Der Ömer âlemde hüsnün hub yaratmış Zülcelâl

(Âşık Ömer s. 26/51-4).

Gül cemâlini görenler âkibet yoldan azar

(Âşık Ömer s. 27/53-4).

II.9.2.8. Cennet, Huri, Melek, Peri

Cennet ahirette Allah'ın sevdiği kullarının gideceği yer olarak bilinir. Şiirlerde cennet sevgilinin bulunduğu her yerdir. Cennetin geçtiği bazı mısralarda huri, melek ve Kevser gibi unsurlara da yer verilir. Cennet güzel bahçelerin, çiçeklerin ve mis kokuların olduğu bir yer olarak bilinir. Her yerinin kıymetli taşlarla süslü olduğu söylenir. Orası bir gül bahçesidir. En güzel güller orada açar. Sevgilinin yüzü güzelliği ile cennete benzetilir. Kokusuyla, gülden aldığı al rengiyle tıpkı bir cennet gibidir (Pala 2004: 89).

Huri ve melekler cennette yaşadığına inanılan güzel varlıklardır. Sevgilinin cennete benzeyen yüzünün bu varlıklara da benzemesi normaldir. Çünkü bu varlıklar oraya aittir. Yani cennetin güzelliklerinden biridir. Periler ise her zaman her yerde görülmeyen, güzellikleri ile masallara konu edilen hayalî ve olağanüstü varlıklardır. Sevgilinin yüzü de bir peri kadar güzel ve eşsizdir. Bu güzelliği her yerde görmek mümkün değildir. Sevgili hem nazından, hem de zalimliğinden dolayı her zaman görünmez. Âşığa bir görünüp, bir kaybolur. Görüldüğü vakitlerde peri gibi olan yüz güzelliği ile âşığı deli eder. Aşağıda verilen örneklerde sevgilinin yüzü ve yanağı bu unsurlara benzetilmiştir:

Bedirlendin doğdun yüce felekten

Cemâlin seçilmez hörü melekten

(Karaca Oğlan s. 494/206-2)

Ruhsârı hurşîdin tâb ü feridir

Ya melek ya hûrî yâhut peridir

(Gevherî s. 42/27-3).

Ol perî cemâlin bana gösterse

Cânımı virirdim her ne isterse

(Gevherî s. 74/78-3).

Terahhum eyle gel ey peri peyker

(Gevherî s. 79/86-3).

Bir melek yüzlüden olmuşum cüdâ

(Gevherî s. 93/107-1).

Celâlin cehennem cemâlin cennet

(Gevherî s. 435/608-1).

Der Ömer kim mail oldum bir melek simâya ben

(Âşık Ömer s. 12/22-4).

Görmedim ömrüm içinde böyle bir huri sıfat

Ağzı hokka, dişleri dür, lebleri kandi neâat

(Âşık Ömer s. 24/47-2).

Vermezem cânânımı cemo'lsa âlem bir yana

Yaşasın çok ol melek-simâ güzel gönlümcedir

(Âşık Ömer s. 24/47-3).

Ey felek Mecnûnuyum Leylâyı gözler gözlerim

Ol peri peyker melek simâyı gözler gözlerim

(Âşık Ömer s. 41/79-5).

II.9.2.9. Işık (Şule, Nur), Şem

Sevgilinin yüzü bazen ışık ve muma benzetilir. Sevgilinin yüzünün bu unsurlara teşbihi, beyaz rengi ve güzelliğiyle ilgilidir. Sevgili öylesine güzeldir ki, yüzü bir nur gibi etrafa ışık saçar. Âşık bu benzetmeyi daha da ileri götürürerek sevgilinin yüzünün nurunu, Hz. Muhammet'in suretindeki nura benzetir. Bu şekilde âşık sevgilinin yüz güzelliğinin kutsallığını da vurgulamış olur. Sevgilinin yüzünün aya ve güneşe teşbihi de bu benzetmelerin yapılmasına sebeptir.

Sevgilinin yüzünün muma teşbih edildiği durumda âşık pervane olur. Pervâne yanacağını bile bile mumun etrafında döner. Sonunda kanadını mumun ateşine çarparak, yanar ve yok olur. Âşık da tıpkı pervane gibi yanacağını bile bile sevgilinin etrafında döner ve gönül evini ateşe verir. İncelen şiirlerde bu benzetmeler ile ilgi pek çok örneğe rastlanmıştır. Bu örnekler aşağıda verilmiştir:

Neden posunursun bağ gölgesine

Yüzünün şulesi bağ yandırır

(Karaca Oğlan s. 602/406-2).

Kudret nûrlarını gördüm yüzünde

Güzelliğin bana bildir de yörü

(Karaca Oğlan s. 644/486-4).

Yeter yaktın bizi şem'-i ruhsâr

(Gevherî s. 55/49-1).

Hüsnüne bakmağa gözler kamaşır

Yüzündeki çifte hâle mâşallah

(Gevherî s. 78/84-1).

Yüzünde berk urur Muhammed nûru

(Gevherî s. 183/242-5).

Gevheri cân ü gönülden rûyuna kıldım nazar

Al yanak üzre duran o hâl'e verdim gönlümü

(Âşık Ömer s. 27/53-4).

Vechin ey mâh şule-i pür nûr gibi par par yanar

(Âşık Ömer s. 30/60-1).

Gel tulû eyle ki bir âlem-nümâsın ey civân

Âleme şevk-i cemâlin nur gibi par par yanar

(Âşık Ömer s. 31/60-4).

Cemâlin şem'ine oldum pervâne

Kül oldum aşkınla ben yana yana

(Âşık Ömer s. 56/103-2).

II.9.2.10. İlaç, Derman

Yanağın ilaç olarak tasavvur edilmesinin sebebi âşığın, sevgilinin eziyeti yüzünden hasta olmasıdır. Sevgili, daima eziyet eder. Bu eziyetler yüzünden âşık perişan olur. Derdi verenin, dermanı da vermesi beklenilir. Âşığın derdine sebep sevgili olduğu için, derman da ondan beklenmektedir. Bu derman bazen sevgilinin dudaklarında ve sözlerinde bazen de yanağında aranır. Âşık, sevgilinin yanağını gördüğü zaman tüm dertlerinden ve ızdıraplarından kurtulur. Bunların yerini sevinç ve mutluluk alır. Yanakla ilgili bu hususlar yalnız Karaca Oğlan'ın şiirlerinde yer almaktadır:

Dermansız hastaya hub yanakları

(Karaca Oğlan s. 539/290-1).

A kuzum yanağın dertlere derman

(Karaca Oğlan s. 550/311-3).

II.9.2.11. Kar, İnci, Ak

Sevgilinin yüzü zaman zaman kar ve inciye benzetilir. Sevgilinin yüzünün bu unsurlara teşbihine sebep, yüzün beyaz rengidir. Bunun yanında teşbihlerde şekil ve değer de ön plandadır. Yüz kar tanesi ve inci gibi beyaz ve yuvarlaktır. Kar beyazlığı ile göz kamaştırır ve uzun süre bakıldığında geçici görme kaybına sebep olur. Sevgilinin kar gibi yüzüne bakmak da zor ve tehlikelidir. Aşağıda verilen örneklerde sevgilinin yüzü ve yanağı bu unsurlara benzetilmiştir:

Yörü behey Bolkar Dağı

Senden yüce dağ olma mı

Sende yaylayan güzelin

Yanakları ağ olma mı

(Karaca Oğlan s. 421/71-1).

Yüzü de yaylanın karı mı bilmem

(Karaca Oğlan s. 483/185-1).

Dostum, domur domur akça yüzlerin

(Karaca Oğlan s. 530/273-1).

II.9.2.12. Kiblegâh, Kâbe

Yüzün Kâbe veya kible oluşu kaşların mihrabı andırmasındandır. Âşığın tek yöneldiği yer sevgilinin yüzüdür. Bu nedenle sevgilinin yüzü kible olarak tasavvur edilir. Sevgilinin kapısının âşıklar için secde edilen yer olması da sevgilinin yüzünün Kâbe'ye teşbihine sebeptir (Pala 2004: 117).

Güzelliği herkesin elde etmesi ve ona ulaşması zordur. Aynı şey Kâbe için de geçerlidir. Herkes oraya gidemez. İslam inancına göre yalnızca Allah'ın davet ettiği ve görmesine izin verdiği kulları Kâbe'ye gidebilir. Sevgilinin yüzünü de görmek kolay değildir. Sevgili yüzünü herkese göstermez. Yalnızca istediği kimselere yüzünü açar.

Kâbe'yi ziyaret eden bir çok insan oranın güzelliği ve ihtişamı karşısında

şaşkınlığa uğradıklarını anlatırlar. Oradan hiç ayrılmak istemediklerini söylerler. Sevgilinin yüzünü bir kez gören âşık da ondan ayrılmak istemez. Elinden geldikçe onun kapısında uyuyup, onun varlığını hissettiği topraklarda yürümek ister. İncelenen şiirlerde yüz ve yanak ile ilgili bu benzetme, Gevherî'ye ait şiirlerden alınan şu örneklerde yapılmıştır:

Kakülün sarkıtmış kiblegâhına
Kaşları minberim sen safâ geldin
(Gevherî s. 249/341-3).

Cemâlin Ka'be-i ulyâya benzer
(Gevherî s. 263/363-3).

Rûy-i dilrübâsı kiblegâhımdır
(Gevherî s. 397/527-4).

II.9.2.13. Mah (Ay, Kamer, Mihr)

Sevgilinin yüzü ve yanağı hem güzelliği, hem de parlaklığı ve yuvarlaklığından dolayı aya benzetilir. Sevgilinin yanağı ve yüzü gecenin en parlak zamanı olan ayın ondördü gibidir. Ay bu gecede en parlak ve en ihtişamlı şeklini alır. Sevgilinin yüz güzelliğini bir kez gören onu bir daha unutamaz. Bu güzellik karşısında görenlerin gözleri kamaşır. Aya benzeyen yüz nurlanmış gibi etrafına ışık saçır. Karanlıkları aydınlatarak, insanlara yol gösterir. Ay her zaman görünmez. Çok yüksektedir, bu nedenle ulaşılması zordur. Bu özelliklerinden dolayı da sevgilinin yüzü ve yanağı aya benzetilir. Sevgili yüzünü bazen kaçarak, bazen de saçları ile örterek âşıktan gizler. Sevgilinin gece gibi siyah saçlarını ay yüzüne dökerek, onu gizlemesi ay tutulmasına benzetilir. Halk arasında yaygın bir inanışa göre ay tutulması olduğunda silah atmak, teneke veya tas çalmak gerekir. Çünkü ayın önünün büyük bir yılan tarafından kapatıldığı düşünülür. Şiirlerde ise âşık için sevgilinin saçları yılan, yüzü aydır. Âşık da sevgiliye yüzünü kapatan saçlarını çekmesi için yalvarır. Feryat eder. Fakat bu çırpınışlar sevgilinin pek de umrunda olmaz. Bazen âşığa sabah yelinin yardımcı olduğu görülür. Çünkü sabah yeli arada bir de olsa eserek sevgilinin yüzünü perdeleyen saçlarını savurur. Bu şekilde âşık sevgilinin ay yüzünü görür (Pala 2004: 42).

İncelenen şiirlerden alınan aşağıdaki örneklerde sevgilinin aydınlık yüzü aya

benzetilmiştir. Bu örneklerde daha çok yukarıda bahsetmiş olduğumuz ay ve saç ilişkisine yer verilmiştir. Sevgilinin yüzünün ayın ondördü kadar aydınlık ve beyaz olduğundan bahsedilmiştir. Saç bulut, yüz ise bulutun yani saçın arkasına gizlenmiş ay olarak tasavvur edilmiştir.

Siyah zülfü mâh yüzüne kıvrışır

(Karaca Oğlan s. 392/18-4).

Cemalın benzettim aya

(Karaca Oğlan s. 410/51-1).

Çifte benler dizilmiş mâh yüzüne

(Karaca Oğlan s. 453/126-4).

Ay mıdır gün müdür cihanı tutan

Cemâlin görünce nurlara batan

(Karaca Oğlan s. 510/234-2).

Gözlerin şemstir gün yüzün kamer

(Karaca Oğlan s. 559/326-2).

Ayın on dördüne benzer cemâli

Yâri görmeyeli del'oldum deli

(Karaca Oğlan s. 563/334-2).

Karac'Oğlan der ki yanan tutuşur

Siyah zülfü mâh yüzüne karışır

(Karaca Oğlan s. 587/378-5).

Yel eser de ışılaşır sırmalar

Siyah zülfü mâh yüzünü tırmalar

(Karaca Oğlan s. 587/380-2).

Siyah zülfü mâh yüzünde kalaklar

(Karaca Oğlan s. 591/386-3).

Dökünce zülûfünü bedir yüzüne

Ben sandım ki bulut aya bağlıdır

(Karaca Oğlan s. 597/396-2).

Yaraşur efendim mihr-i münevver

Cenâb-ı hüsnünde çâker olursa

(Gevherî s. 34/16-2).

Ne kaçarsun benden ey yüzü mâhım
(Gevherî s. 40/25-1).
Gül ruhlerin hamrâ yüzün bedr olmuş
(Gevherî s. 77/83-2).
Ayın on dördüne benzer cemâli
(Gevherî s. 104/124-1).
Yüzün Şems-i Duhâ ruhun bedir ay
(Gevherî s. 341/474-5).
Mâh cemâlin görmeyelden âh-ü zâr eksik değil
(Âşık Ömer s. 4/6-1).
Der Ömer methedeyim ben hûbların serdârını
Mâh cemâlin gören âşık terk eder her vârını
(Âşık Ömer s. 13/24-3).
Rûhların mihr-i cihân-ârâ gibi par par yanar
(Âşık Ömer s. 30/60-1).

II.9.2.14. Mercan

Mercan tropik ve ılık denizlerde yaşayan kırmızı iskeletli bir hayvandır. Bu hayvanın iskeletleri süs eşyası yapımında kullanılmaktadır (Türkçe Sözlük 2005: 1371). Şiirlerde daha çok sevgilinin dudağı, ağzı, âşığın kanlı gözleri ve göz yaşları mercana benzetilir. Şirin görünmek için yazılan bir duanın adı da Mercan'dır. Bir rivayete göre padişahın birinin sevdiği cariyesi ölür. Padişah ölen cariyesini defnedilmeden bir kez daha görmek ister. Cariyenin cesedini yıkayan kadın, onun saçlarının arasında bir muska bulur. Muskanın içinde Mercan duası yazılıdır. Kadın bu muskayı alır. Padişah cariyesini görmeye geldiğinde, artık onu beğenmez. Muskayı alan kadına âşık olur. Bu kadınla evlenir ve birlikte çok mutlu olurlar (Pala 2004: 306).

Aşağıda verilen örnekte âşık, sevgilinin yanaklarını mercana benzetir. Âşık, mercanın kırmızı renginden yola çıkarak bu benzetmeyi yapmıştır. Bu benzetme ile sevgilinin yanaklarının kırmızılığı vurgulanmıştır.

İnciden mercandan beyaz yanağı
(Karaca Oğlan s. 581/367-3)

II.9.2.15. Mübarek, Âlî, Kutsal, Mushaf, Ayet, Sure, Harf:

Kur'ân-ı Kerîm semavî kitapların en son indirilenidir. Şiirlerde sevgilinin tüm güzellikleri Kur'ân'a benzetilir. Yüzü, saçı, boyu, hattı, gözü, kaşı ve beni bir bütün olarak Kur'ân'ı temsil eder. Şiirlerde daha çok "Mushaf" olarak anılır. Onda yer alan harfler, harekeler, âyetler ve sûreler sevgilinin her bir uzvu gibidir. İslamiyet'e göre herkes Kur'ân'ı öğrenmeli, onun yasak ve kurallarına göre yaşamalıdır. Onu okurken gözünü harflerden ayırmamalıdır. Âşık da sevgiliden gözünü ayırmaz. Onu istediği gibi yaşar. Sevgili ne isterse, bu âşık için yerine getirilmesi gereken bir emirdir. Kur'ân kutsaldır ve yükseklerde tutulmalıdır. Temizlenmeden ona dokunmak günah sayılır. Âşık için de sevgili çok kutsaldır. Ona yaklaşmak ve dokunmak için arınmış, kötülüklerden sıyrılmış olmak gerekir. Çünkü o yalnızca temizliğe ve güzelliğe layıktır (Pala 2004: 279).

Aşağıda verilen örneklerde sevgilinin yüzü ve yanağı âli, mübarek, Mushaf, âyet ve sûre gibi benzetmelerle yüceltilmiştir. Âşığa göre sevgili mübarek ve yücedir. Onun güzelliği Allah'tan gelen kutsal bir güzelliştir. Sevgili yüzünde bulunan uzuvlar, ayva tüyleri ve benleriyle tıpkı bir Mushaf gibidir. Bu uzuvlardan her biri Kur'ân'nın harflerine benzer. Benler ve ayva tüyleri de harekeler gibidir. Bu harfler ve harekeler sevgilinin yüzünde ayet ve sureleri oluşturmuş gibi düşünülür. O her türlü güzelliğin üstündedir. Onun bu güzelliğini gören kafirler bile imana gelir. Tıpkı Kur'ân gibi mübarek ve yücedir.

Ol mübârek cemâlin görünce

Hâk-i pâye yüzün sür selâm eyle

(Gevherî s. 58/54-1).

Mushaf-ı hüsününde ruh-ı âyâtın

Kâfir görse billâhi gelür imâne

(Gevherî s. 64/62-3).

Beni hayran etti ruhleri âli

(Gevherî s. 124/154-2).

Cemâli ve'dduhâ saçı ve'l-leylî

(Gevherî s. 192/256-2).

Beni urban etti bir hûb benle
Bir şerîf sıfatlu siyah ben ile
(Gevherî s. 404/563-3).

Hüsn-i hat ile yazılmış yüzüne
Satr-ı bismillâh mıdır nedir bu
(Gevherî s. 420/586-2).

Lâm elif çekmiş ayırmış be harfi lâ yüzüne
Ne güzel düşmüş elif nokta-i sin ilen yüzüne
(Gevherî s. 760/42-1).

Yanağı Bismillâh ism-i sûresi
(Âşık Ömer s. 10/17).

Bir güzeller şâhı gördüm âyet-i Kur'an yazar
Nazar ettim mâh yüzüne âyet-i Kur'an yazar
(Âşık Ömer s. 18/36-1).

II.9.2.16. Portakal, Elma, Nar

Sevgilinin yüzünün ve yanağının bu unsurlara teşbihinde, renk ve şekil benzerliği esas alınmıştır. Renk konusunda daha çok elma ve nar benzetmeleri kullanılmıştır. Yüz şekliyle ise portakala teşbih edilmiştir. Bu benzetmeleri şiirlerin dışında hikâye, masal ve atasözleri gibi sözlü ürünlerin içinde görmek mümkündür. Geleneksel güzellerin yanaklarının doğuştan al al olduğu ve bu allığın makbul sayıldığı bilinen bir gerçektir. Yanak ve yüz kırmızılığının yanında, yuvarlak ve dolgun görünümüyle de dikkatleri üzerine çeker. Yanak aşağıdaki alıntılarda bu meyvelere benzetilmiştir:

Yüzlerin bahçanın narı
(Karaca Oğlan s. 398/30-3).

Alma diye al yanağı dişledim
İncitmişim dökülesi diş ile
(Karaca Oğlan s. 408/46-2).

Yüzleri portakal, irengin gülde
(Karaca Oğlan s/445/113-4).

Yusuf almasına dönmüş yanağı

Onu öpmek değil dişlemek gerek

(Karaca Oğlan s. 472/163-2).

Şunda bir güzele gönül düşürdüm

Yanakları benzer nar dânesine

(Gevherî s. 67/68-1).

Yanakları elmaya dönmüş

Âşıklar oduna yanmış

(Gevherî s. 491/686-2).

II.9.2.17. Tûr-i Sina

Tûr-ı Sina, Musa Peygamber'in Allah ile konuştuğu yerdir. Hz. Musa burada Allah'ı görme isteğinde bulunur. Hz. Musa'nın bu isteği karşısında Allah dağa tecelli eder (İslam Ansiklopedisi 1979: 658). Sevgilinin yüzü de Allah'ın nurunun tecelli ettiği yer olması bakımından Tûr Dağı'na teşbih edilir. Aşağıda verilen örnekte bu benzetme ile hem sevgilinin yüzünün güzelliği, hem de kutsallığı anlatılmıştır:

Tûr-i Sînâ çekilmiş beyaz yüzüne

Aslı pâdişah mıdır nedir bu nedir

(Gevherî s. 343/477-2).

II.9.2.18. Yusuf

Hz. Yusuf İsrailoğullarından olan Yakup Peygamber'in oğludur. Aynı zamanda peygamberlikle müjdelendirilmiştir. Hem güzelliği ve güzel ahlakı, hem de Hz. Zeliha ile olan aşkı ile bilinir. Zeliha Mısır azizinin eşidir. Ancak Hz. Yusuf'un güzelliği karşısında aciz kalarak ona âşık olur. Fakat Yusuf bu aşka karşı duyarsızdır. İnançlarına ters olduğu için Zeliha'dan uzak durmayı tercih eder. Zeliha eşini kaybeder. Yusuf'u asla unutmaz. Bu nedenle pek çok sıkıntı çeker. Sıkıntılarla dolu uzun yıllar geçirir. Zeliha artık çok fazla yaşlanır. Bir gün Yusuf'la karşılaşır. Yusuf yaşlılığından dolayı Zeliha'yı tanıyamaz. Ancak ona bir isteğini yerine getirmeye söz verir. Bunun üzerine Zeliha eski güzelliğine ve gençliğine kavuşmak istediğini söyler. Yusuf,

Zeliha'nın bu isteğini kabul eder ve Allah'ın yardımıyla ona gençliğini geri verir. Zeliha eski güzelliğine kavuşur ve Yusuf'un dinini kabul eder. Daha sonra ikisi evlenerek uzun yıllar mutlu yaşarlar (Pala 2004: 485).

Sevgili özellikleri bakımından, güzel yüzü ve ahlakıyla bilinen Yusuf Peygamber'e teşbih edilir. Sevgilinin eşsiz yüz güzelliği, Yûsuf peygamberin güzelliği ile bir tutulur. Sevgili yüzünün güzelliği ile görenleri kendine hayran eder. Yüzünü gören kişilerde unutulmaz gönül sancılarına sebep olur. Onu gören güzelliği karşısında aciz kalıp, gönlünü bir su misali ona akıtır. Sonunda, Züleyha gibi sonu gelmez acılara sürüklenir. Sevgilinin güzelliği ile Yusuf Peygamber'e benzetildiği örnekler aşağıda verilmiştir.

Rûyunda nakş itmiş Yûsuf'un şeklin
Aceb hüsün virmiş Behzâd-ı felek
(Gevherî s. 134/171-2).

O Hazreti Ya'kub Peygamber nesli
Cemâli Yûsuf-i Ken'an'a benzer
(Gevherî s. 330/458-4).

Akıbet mecnun olurmuş âşıkın her halü şan
Mâh cemâlin gördüğümde aklım oldu bî-nişân
Gelmemiş misli cihâna belki Yusuftan nişan
Mısır içinde Yusuf-ı Ken'an elinden âh âh
(Âşık Ömer s. 28/55-3).

II.10. BURUN

II.10.1. Genel Olarak Burun

Burun, güzellik unsurları arasında çok sık yer almamaktadır. İncelenen şiirlerde yalnızca aşağıda verilen örnekte sevgilinin burnu ile ilgili bir teşbihe rastlanmıştır. Bu örnekte burnun teşbih edildiği nesne fındıktır. Bu teşbihe sebep ise fındığın küçük ve yuvarlak şeklidir.

Ağız fincan burun fındık
(Karaca Oğlan s. 398/30-5).

II.11. AĞIZ

II.11.1. Genel Olarak Ağız

Şiirlerde ağız genel olarak görünmeyecek kadar küçük ve dardır. Ancak sevgili konuştuğunda fark edilir. Daha çok yuvarlak ve küçük nesnelere benzetilir.

II.11.2. Ağız ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar

II.11.2.1. Cennet

Ağzın cennete teşbihinde güzellik ve sözler esas alınmıştır. O pek çok özelliğinden dolayı cenneti andırır. Sevgilinin ağzından çıkacak olan güzel bir söz âşık için cennet müjdesi gibi değerli ve mutlu edicidir. Âşık Ömer, sevgilisinin cennet gibi ağzını bir şiirinde şöyle vurgulamıştır:

Ağzın cennete benzer, leblerin âb-ı zülâl
(Âşık Ömer s. 14/26-1).

II.11.2.2. Fincan

Ağzın, fincana teşbihi şekil benzerliğinden kaynaklanır. Sevgilinin ağzı şiirlerde her zaman küçük olarak tasavvur edilir. Bu benzetmede fincanın ağız kısmının dar olması etkindir. Bu benzetme sadece Karaca Oğlan'ın bir şiirinde geçmektedir:

Ağız fincan burun findık
(Karaca Oğlan s. 398/30-5).

II.11.2.3. Gonca

Ağız şeklinden dolayı goncaya benzetilir. Sevgilinin kapalı ağzı açılmamış bir gül goncasına benzer. Sevgili konuştuğu zaman, gonca olan ağız açılır ve gül olur. Sevgilinin ağzı bir gül goncası kadar güzel ve küçüktür. Ağzın dudakla olan ilişkisi göz önünde bulundurulduğunda, renginden dolayı da goncaya benzetildiği söylenebilir.

Çünkü şiirlerde sevgilinin dudakları kırmızı bir gonca olarak tasavvur edilir. Âşık Ömer'in şiirlerinden alınan aşağıdaki örneklerde sevgilinin ağzı goncaya benzetilmiştir:

Bülbül gibi feryâdü figân eyler isen de
Ol gonce dihân, serv i hîramâna duyurma
(Âşık Ömer s. 6/10-3).
Sim beden, gonce dihen, gerdâni hoş bul bana
(Âşık Ömer s. 30/59-2).
Dihânın gonce-i hamrâ
Lebin sahbâ-yı ruh efzâ
(Âşık Ömer s. 51/95-2).

II.11.2.4. Hokka

Hokka, mercan veya başka kıymetli taşlardan yapılır. Keyif verici maddeler ve ilaçlar bu kutularda korunmaktadır. Esrar da bu maddelerdendir. Şiirlerde esrar kelimesi tevriyeli olarak kullanılır. Sevgilinin ağzı hokkaya benzetildiğinde hokkanın esrarla olan bağlantısı da göz önünde bulundurulur. Bu şekilde hem ağzın keyif verici özelliği, hem de ağıda gizli olan sır anlatılmak istenir. Sevgili hokka gibi ağzından, âşığın çok fazla değer verdiği söz cevherini gizler (Çavuşoğlu 1971: 163).

Sevgilinin ağzının öpüldüğünde derman verici özelliğe sahip olması, hokkanın içinde bulunan ilaçla ilişkilendirilmiştir. Hokka küçük olmasından dolayı da ağza benzetilir. Bu benzetmeye Âşık Ömer'in şiirlerinde rastlanmaktadır:

Ağzı hokka, dişleri dür, lebleri kandi nebât
(Âşık Ömer s. 24/47-2).
Ağzı hokka, ruhları gülzâra verdim gönlümü
(Âşık Ömer s. 27/53-1).

II.11.2.5. Kutu

Ağzın, kutuya benzetilmesi sevgilinin konuşmasıyla alakalıdır. Sevgili

konuştuğunda ağzı kutu gibi açılır. Sevgilinin susması durumunda da ağız kapalı kutuya teşbih edilir. Bazen de kutu benzetmesi sevgilinin ağzının küçüklüğünden esinlenerek yapılır. Bu benzetme, Karaca Oğlan'ın şiirinden alınan aşağıdaki örnekte görülmektedir:

Ağzın benzettim kutuya

(Karaca Oğlan s. 549/307-4).

II.11.2.6. Şeker, Bal, Kaymak

Ağız, rengi ve tadı itibarıyla bal ve şeker gibi maddelere benzetilir. Ağızla bu nesneler arasında doğrudan bir benzerlik söz konusu değildir. Bu tatların şiirlerde daha çok dudak ve söz için kullanıldığı görülür. Ağız, yalnızca Karaca Oğlan'ın şiirlerinde bu özellikleri ile konu edilmiştir:

Şekerden şerbetten şirin sözüne

Ağzı kaymak dili baldan ayrıldım

(Karaca Oğlan s. 487/192-3).

Ağzı oğul balı, firenk şekeri

(Karaca Oğlan s. 554/318-1).

II.12. DUDAK

II.12.1. Genel Olarak Dudak

Âşık şiirinde sevgilinin güzellik unsurlarından olan dudak sık sık geçmektedir. Sevgilinin dudağı rengi ve güzelliğiyle çeşitli tasavvurlara konu edilmiştir. Özellikle cinsi açıdan ele alınmıştır. Aşağıda verilen örneklerde geçen öpmek, emmek, ağza almak, dişlemek vb. gibi tabirler dudağın cinsel yönünü açıkça ortaya koymaktadır.

Emsem dudağını kimse duymadan

(Karaca Oğlan s. 387/9-2).

Ememedim leblerinden yârimi

(Karaca Oğlan s. 408/46-3).

Bin yıl yaşar sevdiğine sarılan

Bin de yaşar leblerinden emen de

(Gevherî s. 43/29-3).

Gevherî kulundur aceb meftûnun

Dişlemek ister ol leb-i kandın

(Gevherî s. 104/125-4).

Sen yerden göğde dek bin kan edersin

Yâ da emzirirsin leb-i fendin

(Gevherî s. 117/144-1).

II.12.2. Dudak ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar

II.12.2.1. Âb-ı Hayat, Âb-ı Zülâl

Âb-ı hayat nerede olduğu bilinmeyen ve içene ölümsüzlük verdiği inanan efsanevî bir sudur. Herkesin ulaşamayacağı, türlü zorlukların olduğu bir yerdedir (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 1988: 1). Sevgilinin dudağı değerli ve ulaşılması zor bir unsur olduğu için bu suya teşbih edilir. Bu suyun yılan veya ejderha gibi yaratıklar tarafından korunduğuna inanılır. Sevgilinin dudakları da ejderha veya yılanla teşbih edilen saçları tarafından korunmaktadır.

Âşık, sevgili yüzünden her zaman ölümle burun burunadır. Onun vermiş olduğu cefâlar yüzünden âşık canından olur. Sevgili, âşığın ölümüne sebep olduğu gibi dirilmesinde vesile olacak güce sahiptir. Onun âb-ı hayat taşıyan dudakları, âşığın dirilmesi için gereken iksirdir. Sevgilinin dudaklarından çıkacak sözler de âşık için âb-ı hayattır ve âşığı tekrar hayata döndürür. Ancak bunun için âşığın mücadele etmesi ve zorlu yollardan geçmesi gerekir. Dudağın hayat bağışlayan özelliği, incelenen şiirlerde şöyle geçmektedir.

Zülâl dudaklardan tatmak m'istersin

(Karaca Oğlan s. 457/134-4).

Derdlere dermândır cismime şifâ
Leblerinden akan âb-ı zülâlî
(Gevherî s. 104/124-4).
Leblerin âb-ı hayât kaşların keman
(Gevherî s. 196/262-3).
Ağzın cennete benzer, leblerin âb-ı zülâl
(Âşık Ömer s. 14/26-1).
Der Ömer âlemde hüsnün hub yaratmış Zü'l-celâl
Dili bülbül, sözü şirin lebleri âb-ı zülâl
(Âşık Ömer s. 26/51-4).
Leblerinden nûş eden âşık bulur taze hayat
Zümre-i hûbân içinde zâde-i Meryem misin
(Âşık Ömer s. 48/88-3).

II.12.2.2. Âb-ı Kevser

Kevser, cennette var olduğuna inanılan ırmaktır (Devellioğlu 2003: 513). Dudağın Kevser olarak tasavvuru sevgiliye verilen değerden ve onun bir cennet varlığı olarak düşünülmesinden kaynaklanır. Sevgilinin dudakları tadından dolayı da Keveser'e benzetilir. Sevgilinin dudağına erişmek ve onu öpmebilmek, cennet ırmaklarından su içmek demektir. Kevser cennette insanların etrafına doluştuğu bir yerdir. Sevgilinin dudağı da yüzlerce can ve gönlün karargâh kurduğu yerdir. Kevser'e ulaşmak için cenneti kazanmak gerektiği de bilinir. Bunu başarmak da herkese kısımet olmaz. İncelenen şiirlerden alınan aşağıdaki örneklerde sevgilinin dudağı Kevser'e benzetilmiştir:

Âb-ı Kevser gibi lebinin suyu
(Karaca Oğlan s. 538/288-4).
Lebin câm dolusu kevserdir bana
(Gevherî s. 72/75-4).
Cennet-i rûyunda lebin ırmağı
Asel midir şîr midir kevserden midir
(Gevherî s. 350/487-2).

Nuş eden bû şerbet-i lâl-i lebîn Kevser dedi
Ben dedim ayine-yi billûr gibi par par yanar
(Âşık Ömer s. 31/60-2).

II.12.2.3. Âyet

Ayet Kur'an-ı Kerim'deki sureleri meydana getiren cümlelerdir (Devellioğlu 2003: 55). Sevgilinin dudağında âyetin yazılı olması, onun değerini ve kutsîyetini ifade etmektedir. Dudağın üzerindeki bu ayet sevgilinin ayva tüyü ve benleri ile yazılmıştır. İslam inancına göre ayet, sure gibi yazıların bulunduğu nüshalar her zaman yükseklerde tutulmalıdır. Sevgilinin de dudakları ulaşılması zor ve yüksek bir yerde durması ile ayete teşbih olunur. Dudak ile ilgili bu benzetme, Âşık Ömer'in yalnızca bir şiirinde yapılmıştır.

Dudağın üstüne âyet yazılır
(Âşık Ömer s. 9/17-3).

II.12.2.4. Badem

Sevgilinin dudağı şeklinden dolayı bademe benzetilir. Bu benzetmede bademin kabuklu olması ve çekirdeğini kabuğunun içinde gizlemesi de etkili olmuştur. Bademin içinde gizlediği çekirdeği, sevgilinin dudaklarında olan sözler gibidir. O sözlere ulaşmak için sevgilinin dudaklarındaki mührü kırmak gerekir. Sevgilinin dudağının şiirlerde meze olarak anıldığı da görülür. Badem de içki yanında yenilen bir mezedir. Dudak mezeye benzetildiğinde üstü kapalı olarak badem de kastedilir. Yani bir bakıma sevgilinin dudağı mezeye benzetilirken, aynı zamanda bademe de benzetilmiş olur. Bu benzetmeye aşağıda verilen örnekte yer verilmiştir:

Ey lebleri bâdem
(Gevherî s. 626/882-1).

II.12.2.5. Bal, Şeker (Tatlı, Kand)

Sevgilinin dudakları şiirlerde tadından dolayı bal ve şeker gibi tatlı unsurlara benzetilmiştir. Bu unsurların emilme özelliğiyle sevgilinin dudakları ilişkilendirilir. Sevgilinin dudaklarından dökülen her kelime, her söz âşığa tatlı gelir. Bu sözler acı da olsa âşık için baldan tatlıdır. Bu özelliklerinden dolayı da dudak tatlı olan bu unsurlara benzetilir (Pala 2004: 256).

Sevgilinin dudağı şeker veya bala benzetildiğinde âşığın canı ve sevgilinin beni sinek olarak düşünülür. Sinekler bala konduklarında, kanatları bala yapışır ve ölürler. Buna rağmen bala konmaktan kendilerini alamazlar. Âşığın gönlü de tıpkı bir sinek gibi, sevgilinin bal dudaklarına konar. Bu onun ölümüne sebep olacaksa da gönül bu arzusundan vazgeçemez (Undu 2007: 175).

İncelemiş olduğumuz şiirlerden alınan aşağıdaki örneklerde sevgilinin dudakları şeker ve bala benzetilmiştir. Sevgilinin dudaklarının ve bu dudaklardan dökülen sözlerin şirinliğine değinilmiştir. Âşığın sevgilinin dudaklarını emme arzusuna yer verilmiştir

Bal dudak üstünde altun hırızma

(Karaca Oğlan s. 384/4-2).

Bal akıyor lisanından lebinden

(Karaca Oğlan s. 434/94-1).

Deryalarda yüzer gemi

Şeker dudağının yemi

(Karaca Oğlan s. 451/123-3).

Dilber dudakların bal kara gözlüm

(Karaca Oğlan s. 514/242-4).

Âşıklar nâm ister lebin balından

Aç bir kapı göster dehana dilber

(Karaca Oğlan s. 584/374-1).

Lebi cân bahşine şekerler katmış

Böyle lezîz olsun sükker olursa

(Gevherî s. 35/16-3).

Güftâre gelince şirin sözleri

Bitürür lebinden sükker-i güllâc

(Gevherî s. 37/20-1).

Yârim beni ateşlere yakmasın

Leblerinden akan bala var söyle

(Gevherî s. 62/59-1).

Bize la'lin aceb nûş-i eltâftır

(Gevherî s. 115/140-4).

Leblerin ağzıma versen hem şeker hem bal olur

(Âşık Ömer s. 11/20-2).

Paşam gözlerin süzölmüş lebinden şeker ezilmiş

(Âşık Ömer s. 16/31-3).

Ağzı hokka, dişleri dür, lebleri kandi nebât

(Âşık Ömer s. 24/47-2).

Benleri dürr-i adendir lebleri kandi nebât

(Âşık Ömer s. 34/66-2).

II.12.2.6. Gül, Gonca

Şiirlerde sevgilinin dudağı küçüklüğü, rengi ve şeklinden dolayı gonca ve güle benzetilir. Şiirlerde sevgili âşığa cefa etmek için her zaman dudaklarını kapalı tutar. Ancak bazen de cefayı arttırmak için konuşur ve güler. Sevgilinin dudaklarının kapalı hâli goncaya, açık hâli ise güle benzetilir. Yani sevgilinin konuşan ve gülen dudakları gül, kapalı dudakları ise goncadır (Undu 2007: 179).

Sevgilinin dudağı güle teşbih edildiğinde, âşık da bülbül olur. Bülbül goncanın açması için sabaha kadar bekler ve ona açması için nağmeler söyler. Ancak âşık asla bu vuslata eremez. Tıpkı bülbülün, goncasının açışını göremediği gibi âşık da sevgilinin dudaklarının açılıp kendisi için bir şeyler söylemesinin mutluluğuna erişemez. Sevgilinin yüzü gül bahçesi, dudakları da bu gül bahçesinde bulunan goncadır. Gonca olan bu dudaklar ancak sevgili güldüğü ve söz söylediği zaman açılıp gül olur. Bu bağlamda gonca dudaklar incelenen şiirlere aşağıdaki şekillerde konu edilmiştir.

Dahil koculmadık lebleri gonce

(Gevherî s. 31/11-5).

Kimseye adam demeysin lebin ey gonce misal

Tutalım âlem kamu pervâne olmuş olmamış

(Âşık Ömer s. 29/58-2).

Neden ruyün kızıl mülden

Seçilmez leblerin gülden

(Âşık Ömer s. 34/67-4).

Hiç revâ mı hemdem olmak gonce lebler hâr ile

Kail olmam sevdiğim seni görsem ağyâr ile

(Âşık Ömer s. 40/78-4).

II.12.2.7. İlaç (Melhem), Lokman, Deva (Şifa)

Dudak, aşk hastasının tabibidir. Eskiden ilaçlar hazırlanıp hokkalarda muhafaza edilirdi. Sevgilinin dudakları ve ağzı hokkaya teşbih edildiğinde, sözleri de ilaca benzetilir. Ölüm döşeğindeki âşığın derdinin tek dermanı sevgilinin dudaklarında gizlidir. Sevgili sözleri ya da busesi ile âşığı tedavi edebilir.

Lokman'ın ölümün çaresini bulduğu söylenilir. (Türkiye'de Bitkiler ile Tedavi 1999: 48). Lokman bu özelliğinden dolayı şiirlere konu edilmiştir. Şiirlerde sevgilinin dudağı diriltici özelliğiyle Lokman'a benzetilir. Sevgili güzelliği ve cefası ile âşığı dermansız dertlere düşürür. Bu dertlere sevgili sebep olsa da, âşığın sevgilinin tabipliğinden başkasına ihtiyacı yoktur. Yılan zehirlenmelerine karşı panzehir yine yılanın zehri ile yapılır. Yani sevgili âşığı yılan gibi zehirler onun ölümüne sebep olur. Ancak yine bu ölümün devası sevgilinin dudaklarında gizlidir. Bu benzetmelerle ilgili incelenen şiirlerden alınan örnekler aşağıda verilmiştir.

Bir kere nabzıma baksın sultanım

La'l-i lebi dermân imiş acele

(Gevherî s. 47/37-1).

Tabib öldürür mü hiç kendi yârin

Belki merhem ider lebleri yârin

(Gevherî s. 85/95-2).

La'lin gibi Lokman tiryâk-ı ekber
(Gevherî s. 139/178-1).

Şeftâlini derde derman dediler
Gerçek mi sultânım sormağa geldim
(Gevherî s. 191/254-1).

Leblerin hastaya şifâdır emdir
Kanım helâl olsun dilersen öldür
(Gevherî s. 194/259-1).

II.12.2.8. Kadeh

Sevgilinin dudağı şekli ve etkilerinden dolayı kadehe teşbih edilir. Ancak bu benzerlikte mecâz-ı mürsel yolu ile daha çok renk ve lezzet ilişkisi bakımından şarap kastedilmektedir. Dudağın kadeh olması durumunda âşık o kadehin içindeki şarabı içmek isteyen bir sarhoş durumundadır. Âşığın sarhoş olmak istemesindeki amaç, sevgilinin kadehe benzeyen dudaklarını öpmektir (Tolasa 2001: 253). Gevherî'nin şiirlerinden alınan aşağıdaki örneklerde dudak kadehe teşbih edilmiştir:

Âşıka leblerin peymânelerdir
(Gevherî s. 157/204-2).
Leblerinden gülgûn meyler içilsün
(Gevherî s. 164/215-3).

II.12.2.9. Kiraz

Sevgilinin dudağının kiraza teşbih edilmesi, kirazın rengi ve tadı dolayısıyladır. Sevgilinin dudakları kırmızı rengi ile tıpkı bir kiraz gibidir. Kiraz aynı zamanda küçük ve lezzetli bir meyvedir. Bu bakımdan da sevgilinin nokta gibi dudağı ile benzerlik gösterir. Bu benzetmeyle ilgili incelenen şiirlerden alınan örnekler aşağıda verilmiştir.

Sultani kiraza benzer dudaklar
Kirazlar da yetişmiş devşirindi
(Karaca Oğlan s. 417/64-2).

Bir kiraz dudaklı, emdi şuramı
Hiç gerdanı emen dil incinir mi

(Karaca Oğlan s. 453/127-3).

Ol kiraz dudağın ağzıma alsam

(Gevherî s. 68/68-3).

II.12.2.10. Lal

Lal süs eşyaları yapımında kullanılan kırmızı renkli değerli bir taştır. Bir rivayete göre lal aslında beyaz renkli bir taştır. Ciğer kanıyla boyanarak güneşe bırakıldığı, güneşin etkisiyle kırmızı rengi aldığı söylenilir (Pala 2004: 283). Sevgilinin dudakları da daha çok renginden dolayı lale benzetilir. Aynı zamanda kıymet ve değer taşıyan bir taş olması da bu benzetmenin yapılmasını sağlamıştır. Sevgilinin dudakları tıpkı lal gibi kırmızı ve can alıcı bir güzelliğe sahiptir. Sevgilinin dudaklarının kırmızı rengini âşığın ciğer kanından aldığı düşünülebilir. Çünkü sevgili dudaklarının güzelliği ile âşığın gönlünü ve ciğerini yaralamaktadır. Bu kırmızılığın mecazî olarak âşığın yaralarından sızan kandan kaynaklandığını söylemek mümkündür.

Lal gizli oluşu bakımından ulaşılması zor bir madendir. Sevgilinin dudakları da yok denecek kadar küçük olması, hatta yokluk diyarının temsili olması bakımından da lale benzer. Ancak açıldığı zaman onu görmek mümkün olur. Lal şiirlerde dudak için sık kullanılmıştır. Hatta bazen tek başına kullanılarak, dudağın temsili hâline gelmiştir. İncelenen şiirlerde dudağın lal ile olan ilişkisini anlatan örnekler şunlardır:

Hoşcadır ol la'l dudaklı ama
Bu benim gönlümce al kiraz olsa

(Gevherî s. 33/14-4).

Bir kere nabzıma baksın sultanım
La'l-i lebi derman imiş acele

(Gevherî s. 47/37-1).

La'lin rakam döksün sen hisab eyle

(Gevherî s. 55/49-3).

Mül öykünmüş yârin la'lin lebine
Mahal düşse sorsam la'lin lebi ne
Metâ-ı hüsnünden la'lin lebine
Değişmem verseler yüz bin destimal
(Gevherî s. 145/186-3).
İnce belli, lâl dudaklı, her yeri uygun ola
(Âşık Ömer s. 30/59-2).

II.12.2.11. Meze

Dudakların meze olması, sevgilinin şarap olması dolayısıyladır. Şarap içip sarhoş olmak isteyen âşık, meze yerine sevgilinin fıstık, badem ve şeker olan dudaklarını arzular. Bazen de sevgilinin sözleri meze yerine kullanılır. Mezesiz bir içki sofrası düşünülemez. Bu nedenle âşık onsuz olmayacağını düşündüğü sevgilinin dudaklarını meze olarak tasavvur eder. Bu benzetme, Gevherî'nin bir şiirinde şöyle geçmektedir:

Şîrîn'in lebinden meze Ferhâd'a
Gevherî derdinin dermânı geldi
(Gevherî s. 95/111).

II.12.2.12. Mühür, Hatem

Hatem üzerinde mühür bulunan yüzüktür. Şiirlerde sevgilinin dudağı için benzetme unsuru olarak kullanılır. Genellikle inci, yakut ve lâlden yapılır. Lâl ve yakut daha çok kırmızı renkleriyle bilinen taşlardır. Âşık sevgilinin dudağını hateme benzeterek bu taşların renklerine atıfta bulunmuştur. Bu benzetmede Süleyman Peygamber'in hatemi de kastedilir. Bu hatemin üzerinde Allah'ın isimlerinin yazılı olduğu ve Süleyman Peygamber'in bu yüzükle bütün yaratıklara hükmettiği söylenilir. Sevgili de dudaklarının güzelliğiyle âşığa hatta tüm dünyaya hükmeder. Bu nedenle sevgilinin dudakları şiirlerde Süleyman Peygamber'in yüzüğüne benzetilir (Pala 2004: s.198/339).

Mühür aynı zamanda mektup veya önemli yazışmaların bulunduğu zarfların üzerine atılan imzadır. Üzerinde mühür bulunan zarfı ancak sahibi açabilir. Sevgilinin

de kapalı olan dudakları herkese açılmaz. Ancak kendisinin istediği ve gönül verdiği kişiye karşı açılır. Dudak bu bakımından mühüre benzetilir. Gevherî'nin şiirlerinden alınan aşağıdaki örneklerde bu teşbihe yer verilmiştir:

Hâtem-i la'lini eyle nümâyan
Görenler bende-i fermânın olsun
(Gevherî s. 283/391-1).

Hâtem-i la'lini hıfz ide Allah
Şevket-i hüsnüne Süleymân pes der
(Gevherî s. 312/431-1).

Mîhr-i lebin teshir etmiş âlemi
Müht-i Süleymân'ı sende görmüşler
(Gevherî s. 320/444-3).

II.12.2.13. Mürekkep

Sevgilinin kaşları kalem, dudakları o kalemin mürkkebidir. Dudak aslında sevgilinin yazacağı sözlerin çıktığı yer olmasından dolayı, mürekkebe teşbih edilmiştir. Kalemin yazacağı sözler sevgilinin dudaklarında gizlidir. Dudağın mürekkebe teşbihi, Karaca Oğlan'ın yalnızca bir şiirinde görülmektedir:

Kaşın kalem olmuş lebin mürekkep
(Karaca Oğlan s. 514/243-1).

II.12.2.14. Safa

Safa; sağlık, berraklık ve gönül şenliği gibi anlamlar taşır. Sevgilinin dudakları ve o dudaklardan çıkacak olan iyi ya da kötü tek bir kelime, âşığın gönlünü neşelendirmeye yeter. Sevgili âşığın gönül eğlencesi, derdinin dermanıdır. Bu nedenle aşağıdaki örnekte sevgilinin dudaklarının safa getirdiği vurgulanmıştır:

Safâlar bahş ider leblerin câna
(Gevherî s. 48/38-2).

II.12.2.15. Şarap (Mül, Sahbâ, Mey)

Şiirlerde dudağın en çok benzetildiği unsurlardan biri de şaraptır. Bu benzerliğe sebep şarabın rengi ve etkileridir. Dudaklar her ne kadar tatlı ise de âşık için acı ve kötü sözlerin çıktığı yerdir. Bu bakımdan şarap gibi acı ve ağzın tadını kaçırıcı özelliğe de sahiptir. Ancak şarap acılığının yanında, içtikten sonra insana neşe ve coşkunluk verir. Sevgilinin dudaklarından da her ne kadar kötü söz çıksa da âşık için onun açılmış olması bile sevinç ve mutluluk kaynağıdır. Sevgilinin dudaklarının açılması, âşığın sarhoş olması ve aklının başından gitmesi demektir.

Şarap İslam dininde haram sayılan içeceklerdendir. Kişiyi dinden çıkarıp küfre sürükler. Şarabın bu özelliğinin bilinmesine rağmen müptelası olanların, ondan vazgeçmesi zordur. Âşık için de sevgilinin dudakları, şarap gibi vazgeçilmesi zor bir unsurdur. Âşık dinden çıkacağını ve küfre gideceğini bile bile sevgilinin dudaklarını arzular. Ona kavuşacağı anı bekler (Tolosa 2001: 250). İncelemiş olduğumuz şiirlerden alınan aşağıdaki örneklerde sevgilinin şarap gibi dudaklarına yer verilmiştir:

Mest-i müdâm idim bezm-i vuslatta

Lebleri mül benim idi bir zaman

(Gevherî s. 226/307-3).

Şarab olmaz leb-i zülâlin gibi

(Gevherî s. 259/356-2).

Canımla ey leb-i meygûn

Olur daim gönül mahzûn

(Âşık Ömer s. 51/95-1).

Dihânın gonce-i hamrâ

Lebin sahbâ-yı ruh-efzâ

(Âşık Ömer s. 51/95-2).

II.12.2.16. Şeftali

Sevgilinin dudağı rengi ve şeklinden dolayı şeftaliye teşbih edilir. Sevgilinin dudakları şeftali gibi kırmızı, tatlı ve dolgundur. Sevgilinin dudağının üstündeki küçük

tüyler de şeftalinin tüylerine benzetilmiştir. Bu benzetme incelen şiirlerde şöyle yapılmıştır:

Şeftalilerin ballanmış

Sorulmayı sorulmayı

(Karaca Oğlan s. 431/89-2).

Niyaz idüp bir şeftâli dilesem

Efendim hâtırım sayar mı bilmem

(Gevherî s. 172/226-3).

II.12.2.17. Şirin

Şirin Ferhat ile Şirin Hikâyesi'nin kahramanıdır. Şirin kelimesi aşağıdaki örneklerde tevriyeli olarak kullanılmıştır. Şirin kelimesiyle hem sevgilinin dudaklarının tadı anlatılmış, hem de ünlü Ferhat ile Şirin Hikâyesi'ne telmihte bulunulmuştur. Böylece sevgilinin dudağının tadının yanında güzelliğide anlatılmıştır. Yani sevgili güzelliğiyle Şirin'e benzetilmiştir.

Şîrîn'in lebinden meze Ferhâd'a

Gevherî derdinin dermânı geldi

(Gevherî s. 95/111-4).

Leb'i Şîrîn'imi neylersin

Gama Ferhâd olan gönlüm

(Gevherî s. 499/697-4).

II.12.2.18. Yakut, Mercan

Yakut ve mercan kıymetli taşlardır. Şiirlerde bu unsurlarla dudak arasındaki benzerlik daha çok renk üzerine kurulur. Rengin yanında dudakların değerini anlatmak amacıyla da böyle bir benzetmeye başvurulmuştur. Dudağın değerini anlatan bu taşlar incelenen şiirlerde aşağıdaki şekillerde yer bulmuştur:

Bir zaman yâr ittin leb-i mercâna
Bûlbûl ittin beni gonçe fidâna
(Gevherî s. 136/173-2).
Leblerin yâkuttur incidür dişin
(Gevherî s. 308/426-2).
La'l-i mercânına deryâ hû çeker
(Gevherî s. 313/433-2).
Ol saçı leylâ, lebi mercan elinden âh âh
(Âşık Ömer s. 28/55-2).
Leblerin lâ'li gibi rengin yakut görmedim
Hüsn-i Yusuf bir olur mühr-i Süleymân bir olur
(Âşık Ömer s. 49/90-3).

II.13. DİL

II.13.1. Genel Olarak Dil

Güzellik unsurları içerisinde sevgilinin diline şiiirlerde çok fazla yer verildiği görülmez. Daha çok söz söyleme ve konuşmaya dair örneklere rastlanılır. Şekil bakımından dille ilgili örnekler oldukça azdır.

II.13.2. Dil ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar

II.13.2.1. Emilmek İstenen Dil

Halk şiiirinde sevgili doğal bir dille anlatılır. Sevgili için düşünülen pek çok şey şiiirlere açıkça yansıtılır. Bu bağlamda âşığın bazen sevgilinin dilini emmek istediği görülür. Bu konuda âşığın cinsel manada, sevgilinin dilini emmek istediği açıktır. Sevgilinin dilinin şeker ve bal olarak tasavvuru dolayısıyla emmek tabirinin kullanılmış olabileceğini söylemek de mümkündür. Bu tabir, Karaca Oğlan'ın yalnızca bir şiiirinde kullanılmıştır:

Eme idim ağzındaki dilini
(Karaca Oğlan s. 556/322-3).

II.13.2.2. Peynir

Dilin peynire teşbihi şekil bakımındandır. Karaca Oğlan aşağıdaki mısrada sevgilinin dilini peynire benzetmiştir:

Peynirdir dilleri inci dişlinin

(Karaca Oğlan s. 538/288-4).

II.14. DİŞ

II.14.1. Genel Olarak Diş

Şiirlerde sevgilinin dişi ile ilgili çok fazla tasavvura rastlanmaz. Yapılan teşbihler de daha çok dişlerin beyaz olması ya da kıymetiyle ilgilidir.

II.14.2. Diş ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar

II.14.2.1. Dür

Diş ile inci arasındanki benzerliğin renk ve şekle dayalı olduğu görülür. Aynı zamanda incinin kıymetine dayalı bir benzetme de söz konusudur. Şiirlerde âşığın gözyaşlarının da inciye benzetildiği görülür. Bu durumda sevgilinin dişleri âşığın gözyaşlarına teşbih edilmiş olur.

İpe dizilmiş olan inci de sevgilinin düzenli ve güzel dişlerini temsil eder. Diş ile ilgili bu benzetmenin yapıldığı örnekler aşağıda verilmiştir:

İnci dişler oynar dil kenarında

(Karaca Oğlan s. 384/4-2).

İnciden sedeften dürdün dişlimin

(Karaca Oğlan s. 440/105-3).

İnci mercan gibi ufak dişinde

(Karaca Oğlan s. 541/295-1).

Berk olur nûr gibi dürdâne dendân
Nâz le tebessüm ittiğün demde
(Gevherî s. 42/28-3).
Hokkadır dehânın dişin dürdâne
(Gevherî s. 48/38-2).
Zülâldir lebleri incidir diş
(Gevherî s. 127/158-4).
Her biri dürr-i Âdem'dür dişlerin dür dânesi
(Gevherî s. 590/828-3).
Lebleri bal, dişleri dürrdâne-i gevher mi bu
(Âşık Ömer s. 3/4-1).
Ağzı hokka, dişleri dür, lebleri kandi nebât
(Âşık Ömer s. 24/47-2).
İncidir dişleri, gerdânı simdir
(Âşık Ömer s. 48/87-3).

II.14.2.2. Şeker

Sevgilinin dişlerinin şekere teşbihinde tat ve şekil etkili olmuştur. İnciye benzeyen yuvarlak şekilli şekerlerden yola çıkarak, bu benzetmeye gitmek mümkündür. Dişin şekere teşbihinde dilin tatlı olmasının etkisi de büyüktür. Bu benzetmeye, Karaca Oğlan'ın bir şiirinde yer verilmiştir:

Şeker vardır damağında dişinde
(Karaca Oğlan s. 533/277-3).

II.15. BOYUN

II.15.1. Genel Olarak Boyun

Sevgilinin güzellik unsurlarından olan boyun için çok farklı tasavvurlarla karşılaşmak mümkün değildir. Sevgilinin boynu şiirlerde daha çok gerdanlık vb. gibi unsurları taşıması bakımından ele alınmıştır. Bu aksesuarlarla da sevgilinin zenginliği vurgulanmıştır. Ancak şiirlerde sevgilinin boynunu, bunlardan daha kıymetli olan saçları ve benleri ile süslediğini de görmek mümkündür. Sevgilinin boynu bu bağlamda

şöyle konu edilmiştir:

Boynun donatırlar tel kumaş ile

(Karaca Oğlan s. 580/366-1).

Gümüş hamaylının takmış boynuna

(Karaca Oğlan s. 614/429-3).

İnciler takmış boynuna

(Karaca Oğlan s. 617/435-1).

Elde şeyh asâsı boynunda ridâ

(Gevherî s. 406/566-3).

II.15.2. Boyun ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar

II.15.2.1. Bükülmüş (Eğik)

Sevgilinin boynunu bükmesi hususuna yalnızca Karaca Oğlan şiirlerinde yer vermiştir. Boyun bükme, üzüntü ve kederden kaynaklanır. Ancak şiirlerde sevgilinin üzgün olduğunu görmek pek mümkün değildir. Bu yüzden sevgilinin boynunu bükmesinin sebebini naza bağlamak daha doğru olur.

Boynun eğmiş durur yazık

(Karaca Oğlan s. 432/91-3).

Yüzün yıkık boynun bükük

(Karaca Oğlan s. 446/115-3).

Eğmiş kametini, bükmüş boynunu

(Karaca Oğlan s. 483/185-3).

II.15.2.2. Ördek

Sevgilinin boynu aşağıdaki mısra zarifliği ve uzunluğu dolayısıyla ördeğin boynuna teşbih edilmiştir.

Kıl ördek boyunlu ceren bakışlı

(Karaca Oğlan s. 505/224-3).

II.16. KOL VE BİLEK

II.16.1. Genel Olarak Kol ve Bilek

Sevgilinin güzellik unsurlarından olan kol ve bileğe Şiirlerde çok fazla yer verilmez. Örneklerde  ŝık kol ile de bileği kasdetmiŝtir. İncelenen Şiirler içinde de yalnızca Karaca Oğlan'a ait olanlarda bu unsurlara rastlanmıştır. Bu örneklerde de bileğin ve kolun daha çok rengine ve taşıdığı unsurlara yer verilmiştir. Bunların dışında da Karaca Oğlan, sevgilinin bileği için tombul sıfatını kullanmıştır. Bu benzetmeyle Karaca Oğlan alıŝılagelmiŝ ince belli güzellerin çizgisinden çıkmıştır.

Sallanıyor gümüş halhal kolunda

(Karaca Oğlan s. 384/5-3).

Gözler kara dolgun beyaz bilektir

(Karaca Oğlan s. 410/50-2).

Gümüş halka takmış tombul koluna

(Karaca Oğlan s. 410/50-3).

Kolunda altun bilezik

(Karaca Oğlan s. 432/91-3) .

Meles gömleğini attın bilekten

Güneş gibi parlak kolun, sevdiğim

(Karaca Oğlan s. 494/206-2).

Maŝallah deyin de değmesin nazar

Bilezik takmaya kolları güzel

(Karaca Oğlan s. 526/264-2).

 ıkır çıkır bilezikli kolları

(Karaca Oğlan s. 528/269-4).

Y r d k e ak bilekler sallanır

(Karaca Oğlan s. 547/305-5).

Ak bilekte sarı hakık

(Karaca Oğlan s. 570/345-4).

On altıda kurt bilekli

(Karaca Oğlan s. 595/393-5).

Som gümüştten daha aktır bileği

(Karaca Oğlan s. 601/404-2).

Altun burma beyaz kola uydurmuş

(Karaca Oğlan s. 637/472-3).

II.17. EL

II.17.1. Genel Olarak El

Sevgilinin güzellik unsurları içerisinde el ile ilgili çok fazla tasavvura rastlanmaz. Daha çok taşıdığı unsurlar dolayısıyla şiire konu edildiği görülür. Birkaç yerde de şekil özelliğine değinilmiştir.

II.17.2. El ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar

II.17.2.1. Ak

İncelenen şiirlerin bütününe bakıldığında sevgilinin ten rengi daha çok beyaz olarak karşımıza çıkar. El unsurunda da âşık daha çok renge temas etmiştir. Aşağıda verilen örneklerde sevgilinin elleri, beyazlığı ile ön plana çıkarılmıştır. Sevgilinin elleri iki beyaz güvercin gibi yumuşak ve narindir.

Ak elleri deste deste güllüdür

(Karaca Oğlan s. 406/43-2).

Ak elinde sarı akik

(Karaca Oğlan s. 446/115-3).

Ak elleri kalem tutar

Yazar Elif Elif deyi

(Karaca Oğlan s. 465/150-3).

Ak ellerin altın tasda yudular

(Karaca Oğlan s. 527/267-2).

Ekbez ekbez olmuş eli yavrunun

(Karaca Oğlan s. 564/334-8).

Ak elleri deste deste güllüdür

(Gevherî s. 96/112-2).

II.17.2.2. Elden Dolu İçmek

Sevgilinin elinden dolu içme geleneği, pek çok halk hikâyesinde konu edilmiştir. Genç bir delikanlı rüyasında bir güzelin elinden dolu içer. Delikanlı uyandığında bu güzele deli divane âşık olur. Hiç saz çalmayı bilmezken, saz ustası olarak uyanır. Daha sonra eline sazını alır ve rüyasındaki güzelin peşine düşer. Ona ulaşmak için pek çok tehlikeyle burun buruna gelir fakat yine de yolundan dönmez (Günay 1999: 90, Kaya 2007: 130). Karaca Oğlan da şiirinde bu geleneğe atıfta bulunmuştur. Doluyu içen âşığın sarhoş olma nedeni bade değil, sevgilinin aşkıdır.

Yâr elinden ben bir dolu içmişim

Deli eder sarhoş eder beng eder

(Karaca Oğlan s. 588/382-1).

II.17.2.3. Kınalı

Kına, halk kültürü içerisinde var olan yaygın bir gelenektir. Bu gelenek günümüzde hâlâ varlığını korumaktadır. Evlenecek olan genç kızlara ve askere gidecek delikanlılara kına yakılır. İncelenen şiirlerden alınan aşağıdaki örneklerde sevgilinin kınalı ellerine değinilmiştir. Bunlarda sevgilinin kınayı güzellik unsuru olarak kullandığı görülür. Kına ele yakıldığında, kırmızı renk verir. Ellerin kırmızılığı mecazî olarak sevgilinin katilliğini ve caniliğini de vurgulamaktadır. Sevgili âşığın canını alırken, âşığın kanı sevgilinin ellerine bulaşır. Bu nedenle sevgilinin elleri kırmızı yani kanlı olarak tasavvur edilir.

Yâr eline kına yakmış kan gibi

Boyasın yâreme sürmeyesiyе

(Karaca Oğlan s. 414/58-5).

Beni öldür bas ellerin kanıma

Desinler ki, on parmağı kırmızı

(Karaca Oğlan s. 435/94-5).

Boğum boğum kınalanmış ak elin

(Karaca Oğlan s. 475/170-1).

Ak elleri elvan elvan kınalı

(Karaca Oğlan s. 476/172-1).

Ak elleri elvan kınalar yakınmış

(Karaca Oğlan s. 632/463-3).

Kına yakmış ak eline destine

(Gevherî s. 430/601-3).

Kına urmuş ellerinin üstüne

(Gevherî s. 431/602-4).

II.17.2.4. Topak

Halk şiirlerinde zarif, ince belli güzellerin yanında etine dolgun güzellere de rastlamak mümkündür. Karaca Oğlan bir şiirinde sevgilinin eli için topak tabirini kullanmıştır. Âşığın bu topaklıktan kastı, sevgilinin elinin küçüklüğü ve tombulluğudur. Elleri tombul olan güzelin vücudu da dolgundur.

Kırmızı kolçaklı, altın burmalı

Ak elleri topak olur güzelin

(Karaca Oğlan s. 554/318-2).

II.18. GERDAN

II.18.1. Genel Olarak Gerdan

Gerdan genellikle sevgilinin diğer güzellik unsurları ile beraber şiirlere konu edilmiştir. Bunun dışında da şekli ve güzelliği ile âşığın dikkatini çeken bir unsur olarak karşımıza çıkarılmıştır.

II.18.2. Gerdan ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar

II.18.2.1. Ak

Gerdan daha çok beyaz rengi ile dikkat çekmektedir. Parlak, geniş ve alımlı olan gerdanın üzerinde benler vardır. Beyaz tenin üzerindeki bu siyah renkli lekelerle

bir tezat oluşturulmuştur. Zıtlıklar dikkati daha çok çektiği için, âşık böyle bir anlatım yolu seçmiştir. Sevgilinin ak gerdanı şiirlerden alınan aşağıdaki kısımlarda şöyle konu edilmiştir:

Döküp ak gerdana zülfünü dizer

(Karaca Oğlan s. 387/9-3).

Ak gerdandan çifte benler sıralı

(Karaca Oğlan s. 395/23-5).

Yarısı gerdanda, yarısı yüzde

Sayılmaz benleri binden ziyade

(Karaca Oğlan s. 401/36-2).

Ak gerdanda sıra benler sayamam

(Karaca Oğlan s. 524/261-4).

Püskürme benleri olsa yüzünde

Ve lâkin gerdanı pek beyaz olsa

(Gevherî s. 33/14-2).

Beyazdır gerdanı seçilmez kardan

(Gevherî s. 71/73-2).

Ak ü pâk gerdanı üzre benleri mercan gibi

(Âşık Ömer s. 11/20-4).

Şol beyaz gerdâne dökülen teller

Kemendi dam imiş bilmezdim evvel

(Âşık Ömer s. 36/71-1).

II.18.2.2. Bal

Sevgilinin gerdanı bal gibi tatlıdır. Arı bile yolunu şaşırıp bal almak için sevgilinin gerdanına konar. Aynı zamanda arılar ballarını çiçeklerden aldıkları nektarlardan yaparlar. Sevgilinin gerdanı da bir çiçek bahçesi olduğu için, arılar ballarını yapmak için ona konarlar. Bu benzetme, Karaca Oğlan'ın yalnızca bir şiirinde görülür.

Arı konar ak gerdandan bal alır

(Karaca Oğlan s. 601/404-4).

II.18.2.3. Hâle

Hâle bazen güneşin ve ayın etrafında oluşan parlak dairedir (Devellioğlu 2003: 316). Sevgilinin gerdanı da tıpkı hâle gibi parlaktır. Sevgilinin yüzü ay ya da güneş olarak tasavvur edildiğinde gerdan da bunların etrafındaki hâle olarak düşünülür. Hâle her zaman oluşan ya da görünen bir ışık değildir. Özellikle dolunayın çıktığı zamanlarda görülür. Sevgilinin gerdanını da her zaman görmek mümkün değildir. Ne zaman ki sevgilinin ay yüzü görünür ve bayram ayı gelir, o zaman sevgilinin gerdanı da görünür. Gevherî'ye ait aşağıdaki dizelerde bu teşbih yapılmıştır:

Dünya kıymet değer gerdende hâle
(Gevherî s. 157/204-4).

II.18.2.4. Mamur, Güzel

Sevgili şiirlerde hep güzelliği ile karşımıza çıkmaktadır. Onun fizik yapısı ölçülü, yerinde ve zariftir. Sevgilinin gerdanı da bu güzellikler arasında sayılması gereken bir unsurdur. Geredanın güzelliğini, Karaca Oğlan bir şiirinde şöyle anlatmıştır:

Omuzları aşağı, gerdan yukarı
Her bir yeri mâmur olur güzelin
(Karaca Oğlan s. 554/318-1).

II.18.2.5. Sim (Gümüş), Billur

Sevgilinin gerdanı, parlaklığı ve çekiciliği dolayısıyla sim ve billura teşbih edilmiştir. Sevgili ışığa çıktığında gerdanı tıpkı bu unsurlar gibi ışığı yansıtmakta ve gözleri kamaştırmaktadır.

Bu kısımda akla gelen bir başka unsur da gümüşten yapılan putlardır. Sevgili, bazı şiirlerde bu putlara benzetilmiştir. Göğüs de bu durumda gümüşten yapılmış bir tapınak olarak tasavvur edilir. Bu benzetme ile ilgili incelenen şiirlerden alınan örnekler aşağıda verilmiştir:

Ol sîmîn gerdanı eyle der-âgûş

(Gevherî s. 62/60-4).

Cânânın gerdanı som sırma gümüş

(Gevherî s. 88/99-5).

Billûr gerdânına dökülmüş yârin

Nakşî siyah zülfü teli uygundur

(Gevherî s. 378/527-1).

Şimdi bir gevher-fürûş dildâre verdim gönlümü

Gerdanı billûr, gülü ruhsâre verdim gönlümü

(Âşık Ömer s. 27/53-1).

İncidir dişleri, gerdanı simdir

(Âşık Ömer s. 48/87-3).

II.18.2.6. Zemzem Kuyusu

Zemzem, Kâbe’de bulunan meşhur sudur (Devellioğlu 2003: 1177). Sevgilinin gerdanı mübarek sayılır. Âşık, aşağıda verilen örnekte sevgilinin gerdanını Kâbe’de bulunan zemzem kuyusuna benzetmiştir. Sevgilinin gerdanından mübarek zemzem suyunun içileceğini söylemiştir.

Zemzem içene şifa vermesi ve lezzeti ile de bilinir. Sevgilinin gerdanı da âşığa şifa olduğu için zemzeme teşbih edilmiştir.

Gerdandan zemzem içilür

(Gevherî s. 509/712-3).

II.19. GÖĞÜS, DÖŞ

II.19.1. Genel Olarak Göğüs, Döş

Göğüs parlaklığı, rengi ve güzelliğiyle çeşitli tasavvurların ve teşbihlerin oluşmasını sağlamıştır. Göğsün şiirlerde kalp yerine kullanıldığı da görülür. Bu tasavvura sebep, kalbin göğüste yer almasıdır. Kalbin burada bulunması, sevgilinin tüm duygularının gizli olduğu yerin göğsü olduğu gerçeğini ortaya koyar. Bu bakımdan göğüs âşık için önem arzeder.

II.19.2. Göğüs ve Döş ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar

II.19.2.1. Ablak

Âşık sevgilinin göğsünün dolgunluğunu, iriliğini ve yuvarlaklığını anlatmak için ablak kelimesini kullanmıştır. Bazı bölgelerde, meme unsuruna döş denildiği görülür. Karaca Oğlan'dan alınan aşağıdaki mısra da döşten kasıt, sevgilinin memeleri de olabilir.

Kurban olam yârin ablak döşüne

(Karaca Oğlan s. 628/454-3).

II.19.2.2. Ay, Güneş

Âşık sevgilinin göğsünü güneş ve aya benzetir. Sevgilinin göğsünün aya ya da güneşe teşbih edilmesinin sebebi, beyazlığı ve parlaklığıdır. Âşık mecazî olarak sevgilinin göğsünü bu unsurlara benzetir. Açıldığında tıpkı güneş ve ay gibi gözleri kamaştırdığını söyler. Bu benzetme şiirde şöyle yapılmıştır:

Ay mı doğdu, gün mü doğdu âleme

Yoksa yavrum ak göğsünü açtı mı

(Karaca Oğlan s. 643/485-2).

II.19.2.3. Dinin Görünme Yeri

Göğüs aşağıda verilen örnekte dinin görünme yeri olarak konu edilmiştir. Dinin kalpte olduğu inancıyla böyle bir tasavvura gidilmiştir. Göğüs, halk arasında iman tahtası olarak da tabir edilir. Âşık sevgilinin yapmış olduğu cefalar yüzünden onu imansız bulmaktadır. Sevgili, Müslüman olan âşığın dinini de ele geçirir. Sevgili, âşığı bu şekilde yoldan çıkarmaya çalışmasıyla da imansız olarak nitelendirilir. Ancak âşığın buradaki isyanına sebep daha çok sevgilinin duygularına önem vermemesi ve kendini görmezden gelmesidir.

Hiç mi yok sevdiğim, göğsünde iman

(Karaca Oğlan s. 416/63-1).

II.19.2.4. Eşsiz, Benzersiz

Sevgili, âşık için yeryüzüne indirilmiş bir melektir. Onun eşi benzeri yoktur. Bazen de bu eşsizlik sevgilinin göğsü için söz konusudur. Âşığa göre onun göğsünün bir benzerini, dünyada bulmak mümkün değildir.

Dünyada bulunmaz döşün, sürmeli

(Karaca Oğlan s. 445/113-4).

II.19.2.5. Göğsün Üstündeki Düğme

Sevgilinin göğsünde çok sayıda düğme bulunmaktadır. Âşık, sevgilinin göğsüne ulaşmanın zorluğunu anlatmak için böyle bir tasavvurda bulunmuştur. Sevgilinin kalbi, göğsünde bulunur ve oraya ulaşmak âşık için zordur. Sevgilinin göğsündeki düğmeler, âşığın çekeceği sıkıntıları simgeler. Bu düğmelerin sayısının çokluğu da âşığın bu uğurda çekeceği sıkıntıların zorluğunu ve fazlalığını vurgular. Bu bağlamda düğme incelen şiirlerde şöyle yer almıştır:

Göğsü katar katar düğmeli gelin

(Karaca Oğlan s. 546/304-1).

Ak göğsün üstünde yalaz düğmeyi

Çözer gider yaylasına bir gelin

(Karaca Oğlan s. 549/309-1).

Ak göğsün bendi de gümüş düğmeden

(Karaca Oğlan s. 551/311-4).

Beyaz göğsün görünmüyor düğmeden

(Karaca Oğlan s. 644/486-2).

II.19.2.6. Namaz Kılınan Yer (Namazgâh)

Karaca Oğlan bir şiirinde sevgilinin göğsü üzerinde namaz kılmak istediğini söyler. Sevgilinin imanının göğsünde olması, âşığın burayı kutsal saymasına neden olmuştur. Bir de namazın temiz bir yerde kılınması gerekir. Âşık, sevgilinin göğsünün, buna bağlı olarak da kalbinin temizliğini anlatmak için bu tasavvura başvurmuştur.

Aynı zamanda âşık bu şekilde sevgiliye yakın olma isteğini de vurgulamıştır.

Karac'Oğlan der ki edelim niyâz

Ak göğsün üstünde kılalım namaz

(Karaca Oğlan s. 505/224-4).

II.19.2.7. Tavus, Turna, Keklik

Sevgilinin göğsünün tavus, turna, keklik gibi kuşlara benzetilme sebebi, gururlu ve bu gurura bağlı olarak kabarık, marur duruşudur. Aynı zamanda göğsün güzelliğini tasvir etmek için bu benzetmeye yer verilmiştir. “Göğüs kabartmak” deyimini bilindiği gibi gururlanmak, onur duymak anlamlarına gelir. Sevgilinin göğsünün kabarık olması da gururundandır. Çünkü o hem güzelliğinin, hem de âşığın ona olan ilgisinin farkındadır. Bütün bunlara bağlı olarak sevgili, göğsünü kabartarak dolaşır. Gururundan âşığa asla taviz vermez. Göğüsle ilgili bu benzetmelere şiirleri incelenen âşıklardan yalnızca Karaca Oğlan yer almaktadır:

Göğsü telli turna gibi dölaktır

(Karaca Oğlan s. 410/50-2).

Keklik gibi göğs'alaca

(Karaca Oğlan s. 414/59-2).

Tavus kuşu gibi göğsü nakışlı

(Karaca Oğlan s. 505/224-3).

II.19.2.8. Ubanın (Çalı), Çalının Bitemeyeceği Yer

Karaca Oğlan bir şiirinde sevgilisinin güzel ve beyaz göğsünün üzerinde karaçalıların bitemeyeceğini söyler. Sevgilinin göğsünün güzelliğine hiçbir şeyin gölge düşüremeyeceğini anlatmak için âşık bu tasavvura başvurmuştur. Bunun yanında bu tasavvurla sevgilinin kalbinde hiçbir kötülük tohumunun barınamayacağı ve büyüemeyeceği de vurgulamıştır.

Ak göğsün üstünde uban mı biter

(Karaca Oğlan s. 549/309-3).

II.19.2.9. Yayla

Yayla, yaz aylarında insanların serinlemek ve sıcaklardan kaçmak için gittikleri yerdir. Türklerde bu bir gelenek hâline getirilmiştir. Yaşam tarzlarından dolayı yaylaklar ve kışlaklar yapmışlardır. Âşık da serinlemek için sevgilinin göğsünü tercih eder ve bu nedenle onu yaylaya teşbih eder. Çünkü âşığın kalbinde yanan ateşin söneceği tek yer sevgilinin göğsüdür. Bu benzetme, incelenen şiirler içinde sadece Karaca Oğlan'ın bir şiirinde yapılmıştır:

Göğsünde yaylanın hası

(Karaca Oğlan s. 513/240-4).

II.20. KOYUN

II.20.1. Genel Olarak Koyun

Koyun unsuruna yalnızca Karaca Oğlan'ın şiirlerinde rastlanmıştır. Sevgilinin koynu, kucağı âşığın uyumak istediği yerdir. Sevgiliden kendisine hep kucak açmasını bekleyen âşık, bu uğurda tüm varlığını vermeye hazırdır. Onun en büyük arzusu o koyna girmek ve huzura ermektir. Karaca Oğlan, şiirlerinde sevgiliye duyduğu aşkı cinsel konulara da temas ederek de anlatmıştır. Onun sevgilinin koynunu arzulama nedenlerinden biri de sevgilinin göğüslerinin burada yer almasıdır. İncelenen şiirlerden alınan koyun ile ilgili örneklerle aşağıda yer verilmiştir.

Meyvası koynunda gizli

(Karaca Oğlan s. 395/25-3).

Koynunda beslemiş Gürün alması

Memesinin emerken ağz'ı rast geldi

(Karaca Oğlan s. 441/106-3).

Sana derim nazlım sözün doğrusu

Essah sözüm, sar koynuna al beni

(Karaca Oğlan s. 458/136-4).

Ayva, turunç mekân tutmuş koynu
(Karaca Oğlan s. 483/185-3).
Çift memeler iz eylemiş koynuna
(Karaca Oğlan s. 553/315-4).
Koynundaki turunç olmuş uç vermiş
(Karaca Oğlan s. 556/321-2).
Çifte memelerin dizmiş koynuna
(Karaca Oğlan s. 614/429-3).

II.20.2. Koyun ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar

II.20.2.1. Cennet

Her insan öldükten sonra huzura ve rahata ermek için cenneti arzular. Orası insanların her istediğini bulabilecekleri ve hep mutlu olacakları yer olarak bilinir. Âşığın huzura ve mutluluğa ereceği yer, sevgilinin koynu olduğu için âşık burayı cennete benzetir. Koyun Karaca Oğlan'ın yalnızca bir şiirinde cennete benzetilmiştir:

Cennet sandım ben kız koynunun için
(Karaca Oğlan s. 470/158-4).

II.20.2.2. Gül, Gül Bahçesi

Sevgilinin koynu gül bahçesi gibi güzel kokulu ve çekicidir. Koyun, daha çok kokusu nedeniyle güle teşbih edilir. Âşık, sevgilinin koynundaki memelerini iki tomurcuğa benzetir. Koynu bağ olan sevgilinin memeleri de bu bağın en güzel gülleridir. Gül bahçesinde dikenlerin varlığı düşünüldüğünde, sevgilinin koynunun âşık için tehlikeli bir yer olduğu bilinir. Buna rağmen âşık o gül bahçesinde gecelemeye razıdır. Karaca Oğlan'ın şiirlerinden alınan aşağıdaki örneklerde bu benzetmeler yer almaktadır:

Dostum koynun gül bahçesi
(Karaca Oğlan s. 394/22-3).

Kız, koynunda gül görünür gözüme

(Karaca Oğlan s. 409/49-2).

Ak gül doldurmuş koynuna

(Karaca Oğlan s. 493/204-3).

Koynunda bir çift tomurcuk var deyi

(Karaca Oğlan s. 495/206-6).

II.20.2.3. Yaz, Sıcak

Âşık, kışın soğundan korunmanın çaresinin sevgilinin koynunda uyumak olduğunu bilir. Âşık, sıcaklığı dolayısıyla sevgilisinin koynunu yaza benzetir. Sevgilinin koynunun sıcak olması, âşığa duyacağı merhametten kaynaklanmaktadır. Sevgilinin, âşığı koynuna kabulü, ona merhamet etmesi ve yakınlık göstermesi demektir. Bu tasavvura yalnızca Karaca Oğlan'ın şiirlerinden alınan aşağıdaki örneklerde yer verilmiştir:

Bugün sıcak gider yarın güz gelir

Güzelin koynunda kışlamak gerek

(Karaca Oğlan s. 472/163-3).

Zemheride gir koynuna

Kızın koynu yaz veriyor

(Karaca Oğlan s. 617/435-1).

II.21. MEME

II.21.1. Genel Olarak Meme

Meme unsuruna incelediğimiz âşıklar içinde tek yer veren Karaca Oğlan'dır. Âşıklar, sevgiliye duydukları aşkı tüm doğallığı ve çıplaklığıyla anlatmışlardır. Bunu bize en çok hissettiren de Karaca Oğlan'dır. O, şiirine konu ettiği güzelleri gerçekçi bir anlayışla dile getirmiştir. Güzeller şiirlerde cinsel özellikleriyle beraber anlatılmıştır. Aşağıda verilen örneklerde Karaca Oğlan'ın, şiirlerinde yaptığı benzetmelerle gezip gördüğü yerlerin kültürlerini de konu ettiği görülür. Âşığın, özellikle turuncgillerle

ilgili benzetmeleri ve verdiği mekân isimleri Akdeniz Bölgesi'nde bulunduğunu açıkça anlatır.

II.21.2. Meme ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar

II.21.2.1. Ak

Sevgilinin göğüsleri şiirlerde genellikle ak olarak konu edilmiştir. Beyaz, göz kamaştırıcı ve alımlıdır. Âşık sevgilinin ak göğüslerinde kendinden bir nişan taşımasını istemiştir. Bu nedenle de onun göğüslerini emmek ya da dişlemek arzusunu şiirlerinde pek çok kez dile getirmiştir. Sevgilinin göğüslerinin bu özelliğe aşağıdaki mısralarda yer verilmiştir.

Ak göğsünü sıkmış saya

(Karaca Oğlan s. 428/83-2).

Ak göğüs göğsüne değmiş

(Karaca Oğlan s. 428/83-3).

Ak memenden emdiceğim azıktır

(Karaca Oğlan s. 511/236-2).

Ak göğsün arası zemzem pınarı

İçsem öldürürler, içmesem öldüm

(Karaca Oğlan s. 512/238-1).

II.21.2.2. Altın, Gümüş

Âşık sevgilinin göğüslerini altın ve gümüş gibi değerli madenlere benzetmiştir. Bu benzetmeyle sevgilinin göğüslerinin ne kadar değerli olduğunu anlatmak istemiştir. Aynı zamanda sevgilinin göğüslerine sahip olmanın güçlüğü de ortaya koymuştur. Sevgilinin göğüslerinin pahalılığını belirterek, ona herkesin erişemeyeceğini vurgulamıştır.

Biri altın biri gümüş

Ne bahalı memeleri

(Karaca Oğlan s. 462/143-4).

II.21.2.3. Çerez

Aşağıda verilen örnekte Karaca Oğlan sevgilinin göğüslerini çereze benzetmiştir. Sevgilinin göğüsleri için fındık, fıstık, ceviz içi demiştir. Âşık bu benzetmeyle hem sevgilinin göğüslerinin sevimli hem de tatlı yönüne dikkat çekmiştir. Fındık, fıstık ve ceviz içi gibi benzetmeler daha çok ufak tefek şeyler için kullanılan sıfatlardır. Sevgilinin de göğüsleri de bu çerezler gibi küçük, sevimli ve insana coşkunluk verici özelliklere sahiptir. Bu çerezler aynı zamanda alkol alan kimselerin içeceklerinin yanında tükettiği yemişlerdir. Âşık da aşk şarabı içmektedir ve sevgilinin göğüslerini bu şarabın yanındaki meze olarak tasavvur etmiştir.

Fındık fıstık badem içi
Çerez olmuş memeleri

(Karaca Oğlan s. 462/143-1).

II.21.2.4. Düğme

Karaca Oğlan, şiirlerinden alınan aşağıdaki örneklerde sevgilinin göğüslerinin üzerinde bulunan düğmelerden bahsetmiştir. Bu düğmeler bazen bent olup, sevgilinin göğüslerini âşıktan gizlemiştir. Bazen ise sevgili tarafından açılarak, âşığın gönlünü hoş etmiştir. Âşık bazı mıralarda da sevgilinin göğüslerindeki düğmelerin çokluğundan bahsetmiştir. Âşık düğmelerin sayısının çokluğunu belirtirken, sevgilinin göğüslerine ulaşmanın güçlüğüne ortaya koymuştur. Ancak sevgili isterse, ona ulaşabileceğini bildiği için her fırsatta sevgiliden düğmelerini kendisi için açmasını istemiştir.

Sıkça dikmiş kız döşünün düğmesin
Sıkılmış memelerin gerilsin deyi

(Karaca Oğlan s. 467/154-3).

Esen seher yeli göğüsün açar
Yâr göğsün bendleri düğmeli değil

(Karaca Oğlan s. 477/172-3).

Testisini almış pınara gelmiş
Terlemiş memeler taze domurmuş
Has yıldız düğmeler çapraz vurulmuş
Seherde göğsünü çöz kara gözlüm
(Karaca Oğlan s. 515/244-1).

Al Yusuf alması Aydın turuncu
Göğsü katar katar düğmeli gelin
(Karaca Oğlan s. 546/304-1).

Çözüver sevdiğim göğsün düğmesin
Domurcuk memeler serilsin bu gün
(Karaca Oğlan s. 572/349-3).

II.21.2.5. Emilmek İstenen

Karaca Oğlan sevgiliye duyduğu hislerini tüm doğallığı ve çıplaklığıyla şiirlerinde yansıtmıştır. Bunun en güzel örneğini aşağıda verilen mısralarda görmek mümkündür. Âşık sevgilinin memelerini emmek istediğini doğrudan şiirlerinde söylemiştir. Sevgilinin memelerinin çok tatlı olduğundan, onu emip dişlemek istediğinden bahsetmiştir. Onları emerek türlü izler bıraktığını vurgulamıştır. Böyle yaparak sevgilinin kendine ait olduğunu ispat etmek istemiştir. Sevgilinin memelerinde bıraktığı izi, bazen ben bazen ise nişan olarak adlandırmıştır. Bu tür örneklerle yalnızca Karaca Oğlan'ın şiirlerinde rastlamak mümkündür.

Koynunda beslemiş Gürün alması
Mememin emerken ağz'ı rast geldi
(Karaca Oğlan s. 441/106-3).

Ben güzelden böyle vefa ummazdım
Ak göğsün üstüne kondurdu beni
(Karaca Oğlan s. 459/138-1).

Koynunda memen kirlenmiş
Emilmeyi emilmeyi
(Karaca Oğlan s. 468/156-2).

Ak memenden emdiceğim azıktır

(Karaca Oğlan s. 511/236-2).

Yâr koynunda bir çift meme beslenir

Birini yiğide vermen mi gelin

(Karaca Oğlan s. 547/305-3).

II.21.2.6.Gül, Reyhan

Karaca Oğlan, şiirlerinden alınan aşağıdaki örneklerde sevgilinin memelerinin gül ve reyhan gibi koktuğunu söylemiştir. Sevgilinin memelerinin arasında oluşan terin bile kul kokulu olduğunu vurgulamıştır. Âşık sevgilinin memelerini bazen tomurcuk bazen de açılmış gül olarak tasavvur etmiştir. Memeler küçüklüğü dolayısıyla tomurcuk güle benzetilmiştir. Açılmış gül olarak tasavvur edildiğinde ise memelerin daha çok kokusu öne çıkarılmıştır. Başka bir açıdan bakılacak olursa da sevgili bazen memelerini göğsündeki düğmeleri aralayarak açığa çıkarır. Âşık “açılmış” kelimesini tevriyeli olarak kullanarak, sevgilinin açıkta olan memelerini de vurgulamış olabilir.

Domurcuk memesin verdi ağzıma

(Karaca Oğlan s. 392/18-1).

Kız senin göğsüne süllem dayarım

Dayarım da gül memenden emerim

(Karaca Oğlan s. 403/40-1).

Biri reyhan biri güldür

Ne hoş kokar memeleri

(Karaca Oğlan s. 462/143-3).

Ayva, turunç mekân tutmuş koynu

Kokar güller gibi teri mi bilmem

(Karaca Oğlan s. 483/185-3).

Domurcuk memeli yârden ayrıldım

(Karaca Oğlan s. 487/192-2).

Koynunda bir çift tomurcuk var deyi

Kondurdun bülbülü güle sevdiğim

(Karaca Oğlan s. 495/206-6).

Geline bak deli gönül geline
Koynunda açılmış gül memelerin
Emsem de doyulmaz yavrum tadına
Kaymağa karışmış bal memelerin

(Karaca Oğlan s. 556/321-1).

Koynundaki turunç olmuş uç vermiş
Açılmış goncadır, gül memelerin

(Karaca Oğlan s. 556/321-2).

II.21.2.7. Küçük, Tomurcuk, Taze

Âşağıda verilen örneklerde sevgilinin memelerinin küçüklüğü farklı sıfatlar veya kelime oyunları ile belirtilmiştir. Âşık sevgilinin memelerini tomurcuğa benzetmiştir. Sevgilinin memeleri şiirlerde hem kokusu bakımında hemde şekli itibarıyla tomurcuğa teşbih edilmiştir. Gül bilindiği gibi tomurcuk haldeyken hem küçük hem de güzel bir görünüme sahiptir. Âşık gülün bu halinden yola çıkarak sevgilinin yeni çıkmış memelerini tomurcuğa benzetmiştir. Karaca Oğlan'ın şiirleri incelendiğinde sevgilinin yaşının 11 ile 18 arasında olduğu görülür. Âşık, şiirlerinde bu yaşların üstünde bir güzelin artık sevilme vaktinin geçtiğini söyler. 11 ile 18 yaşları arasında olan güzellerin memeleri ise yeni çıkmıştır. Tıpkı bir gül guncası gibi küçük ve tazedir.

Domurcuk memesin verdi ağzıma

(Karaca Oğlan s. 392/18-1).

Domurcuk memeli yârden ayrıldım

(Karaca Oğlan s. 487/192-2).

Testisini almış pınara gelmiş

Terlemiş memeler taze domurmuş

Has yıldız düğmeler çapraz vurulmuş

Seherde göğsünü çöz kara gözlüm

(Karaca Oğlan s. 515/244-1).

II.21.2.8. Meyve

Karaca Oğlan şiirlerinde sevgilinin memelerini pek çok meyveye benzetmiştir. Bu benzetme ağırlıklı olarak şekil benzerliğine dayanmaktadır. Âşık sevgilinin koynunu çeşitli meyvelerin gizlendiği bir bahçe olarak tasavvur etmiştir. Bu bahçede elma, portakal, ayva, turunç gibi yuvarlak şekilli meyveler vardır. Âşık bu meyveleri bazen şekli bazen iriliği bazen de tadı dolayısıyla sevgilinin memelerine benzetmiştir. Bu benzetmelerde âşığın gezip, gördüğü yerlerin kültürel izlerine de rastlanmaktadır. Âşık bu benzetmeleri yaparken, benzetme unsuru olarak kullandığı meyveleri yetiştirdiği yerlerin isimleriyle konu etmiştir. Gürün elması, Payas portakalı, Aydın turuncu bunlara örnektir. Bu benzetmelerle ilgili örnekler aşağıda verilmiştir.

Meyvası koynunda gizli

(Karaca Oğlan s. 395/25-3).

Memelerin turunç olmuş

(Karaca Oğlan s. 398/30-4).

Sevdiğim sînende kırmızı alma

Aceb elim sunsam berelenir mi

(Karaca Oğlan s. 425/78-2).

Koynunda beslemiş Gürün alması

Memelerin emerken ağz'ı rast geldi

(Karaca Oğlan s. 441/106-3).

Payas' ın da portakalı

Turunç olmuş memeleri

(Karaca Oğlan s. 462/143-2).

Ayva, turunç mekân tutmuş koynu

Kokar güller gibi teri mi bilmem

(Karaca Oğlan s. 483/185-3).

Al Yusuf alması Aydın turuncu

Göğsü katar katar düğmeli gelin

(Karaca Oğlan s. 546/304-1).

Koynundaki turunç olmuş uç vermiş

Açılmış goncadır, gül memelerin

(Karaca Oğlan s. 556/321-2).

Döşlerin almadan dolgun

(Karaca Oğlan s. 560/327-7).

Turunçla beslemiş yâr memesini

Öleni yandırır sağı yandırır

(Karaca Oğlan s. 602/406-3).

II.21.2.9. Tatlı

Âşık aşağıda verilen örnekte sevgilinin memelerinin tadından bahsetmiştir. Sevgilinin memelerinin bal ve kaymak tadında olduğunu söylemiştir. Bu tadlara sahip olan memelere, emmekle doyulamayacağını belirtmişti.

Geline bak deli gönül geline

Koynunda açılmış gül memelerin

Emsem de doyulmaz yavrum tadına

Kaymağa karışmış bal memelerin

(Karaca Oğlan s. 556/321-1).

II.21.2.10. Terli

Aşağıdaki örneklerde âşık sevgilinin göğüslerindeki terinden bahsetmiştir. Pınara su doldurmak için gelen sevgilinin göğüsleri terlemiştir. Âşık sevgiliye seher vaktinde göğüslerinin düğmelerini açmasını söylemiştir. Her ne kadar bunu sevgilinin serinlemesini istediği için söylemiş gibi görünse de âşığın asıl amacı, onun göğüslerini görmektir. Âşığın ter konusunda değindiği bir başka hususa kokusudur. Ter kötü kokulara sebep olur. Ancak sevgilinin her şeyi gibi teri de güzeldir. Tıpkı bir gül gibi kokmaktadır. Âşık zaten sevgilinin göğüslerini şiirlerde genellikle güle benzetmiştir. Bu durumda göğüslerin üzerindeki terler de gülün üzerine düşmüş su damlası olarak tasavvur edilir.

Ayva, turunç mekân tutmuş koynu

Kokar güller gibi teri mi bilmem

(Karaca Oğlan s. 483/185-3).

Domur domur terin durmayıp akar

Allı çevren al da sil memelerin

(Karaca Oğlan s. 556/321-3).

II.21.2.11. Tombul,İri

Aşağıda verilen örneklerde Karaca Oğlan sevgilinin memelerinin büyüklüğünden bahsetmiştir. Âşık sevgilinin memelerinin tombul olduğunu söyleyerek, ebat olarak nekad ar iri olduğunu anlatmak istemiştir. “Ak göğüs göğse değmiş” mısrasından da anlaşılacağı gibi sevgilinin göğüsleri iriliğinden dolayı bir birine kavuşmaktadır.

Şu tombul memenden ver bana nişan

(Karaca Oğlan s. 385/6-5).

Ak göğüs göğsüne değmiş

(Karaca Oğlan s. 428/83-3).

Sıkça dikmiş kız döşünün düğmesin

Sıkmış memelerin gerilsin deyi

(Karaca Oğlan s. 467/154-3).

II.21.2.12. Zemzem

Karaca Oğlan’ın yalnızca bir şiirinde sevgilinin göğüslerinin arası zemzem kuyusuna benzetilmiştir. Zemzem kuyusu Kâbe’de bulunan ve kutsal olduğuna inanılan bir pınardır. Bu kyunun suyundan içenlerin şifa bulacağı söylenilir. Âşık da gönöl derdine şifa bulmak için sevgilinin zemzeme benzettiğı göğüslerini emmek ister. Ancak onu emdiğinde sevgilinin yakınlarının kendisini öldüreceklerini bilir. İçmediğinde ise gönöl derdi yüzünden öleceğinin de farkındadır.

Ak göğsün arası zemzem pınarı

İçsem öldürürler, içmesem öldüm

(Karaca Oğlan s. 512/238-1).

II.22.BEL

II.22.1. Genel Olarak Bel

Güzellik unsuru olarak bel, inceliği ve zarıflığıyla şiirlere konu olmuştur. Vücudun orta kısmında yer aldığı için çeşitli kelime oyunlarına ve tasavvurlara sebep olmuştur. İncelik veya darlıkla ilgili çeşitli mefhumlarla bele işaret edilmiştir.

II.22.2. Bel ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar

II.22.2.1. Bele Sarılmak

Şiirlerde âşık daima sevgilinin beline sarılmak ister. Buna özlem duyar. Ancak o nazik bele sarılmak hep rakibe nasip olur. Sevgili, âşığa vefasızlık edip onu bu zevkten mahrum eder. Sevgilinin nazik belinin bazen saçları, bazen de kemeri tarafından korunduğu olur. Bu koruyucular âşık için bir tehdittir. Bu bağlamda bel incelenen şiirlerde aşağıdaki şekillerde konu edilmiştir:

Sarmaya bir ince bel ver, sen bana

(Karaca Oğlan s. 393/21-3).

Sayalı belin incelmış

Sarılmayı sarılmayı

(Karaca Oğlan s. 431/89-3).

Nâdanlar koçarmış ince belini

(Gevherî s. 39/22-5).

Bî-vefadır yârim ahde vefada

Sarabilmem onu nazik belinden

(Âşık Ömer s. 49/89-4).

II.22.2.2. Hadde, Zehrengir

Şiirlerde hadde ve zehrengir kelimeleri ile sevgilinin belinin inceliği vurgulanmak istenir. Hadde, erimiş madenden tel yapmak için kullanılan delikli maden

levhaya verilen isimdir (Devellioğlu 2003: 308). Zehrengir ise yüzük yapımında kullanılan halkadır. Bele teşbih edilen bu unsurların anlamlarından da anlaşıldığı üzere sevgilinin beli, tel kadar ince ve naziktir. Bu benzetmelerle ilgili incelenen şiirlerden alınan örnekler aşağıda verilmiştir:

İnce bel üstünde cevâhir kemer

Zehgirden geçiyor beli kızların

(Karaca Oğlan s. 539/291-1).

Haddeden çekilmiş belin sevdiğim

(Gevherî s. 201/270-1).

II.22.3. Bel ile ilgili Diğer Unsurlar

II.22.3.1. Bele Takılan Kemer, Kuşak

Şiirlerde sevgilinin beli, daima kıl kadar ince ve dardır. Sevgili, belinin inceliğini ortaya koymak için beline kemer ve kemere benzeyen aksesuarlar takınır. Âşık bu aksesuarları kıskanır ve onların yerine sevgilinin beline kendisi dolanmak ister. Şiirlerde sevgiyle ait pek çok kemer örneğinden bahsedilmiştir. Altın, gümüş ve cevahir gibi değerli taş ve metallerden yapıldığına değinilmiştir. Sevgili bunların yanında beline ince kemer, lâhur şal, ak sıktırma, ibrişim kuşak ve altın saç bağı takmaktadır. Sevgilinin kemerleri incelenen şiirlere şöyle konu edilmiştir:

Geyinmiş kuşanmış türlü libası

İnce kemer bağlı bel kenarında

(Karaca Oğlan s. 383/3-1).

Altun kemer oynar bel kenarında

(Karaca Oğlan s. 383/4-1).

Gümüş tasma takmış nazlı beline

(Karaca Oğlan s. 409/50-1).

Kemerin sıktırmış ince belleri

(Karaca Oğlan s. 463/145-1).

Boğum boğum boğmuş ince belini
(Karaca Oğlan s. 470/158-2).

Alayımda sana altın saç bağı
Torla topla ince bele sar gelin
(Karaca Oğlan s. 550/310-3).

İnce bel üstüne cevâhir kemer
Şöyle bir salın da bel incinmesin
(Karaca Oğlan s. 559/326-2).

Kemer kuşak parlar yârin belinde
(Karaca Oğlan s. 585/375-3).

Bellerinde gördüm Lâhur şalını
Yanakları gülden almış alını
Al sıktırma kavuşturmuş belini
Güzelleri bildim bunlar sultandır
(Karaca Oğlan s. 600/402-2).

İbrişim kuşak belinde
(Karaca Oğlan s. 625/450-3).

İnce bele sıkma kemer
(Gevherî s. 505/706-2).

Paşam gözlerin süzülmüş lebinden şeker ezilmiş
İbrişim kuşak çözölmüş belinden haberin var mı
(Âşık Ömer s. 16/31-3).

II.23. BOY

II.23.1. Genel Olarak Boy

Sevgilinin boyu üzerinde çok durulan ve önem verilen güzellik unsurlarındandır. Boy uzun, ince ve biçimli şekliyle pek çok tasavvura konu edilmiştir. Sevgiliye verilen değer sebebiyle boyla ilgili abartılı benzetmeler yapılmıştır. Sevgilinin erişilmezliği, âşıklarına tepeden bakması ve kendi başına hareket etmesi bu abartılı benzetmelerin başlıca sebeplerindendir. Şiirlerde sevgilinin meyvesiz ağaçlara benzetildiği örnekler de vardır. Bu benzetmeye sebep ise sevgilinin âşığa karşı olan

kayıtsız davranışlarıdır. Kâmet boy anlamına gelir. Kâmetin kıyamet kelimesi ile olan ilişkisi, bu iki kelimenin şiirlerde birlikte kullanılmasına sebep olmuştur. Sevgili görüldüğü zaman âşıklar arasında çıkan kavga ve kargaşayla kıyamet günü çıkacak olan kargaşanın birbirine benzetilmesi bu tasavvura öncülük etmiştir. Sevgilinin boyu şiirlerde abartılı olarak anlatılırken, âşığın acizliği ve sevgilinin erişilmezliği de vurgulanmıştır (Sefercioğlu 2001: 213).

II.23.2. Boy ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar

II.23.2.1. Bâlâ, Bülent

Bâlâ ve Bülent yüce, uzun ve yüksek anlamlarına gelir. Şiirlerde bu tabirler sevgilinin boyunun uzunluğunu ve yüceliğini anlatmak için kullanılır (Devellioğlu 2003:69). Âşık, sevgiliye ulaşmak için her şeyi yapar fakat sevgili hep yükseklerde olduğu için âşığın farkına varmaz. Sevgilinin başı bulutlara erişmekte ve saçları rüzgârlar ile dans etmektedir. Bu kadar yükseklerde olan başın âşığı görmesi de mümkün değildir. Ancak bu ulaşılmazlık ve yücelik şiirlerde mecazî ve abartılı olarak anlatılır. Bu hususla ilgili örneklere aşağıda yer verilmiştir:

Kadd-i bâlâsına irişmez elim

(Gevherî s. 37/20-6).

Kâmetin bir serv-i bâlâyâ benzer

(Gevherî s. 263/363-3).

Nurdan bir servisin ey serv-i bülendim merhabâ

(Gevherî s. 553/773-1).

Seyredip, servi bülendim

Cümbüşü kaddim beğendim

(Âşık Ömer s. 51/94-3).

Kıyamın ey kadd-i bâlâ

Cihânı eyledi meftûn

(Âşık Ömer s. 51/95-2).

Bu bâlâ kad ile her su
Salın serv-i revânım sen

(Âşık Ömer s. 52/96-3).

II.23.2.2. Cennet

Sevgili özellikleri ile cennet gibidir. Cennette bulunan her türlü güzellik ve lezzet sevgilide fazlasıyla vardır. Bu nedenle ona sahip olanın cennette bile gözü kalmaz.

Sevgilinin boyununun Tuba'ya teşbihi de cennetle kıyasına sebep olmuştur. Tuba'da istenilen her türlü tadın var olması ve sevgilinin de Tuba'ya teşbih edilmesi cenneti gereksiz kılmıştır (Çavuşoğlu 1971: 184). Karaca Oğlan boyla ilgili bu benzetmeyi, bir şiirinde şöyle kullanmıştır:

Seni sevenlere Cennet gerekmez
Bir kere boyunu görene dilber

(Karaca Oğlan s. 585/375-2).

II.23.2.3. Dal, Çubuk

Sevgilinin boyu dal ve çubuk gibi unsurlara da benzetilir. Âşık, sevgilinin inceliğini ve zarıflığını anlatmanın yanında, sevgilinin uzun boyuna atıfta bulunmak için de bu benzetmeyi yapmıştır. Sevgilinin boyu ince dal gibi zarif, uzun ve naziktir. Dalın sallanması için küçük bir rüzgârın esmesi yeterlidir. Sevgilinin güzel boyunun ve ince belinin salınması için de ayağa kalması ve birkaç adım atması yeterlidir.

Aşağıda verilen örneklerde sevgilinin boyu dal ve çubuğa teşbih edilmiştir.

Sırma karıştırmış sünbül saçına
Döküp gider, dal boyuna düzerek

(Karaca Oğlan s. 472/164-1).

Hezarân çubuğuna benziyor boyu

(Karaca Oğlan s. 538/288-4).

Mübarek kâmetin benzettim dala

(Gevherî s. 89/100-3).

II.23.2.4. Fidan (Nihal)

Sevgilinin boyunun fidana teşbihinde etkili olan unsurlar incelik ve tazelikdir. Sevgili bir fidan kadar ince, zarif ve kırılgandır. Aynı zamanda taze, alımlı ve güzeldir. Fidan inceliğinden dolayı rüzgâra karşı koyamaz ve boynunu бүker. Bu eğilme sevgilinin, rakibe olan meyline benzetilir.

Gevherî şiiirlerinde fidan boya şöyle değinmiştir.

Kâmeti nevreste fidana benzer

(Gevherî s. 330/458-1).

Ey nihâl-i kâmet-i dîlcû sabâhın hayrola

(Gevherî s. 554/774-2).

II.23.2.5. Gül (Gül fidanı, Rânâ)

Sevgili şiiirlerde bağa, boyu ise bu bağdaki gül fidanına benzetilir. Bu teşbihin yapılmasına neden sevgilinin boyunun inceliği ve güzelliğidir. Sevgili güle teşbih edildiğinde, âşık bu güle bakan ve onu koruyan bir bahçıvan olur. Bu benzetme incelenen şiiirlerde şöyle yer almıştır:

Hâlimden bilmezsın ey kadd-i ra'nâ

(Gevherî s. 450/628-1).

Hâlimden bî-haber o kaddi rânâ

Tabîbim tazedir şifâyı bilmez

(Âşık Ömer s. 48/87-1).

II.23.2.6. Kısa, Orta, Çemen

Âşık şiiirinde hem uzun boylu, hem de kısa ve orta boylu güzellere rastlamak mümkündür. Uzun boylu güzellerin halk şiiirinde yer alması, divan şiiiri etkisiyledir.

Geleneksel halk kültürünü yansıtan âşık şiirinde gördüğümüz güzeller daha ziyade orta boyludur. İncelenen şiirlerden alınan aşağıdaki örneklerde kısa boylu güzeller anlatılmıştır:

Üçü orta boylu gayetle güzel

Üçü uzun boylu gözlerin süzer

(Karaca Oğlan s. 396/27-2).

Topak boylu ak göbelek

(Karaca Oğlan s. 398/30-1).

Sevdiğimin kısa boyu

(Karaca Oğlan s. 398/30-2).

Boyu kısa amma kendi münasip

Uzar gider, bir şıvgacık dal gibi

(Karaca Oğlan s. 435/96-1).

Güzelin orta boylusu

Cip uzununu neylemeli

(Karaca Oğlan s. 779/1-1).

Yanağı gül boyu çemen

(Gevherî s. 508/711-4).

II.23.2.7. Kıyamet

Kâmet boy anlamına gelir. Kâmet ve kıyamet aynı kökten gelen kelimelerdir. Bu ilişkiden dolayı sevgilinin boyu şiirlerde kıyamete teşbih edilmiştir. Kıyamet dünyanın sonu geldiğinde çıkacak olan kargaşa anlamına gelir. Sevgili biçimli ve uzun boyuyla âşığın gönlünde ve âşık ile rakip arasında kargaşaya neden olur. Sevgilinin boyu çıkarmış olduğu bu kargaşadan dolayı kıyamet olarak tasavvur edilir. Güneşin dünyaya yaklaşması kıyametin alâmetlerinden sayılır. Şiirlerde sevgilinin yüzü güneşe benzetilir. Yüz güneşe benzetildiğinde, boy da güneşin sebep olacağı kıyamet olarak tasavvur edilir. Kıyametin ne zaman kopacağı belli değildir. Ancak bu zaman hep uzun olarak düşünülür. Âşığın ömrü ise sevgili için çektiği sıkıntılardan dolayı kısa olarak tasavvur edilir. Âşığın kısa olan ömrü, onun kıyameti görmesine asla izin

vermeyecektir. Şiirlerde âşığın ömrünün kısalığı ile kıyamet gününün uzunluğu arasında tezat kurularak, sevgilinin erişilmezliği ve uzun boyu anlatılmak istenmiştir (Sefercioğlu 2001: 219). Sevgilinin boyu Gevherî'nin şiirinden alınan aşağıdaki mısra da kıyamete teşbih edilmiştir:

Gülşende hırâm eylese ol serv-i kıyâmet
(Gevherî s. 630/888-6).

II.23.2.8. Mevzun

Sevgili fiziksel özellikleri bakımından kusursuzdur. Onun bütün uzuvları ölçülü ve biçimlidir. Şiirlerde sevgilinin boyunun mevzun olarak belirtilmesinin nedeni güzel ve biçimli olmasıdır. O bir fidan kadar ince, zarif ve kusursuz bir boya sahiptir. Aşağıdaki örneklerde sevgilinin boyunun kusursuzluğu dile getirilmiştir:

Görmedim sen gibi bir kadd-i mevzun
(Gevherî s. 193/258-4).

Kaşları samur hindî, kâmet-i mevzun ola
(Âşık Ömer s. 30/59-2).

Meta-ı cân değer vaslın
Melek ya hurudir aslın
Senin dünyada bir mislin
Bulunmaz, kadd-i mevzunum
(Âşık Ömer s. 34/67-2).

Bu zibâ kâmet-i mevzun
Cihânı eyledi meftûn
(Âşık Ömer s. 51/95-1).

II.23.2.9. Revan, Hıraman

Revan ve hıraman nazla salınarak yürüme anlamına gelir. Sevgilinin yürüyüşündeki ahengi gören servinin bir adım atacak mecali kalmaz. Salınması ve çırpınması anlamsızdır. O ne yaparsa yapsın, sevgili kadar ahenkle hareket edemez. Bu

nedenle servi sevgiliyi kıskanır (Çavuşoğlu 1971: 182). İncelenen şiirlerde sevgilinin ahenkli yürüyüşünü anlatan kısımlar aşağıda verilmiştir:

Şunda bir güzelin salınışını

Selviye benzettim dallar içinde

(Karaca Oğlan s. 406/44-1).

Boyu serv-i revân şimdi

(Karaca Oğlan s. 442/108-2).

Bülbül gibi feryâd ü figân eyler isen de

Ol gonce dihân, serv-i hiramâna duyurma

(Âşık Ömer s. 6/10-3).

Gülşen-i âlemde ol serv-i revânım var iken

Gayriye bakmak olur mu tende cânım var iken

(Âşık Ömer s. 41/79-6).

II.23.2.10. Servi (Ar'ar), Şimşâd

Şiirlerde sevgilinin boyunun en çok benzetildiği unsur servidir. Servi şiirlerde bazen boy unsuru söylenmeden onun yerine kullanılmış, bazen de sevgilinin ismi yerine geçmiştir. Bu benzetmenin yapılmasının sebebi boyun uzunluğu ve sevgilinin hareketlerinin ahengidir. Sevgiliyi yüceltmek ve üstünlüğünü göstermek için sevgilinin boyu, servi gibi ulu bir ağaca benzetilir. Servinin saba yeliyle salınışı, sevgilinin ahenkli yürüyüşüne teşbih edilir. Bazen de servinin salınışının, sevgiliye olan kıskançlığından kaynaklandığı söylenilir. Servi bir süs ağacıdır ve dört mevsim hep yeşil kalır. Hazan ona hiç uğramaz. Bu özelliğiyle de sevgilinin serviye teşbih edildiği görülür. Sevgili gam çekmez, kış nedir bilmez. O giydiği kıyafetlerin rengiyle de hep baharı yaşar. Şiirlerde bazen de serviyle sevgili kıyaslanmıştır. Bu kıyaslamada hep sevgili üstün görülmüştür. Sevgilinin eşi benzeri görülmemiştir. Tabiat bile onun boyuna erişecek bir servi yetiştirmemiştir. Servinin gururlanıp, nazlanması boşunadır. Zaten servinin mağrur duruşu, sevgiliyi görene kadardır. Sevgili çıkıp, boyunu gösterince servinin gururu yerle bir olur. Servinin suyu seven ve su kenarlarında yetişen bir ağaç olması da birtakım tasavvurların yapılmasına neden olmuştur. Servinin suyu sevmesiyle, sevgilinin âşığın

gözyaşlarını sevmesi arasında benzerlik ilişkisi kurulmuştur. Sevgili, serviye âşığın gözyaşları da servinin dibinden akan akarsuya benzetilmiştir (Tolasa 2001: 268).

İncelenen şiirlerden alınan aşağıdaki örneklerde sevgilinin boyu serviye benzetilmiştir. Bu örneklerde daha çok boyun uzunluğuyla, servinin uzunluğu arasında ilişkiler kurulmuştur:

Boy u uzar gider selvi dal gibi

(Karaca Oğlan s. 411/53-3).

Kargı kemiş gibi durmaz uzarsın

Cennetin selviden dalından mısın

(Karaca Oğlan s. 541/293-2).

Düş oldu gözüme kadd-i şimşâddın

(Gevherî s. 30/10-2).

Selviye benzettim dallar içinde

(Gevherî s. 44/31-1).

Serv-i nâzım ne aceb sîm-bedendir

(Gevherî s. 48/38-3).

Sevdiğim kametin serv-i sîmindir

(Gevherî s. 54/48-4).

Boyun servi yanakların nar gibi

(Gevherî s. 71/73-3).

Uzun boylu selvi dale mâşallah

(Gevherî s. 78/84-2).

Kâmeti misâl-i serv-i sanevber

(Gevherî s. 84/93-3).

Ol serv-i kâmetin ar'ara benzer

(Gevherî s. 239/328-2).

Serv-i kad, ince meyan bir çeşm-i âhû bul bana

(Âşık Ömer s. 30/59-3).

II.23.2.11. Suna

Sevgilinin boyunun sunaya benzetilmesinin sebebi, sunanın uzun boynudur.

Suna zarif, ince ve uzun bir boyuna sahiptir. Suda süzülüşüyle sevgiliyi andırmaktadır. Bu benzetme, Karaca Oğlan'ın yalnızca bir şiirinde yapılmıştır:

Benden selam edin suna boyluma

(Karaca Oğlan s. 484/187-1).

II.23.2.12. Tuba

Tuba cennette var olduğuna inanılan bir ağaçtır. Kökünün yukarıda, dallarının ise aşağıda olduğu söylenilir. Şiirlerde sevgilinin boyu mecazen bu ağaca benzetilir. Bu benzetmede esas olan sevgilinin boyunun yüksekliğini anlatmaktır. Aynı zamanda âşığın sevgiliye vermiş olduğu manevî değer de bu benzetmeyle ortaya konulur. Yüzün cennete, dudağın Kevser'e benzetilmesi boyun da Tuba olarak hayal edilmesine sebep olmuştur. Tuba'nın özelliklerinden biri de cennetin tamamını gölgeliyor olmasıdır. Sevgili bu açıdan da Tuba'ya benzer. Çünkü o da uzun boyu ve ahenkli yürüyüşüyle tüm dünyayı tesiri altına alır (Çavuşoğlu 1971: 184). Gevherî bu benzetmeye bir şiirinde şöyle yer vermiştir:

Benden selam edin suna boyluma

(Gevherî s.191/255-2).

II.24. AYAK

II.24.1. Genel Olarak Ayak

Şiirlerde sevgilinin ayağına güzellik unsuru olarak pek rastlanmaz. Daha çok sevgilinin ayak bileğine takındığı aksesuarlarla beraber anıldığı görülür. Bazı yerlerde de üstü kapalı olarak sevgilinin ayağına rastlanılır. Sevgilinin yürüyüşünün anlatıldığı kısımlarda ayak akla gelir. Saçın topuğa kadar indiği durumlarda da ayak ön plandadır. Ayrıca aşağıda verilen örneklerde sevgilinin giydiği ayakkabılar ve bastığı topraktan bahsedilirken ayak karşımıza çıkar.

Ayağına geymiş altundan nalın

(Karaca Oğlan s. 441/106-2).

Ayağına geymiş telli yemeni

(Karaca Oğlan s. 445/114-2).

O güzelin ayağında mesti var

(Karaca Oğlan s. 477/173-3).

Ayağın altuna turabdır yüzüm

(Karaca Oğlan s. 525/262-5).

Pâyine yüz sürer kullar

(Karaca Oğlan s. 532/276-4).

Yüzümü pâ yine sürerdim bulsam

Yolunda cân virüp kurbânı olsam

(Gevherî s. 46/34-4).

Bembeyaz billura benzer ayağı

(Gevherî s. 84/93-3).

Ayağı tozuna yüzümü sürdüm

(Gevherî s. 410/571-1).

II.25. TOPUK

II.25.1. Genel Olarak Topuk

İncelenen şiirlerde sevgilinin topuğu ile ilgili çok fazla tasavvura rastlanmamıştır. Daha çok diğer unsurlarla ilişkili olarak bazı tasavvurlar yapılmıştır.

II.25.2. Topuk ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar

II.25.2.1. Güvercin Topuklu

Güvercin şiirlerde daha çok sevgilinin güzelliğini ve saflığını anlatmak için kullanılır. Ancak Karaca Oğlan yürüşünden ve küçüklüğünden dolayı, güzelin topuklarını güvercinin ayaklarına benzetmiştir denilebilir.

Güvercin topuklu sarı meslinin

(Karaca Oğlan s. 538/288-2).

II.25.2.2. Kıyafet ve Topuk

Âşıklar yaşadıkları dönemin özelliklerini her yönüyle şiirlerine konu etmişlerdir. Aşağıda verilen örneklerde kıyafet kültürünün yansıtıldığı görülür. Sevgilinin giymiş olduğu kıyafetler topuğuna kadar inmektedir. Bu da bazı tasavvurların oluşmasını sağlamıştır. Âşığın gönlü mecazen sevgilinin eteğinin ucunda takılı olarak düşünülür. Sevgili yürüdükçe âşığın gönlü, sevgilinin topuklarına ve ayağının altına gelerek yaralar alır. Kıyafetle topuk ilişkisine şiirlerde şöyle yer verilmiştir:

Ağ topuğa sırma saya

Döker gider peşlerine

(Karaca Oğlan s. 410/51-1).

Ak topuktan ala donu

Döküp giden Dürye Dürye

(Karaca Oğlan s. 414/59-2).

Ak topuk üstünde sandal tumanı

(Karaca Oğlan s. 444/111-5).

II.26.VÜCUT (Ten)

II.26.1. Genel Olarak Vücut (Ten)

Vücut, rengi ve parlaklığı nedeniyle çeşitli tasavvurlara konu olmuştur. Sevgilinin vücudu parlak ve bir gül kadar narindir. Güzelliğiyle âşıkların akıllarını başlarından alır.

II.26.2. Vücut ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar

II.26.2.1. Buğday Benizli

Şiirlerde genellikle sevgilinin ten rengi beyazdır. Ancak halk şiirinde esmer güzellere de rastlamak mümkündür. Bunun örneği Karaca Oğlan'a ait aşağıdaki

mısradadır:

Bir buğday benizli zülfü dolaşık

(Karaca Oğlan s. 582/370-3).

II.26.2.2. Gül

Sevgili, vücudunun güzelliği, narinliği ve kokusu dolayısıyla aşağıdaki kısımlarda güle benzetilmiştir.

Kırmızı gülden rengini almışsın

(Karaca Oğlan s. 452/125-3).

Döndürmüşsün rengin güle, sevdiğim

(Karaca Oğlan s. 495/206-5).

II.26.2.3. Gümüş

Vücut rengi, güzelliği ve parlaklığından dolayı gümüşle benzerlik gösterir. Karaca Oğlan aşağıdaki örnekte yaptığı bu benzetmeyle aynı zamanda sevgiliyi yüceltmıştır. Sevgili her yönü ile bir hazinedir ve teni de bu hazinedeki gümüştür.

Beyaz gövden sâfi gümüş

(Karaca Oğlan s. 398/30-4).

II.26.2.4. Kar, Pamuk, Elmas

Sevgilinin vücudu beyaz renginden ve parlaklığından dolayı kar, pamuk ve elmas gibi unsurlara teşbih olunur. Sevgili, teninin beyazlığıyla dikkat çekici bir güzelliğe sahiptir. Karaca Oğlan, bu benzetmeleri şiirlerinde alınan şöyle kullanmıştır:

Beyaz gövden yayla karı

(Karaca Oğlan s. 398/30-3).

Billûr gibi beyaz pamuk
Beyaz gövden kar mı yoksa

(Karaca Oğlan s. 398/30-5).

Almadan kırmızı elmaştan beyaz

(Karaca Oğlan s. 505/224-4).

II.27. BEN

II.27.1. Genel Olarak Ben

Ben, şekli ve siyah rengi ile şiirlere konu edilmiştir. Sevgilinin yüzünde, yanağında, gerdanında, boynunda yani hemen hemen vücudunun her yerinde bulunur. Sevgiliye ait diğer unsurlarla ilişkilendirilerek, çeşitli tasavvurların kurulmasını sağlamıştır. Bulunduğu bölgede estetik görünümün yanında, zıtlık oluşturarak sevgilinin beyaz tenini daha belirginleştirir.

II.27.2. Ben ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar

II.27.2.1. Âyet, Sûre, Kur'an Hecesi

Ben yüzdeki ayva tüyleri ile birlikte, Mushaf olarak bilinen yanağa yazılmış Kur'an heceleri yani âyetler gibidir. Bu yüzden hem kıymetli, hem de kutsaldır. Bu benzetmeye incelenen şiirlerde örnek teşkil edecek kısım aşağıda verilmiştir:

Benleri Kur'an hecesi

(Gevherî s. 499/698-2).

II.27.2.2. Bent

Sevgilinin beni, çokluğu, güzelliği ve kokusuyla her yeri sarmış, hâkimiyeti altına almıştır. Birçok ülke, âşık, gönül ve can onun esiri durumundadır. Aynı zamanda sevgilinin vücudunun pek çok kısmında yer alarak ona korumalık etmektedir. Ben, bu nedenlerden dolayı bende teşbih edimiştir.

Bent aynı zamanda saklanmak istenen şeylerin önüne kurulur. Bu şekilde kıymet taşıyan unsur korunmaya çalışılır. Ben de sevgilinin güzellik unsurlarına bent

kurarak onları korur. Bu benzetmeyle ilgili incelenmiş şiirlerden alınan kısımlar aşağıda verilmiştir:

Dinleyin bir güzel medhin edeyim
Bir beni var, şirin canı bendetmiş
Bir beni var kaşla göz arasında
Bir beni de ak gerdanı bendetmiş

(Karaca Oğlan s. 635/469-1).

Bir beni başının tacıdır tacı
Bir beni Kâbe'de hacıdır hacı
Bir beni Urum'dan alır haracı
Bir beni de âşıkânı bendetmiş

(Karaca Oğlan s. 635/469-2).

Bir beni bendetmiş, Şam'ı, Haleb'i
Bir beni bendetmiş Mısır'ı, Anteb'i
Karc'Oğlan eder nazlı çelebi
Bir beni de Al-Osman'ı bendetmiş

(Karaca Oğlan s. 635/469-4).

II.27.2.3. Çokluk

Ben, şiirlerde çokluğu ile göze çarpmaktadır. Çokluk, tekliğin zıttıdır. Ben siyah oluşu ve çokluğu ile kafir olarak değerlendirilir. Mümin olan âşığın dinine kasdederek onu dinden çıkarır. Yine ben çok oluşu sebebiyle fitnedir. Fitne de cefa sebebi olduğu için âşığa sıkıntı verir (Sefercioğlu 2001: 189). İncelenen şiirlerde benin çokluğuna aşağıdaki kısımlarda yer verilmiştir.

Yarısı gerdanda, yarısı yüzde
Sayılmaz benleri binden ziyade

(Karaca Oğlan s. 401/362).

Benleri vardır sıracı

(Karaca Oğlan s. 414/59-2).

Sağ yanın sol yanın püskürme benli

(Karaca Oğlan s. 471/160-4).

Ak gerdanda sıra benler sayamam

(Karaca Oğlan s. 524/261-4).

Sayamadım gerdanında ben seni

(Karaca Oğlan s. 588/382-2).

Bir karış gerdanı püskürtme benli

(Gevherî s. 232/316-3).

Benleri var köşe köşe

(Gevherî s. 481/671-4).

Hamdülillâh mâh yüzünde benler olmuş bî-şumâr

(Âşık Ömer s. 28/55-2).

II.27.2.4. Fülful

Ben rengi ve şekli dolayısıyla, fülful (karabiber, karanfil)'e benzetilir. Karabiberin salkım hâlinde ve çok olması da bu teşbihe neden olmuştur. Bu şekilde sevgilinin beninin fitneliğine de değinilmiştir. Çok olan şey fitne koparır, sevgili de benleri ile âşık ve rakip arasında fitnelere sebep olur (Sefercioğlu 2001: 189). Bu benzetme incelenen âşıkların şiirlerinde şöyle yapılmıştır:

Gerdenin üzre saf saf olur fülful

(Gevherî s. 46/35-2).

Hâl-i Hindûların dönmüş fülful

(Gevherî s. 48/38-3).

Gerdanında saf saf serpilmiş fülful

(Gevherî s. 236/322-2).

Fülful-i hindûlarına dürü-veş olmaz beha

(Âşık Ömer s. 20/40-4).

Hüsnü amberdir, benleri fülful

(Âşık Ömer s. 48/87-2).

II.27.2.5. Habeş

Habeş, Habeşistan halkından olan kimselere denir (Devellioğlu 2003: 303). Bu

bölgede yaşayan halk esmer tenlidir. Ben, siyah renginden dolayı aşağıda verilen örneklerde Habeş'e teşbih edilmiştir:

Bir karış gerdanlı Habeş benlime

(Karaca Oğlan s. 484/187-1)

Saf-be-saf olmuş yüzünde benlerin hayl-i Habeş

(Gevherî s. 591/829-5).

II.27.2.6. Hacerü'l esved

Hacerü'l esved, Kâbe'de bulunan kutsal siyah taşın adıdır (Devellioğlu 2003: 305). Benin bu taşa benzetilme nedeni, taşın siyah rengi ve kutsaliyetiyle ilgilidir. Hacerü'l esved Kâbe'de herkesin görebileceği bir yerdedir. Hacılar Kâbe'nin etrafında dönerek, orayı tavaf ederler. Hacerü'l esved de tavafın başlangıç noktası sayılır. Sevgilinin benini de beyaz teni üzerinde bulunan siyah bir nokta olduğu için onu kolayca görmek mümkündür. Taşın tavafın başlangıcı sayılması da ben ile benzerlik gösterir. Sevgilinin yanağı ve yüzü Kâbe olarak düşünüldüğünde, ben de tavafın başlangıç noktası sayılır. Gevherî bu benzetmeye şiirlerinde şöyle yer vermiştir.

Hacerü'l-esvetdir siyah ben yeri

(Gevherî s. 122/151-1).

Hacerü'l esvetdir benler

Ziyârettir keman dilber

(Gevherî s. 529/741-4).

II.27.2.7. Harami

Harami, hırsız anlamına gelir. Sevgilinin beni de gönül çalan bir hırsız olduğu için haramiye teşbih olunur. Haramiler, bulundukları bölgeyi koruyup kollamaları bakımından da bene benzetilir. Ben de siyah bir ejderha gibi sevgilinin vücudunda bulunduğu bölgeyi korur.

Haramiler yüzlerine taktıkları siyah peçeler ile kendilerini gizlerler. Benin renginin siyahlığıyla haramilerin peçeleri arasında da ilişki kurmak mümkündür. Bu

benzetme incelenen âşıklar içinde Gevherî'ye ait yalnızca bir şiirde görülmüştür:

Beni nâlân etti harâmî benler

(Gevherî s. 305/421-2).

II.27.2.8. Hindû

Hindû hem Hintli, hem de ben anlamına gelir. Saç, yanak bağının bahçıvanıdır. Ben, bu bağa ve bahçıvana “miskinlik ederek” giren bir Hindû gibidir. Aksi taktirde bu bağa giremeyecektir. Ben yanak üzerinde ve saç altındaki durumuyla, gül yaprağı üzerine sümbül örtünüp yatan bir Hindû olarak da tasavvur edilir (Tolasa 2001: 232). Eskiden Hindûların köle olarak kullanıldıkları bilinmektedir. Yüz Kâbe'ye teşbih edildiğinde, benler Kâbe'yi tavaf eden yani saran kullar olarak düşünülebilirler. Bir başka açıdan bakıldığında da ben, birlikte anıldığı uzuvları korumakla yükümlü kölelere benzetilebilirler. Sevgilinin beni aşağıdaki örneklerde Hindû'ya benzetilmiştir. Bu örneklerde benin çokluğuna da vurgu yapılmıştır:

Hâl-i hindûları gûya dökülmüş

Sanki tavaf ider Ka'be'yi hüccâc

(Gevherî s. 37/20-5).

Ruhlerin zeynetmiş hindû-yi hâli

(Gevherî s. 53/46-2).

Beni Hindû, kaşları hat, gözleri gönlümcedir

(Âşık Ömer s. 24/47-2).

II.27.2.9. İnci, Mercan

Ben, şekli ve kıymetinden dolayı inci ve mercana benzetilir. İnci ve mercan erişilmesi zor olan, değerli cevherlerdir. Denizin derinliklerinden çıkarılırlar. Yuvarlak ve tane tanedirler. Tüm bu özellikleri, benin bu mücevherlere teşbihine sebep olmuştur. Bu benzetme ile ilgili Âşık Ömer'in şiirlerinden alınan dizeler aşağıda verilmiştir:

Ak ü pâk gerdanı üzre benleri mercan gibi

(Âşık Ömer s. 11/20-4).

Benleri dürr-i adendir lebleri kandi nebât

(Âşık Ömer s. 34/66-2).

II.27.2.10. Nokta

Ben şeklinden ve renginden dolayı noktaya teşbih edilir. Şiirlerde yüz Mushaf'a benzetildiğinde, ayva tüyleri âyet ve sure olarak tasavvur edilir. Ben de bu yazılarda yer alan noktaymış gibi düşünülür (Sefercioğlu 2001: 188). Nokta, sözün sonuna koyulur. Âşık için sevgili sözün bittiği yerdir, ben de biten sözün sonuna koyulan nokta olarak tasavvur edilir. Bu benzetme ile ilgili incelenen şiirlerden alınan örnekler aşağıda verilmiştir:

Nokta nokta benli döşün sevdiğim

(Karaca Oğlan s. 494/205-3).

Benlerin nokta-i şâh-ı hûbandır

Mustaf-i hüsnünde çifte bu yana

(Gevherî s. 29/8-2).

II.27.2.11. Tane

Ben taneye teşbih olduğunda, sevgilinin saçları tuzak ve âşığın gönlü bu tuzağa düşen kuş olur. Ben, âşığın gönül kuşunu tuzağa düşürmek için kullanılan iştah kabartıcı ve cezbedici yemdir. Tanenin tek anlamına gelmesi de sevgilinin benlerinin eşsizliğiyle açıklanabilir (Tolasa 2001: 231). Ben ile ilgili bu benzetme yalnızca Gevherî tarafından kullanılmıştır:

Mâh yüzünde çifte benler dânedir

(Gevherî s. 74/77-3).

Serpilen dâne-i hâle imrendim

(Gevherî s. 198/265-2).

II.27.2.12. Ülker Yıldızı (İkd-ı Süreyya)

İkd-ı Süreyya, Ülker yıldızının gerdanlığa benzemesinden dolayı aldığı isimdir (Devellioğlu 2003: 972). Bu nedenle sevgilinin gerdanına dizilmiş olan benler, Gevherî

tarafından İkd-ı Süreyya'ya benzetilmiştir.

Benleri ıkd-i Süreyyâ mehlîkâdır ol perî

(Gevherî s. 574/805-2).

II.27.2.13. Yıldız

Ben çokluğu, küçüklüğü ve tane tane oluşu ile yıldıza yeşbih edilir. Bunların yanında ben, erişilmezliği ile de yıldıza benzetilir. Sevgilinin beni, âşık için yıldızlar kadar ulaşılması zor ve sıkıntılı bir konumdur. Yıldızlar gökyüzünü nasıl süsleyerek güzelleştiriyorsa, ben de sevgiliyi güzelleştirir. Şiirleri incelenen âşıklardan yalnızca Gevherî, beni yıldıza teşbih etmiştir.

Hâl-i Hindûlar dizilmiş, gökteki yıldız gibi

(Gevherî s. 562/788-1).

II.27.2.14. Yüz, Yanak, Gerdan Üzerinde Ben

Sevgilinin yüzünde ve gerdanında sayısız benler vardır. Sevgilinin vücuduna yayılmış olan benin, bulunduğu bölgeyi koruma ve âşığı cezbetme gibi görevleri vardır. Bu nedenle daha çok güzelliği ve hassasiyeti ile bilinen yerlerde bulunurlar. Bu benzetme ile ilgili incelenen şiirlerden alınan çok sayıda örnek aşağıda sıralanmıştır:

Ak gerdandan çifte benler sıralı

(Karaca Oğlan s. 395/23-5).

Ak göğsün üstüne kondurdu beni

(Karaca Oğlan s. 459/138-1).

Benden selâm olsun yedi benlime

(Karaca Oğlan s. 503/219-1).

Bezenmiş gerdanın hal kömür gözlüm

(Karaca Oğlan s. 516/245-3).

Ak gerdana benler ola temaşâ

(Karaca Oğlan s. 559/326-3).

Mevlâm hûb yaratmış o benler yüze
(Karaca Oğlan s. 623/445-5).

Püskürtme benleri olsa yüzünde
(Gevherî s. 33/14-2).

Kimi gerdanında kimi yüzünde
Sayılmaz benleri binden ziyâde
(Gevherî s. 41/26-2).

Ak gerdanda çifte benler nakışlı
(Gevherî s. 232/316-2).

Yanağın üstüne benler saçılmış
(Gevherî s. 349/485-2).

Gerdanın üstüne benler düzülür
(Âşık Ömer s. 9/17-3).

Gevherî can ü gönülden ruyuna kıldım nazar
Al yanak üzre duran o hâl'e verdim gönlümü
(Âşık Ömer s. 27/53-4).

II.27.3. Koku Bakımından Ben

II.27.3.1. Müşk, Anber

Ben, rengi ve kokusuyla müşğ ve anber olarak tasavvur edilir. Her iki koku da siyah renklidir. Benin kokusuyla ilgili incelenen şiirlerden alınan örnekler aşağıda verilmiştir

Beni müşk-i Hutun kâküli anber
(Gevherî s. 144/184-4).

Anber gibi siyah benler
Beyaz gerdana yaslanmış
(Gevherî s. 540/757-3).

Benleri yüzünde hâlis anberdir
(Gevherî s. 303/418-3).

Gizlenince zülfün altında o hali amberin
Mürg-i dil saydını bekler dane şeklin bağladı
(Âşık Ömer s. 38/74-2).

II.28. YAŞ

II.28.1. Genel Olarak Yaş

Şiirlerde sevgilinin yaşı genellikle küçüktür. Sevgili taze, toy ve cahil denilebilecek yaştadır. Küçük olan sevgili, âşığa yaptığı cefaların farkında değildir. Sanki bunları bilinçsiz yapmaktadır. O henüz bir çocuktur ve âşığın gönül kuşuyla oynamak onu mutlu eder.

Türk halk kültüründe küçük yaşta gelin alıp, onu kendi geleneklerine göre yetiştirme anlayışı vardır. Karaca Oğlan bu anlayıştan yola çıkarak aşağıda verilen örneklerde küçük yaşta olan güzellerden bahseder. Sevgilinin vücudu yeni şekillenmekte ve vücut hatları yeni yeni ortaya çıkmaktadır. Henüz açmamış tomurcuk bir gül kadar hassas ve narindir.

Karaca Oğlan şiirlerinde bazı yaş guruplarına da yer vererek, bu yaşlarda sevgilinin huy ve davranışlarına değinmiştir. Yirmi yaşından sonra bir güzelin sevimleyeceğini, artık onun döneminin geçtiğini de söyleyerek sevimli olacak güzellere yaş konusunda sınırlama getirmiştir. Bu sınırlamada âşığın yaşadığı dönemin özellikleri de etkili olmuştur. Sevgilinin yaşının konu edildiği örnekler aşağıda verilmiştir:

Hayrân oldum ben bir taze geline
(Karaca Oğlan s. 409/50-1).

Küçücüksün tezce büyü
Hesap ettim yaşlarına
(Karaca Oğlan s. 410/51-3).

Yâr yitirdim on beşinde
(Karaca Oğlan s. 418/66-1).

On beşinde kızlar gonca gül olur
Vakti geçen güller ağlamasın mı
(Karaca Oğlan s. 424/75-2).

Sevdiğim küçüksün var daha büyü
(Karaca Oğlan s. 425/78-3).

Annacımdan gelen küçücek gelin
(Karaca Oğlan s. 451/124-1).

Yeni girmiş on üç on dört yaşına
(Karaca Oğlan s. 467/153-4).

Yâr sevmedim senden başka güçücek
(Karaca Oğlan s. 469/158-1).

Sarılıp yatacak çağda
(Karaca Oğlan s. 509/232-3).

On birinde bir yâr sevdim
Yeni açmış güle benzer
On ikide şeker şerbet
Oğul vermiş bala benzer
(Karaca Oğlan s. 595/393-1).

On üçünde gözün süzer
(Karaca Oğlan s. 595/393-2).

On dördünde bedir bedir
(Karaca Oğlan s. 595/393-3).

On beşinde yaşar yaşın
(Karaca Oğlan s. 595/393-4).

On altıda kurt bilekli
(Karaca Oğlan s. 595/393-5).

On yedide deli dolu
(Karaca Oğlan s. 596/393-6).

On sekizde göçer göçü
(Karaca Oğlan s. 596/393-7).

On dokuzda olur hasta
(Karaca Oğlan s. 596/393-8).

Yiğirmide vakti geçer
Geçmez akça pula benzer
(Karaca Oğlan s. 596/393-9).

Varıp bir kız on yaşına girince
Açılmadık bir domurcuk gül olur

(Karaca Oğlan s. 623/445-1).

On birinde mâh yüzüne bakılır
On ikide kızın kahır çekilir
On üçünde ak gül olur açılır
On dördünde her bir yeri bal olur

(Karaca Oğlan s. 623/445-2).

On beşinde sevdâ düşer başına
On altıda yadlar girer düşüne
On yedide gezer kendi başına
Çok sallanma zülûflerin tel olur

(Karaca Oğlan s. 623/445-3).

On sekizde gayet yüksekten uçar
On dokuzda gözlerinden kan saçar
Yirmisinde sevdiğinden vaz geçer
Son deminde bir kötüye kul olur

(Karaca Oğlan s. 623/445-4).

III. SEVGİLİNİN KARAKTER ÖZELLİKLERİ

III.1. KARAKTER

III.1.1. Genel Olarak Karakter

Şiirlerde sevgilinin huyunun doğrudan anlatıldığı kısımlar azdır. Ancak şiirlerin genelinde sevgilinin huyu, yaptığı hâl ve hareketlerle üstü kapalı olarak anlatılmaktadır.

III.1.2. Karakter ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar

III.1.2.1. Cefakâr

Sevgili âşığa hep zulüm etmektedir. Her fırsatta canına kastedip, türlü cefalar ile onu incitmektedir. Âşık sevgili uğruna çektiği tüm bu sıkıntılar yüzünden ona, cefakâr demektir.

Bu hitap, yalnızca Âşık Ömer'in şiirlerinde geçmektedir.

Bulursam rûz-i mahşerde tutam ben o cefakârı

(Âşık Ömer s. 6/11-1).

Bunca kullar emrine fermân olursa bir de ben

Ey cefakâr bulunur mu ben gibi sadıkların

(Âşık Ömer s. 29/57-1).

III.1.2.2. Gönül Eğlencesi

Sevgili, âşığın gönlünün eğlencesidir. Âşığın gönlü yalnızca sevgiliyle doludur. Onu görünce gönlü neşe bulur. Sevgili âşığın gönlünü neşelendiren, aynı zamanda onu gam evine çeviren kişidir. Bir bakışı, bir gülüşü âşığın gönlünü bayram yerine çevirmesi için yeterlidir.

Bu benzetmeye Âşık Ömer, bir şiirinde aşağıdaki şekilde yer vermiştir.

Kurtaramaz har elinden zorla bülbül gonçesin

Hayli demdir görmeyeli gönlümün eğlencesin

(Âşık Ömer s. 27/53-2).

III.1.2.3. Hanım

Hanım sözü, kibar ve ağırbaşlı kadınlar için kullanılır. Sevgili kibarlığı, hanımefendiliği ve ağırbaşlılığıyla tam bir hanımdır. Âşık sevgilinin hâl ve hareketlerinden yola çıkarak, ona böyle bir hitapta bulunmuştur. Bu hitaba şiirleri incelenen âşıklar arasında yalnızca Karaca Oğlan yer vermiştir.

Salını salını gel kız yanıma

Salınıp gelişin benzer hanıma

(Karaca Oğlan s. 384/6-1).

III.1.2.4. Kusursuz

Âşık için sevgilide kusur bulmak imkânsızdır. O hem fiziksel, hem de ruhsal olarak kusursuz yaratılmıştır. Kendisine ettiği onca cefaya rağmen âşık, sevgilisinden şikâyet etmez. Güzelliğinden dolayı eziyet etmeye hakkı olduğunu düşünür. Bu onun huyunun kötülüğünden değil, güzelliğinin getirdiği gururundandır. Bu bağlamda huy, Karaca Oğlan'ın yalnızca bir şiirinde konu edilmiştir:

Karac' Oğlan bulma kusur huyuna

(Karaca Oğlan s. 447/116-3).

III.1.2.5. Melek

Karaca Oğlan, aşağıda verilen mısra da sevgiliyi huy güzelliği ile meleğe benzetilmiştir. Kendisi melek olan sevgili huy olarak da böyledir. Yüzünün güzelliği ruhuna da yanmıştır. Ancak sevgilinin melekliği, âşığa değil daha çok rakibedir.

Huyu melekten yukarı

(Karaca Oğlan s. 533/278-2).

III.1.2.6. Nazlı (İşveli)

Şiirlerde sevgilinin her hareketi naz iledir. Naz, cilve ve şımarıklık sevgilinin karakterinin en belirgin özelliklerindendir. Sevgili âşığın sürekli naz eder. Âşığın karşı sanki gönlü boş değil gibi davranır. Ama aslında bunlar sevgilinin yapmış olduğu şımarıklıklardan başka bir şey değildir. Aşağıda verilen örneklerde sevgili naz görevini gözlerine ve sözlerine vermiştir. Sevgili, âşığa bakışları ve sözleriyle cilveler yapmaktadır. Âşık bu naza kapılmaya zaten hazırdır. Sevgiliden gelen küçücük bir ümit ışığı bile âşık için çok önemlidir. O bakışlardaki alaycı tavrı göremez. Aslında sevgilinin maksadı âşıkla biraz alay edip eğlenmektir. Aşağıda verilen örneklerde sevgilinin nazına yer verilmiştir.

Hâm-ı nâze varır gamze-i müjgân

(Gevherî s. 224/305-4).

Ders alursun ben hüsnün kitâbından

Bir fasıldır gamzen işve bâbından

(Gevherî s. 243/334-3).

Güzeller içinde bakışı nazlım

(Gevherî s. 721/3-2).

Oturmuş karşıma naz ile söyler

(Karaca Oğlan s. 473/164-3).

III.1.2.7. Edepli, Erkânlı

Halk şiirinde sevgili iyi bir terbiye almıştır, ahlaklı ve edeplidir. Onun huyu ve terbiyesi karşısında kötülük bile utanır ve ondan uzaklaşır. O her türlü toplum kurallarını bilir ve bunlara uygun davranış sergiler. Terbiyesi ve güzel ahlakı ile hayranlık uyandırır. Karaca Oğlan aşağıda verilen dizelerinde bu hususlara değinmiştir:

Seni gören yiğit n'eylesin malı

Edepli, erkânlı, yollu bir gelin

(Karaca Oğlan s. 551/312-2).

III.1.2.8. Zalim, Kafir

Sevgili, âşığa sürekli zulüm ettiği için zalimdir. Merhamet göstermediği, onu küfre sürüklediği için de kafirdir. Ayrıca kafirlerin Müslümanlara zulüm etmesi ve âşığın Müslüman olarak bilinmesi de sevgilinin kafir olarak görülmesine sebep olmuştur.

Sevgilinin bu özellikleri, incelediğimiz şiirlerde aşağıdaki şekilde geçmektedir:

Allah eksik etsin şöyle zalımı

Âlemlere destan ettin hâlimi

Niceden bir kâfir etti zulumu

Ne oturup ne duracak hâlım var

(Karaca Oğlan s. 582/369-3).

Niçün insâfa gelmezsın be zâlim

(Gevherî s. 203/273-1).

Açam başım, dökem yaşıım, yakam yırtam, kılâm zâri

O zalim ile dâvamı benim fesleyle sen Bari

(Âşık Ömer s. 7/11-2).

Âkıbet baştan çıkardılar o canım pâresin

Sormaz oldu kanlı zalim hasta-i bîçâresin

(Âşık Ömer s. 40/78-3).

II. BÖLÜM

I. SEVGİLİNİN DİĞER GÜZELLİK UNSURLARI

I.1. HANDE (Gölüş)

I.1.1. Genel Olarak Hande

Bu unsura şiirlerde fazla yer verilmemiştir. Hande, dudakla yakın ilgisi olan bir unsurdur. Âşık için sevgilinin bir tebessümü her şeyden makbuldür.

I.1.2. Hande ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar

I.1.2.1. Gül

Sevgili güldüğünde yüzünde güller açar. Yüzü gül bahçesi gibi güzel olur. Handenin, dudak ile ilişkisi düşünüldüğü zaman gül ile olan ilişkisi daha net anlaşılır. Çünkü sevgilinin dudakları goncadır ve sevgili güldüğünde dudakları açılmış bir gül şeklini alır. Gülün bu şekilde tevriyeli olarak kullanıldığı görülür. Karaca Oğlan'ın şiirinden alınan aşağıdaki örnekte bu benzetme yer almaktadır:

Hüda emri ile o mâh yüzünde

Ak güller açılır güldüğü zaman

(Karaca Oğlan s. 523/259-2).

I.1.2.2. Güleç

Şiirlerde sevgilinin güldüğüne pek fazla rastlanmaz. O, âşığı her zaman gülüşünden mahrum eder. Âşık da gülüşüyle kendini hüzünden kurtaracak ve mutluluk verecek bir sevgilinin hayalini kurar. Her zaman gülen ve güldükçe güldüren bir sevgili ister. Karaca Oğlan bu isteğine aşağıdaki örnekte yer verir:

Güleç yüzlü olsun densiz olmasın

(Karaca Oğlan s. 505/224-2).

I.1.2.3. Mahsus, Has

Sevgilinin gülüşü yalnızca ona mahsustur. Kimse onun gibi gülemez ve onu taklit edemez. Âşığın gönlünü şenlendiren yalnızca sevgilinin gülüşüdür. Âşık Ömer, aşağıdaki beyitte bu hususa değinmiştir:

Sana mahsus bu hande

Izarın kande ben kande

(Âşık Ömer s. 52/96-2).

I.2. SÖZ, KONUŞMA

I.2.1. Genel Olarak Söz, Konuşma

Sevgilinin sözlerine şiirlerde sık sık yer verilmiştir. Söz, ağız ve dudakla ilişkisinden dolayı, hep bu unsurlarla birlikte anılmıştır. Konuşma, daha çok sevgilinin âşık ile olan muhabbeti ve ona söylediği sözler olarak karşımıza çıkar. Sevgilinin ağzından çıkacak her söz, âşık için önem taşır. Çünkü âşık, bu sözlerle can bulur ve hayata tutunur. Şiirlerde sözle ilgili pek çok tasavvurla karşılaşmak mümkündür. Bu da sevgilinin sözlerinin önemini ortaya koyar.

I.2.2. Söz, Konuşma ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar

I.2.2.1. Bülbül

Bülbül sesinin güzelliğiyle bilinen ve sevilen bir kuştur. Şiirlerde âşığın genellikle bülbüle benzetildiği görülür. Sevgilinin bülbüle benzetilme sebebi sesinin güzelliğidir. Bülbül, bahar mevsiminde yani güllerin açma döneminde ötmesi ile baharın müjdeleyicisidir. Sevgili de konuştuğu zaman mevsimler değişir, âşığın ümitsiz gönlü sevince ve bahara kavuşur. Sevgilinin sesinin bülbüle teşbihi aşağıdaki örneklerde görülmektedir:

Şirin'in aşkına söylen sözünü

Şeydâ bülbül gibi dilin sevdiğim

(Karaca Oğlan s. 494/206-1).

Dili bülbül kendisi bir şahandır

(Karaca Oğlan s. 598/399-1).

Şirin sözlüm dilin benzer bülbüle

(Gevherî s. 48/38-2).

Beni mecnûn ittin ey dili bülbül

(Gevherî s. 65/64-1).

Bülbül gibi tatlu tatlu ötüşlü

(Gevherî s. 361/502-2).

Dili bülbül, saçı sümbül, kaşları tuğraya ben

(Âşık Ömer s. 12/22-1).

Der Ömer âlemde hüsnün hub yaratmış Zülcelâl

Dili bülbül, sözü şirin lebleri âb ü zülâl

(Âşık Ömer s. 26/51-4).

I.2.2.2. Can Bağışlayan, İsa, Lokman

Hız İsa'nın nefesi ile ölüleri diriltiğine inanılır (İslam Ansiklopedisi 1988: 1062). Şiirde sevgilinin sözleri can bağışlayıcı olarak konu edilir. Bunun nedeni sevgilinin sözlerinin Hız İsa'ya benzetilmesidir. Şiirlerde bu şekilde Hız İsa'nın nefesi

ile hastalara şifa verdiği ve ölümleri dirilttiği mucizesine yer verilir. Sevgilinin sözleri de âşığa can verir ve onu hayata bağlar. Âşığı sözleri ile öldüren de tekrar hayata döndüren de sevgilinin kendisidir.

Lokman Hekim'in ölümün çaresini bulduğu söylenilir (Türkiye'de Bitkiler ile Tedavi 1999: 48). Sevgilinin, Lokman Hekime teşbih edilmesinin sebebi de yine can bağışlayıcı olmasıdır. Sevgili de ölüme çare olduğu için Lokman Hekim'e benzer. Aşağıda verilen örneklerde sevgilinin sözlerinin diriltici özelliği vurgulanmıştır:

Sen gel ehibbâ ile mürde dilleri
Nutk-ı Mesîhâ'yı sende görsünler
(Gevherî s. 318/441-3).

Ey efendim tûti-güftârın dem-i İsâ'mıdır
(Gevherî s. 590/828-4).

Her kelâmın şimdi zira bahşeder cân âşıka
Kâhice lûtfeyleyüp cevretme giryân âşıka
(Âşık Ömer s. 20/39-2).

Sözü şirin, can bağışlar, canımın cânânıdır
(Âşık Ömer s. 27/53-1).

I.2.2.3. Cevher, Dür (İnci)

Sevgilinin sözleri kıymetinden dolayı cevher ve inciye teşbih edilmiştir. Sevgilinin sözleri değeriyle bilinir. Onun tek bir sözü bile dünya hazinesinden kıymetlidir. Çünkü onun sözleri can bağışlayıcı özelliktedir.

İnci, denizin derinliklerinden çıkarılan ve bulunması zor olan bir cevherdir. Sevgilinin sözlerini duyabilmek de âşık için oldukça zordur. Bu nedenle sevgilinin sözleri bir inci kadar değerli ve nadirdir. Bu bağlamda inci ve mercan incelenen şiirlerde dile şöyle teşbih edilmiştir:

Kelâm-ı cevher dilinde
(Gevherî s. 518/725-4).
Söyledikçe her sözü bir dürü-veş meknûn ola
(Âşık Ömer s. 30/59-2).

Gevherî der ki hemen-dem döküle dilden şeker
Her sözü dürr-i aden, bir tane inci bul bana
(Âşık Ömer s. 30/59-4).

I.2.2.4. Dilin Üzerine Ayet Okunması

İncelenen şiirlerden alınan aşağıdaki örneklerde sevgilinin dilinin kutsallığına değinilmiştir. Sevgili, âşık için kutsaldır. Bu nedenle onun azından çıkan her söz âşık için dua gibidir. Bu sözler dinleyene huzur verir ve onu kötülüklerden korur. Dua aynı zamanda insanların mutluluğu için edilir. Sevgili de konuşmaları ile âşığı mutlu ettiği için sözleri dua gibidir.

Âşık nazarı engellemek için sevgilinin dili ve sözleri üzerine dua okuması gerektiğini düşünür. Âşık için sevgilinin sözleri çok güzel ve tatlıdır. Bu yüzden âşık onlara nazar değmesinden korkar.

Elif lâm okunur dilin üstüne
(Âşık Ömer s. 9/17-3).
İnnafetahnaya benzer sözlerin
Söyle dilber lezzet alsın sözlerin
Sure-i Yasine dönsün sözlerin
Velfecri okunur dilin üstüne
(Âşık Ömer s. 9/17-4).

I.2.2.5. Hatip

Hatipler güzel sesli ve düzgün konuşan insanlardır. Sevgilinin dilinin hatibe teşbihine sebep bunlardır. Sevgili de konuşması ile tıpkı bir hatip gibi âşığı, hatta herkesi etkisi altına alabilir. Bu benzetme, Karaca Oğlan'ın yalnızca bir şiirinde yapılmıştır:

Hatıp dillim daim okuyor Kur'an
(Karaca Oğlan s. 541/293-3).

I.2.2.6. Kumru

Kumru, sürekli eşıyle gezen bir kuş türüdür. Âşık da sevgilisiyle hep beraber olmak istediğı için, böyle bir benzetme yoluna gitmiştir. Kumrular ötüşleriyle baharı müjdelemeleri bakımından sevgilinin sesi ile ilişkilendirilir. Sevgili konuştuğı zaman âşığın gönlünde çiçekler açar, hazan yerini bahara bırakır. Kumrular aynı zamanda eşleriyle olan muhabbetleri ile de bilinirler. Karaca Oğlan bu benzetme ile kumruların muhabbetine de atıfta bulunur:

Elleri kınalı kumru seslinin

(Karaca Oğlan s. 538/288-2).

I.2.2.7. Ney

Ney, kamıştan yapılmış nefesli bir çalgıdır (Pala 2004: 358). Oldukça yanık bir sesi vardır ve dinleyiciyi derinden etkiler. Sevgilinin sesi de ney sesi gibi zarif ve güzeldir. Hatta neyin, sevgilinin sesini kıskandığı için güzel ses çıkardığı söylenilir. Ney aynı zamanda daha çok tasavvuf musîkisinde kullanılan bir enstrümandır. Âşık bu nedenle sevgilinin sesinden ve neyden mübarek olarak bahsetmiştir.

Gevherî aşağıda verilen örnekte sevgilinin sesini neye benzetmiştir.

Sencileyin hûb âvazlı dilberin

Mübârek sesine ney pesend eyler

(Gevherî s. 321/446-1).

I.2.2.8. Rum

Sevgilinin dili şiirde Rumca olarak geçmektedir. Karaca Oğlan bir çok yeri gezmiş bir âşıktır. Gidip gördüğü yerlerdeki güzelleri anlatırken, hemen hemen her konuya değinmiştir. Bir şiirinde de sevgilinin hangi dili konuştuğı konusuna değinerek, onun soyunun nereden geldiğı hususuna da açıklık getirmiştir:

Dilber nerde doğmuş nerde elleri

Ermeni mi yoksa Rum mu dilleri

(Karaca Oğlan s. 464/147-2).

I.2.2.9. Sarhoş

Karaca Oğlan, aşağıda verilen örnekte sevgilinin dilinin sarhoşluğundan bahsetmiştir. Sarhoş olan insan bağırır, şarkılar söyler. Tatlı ve hoş muhabbetler eder. Bu nedenle şiirde sevgilinin dili sarhoş olarak geçmiştir.

Yâr türkü söylüyor dilleri sarhoş

(Karaca Oğlan s. 636/470-4).

I.2.2.10. Sitemli, Acı

Şiirlerde sevgili çoğu zaman acı ve sitem dolu sözleriyle âşığını yaralar. Âşık beklediği güzel sözleri sevgiliden duyamayınca üzülür. Sevgilinin söylediği her acı söz, âşığı kalbinden yaralar. Onu hayata küstürür. Sevgili acı sözleri, âşığa cefa edeceğini bilerek söyler. Bu da sevgilinin merhametsizliğinden kaynaklanır. Sevgilinin acı sözlerine şiirlerde şöyle yer verilmiştir:

Ciğerime battı nazlımın sözü

(Karaca Oğlan s. 446/114-3).

Yârin dedikleri acı söz oldu

Ağlarım giderim gülemem kalan

(Karaca Oğlan s. 520/254-2).

Sitemli sözlerin hadden efzûndur

Derûnumda cümle düğüm düğümdür

(Gevherî s. 118/145-4).

I.2.2.11. Şeker, Şirin (Tatlı), Bal

Şiirlerde sevgilinin sözleri için şeker, tatlı ve bal gibi benzetmelerin yapıldığı

görölür. Sevgilinin sözlerinin tatlı olmasının sebebi, âşığa güzel gelmesidir. Onun ağzından çıkacak acı sözler bile âşığa tatlı gelir. Sevgili hem güzel, hem de tatlı sözleriyle tüm dünyayı etkisi altına alır. Âşık her zaman sevgilinin o tatlı sözlerinden nasibini almayı bekler. Ancak nasiplenen çoğu zaman rakip olur.

Sevgilinin dilinin papağana benzetilmesinde de şekerin etkisi vardır. Papağanlara konuşturmak için şeker verilmesi ile sevgilinin tatlı sözleri arasında kurulan ilişki de şiirlerde görölür. İncelenen şiirlerden alınan aşağıdaki örneklerde sevgilinin tatlı dili anlatılmıştır. Sevgilinin sözleri bal, şerbet ve şeker gibi tatlı unsurlara benzetilmiştir:

Yörü güzel yörü yolun basmazlar
Söyledip de şirin dilin kesmezler

(Karaca Oğlan s. 406/44-2).

Tatlıdır dillerin, eğlendim kaldım

(Karaca Oğlan s. 408/47-2).

Şeker şerbet damlar tatlı dilinden

(Karaca Oğlan s. 417/64-6).

Bal akıyor lisanından, lebinden

(Karaca Oğlan s. 434/94-1).

Ala gözlerini sevdiğim dilber

Şirin kelâmına yürek doyar mı?

(Karaca Oğlan s. 452/126-1).

Şekerden şerbetten şirin sözüne

Ağzı kaymak dili baldan ayrıldım

(Karaca Oğlan s. 487/192-3).

Söyledikçe lezzet verir sözünde

(Karaca Oğlan s. 523/259-2).

Söyledikçe şirin diller ballanır

(Karaca Oğlan s. 547/305-5).

Söyledikçe şeker akar dilinden

Korkarım ki sana göz değer gelin

(Karaca Oğlan s. 549/308-1).

Melhem eylesin de ballı söz ile

(Karaca Oğlan s. 561/330-2).

Oğul balı verir dili yavrunun

(Karaca Oğlan s. 564/334-6).

Halâvet bulunsa şirin sözünde

(Gevherî s. 33/14-1).

Güftâre gelince şirin sözleri

Bitürür lebinden sükker-i güllâc

(Gevherî s. 37/20-1).

Doyamadım gitti tatlı diline

(Gevherî s. 116/142-2).

O şirin dilinle bir cevap eyle

Şâfi' cevâbına kaildir gönül

(Gevherî s. 167/219-1).

Kand-i nebat olmuş ol şîrin sözün

(Gevherî s. 215/291-2).

Sevdiğimin şirin şirin sözleri

Sanasın dökülür bal dudağından

(Gevherî s. 220/298-3).

Köle oldum tatlı diline senin

(Gevherî s. 251/345-1).

I.2.2.12. Tûti (Dudu), Papağan

Tûti, papağana verilen bir diğer isimdir (Akalin 1993: 15). Bu isim zamanla halk ağzında değişerek dudu hâlini almıştır. Sevgilinin dilinin papağana benzetilmesinde, konuşturmak için papağana şeker verilmesi etkilidir. Papağan şeker yediği için dilinin tatlı olduğu söylenir. Aynı zamanda papağını konuşturmak zordur ve zaman alır. Âşığın sevgilisini konuşturması da oldukça zordur ama bu zorluğa değer. Çünkü sevgilinin tek bir sözü âşığa can bahşeder. İncelenen şiirlerde sevgilinin dilinin papağana benzetildiği örnekler aşağıda verilmiştir:

Mevlâ'm bana verse bir dudu dilli

(Karaca Oğlan s. 393/21-3).

Edâ ile cilve ile söyleyen

Dudu dillerine göresim geldi

(Karaca Oğlan s. 440/105-2).

Nedir bu tûti dil bülbül-âvazlar

(Gevherî s. 25/1-3).

Benim sevdiceğim ince bellidir

Ya nice sevmeyim dududillidir

(Gevherî s. 44/31-2).

I.3. YÜRÜYÜŞ

I.3.1. Genel Olark Yürüyüş

Sevgilinin yürüyüşüne şiirlerde çok fazla yer verilmemiştir. Ancak yine de sevgilinin güzellik unsurları içerisinde değerlendirilmesi gerekir. Çünkü sevgili sakin ve kıvrak yürüyüşüyle endamını ve güzelliğini sergiler.

I.3.2. Yürüyüş ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar

I.3.2.1. Ceylan, Keklik

Ceylan ve keklik eti için avlanan hayvanlardır. Av olan bu hayvanlar, avlanacakları zaman hem ürkek hem avcıyı cezbedici kaçışları ile sevgiliyi andırırlar. Karaca Oğlan'ın şiirlerinde sevgili parmak uçlarına basışı ve yürüyüşündeki ahenk ile bu hayvanlara benzetilmiştir.

Keklik gibi göğs'alaca

Sekip giden Dürye Dürye

(Karaca Oğlan s. 414/59-2).

Keklik gibi taştan taşa sekersin

(Karaca Oğlan s. 492/201-3).

Bakışın turna da sekişin ceran

(Karaca Oğlan s. 581/367-4).

I.3.2.2. Deve

Sevgilinin yürüyüşü sakinliği ve kıvraklığı dolayısı ile deveye benzetilir. Bu benzetme şiirlerde sık görülmez.

Yörüyüşün tülü maya

(Karaca Oğlan s. 542/296-2).

Tülü maya gibi sallan gez gelin

(Karaca Oğlan s. 553/316-3).

I.3.2.3. Salınarak

Sevgilinin boyu serviye, yürüyüşü de servinin salınışına benzetilir. Sevgili nazlı nazlı ve salınarak yürür. Endamını âşıklara sergiler. O yürüdükçe nazlı beli kıvrılır ve görenleri kendine hayran eder. Bu hususla ilgili olarak şiirlerden alınan örnekler aşağıda verilmiştir:

Salını salını gel kız yanıma

(Karaca Oğlan s. 384/6-1).

Ak kolların sala sala yürüyen

(Karaca Oğlan s. 527/267-1).

Yörüdükçe ak bilekler sallanır

(Karaca Oğlan s. 547/305-5).

I.3.2.4. Tek Tek

Sevgili yürüyüşüne dikkat eder. O yürüdüğünde tüm âşıklar ardından gider. Ölçülü, sakin ve tek tek basarak yürür. Herkesi kendine hayran eder. Yürüyüşündeki ahenk ve estetik ile güzelliğini tüm cihana sergiler. Karaca Oğlan'ın şiirinden alınan aşağıdaki kısımda sevgilinin ölçülü yürüyüşüne değinilmiştir.

Gidiyor da birim birim basarak

(Karaca Oğlan s. 397/29-1).

I.4. KIYAFET VE AKSESUARLAR

I.4.1. Genel Olarak Kıyafet

Her milletin kendine has kültürel özellikleri vardır. Milletler zamanla başka kültürlerin de etkisi altında kalmışlardır. Milletler arasında kültür alışverişi yapılmıştır. Bu kültürler milletlerin yaşamlarında olduğu gibi sosyal, sanatsal ve bilimsel ürünlerine de yansıtılmıştır. Âşık şiirinde de Türk kültürünün her yönüyle yansıtıldığı görülür. Giyim kuşam da bir kültür ürünüdür. Âşıklar yaşadıkları dönemin özelliklerine bağlı kalarak bu kültüre şiirlerinde sık sık yer vermişlerdir. Bu şiirlerde sevgilinin taktığı aksesuarlar ve giydiği kıyafetlerle ilgili pek çok örneğe rastlamak mümkündür.

I.4.2. Kıyafetler ve Kıyafetlerin Yapımında Kullanılan Kumaşlar

I.4.2.1. Kıyafetler

I.4.2.1.1. Cepken, Zıbın

Cepken, kısa yelek tarzı bir kıyafettir. Bunlar çeşitli renk ve kumaşlardan dikilirler. Giyilen kıyafetle bütünlük sergilerler. Zıbın da yine güzellerin yelek olarak kullandıkları bir aksesuardır. Aşağıdaki örneklerde bu yeleklere yer verilmiştir.

Kutnu zıbın geyme, dedim, geydin mi

(Karaca Oğlan s. 492/201-2).

Sırma cepken ak kolları ilikler

(Karaca Oğlan s. 546/303-3).

I.4.2.1.2. Don, Tuman

Don, Anadolu'nun pek çok yerinde kullanılan bir kıyafettir. Günümüzde bile bunun örneklerine rastlamak mümkündür. Güzellerin donları, daha çok elbiselerinin altından giydiği görülür. Don, yalnızca Karaca Oğlan'ın şiirlerinde konu edilmiştir.

Aceb gezsem mavi donlum var m'ola

(Karaca Oğlan s. 386/8-2).

Karac'Oğlan eydür adı belliyem

Hümâ kuşu gibi yeşil donluyam

Güzeller içinde ince belliyem

Ara da bir yavru bul dedi bana

(Karaca Oğlan s. 391/17-4).

Ak topuktan ala donu

Döküp giden Dürye Dürye

(Karaca Oğlan s. 414/59-1).

Ak topuk üstüne atlas tumanı

Döker gider yaylasına bir gelin

(Karaca Oğlan s. 549/309-2).

I.4.2.1.3. Gömlek (Köynek)

Gömlek, güzellerin elbiselerinin içerisine giydikleri bir kıyafettir. Daha çok içlik olarak kullanılır. Karaca Oğlan da şiirlerinde sevgilinin giydiği keten ve meles gömleklere yer vermiştir:

Meles gömlek geymiş vücudu nazik

(Karaca Oğlan s. 397/29-3).

Keten gömlek geymiş kolu sırmalı

(Karaca Oğlan s. 397/29-4).

Meles gömleğini attın bilekten

Güneş gibi parlar kolun sevdiğim

(Karaca Oğlan s. 494/206-2).

I.4.2.1.4. Önlük

Önlük, güzellerin bellerine bağladıkları bir kumaştır. Bazı bölgelerde bu önlüklere büyük ceplerin yapıldığı görülür. Bu cepler çeşitli eşyaların taşınmasında

kullanıldığı gibi, bahçelerde ekim yapılırken tohumların taşınmasında da kullanılabilir. Karaca Oğlan güzelin önlüğünü aşağıdaki dizede işlemiştir:

Pembe önceğini çalmış beline

(Karaca Oğlan s. 614/429-2).

I.4.2.1.5. Saya, Elbise, Kemha

Saya, güzellerin üzerine giydikleri uzun elbiselerdir. Bu elbiselerin boyları güzelin topuklarına kadar ulaşır. Elbiselerde renkli düğmelere de rastlamak mümkündür. Güzeller giydikleri bu elbiseler ile güzel vücutlarını ve ince bellerini ortaya koymakta ustadırlar. Karaca Oğlan, şiirlerinde sevdiği dilberlerin giydiği bu elbiseleri renkleri ve yapılan kumaş çeşitleriyle birlikte vermiştir. Bu örneklerde sevgilinin kıyafetlerinde daha çok mavi, yeşil ve beyaz renkleri tercih ettiği görülür:

Ağ topuğa sırma saya

Döker gider peşlerine

(Karaca Oğlan s. 410/51-1).

İnce belli gök sayalı

(Karaca Oğlan s. 422/72-3).

Ak göğsünü sıkmış saya

Çalar gider peşlerini

(Karaca Oğlan s. 428/83-2).

Geydiğin elbise sırma tel gibi

(Karaca Oğlan s. 444/111-6).

Usul boya yeşil kemha biçince

(Karaca Oğlan s. 564/335-3).

Ak saya geyinmiş boylu boyunca

İliklemiş düğmesini geyince

(Karaca Oğlan s. 619/439-4).

I.4.2.1.6. Şalvar

Anadolu’da şalvar geleneksel kıyafetler arasında yer almaktadır. Bölgelere göre farklı şekillerine rastlanır. Günümüzde de pek çok yörede hâlâ kullanılmaktadır. Karaca Oğlan yalnızca bir şiirinde şalvara değinmiştir:

Kadife şalvarlı tül libaşının

Güvercin topuklu sarı meslinin

(Karaca Oğlan s. 538/288-2).

I.4.2.2. Kıyafette Kullanılan Kumaşlar

I.4.2.2.1. Çuha, Basma, Sırma

Çuha, basma ve sırma kıyafet yapımında kullanılan kumaşlardır. Bu kumaşların kendilerine has özellikleri vardır. Basma üzerinde bası işlemiyle yapılmış renkli biçimlerin bulunduğu pamuklu bir kumaştır (Türkçe Sözlük 2005: 206). Çuha, yünden yapılmış tüysüz, ince ve sık dokunmuş bir kumaştır (Türkçe Sözlük 2005: 454). Sırma altın yaldızlı veya yaldızsız, gümüşten yapılmış ince tel ve bu telden dokunmuş kumaştır (Türkçe Sözlük 2005:1750). Karaca Oğlan, aşağıdaki örneklerde sevgilinin kıyafetlerinin yapımında kullanılan bu kumaş çeşitlerine değinmiştir:

Arkasına geymiş basma

(Karaca Oğlan s. 398/30-1).

Çuhalar geydirdim çifte benlime

(Karaca Oğlan s. 512/237-5).

Sırmalar geymişsin alın üstüne

(Karaca Oğlan s. 412/54-4).

I.4.2.3. Kıyafette Renk

Sevgilinin kıyafetlerinin çeşitli renklerde olduğu şiirlerde açıkça görülmektedir. Özellikle Karaca Oğlan, aşağıda verilen örneklerde güzellerin giydiği kıyafetlerin renklerine değinmiştir. Sevgili bahar gibi cümbüş cümbüş renklere sahiptir. Bu renkler

aynı zamanda onun duygularını da yansıtır. Kırmızı renk kızgınlığı, beyaz renk saflığı ve temizliği, yeşil renk baharı, siyah renk hüznü temsil eder. Bunun dışında şiirlerde sarı, mor gibi farklı renklerle de karşılaşılır. Bunun nedeni ise, sevgilinin çeşitli çiçeklere teşbih edilmesidir.

Kırmızılar geyip çıkar salınır

(Karaca Oğlan s. 403/39-3).

Karalar mı geydin alın üstüne

(Karaca Oğlan s. 411/53-2).

Ak sayalar geyip karşımda durma

(Karaca Oğlan s. 425/78-2).

Geydireyim yeşil ile al ile

(Karaca Oğlan s. 435/96-2).

Allı morlu türlü libas giyinir

Yeşilin üstüne al incinir mi

(Karaca Oğlan s. 454/128-2).

Beyaz geymiş alta üste de mavı

(Karaca Oğlan s. 456/133-1).

Boyunca geyinmiş alı

(Karaca Oğlan s. 462/143-2).

Entari geyinmiş firengi rengi

(Karaca Oğlan s. 538/288-3).

Eğnine geyinmiş alınan moru

(Karaca Oğlan s. 553/316-2).

Kime kin ettin de geydin alları

(Karaca Oğlan s. 562/332-1).

Sevmediğim kara donu

Kız karşımda geydin bu gün

(Karaca Oğlan s. 572/348-4).

Al önlük mavı yazma

Gey karşımda salın dilber

(Karaca Oğlan s. 586/377-1).

Sevdiğim üstüne dört libas geymiş

Bir kara, bir yeşil, bir al, bir beyaz

(Karaca Oğlan s. 648/494-1).

I.4.2.4. Ayakkabılar

I.4.2.4.1. Çedik, Nalın, Yemeni, Çizme

Karaca Oğlan şiirlerinde sevgilinin giymiş olduğu farklı ayakkabı isimlerine yer vermiştir. Bunlar çedik, çizme, nalın ve yemenidir.

Çedik eskiden meshin üzerine giyilen sarı papuştur (Türkçe Sözlük 2005:405). Çizme uç kısmı diz kapağına kadar çıkan ayakkabıdır (Türkçe Sözlük 2005:443). Nalın (takunya) ıslak zeminlerde giymek için ağaçtan yapılmış terliktir (Türkçe Sözlük 2005: 1893). Yemeni hafif ve kaba şekilli bir ayakkabıdır (Türkçe Sözlük 2005: 2163). Âşık bu ayakkabıları anlatırken onların renklerine, şekillerine ve değerlerine de yer verilmiştir. Sevgilinin ayağına giydiği nalın altından yapılmıştır. Yemenisi ise tellidir. Çizmesi ve çediği de sarı renklidir:

Sarı çedik geymiş koncu kısarak

(Karaca Oğlan s. 397/29-1).

Ayağına geymiş altundan nalın

(Karaca Oğlan s. 441/106-2).

Ayağına geymiş telli yemeni

(Karaca Oğlan s. 445/114-2).

Yalın ayak yere basma

Geyin altun nalın dilber

(Karaca Oğlan s. 586/377-1).

Kırmızı önlüklü, sarı çizmeli

(Karaca Oğlan s. 651/499-3).

I.4.2.4.2. Mest

Mest güzellerin ayakabılarının içlerine giydikleri, ayakkabı gibi ancak onun kadar kalın olmayan bir tür deri çoraptır. Soğuklara karşı korunmak için giyilir.

Günümüzde yaşlı insanların soğuktan korunmak ve abdest alırken sürekli ayaklarını ıslatmamak için kullandıkları görülür. Karaca Oğlan aşağıdaki mısralarda meste şöyle yer vermiştir:

O güzelin ayağında mesti var

(Karaca Oğlan s. 477/173-3).

Güvercin topuklu sarı meslinin

(Karaca Oğlan s. 538/288-2).

I.5. AKSESUAR

I.5.1. Genel Olarak Aksesuar

Sevgili çeşitli aksesuarlar kullanarak güzelliğini daha çarpıcı bir hâle getirir. Bu aksesuarlar renklerinin yanında değer ve kıymetleriyle de göze çarpar. O, yeryüzündeki en kıymetli varlıktır ve ancak değeri yüksek olan şeyler ona yakışır. Sevgilinin kullandığı aksesuarlar onunla bütün hâlinedir ve ondan ayrı düşünülemez.

I.5.1.1. Altın, Akçe

Âşık, güzellerin alınlarına bağladığı, uçlarında çeşitli metallerin takılı olduğu geleneksel bir aksesuara değinmiştir. Bu aksesuar sevgilinin alın hizasına takılır ve sevgilinin alnını süsler. İncelenen şiirlerde bu aksesuara tek yer veren Karaca Oğlan'dır.

Alnına bağlamış altından akça

(Karaca Oğlan s. 616/432-2).

I.5.1.2. Bilezik

Bilezik Karaca Oğlan'ın şiirlerinde hem güzelliği, hem de taşıdığı değer ile konu edilmiştir.

Gurbet elde yanık yanık söylerim

Gümüş halka takmış tombul koluna

(Karaca Oğlan s. 410/50-3).

Kolunda altun bilezik

(Karaca Oğlan s. 432/91-).

Çıkır çıkır bilezikli kolları

(Karaca Oğlan s. 528/269-4).

Kırmızı kolçaklı, altun burmalı

Ak elleri topak olur güzelin

(Karaca Oğlan s. 554/318-2).

Ak bilekte sarı hakık

(Karaca Oğlan s. 570/345-4).

Altun burma beyaz kola uydurmuş

(Karaca Oğlan s. 637/472-3).

I.5.1.3. Gül

Âşık sevgilinin anında var olan güllerden bahseder. Bu gül sevgilinin baş örtüsüne ya da alnına bağladığı aksesuarına takılıdır. Âşık, bu gülden yola çıkarak sevgilinin kokusunu tasvir eder. Gül, bu bağlamda Karaca Oğlan'ın şiirlerinde şöyle yer almıştır:

Ak alnında deste deste gülü var

Kokuyor başında gülü kızların

(Karaca Oğlan s. 540/291-3).

I.5.1.4. Hızma

Hızma, kadınların burunlarına ve dudaklarına taktıkları bir süs unsurudur. Bu unsur altın, gümüş vb. gibi metallerden yapılır. Karaca Oğlan'ın yalnızca bir şiirinde hızma süs unsuru olarak işlenmiştir:

Bal dudak üstünde altun hırızma

(Karaca Oğlan s. 384/4-2).

I.5.1.5. Kemer

Kemer, Türk geleneklerinde sık görülen bir aksesuardır. Güzeller, kemeri ince bellerini ortaya koymak için kullanırlar. Kemerler altın, gümüş, cevahir ve zerrin gibi

madenlerden olabileceği gibi, renkli kumaşlardan da olabilir. İncelenen şiirlerden alınan aşağıdaki kısımlarda bu aksesuara yer verilmiştir:

Geyinmiş kuşanmış türlü libası

İnce kemer bağlı bel kenarında

(Karaca Oğlan s. 383/3-1).

Altun kemer oynar bel kenarında

(Karaca Oğlan s. 383/4-1).

Bir kuşak kuşanmış saçağı dizde

Arzumanım kaldı böyle bir kızda

(Karaca Oğlan s. 401/36-2).

Kadir Mevlâ'm nice öğmüş yaratmış

Gümüş tasma takmış nazlı beline

(Karaca Oğlan s. 409/50-1).

İnce bel üstünde cevâhir kemer

Zehgirden geçiyor beli kızların

(Karaca Oğlan s. 539/291-1).

Alayımda sana altun saç bağı

Torla topla ince bele sar gelin

(Karaca Oğlan s. 550/310-3).

İbrişim kuşak belinde

(Karaca Oğlan s. 625/450-3).

İnce miyânında zerrin kemerde

Hançer bele bel hançere uygundur

(Gevherî s. 378/526-2).

İnce bele sıkma kemer

(Gevherî s. 505/706-2).

Paşam gözlerin süzülmüş lebinden şeker ezilmiş

İbrişim kuşak çözülmüş belinden haberin var mı

(Âşık Ömer s. 16/31-3).

I.5.1.6. Kolye

Kolye, sevgilinin ak gerdanını süsleyen bir aksesuardır. Aşağıda verilen örneklerde sevgilinin taktığı inci ve gümüş kolyelere yer verilmiştir:

Sakın benli peri sakın

Çifte hamaylı takın

(Karaca Oğlan s. 529/271-3).

Gümüş hamaylının takmış boynuna

(Karaca Oğlan s. 614/429-3).

Baktım kızın gül aynına

İnciler takmış boynuna

(Karaca Oğlan s. 617/435-1).

Cânânın gerdanı som sırma gümüş

(Gevherî s. 88/99-5)

I.5.1.7. Küpe

Küpe süs unsuru olarak kullanılır. Pek çok metalden yapılabilir. Ancak aşağıdaki örneklerde sevgilinin küpesinin altın ve zümrüt gibi değerli taşlardan olduğuna dikkat çekilmiştir:

Altun küpe şan veriyor kulakta

(Karaca Oğlan s. 385/7-1).

Zümrüt küpe kulağında şan verir

(Gevherî s. 336/467-2).

Kulağı mengûş küpeli

(Gevherî s. 485/676-6).

I.5.1.8. Mendil

Mendil, halk arasında dile getirilemeyen pek çok duyguyu ifade etmek için kullanılır. Eskiden güzeller gönüllerini kaptırdıkları yiğitlere mendillerini vererek,

duygularını ifade ederlerdi. Bu mendillerin etrafı özenle ve güzel motiflerle çevrilirdi. Günü gelince sahibine verilirdi. Sıcaktan bunalan âşıklar terlerini bu mendille siler, onları koyunlarında taşırlardı. Şiirleri incelenen âşıklar içinde yalnızca Karaca Oğlan şiirlerinde mendile yer vermiştir:

Çıka çıka çıktım yoluna vardım

Verdiği çevreyi koluma sardım

(Karaca Oğlan s. 411/53-4).

Domur domur terin durmayıp akar

Allı çevren al da sil memelerin

(Karaca Oğlan s. 556/321-3).

I.5.1.9. Saça Takılan Çiçekler

Sevgili, güzel görünmek için saçına çiçekler takınır. Toka ve tel gibi aksesuarlar kullanır. Bunlar hem sevgilinin saçının güzel kokmasını hem de güzel görünmesini sağlar. Bu çiçekler sevgilinin saçını kıskanır, onun kokusuyla yarışır. Kokularının güzelliğini sevgilinin saçlarından alırlar.

Bu çiçekler, yalnızca Karaca Oğlan'ın şiirlerinden alınan aşağıdaki mısralarda geçmektedir.

Burmalanmış yâr yüzünün telleri

Ona bağlayacak gül gerek bana

(Karaca Oğlan s. 393/20-4).

Mor sümbülle donattılar saçını

(Karaca Oğlan s. 464/148-2).

Başına sokunmuş gülü lâlesi

(Karaca Oğlan s. 470/159-2).

I.5.1.10. Sürme

Sürme, tarihi çok eskilere dayanan bir süs malzemesidir. Göz ile ilgili bazı sağlık sorunlarının tedavisinde de kullanılmıştır. Aynı zamanda ışığın yansımaları kırarak, güneşten korunmak için de kullanıldığı olmuştur. Ancak sürmenin şiire konu

olmasının sebebi bunlar değildir. Sürme şiirde tüm bu nedenlerin dışında güzellik unsuru olarak kullanılmıştır. Güzelliğin en çarpıcı silahı gözlerdir. Gözlere derinlik ve gizem verebilen ve cazibeyi arttıran en güçlü şey sürmedir. Bu bağlamda sürme şiirlerde aşağıdaki şekilde geçmiştir:

Sürme çekmiş ala gözün üstüne

(Karaca Oğlan s. 411/53-1).

Halka halka sürme çekmiş gözüne

(Karaca Oğlan s. 417/64-4).

Kudretten mi ala gözün sürmesi

(Karaca Oğlan s. 618/436-1).

Şimdi bir dilberin meftûnu oldum

Hakk'ın kudretinden gözü sürmeli

(Gevherî s. 104/125-1).

I.5.1.11. Toka

Toka, sevgilinin sırma saçlarını şekillendirmek için kullandığı bir aksesuardır. Bu bağ bazen çok uzun olup, topuğa kadar ulaşır. Bazen de saça karışıp, saç gibi görünür. Sevgilinin yüzüne gelip ay yüzünü kapatan saç, bazen tokayla toplanarak âşığı sevindirir. Bu sayede âşık, sevgilisinin yüzünden mahrum kalmaz. Taç da toka olarak şiirlerde kullanılır. Halk şiirinde güzellerin baş örtülerini tutturmak amacıyla kullandıkları taç da gösterişle sevgiliyi daha güzel kılar. Önlerinde çeyrek altınların bulunduğu bu taçlar, geleneksel Türk kıyafetlerinin vazgeçilmezlerindendir. İncelenen şiirlerden alınan aşağıdaki kısımlarda sevgilinin tokalarına değinilmiştir. Bu tokaların daha çok altından yapılmış olduğu görülür:

Karaca'Oğlan der ulular ulusu

Başına vurunmuş çelenk eğrisi

(Karaca Oğlan s. 458/136-4).

Al tokaylan kırmızı pervazınan

Silkinir vadiyeçkar sabahtan

(Karaca Oğlan s. 526/264-3).

Karaca'Oğlan öğer yine de öğer

Altun saç bağları topuğa değer

(Karaca Oğlan s. 550/310-4).

Başına takmışsın altun çelengi

Turnadan alınan tele dönmüşsün

(Karaca Oğlan s. 575/356-1).

Alnına bağlamış altından akça

(Karaca Oğlan s. 616/432-2).

Mâil oldum kisvesine tâcına

(Gevherî s. 207/279-3).

Başına takınur çift cıgalar

(Gevherî s. 430/601-1).

I.5.1.12. Yüzük

Yüzük parmağa takılan halka şeklindeki metaldir. Bu metaller çeşit çeşittir. Altın ve gümüş gibi kıymetli metaller ağırlıktadır. Bazen bu halkanın üzerine boncuk ve taşlarla bezemeler yapıldığı da olur. Yüzük süs olarak takıldığı gibi farklı amaçlarla da kullanılır. Nişan ve düğün törenlerinde takılarak iki insan arasındaki bağı simgeler. Aşağıda verilen örneklerde yüzük sevgilinin süs unsuru olarak konu edilmitir:

Parmağında hatem yüzük

(Karaca Oğlan s. 432/91-3).

Sağ elinde sarı akik

(Karaca Oğlan s. 571/348-3).

Hâtemi bir elde cevher bir elde

(Gevherî s. 41/27-2).

Belde hançer bir yana, parmakta hâtem bir yana

(Âşık Ömer s. 24/47-3).

I.5.2. Yüze, Alna, Saça, Omuza Atılan ve Takılan Aksesuarlar

I.5.2.1. Fes

Fes, bir başlık türüdür. Alna gelen kısımlarında bazen altın, bazen de altına benzeyen metaller vardır. Bu başlık Karaca Oğlan'ın şiirlerinde yaşadığı dönemin kültürünü yansıtmaları bakımından önemli bir ayrıntıdır. Karaca Oğlan bu başlığa yalnızca bir şiirinde değinmiştir:

Başına urunmuş kadife fesi

(Karaca Oğlan s. 512/238-2)

I.5.2.2. Marhama, Yemeni, Tülbent, Yazma

Marhama, yemeni, tülbent ve yazma güzellerin geleneksel baş örtülerine verilen isimlerdir. Dinî ve geleneksel amaçlı olarak da kullanıldıkları görülür. Bölgelere ve çeşitlerine göre farklı isimlerle anılmaktadırlar. Karaca Oğlan bu baş örtülerini sevgilinin kullandığı güzellik unsuru olarak şiirlerine konu etmiştir.

Telli marhamasın attı üstüne

Terlersen sevdiğim sil dedi bana

(Karaca Oğlan s. 392/18-3).

Başına almış bir ince yemeni

(Karaca Oğlan s. 444/111-5).

Tülbent yağlık vurmuş şu hilâl kaşa

(Karaca Oğlan s. 475/170-2).

Sabah akşam türlü yazma bağlanır

Eğip geçer yeşil başın sevdiğim

(Karaca Oğlan s. 494/205-2).

Ağam dülbendin ak mıdır

(Karaca Oğlan s. 530/272-1).

I.5.2.3. Peçe, Nikap

Peçe, nikap gibi örtülere yalnızca Karaca Oğlan’a ait aşağıdaki örneklerde yer verilmiştir. Bu örtüleri güzellerin sokağa ve özel gezilere çıktığında yüzlerine örttüğü görülür. Bazen bu örtülerin görevini sevgilinin saç ve perçemi üstlenir. Sevgili, örtüleri ile nur cemalini âşıktan esirgeyerek ona cefa eder.

Yüzüne vurduğum sırmalı peçe

(Karaca Oğlan s. 383/3-2).

Alnında siyah peçesi

(Karaca Oğlan s. 394/22-3).

Kaldır nikabını görem yüzü

Aç başını Yaradan’ı seversen

(Karaca Oğlan s. 532/277-1).

I.5.2.4. Poşu

Poşu kenarlarında saçakları olan, ipek, pamuk ve yün gibi şeylerden yapılmış bir tür baş örtüsüdür (Türkçe Sözlük 2005: 1622). Karaca Oğlan yalnızca bir mısrasında sevgilinin takmış olduğu poşudan bahsetmiştir. Sevgili eşsiz güzelliğini gizlemek için yüzünü poşu ile kapatmıştır. Ancak âşık bu örtüden pek hoşnut değildir. Sevgiliden örtüyü kaldırarak, yüzünü açmasını ister:

I.5.2.5. Şal

Şal üzerinde özel motifleri olan değerli bir yün kumaştır (Türkçe Sözlük 2005: 1845). Genellikle soğuktan korunmak için omuz üzerinde kullanılır. Ancak Karaca Oğlan aşağıda verilen örnekte sevgilinin şalını beline bağlamış olduğundan bahsetmiştir:

Bellerinde gördüm Lâhur şalını

(Karaca Oğlan s. 600/402-2).

Bilmem nâmahremsin bilmem hatunsun

Poşuyu yüzünden kaldır da yürü

(Karaca Oğlan s. 644/486-3).

I.5.2.6. Vala, Duvak

Duvak, vala güzellerin düğün ve nişan törenlerinde yüzlerine örttükleri örtülerdir. (Sakaoğlu 2004: 734) Bu gelenek günümüzde hâlâ varlığını devam ettirmektedir. Bu örtüler incelenen şiirlerde yalnızca Karaca Oğlan’a ait olanlarda geçmektedir:

Al valayla bağlamışlar başını

(Karaca Oğlan s. 384/4-3).

Gelinin yüzünde ipek duvaklar

(Karaca Oğlan s. 417/64-2).

Yüzünü bürümüş al yeşil vala

(Karaca Oğlan s. 448/119-3).

Geydiğin başına vala, al gibi

(Karaca Oğlan s. 437/99-5).

I.6. ARAÇ, GEREÇ

I.6.1. Genel Olarak Araç, Gereç

Şiirlerde sevgiliye ait çok fazla eşyadan söz edilmez. Adı geçen araçlar da daha çok âşık için kullanılır. Bunun dışındakiler ise sevgilinin güzelliği için kullandığı araçlardır.

I.6.1.1. Ayna

Ayna bir süs malzemesidir. Güzeller aynayı süslenmek ve kendi güzelliklerini görmek için kullanırlar. Ayna gerçek olan bir şeyi yansıtarak, o şeyi hayal gibi gösterir. Sevgili de güzelliğiyle hayal gibidir. Âşığa göre ona ulaşmak ve dokunmak imkânsızdır. Ayna lekesiz ve pas tutmamış olduğu zaman daha net gösterir. Sevgilinin yüzü de aydınlık, parlak ve lekesiz olduğu için güzelliği ayna gibi, âşığa yansıtmaktadır. Aynanın bir yüzü kullanılır. Çünkü diğer yüzü karadır. Yani ayna da sevgili gibi iki yüzlüdür. Sevgili, âşığa hem yakın hem de uzak duruşuyla iki yüzlülük eder. Aynı zamanda rakip

ile âşığın arasında fitneye sebep olur. Allah kendi güzelliğini kullarında tecelli etmiştir. Yani kullar bir ayna gibi Allah'ın güzelliklerini yansıtmaktadır. Sevgili de Allah'ın güzelliğini yansıtan bir ayna olduğu için kutsal sayılmaktadır. Eskiden top aynaların zincirle dükkân kapılarına asıldığı söylenir. Bu şekilde dükkân sahibi dışarıda olup biten her şeyden haberdar olurmuş. Âşık da her yöne bakarak, sevgilinin nereden geleceğini takip eder. Bu nedenle de âşık bu top aynalara teşbih edilir (Pala 2004: 47). Ayna Karaca Oğlan'ın yalnızca bir şiirinde konu edilmiştir:

Aynasını almış da başın bağlar
Günde üç beş kere zülfünü yağlar

(Karaca Oğlan s. 552/314-1).

I.6.1.2. Hançer

Sevgilinin belinde hançer taşıması, onun mecazî olarak harami, celali ve fettan olmasıyla açıklanabilir. Sevgili can alıcı bir katildir. Hançer şiirlerde mecaz anlamın yanında gerçek anlamıyla da kullanılmıştır. Eskiden kadınlar da ata binip, silah kuşanırlarmış. Dede Korkut Kitabı'nda bunun pek çok örneğine rastlamak mümkündür. Bu kitapta yer alan efsanelerde kadınların esir düşen eşlerini kurtarmak için savaşa katıldıkları anlatılır. Aynı zamanda kadınların evlenecekleri kişiyi seçmeden önce onlarla savaştıklarına yer verilir. Âşıklar da Türk kadınının kahramanlığını anlatmak için şiirlerinde sevgilinin belindeki hançerden bahsetmişlerdir. Bununla ilgili örneklerle aşağıda yer verilmiştir:

Eşkîyâ kıyâfet hoş levendâne
Zincirli bıçağın takmış miyâne

(Gevherî s. 84/93-2).

Belde hançer bir yana, parmakta hâtem bir yana

(Âşık Ömer s. 24/47-3).

I.6.1.3. Kalem

Sevgili, âşığın katline ferman yazar. Bunun için de kaleme ihtiyaç duyar. Kalem şiirlerde gerçek manasıyla kullanıldığı gibi, bazen de mecazi olarak sevgilinin

kirpikleri ve saçı için kullanılır. Sevgilinin kalemi şiire şöyle konu edilmiştir:

Dividin var kalemin var ördün var

(Karaca Oğlan s. 479/177-2).

I.7. SOY, NESİL

I.7.1. Genel Olarak Soy, Nesil

Âşık şiirindeki güzeller hayatın içindeki gerçek insanlardır. Karaca Oğlan aşağıda verilen dizelerinde, sevdiği güzelin ailesini açıkça söylemiş ve adını bile anmaktan kaçınmamıştır. Bu da âşık şiirlerindeki güzellerin, âşıkların yaşadıkları toplumun içinden çıktıklarının en açık delili olmuştur:

Kız da der ki ben bir emlek kuzuyum

Anamın babamın iki gözüyüm

Şu dağlarda Mahmut Bey'in kızıyım

Yiğit ister koldan kola sarmaya

(Karaca Oğlan s. 399/33-1).

I.7.2. Soy, Nesil ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar

I.7.2.1. Ermeni

Karaca Oğlan aşağıdaki mısrada sevgilinin yüzünün güzelliğini anlatırken soyuna da değinmiştir. Şiirinde geçen bu güzelin aslı Ermeni'dir. Âşık, şiirinde bu durumdan sanki pek hoşnut değil gibi bir izlenim vermektedir:

Hüsnü güzel ama aslı Ermeni

(Karaca Oğlan s. 632/463-3).

I.7.2.2. Melek, Huri

Sevgilinin soyunu melek, huri gibi varlıklara dayandırmakta etkili olan sebep sevgilinin bu varlıklara teşbih edilmesidir. Bir çok şiirde yerinde sevgiliye melek ve huri olarak hitap edildiği görülür. Sevgili de melek olduğu için onun soyu da ancak bir melekten gelmiş olabilir. Sevgilinin soyuyla ilgili bu benzetme, yalnızca Karaca Oğlan'ın şiirlerinde yapılmıştır.

Sen bir dilbersin ki melektir soyun

(Karaca Oğlan s. 584/374-3).

Hörü kızından göğçektir

Bu güzellik soya gelir

(Karaca Oğlan s. 609/420-3).

I.7.2.3. Türkmen

Sevgilinin memleketini ve soyunu şiirlerde görmek mümkündür. Karaca Oğlan, güzellerini anlatırken yaşadıkları bölgelere, dillerine ve ırklarına göre de onları değerlendirmiştir. Aşağıdaki örneklerde Karaca Oğlan Türkmen kızlarına yer vermiştir:

Ala gözlü Türkmen kızı

Çeker gider göçlerini

(Karaca Oğlan s. 427/83-1).

Türkmen kızı katarlamış mayayı

(Karaca Oğlan s. 590/384-3).

I.8. YER, YURT, KÛY

I.8.1. Genel Olarak Yer, Yurt

Sevgilinin bulunduğu ve ona ait olan her yer şiirlerde ön plandadır. Âşığın en büyük arzusu sevgiliyi görebilmek ve ona kavuşabilmektir. Bu nedenle âşık her zaman sevgilinin köyünde, mahallesinde ve bahçesinde gezinir, nöbet tutar. Onu görebilmek

için bülbül gibi fıgan eder, kanlı göz yaşları döker. Âşık sevgilinin yerine, yurduna ulaşamadığı zamanlarda ise sabah yeline yalvarır ve ondan yardım ister. Çünkü sabah yeli şiirlerde her zaman sevgilinin bulunduğu yere gidip gelen ve ondan heber alabilen bir varlık olarak tasavvur edilir.

I.8.2. Yer, Yurt ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar

I.8.2.1. Bahçe, Bağ, Gülşen

Sevgilinin bağı ve bahçesi cennetten bir köşe gibidir. Suların aktığı, kuşların öttüğü ve çeşit çeşit çiçeklerin açtığı güzel bir yerdir. Sevgili melek veya huri olduğu için, onun yaşadığı yer de cennettir.

Sevgilinin bahçesi aynı zamanda gülşendir. Onun bahçesinde güller açar, bülbüller öter. Sevgili güle, âşık bülbüle teşbih edildiği için sevgilinin bahçesi de gülşen olur. Bülbül olan âşık bu gülşene konarak gece gündüz güle olan aşkını haykırır. Aşağıda verilen örneklerde sevgilinin bağı ve bahçesi anlatılmıştır:

O kızın bahçesi menekşe, sümbül

(Karaca Oğlan s. 409/49-2).

Dostun bahçasına girdim

Domurcuk güllerin derdim

(Karaca Oğlan s. 426/80-2).

Sevdiğim bağın dallanmış

Dalında bülbül eğlenmiş

(Karaca Oğlan s. 431/89-2).

Yârin bahçesinde bülbüller öter

(Karaca Oğlan s. 436/98-1).

Bağçesi kırmızı güllü sevdiğim

(Gevherî s. 202/271-1).

Girdim yârin bahçesine gülleri filcan gibi

(Âşık Ömer s. 11/20-4).

Bir peri seyrâna çıkmış bahçesinde gül derer
Kırmızı gül mor menekşe, sümbülü kırmaktadır
(Âşık Ömer s. 13/24-1).

Sabahtan uğradım cânân bağına
Gördüm uftadeler hâre çevrilir
(Âşık Ömer s. 24/48-1).

Şakırım tâ supholunca bülbül-i şeydâ misal
Bağı cennet, ruhları gülzâra bilmem neyledim
(Âşık Ömer s. 26/51-4).

I.8.2.2. Kâbe (Beytü'l-Harem)

Kâbe, Hicaz'da Mekke-i Mükerreme'de bulunan ve Müslümanlarca kutsal sayılan bir yapıdır (Devellioğlu 2003: 475). Sevgilinin mahallesinin, köyünün Kâbe'ye teşbihi sevgiliye verilen değere dolayısıyladır. Bu teşbih yapılırken mekânın İslam dininde taşıdığı değer de göz önünde bulundurulmuştur. Hacca gitmek İslam'ın temel şartlarındandır. Bu farzı yerine getirme imkânına sahip olan müminler Kâbe'de toplanır. Sevgilinin bulunduğu yerlerde dolaşan ve şiirlerde Müslüman olduğu bilinen âşığın gönlü hacı, sevgilinin mekânı ise Kâbe olarak anılır. Âşık günde yüzlerce kez bu mekânda dolaşarak, oraları tavaf eder.

Âşık sevgilinin kapısında göz yaşları döker. Feryat, figan eder. Âşığın sevgili için döktüğü göz yaşları da Kâbe'deki zemzem suyana teşbih edilir. İncelenen şiirlerde Kâbe ve Beytü'l-Haram aşağıdaki kısımlarda geçmektedir:

Kâ'be'dir kûyun cânânım meskenin Beytü'l-harem
(Gevherî s. 560/785-3).
Habibin kûyine bugün Ömer gitti hacı oldu
Safa vü Merve ya Beytülharemdir de, ne dersin de
(Âşık Ömer s. 16/30-5).

I.8.2.3. Kale

Karaca Oğlan'ın şiirlerinden alınan aşağıdaki örneklerde sevgilinin yaşadığı yer kaleye benzetilmiştir. Sevgilinin bulunduğu yerin kaleye teşbihine sebep, ona

ulaşmanın zorluğu dolayısıyladır. Âşık, sevgiliye her el uzattığında ve ona yaklaşmak istediğinde önüne duvarlar çıkar, setler örölür. Bu duvarları açıp sevgiliye ulaşmak oldukça güçtür. Buna sebep hem sevgilinin âşığa ettiği cefa, hem de âşık ile arasına koyduğu mesafedir. Âşık duvarları açıp, sevgilinin bulunduğu kaleye ulaşmak için ne kadar mücadele etse de bunu başaramaz. Yüzlerce yara ve gönöl kırgınlıkları ile geri dönmek zorunda kalır.

Oğlan senin şorun duyar küserim
Küserim de zölüföme asarım
Küffar kalesinden yeğdir hisarım
Varmam şimdiden geri beğoğlu'isen de
(Karaca Oğlan s. 404/40-2).

Kız ben senin kalelerin yıkarım
Taş toprağın bir araya katarım
(Karaca Oğlan s. 404/40-3).

Kız da der ki bu sözüne küserim
Zölfun teli ile seni asarım
Tuna'nın kalesi benim hisarım
Gelemen üstöme Ali isen de
(Karaca Oğlan s. 404/41-4).

I.8.2.4. Kapı Önü, Eşik

Karaca Oğlan'ın şiirlerinden alınan aşağıdaki örneklerde sevgilinin eşiğinde bulunan bazı özelliklerden bahsedilir. Sevgilinin kapısının önünde kuyu suyu ve hurma ağaçları bulunmaktadır. Âşık, sevgilinin eşiğinde bulunan bu unsurları önemser ve onlara zarar gelmesinden endişe duyduğunu belirtir:

Evlerinin önü kuyu
Kuyudan alırlar suyu
(Karaca Oğlan s. 410/51-3).

Evlerinin önü hurma
Dalların sakın kırma
(Karaca Oğlan s. 430/86-3).

Evlerinin önü susam
Çıkartsam mendilim yusam

(Karaca Oğlan s. 430/86-5).

I.8.2.5. Saray

Sevgili şiirlerde sultan ve padişah olarak anılmıştır. Bu durumda Karaca Oğlan'a göre onun yaşaması gereken yer saraydır. O güzellik ülkesinin sultanıdır ve bu ülkenin sarayında yaşar. Herkes sevgilinin üstünlüğünü ve yüceliğini kabul etmiştir. Onun kapısında kul olmaya hazırdır. Ancak bu kapıda kul olmak için yüzlerce rakiple uğraşmak gerekir. Karaca Oğlan yalnızca bir şiirinde sevgilinin yaşadığı yeri, saraya benzetmiştir:

Güzel senin ak saraylı yurdun var

(Karaca Oğlan s. 479/177-1).

I.8.2.6. Yayla

Sevgilinin bulunduğu yer son derece önemlidir. Bu nedenle erişilmesi zor ve yüksek bir yer olarak tasavvur edilir. Bilindiği gibi Türklerde yaylacılık yaygın olan ve yıllardır süregelen bir gelenektir. Bu yaylalar yükseklerde olur. Sevgilinin yaylada yaşıyor olmasında erişilmezliğin ve Karaca Oğlan'ın şiirlerinde gerçek mekânları tercih etmesinin etkisi vardır. Karaca Oğlan şiirlerinden alınan aşağıdaki örneklerde sevgilinin yaşadığı yaylalardan bahsetmiştir. Bu yaylalar sulu ve yeşildir. Aynı zamanda taş ve kayalarla doludur. Âşık, sevgiliye ulaşmanın zorluğunu anlatmak için şiirlerinde bu unsurlara yer vermiştir:

Dostumun yaylası çayır çimendi

(Karaca Oğlan s. 418/65-2).

Yavrunun yaylası sulaklı, otlu

(Karaca Oğlan s. 534/280-3).

Barçın Yaylası'nda bir güzel gördüm

(Karaca Oğlan s. 598/399-1).

Dostumun yaylası kayalı taşlı

(Karaca Oğlan s. 619/438-3).

I.8.3. Sevgilinin Bulunduğu Mekân İsimleri

Karaca Oğlan yaşamı boyunca pek çok yer gezmiş ve buralarda gördüğü güzelleri şiirlerine konu etmiştir. Sevdığı dilberleri överken, onların yaşadığı mekânları da birlikte anlatmıştır. Onun şiirlerinde soyut mekânlara rastlamak çok mümkün değildir. Bu şiirlerdeki mekânlar Eymirli, Kırıkhan, Aydın, Turgut, Urum, Şam, Tunus, Trablus, Maraş, Gürcistan, Acem ve Buhara gibi bilinen gerçek mekânlardır. Bu mekânlar Karaca Oğlan'ın şiirinden alınan aşağıdaki örneklerde şöyle geçmektedir:

Eymirli' den bir kız geldi pınara

(Karaca Oğlan s. 396/26-2).

Kırıkhan' dan yüklediler göçü

Mor sümbülle donattılar saçını

Ala gözlüm ayrı çekmiş göçünü

Bizim elden bir domuncuk gül gitti

(Karaca Oğlan s. 464/148-2).

Aydın kazasında, Turgut elinde

Aradım evlerin, buldum gezerek

(Karaca Oğlan s. 472/164-1).

Urum' da ve Şam' da birdir bu gelin

(Karaca Oğlan s. 552/315-1).

Tunus, Trablus, koca Maraş' ta

Reyhan' ın içinde birdir bu gelin

(Karaca Oğlan s. 553/315-3).

Varın bakın Gürcistan' ın eline

Acem, Buhara' da birdir bu gelin

(Karaca Oğlan s. 553/315-4).

I.9. DEĞER (KIYMET)

I.9.1. Genel Olarak Değer (Kıymet)

Sevgilinin, âşık için önemini ve değerini hemen hemen tüm şiirlerde görmek mümkündür. Her şeyden evvel o yaratılmışların en güzelidir ve hiçbir şey onun üstünde tutulamaz. Tüm değer ve kıymetler onun uğruna feda edilebilir. Zenginliği ve güzelliği ile bilinen şehirler ve ülkeler bile onun değerini karşılayamaz. Sevgili uğruna âşık tüm maddî zenginliği elinin tersiyle iter ve sadece onu talep eder. Maddiyattan da üstün olan can bile onun uğruna verilir. İnsan için en önemli şey yaşamı ve sağlığıdır. Ancak âşık, sevgilisinin saçının bir teli için bütün bu değerlerinden vaz geçmeye hazırdır. İncelenen şiirlerden alınan aşağıdaki örneklerde sevgilinin âşık için taşıdığı önem ve değere yer verilmiştir:

Güzellik kıymatı bin altun değer

N'itmeli güzeli huy olmayınca

(Karaca Oğlan s. 383/2-4).

Saçın telin vermem Arabistan'a

(Karaca Oğlan s. 385/6-4).

Tunçtan yapılmış da koca sarayım

Sarrafer ister kıymatımı bilmeye

(Karaca Oğlan s. 400/33-3).

Benim yârim hem sultandır hem handır

Malım yoksa tatlı canım kurbandır

İnci değil sedef değil, mercandır

Ak kolunda kol bağısı kırmızı

(Karaca Oğlan s. 434/94-2).

Seni satan çok bahaya satmaya

Bakıp durur yüz altunluk mal gibi

(Karaca Oğlan s. 436/96-3).

Vermişler beş bini bin daha değer

Kesilmiş bahası alamıyorum

(Karaca Oğlan s. 511/235-4).

Azca baha ile satın alınmaz

Beylik maya gibi geçti sabahtan

(Karaca Oğlan s. 526/265-2).

Her bakışın yüz bin lira

Gel vereyim peşin gelin

(Karaca Oğlan s. 548/307-2).

Bakın hele şu salınan geline

Benim olsa vermem dünya malına

(Karaca Oğlan s. 549/308-3).

Hele bakın şu güzelin hâline

Benim olsa vermem dünya malına

(Karaca Oğlan s. 553/316-1).

Yüz bin şehir saysam değmez kıymetin

Hâsılı cihanı değer gözlerin

(Karaca Oğlan s. 557/322-7).

Ben bir bezirgânım sen de bir yesir

Bahanı ödemez Hind ile Mısır

Verdim yedi bini, kaldı mı küsur

Bahaya alanı daha ne dilber

(Karaca Oğlan s. 585/376-1).

Hind ile Yemen'den kumaş geliksin

Söyle kumaşına baha ne dilber

(Karaca Oğlan s. 585/376-2).

Sen altunsun ben kıymatın bilirken

(Karaca Oğlan s. 605/412).

Bini verdim beş yüz daha değişiyor

Zalım yokluk kız boynunu büküyor

(Karaca Oğlan s. 615/430-4).

Bir benin bahası Gürcü, Gürcüstan

Bir benin bahası Hind-ü Hindistan

Bir benin bahası şol Arabistan

Bir benin de Tatar Han'ı bendemiş

(Karaca Oğlan s. 635/469-3).

SONUÇ

Çalışmamızın amacı; incelemek üzere 17. yy Âşık Edebiyatı'ndan seçtiğimiz üç âşığımızın (Karaca Oğlan, Gevherî, Âşık Ömer) şiirlerinde sevgili motifini değerlendirmektir. Sevgili kavramının hangi kelimelerle karşılandığını ve bu kavramlarla ilgili hangi teşbih ve tasavvurların yapıldığını tesbit etmektir. Buradan hareketle Türk saz şiirinin temelini oluşturan güzellerin, şiirlerinde âşıklara yön verdikleri söylenebilir. Çalışmamızda 17. yy'ın âşıkların şiirleri üzerindeki etkileri de gözden geçirilmiştir. Bu doğrultuda birtakım yargılara ulaşılmıştır.

17. yy Âşık edebiyatında büyük gelişmeler olmuştur. Divan şairlerine bile ilham verecek lirik şiirler söylenmiştir. Ayrıca aruzla şiir söyleyen saz şairleri, kendilerini divan şairleri kadar başarılı saymışlardır. Bu asırda âşık edebiyatı altın çağını yaşamıştır.

17. yy'da yazılan şiirlerde divan edebiyatının büyük ölçüde etkisi olmuştur. Bunun yanında âşık edebiyatının da Divan edebiyatına etkisi azımsanamayacak ölçüdedir. Divan edebiyatının, âşık edebiyatı üzerindeki etkilerini incelemiş olduğumuz âşıkların şiirlerinde detaylı olarak görmek mümkündür. Bu etkileşim daha çok Âşık Ömer ve Gevherî'nin şiirlerinde hissedilmektedir. Bu iki âşığın şiirlerindeki sevgili ile ilgili yapılan teşbih ve tasavvurların, Divan şiirindekilerle hemen hemen aynı olduğu çalışmalarımızla saptanmıştır. Âşık Ömer ve Gevherî aldıkları medrese eğitimlerini ve devrin ağır, süslü dilini şiirlerine yansıtmıştır. Bu âşıklar yapmış oldukları teşbih ve tasavvurlar ile âşık edebiyatındaki somut güzelleri anlatan şiir çizgisinin dışına çıkmışlardır. Divan şiirindeki gibi yokluk diyarından gelen soyut güzelleri konu etmişlerdir. Bu güzellerin gözleri harami, bakışları hançer, kirpikleri ok, kaşları yaydır. Ağzı nokta, dudakları mül, dişleri dür gibidir. Belleri kıl, boyları servi, saçları Mansur'dur. Güzellikleri melek ve peri gibidir. Vücutları beyazdır ve gümüş gibi parlar. Cennet'te yaşadığı için ona ulaşmak ve onu görmek imkânsızdır. Tıpkı bir masal kahramanı olan zümrüd-ü anka gibi bir var bir yoktur. Verilen örneklerden de anlaşılacağı gibi; âşıkların kullanmış olduğu teşbihler ve tasavvurlar divan şiirindekinin aynıdır. Ancak ismi zikredilen âşıkların tamamıyla divan şiirinde yer alan sevgiliyi anlattıklarını söylemek doğru olmaz. Bu âşıklar şiirlerinde halk kültüründe yer alan güzellerin özelliklerine de değinmişlerdir.

Karaca Oğlan şiirlerinde ise durum biraz daha farklıdır. Karaca Oğlan şiirlerinde, aşk sevgili gibi konuları insana ve yaşama dönük, gerçekçi bir anlayışla dile getirmiştir. Karaca Oğlan’ da divan şiiri etkisi vardır. Ancak bu etki Âşık Ömer ve Gevheri’nin şiirlerindeki kadar fazla değildir. Karaca Oğlan’ın şiirlerinde güzeller genellikle yaşayan, kanlı-canlı varlıklardır. Bunda, onun şiirlerini halkın dili ile söylemesinin ve şiirlerine konu ettiği güzellerini gezip, gördüğü çevreden almasının etkisi büyüktür. Karaca Oğlan yetiştii yöreni, halkının yaşam biçimini ve dünya görüşünü şiirlerine basit bir dil ile yansıtmıştır. Cinsellik olgusu, Karaca Oğlan ile beraber halk şiirine girmiştir. Güzelleri şiirlerde cinsel özellikleriyle de konu etmiştir. Sevgilinin cinsel uzuvlarına rahatlıkla yer vermiştir. Karaca Oğlan şiirlerinde sevgilinin gözleri sürmeli, kulakları küpeli, burnu hızmalı ve elleri kınalıdır. Kolunda bilezik, parmağında yüzük, topuğunda ise halhalı vardır. Âşığın yaşadığı devrin bütün halk kültürünü sevgilide bulmak mümkündür. Karaca Oğlan’da sevgili yaylalara çıkar, âşığı ile konuşur, âşığa cilve yapar. Ancak, tüm bunları yaparken edep ve erkân yolundan sapmaz. Sevgilinin nazında, kaprisinde bile bir utangaçlık vardır. Saçlarının örgüsü, yanağının allığı, yemenisi, şalvarı vs. ile tam bir köylü güzelidir. Hafif etine dolgun, bazen esmer bazen beyazdır. Yaşı küçüktür ve henüz pek çok şeyin farkında değildir. Sevgilinin almış olduğu isimlerin (Ayşe, Hatice, Emine, Fadime...) hem âşığın döneminde hem yaşadığımız çağda sık karşılaşılan geleneksel isimler olduğu görülür. Yalnız âşığın şiirlerinde sevgilinin bazen de Divan şiirindeki gibi soyut kavramlarla anlatıldığı da olmuştur. Kıl kadar ince bel, ok kirpik, yay kaş vs. gibi teşbihleri Karaca Oğlan şiirlerinde de görmek mümkündür. Ancak bu teşbihler Âşık Ömer ve Gevheri’nin şiirlerinde olduğu kadar etkin değildir.

Karaca Oğlan’ın şiirlerinde daha önce pek karşılaşılmayan hatta ilk olan benzetmelere de rastlanmıştır. Âşık bir mısrasında sevgiliyi “imam”a benzetmiştir. Buna benzer bir tasavvura daha önce pek rastlanılmamıştır. Bu benzetmenin yapıldığı mısralar şöyledir:

Ben ölürsem cenazeme imam ol

Kıl kara zülfünü hû Leylâ Leylâ

(Karaca Oğlan s. 387/10-4).

Âşık ölümüne sebep olan sevgiliden, cenazesine imam olmasını istemiştir. Bir başka mısradaki ise Âşık sevgililiyi “ak göbelek”e yani mantara benzetmiştir. Bu benzetmede Karaca Oğlanın farklılığını ortaya koyan bir unsurdur. İncelenen şiirler arasında sevgilinin göbeğe benzetildiği bir başka mısraya hiç rastlanmamıştır. Karaca Oğlan göbeğe şiirinde şu şekilde yer vermiştir:

Topak boylu ak göbelek

(Karaca Oğlan s. 398/30-1).

Âşık başka bir mısradaki ise sevgiliyi “maya” yani dişi deveye benzetmiştir. Bu benzetme de yine âşığın farkını ortaya koyduğu bir benzetmedir. Deve güzelliği ya da çekiciliğiyle bilinen bir hayvan değildir. Ancak âşık hem devenin boy uzunluğundan hem de üzerinde bulunan süslerden yola çıkarak sevgiliyi bu canlıya benzetmiştir. Sevgili için bu benzetmenin yapıldığı mısraya aşağıda yer verilmiştir.

Anası mayadır kızı beserek

Emirlerden bir kız indi pınara

(Karaca Oğlan s. 397/29-1).

Âşığın farklı olarak kullandığı bir başka unsur da peynirdir. Aşağıda verilen örnekte âşık sevgilinin dilini peynire benzetmiştir. Bu benzerlik şekil benzerliğidir. İncelenen şiirlerde bu benzetmeyle alakalı bir başka örneğe de hiç rastlanmamıştır.

Peynirdir dilleri inci dişlinin

(Karaca Oğlan s. 538/288-4).

Yukarıda verilen örneklerden de anlaşılacağı gibi Karaca Oğlan’ın şiirlerinde pek çok halk kültürünü bulmak mümkündür. Âşık sevdiği güzel için benzetme unsuru olarak kullandığı hemen hemen her şeyi yaşadığı toplumun kültüründen almış ve şiirlerine yansıtmıştır. Âşığın şiirlerini oluştururken, yalnızca içinde bulunduğu anı ve çevreyi düşündüğü açıkça ortadadır.

Âşık Ömer, Gevherî ve Karaca Oğlan şiirleriyle 17. yüzyılda yaşamış olan pek çok âşığa model olmuştur. Bu nedenle onların şiirlerinden yola çıkarak sevgiliyle alakalı varmış olduğumuz genel yargıları, 17. yüzyılda yazılmış olan bütün âşık şiirleri için de söylemek mümkündür.

Öneri: Daha sonra bu alanda yapılacak olan çalışmalarda Kâtibî'nin de şiirlerine yer verilmesi gerektiğini düşünüyoruz. Böyle bir çalışmaya Kâtibî de dahil edilirse, XVII. yüzyıl âşık şiirinde sevgili motifiyle alakalı eksikliği hissedilen bütün hususların tamamlanacağına inanıyoruz.

KAYNAKÇA

- AKALIN, Sami, Türk Foklorunda Kuşlar, Ankara, 1993.
- ALBAYRAK, Nurettin, Gevherî, İstanbul, 1998.
- ALBAYRAK, Nurettin, Karacaoğlan, İstanbul, 2001.
- ALPTEKİN, Ali Berat, Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı, Ankara, 1997.
- ALPTEKİN, Ali Berat-SAKAOĞLU, Saim, Türk Saz Şiiri Antolojisi, Ankara, 2006.
- ARI, Bülent, Karacaoğlan'ın Şiirlerinde Sevgilinin Giyim Kuşamı, Hacı Bektaşî Velî Dergisi, S. 35, 2006.
- BAĞTOP, Turhan, Türkiye'de Bitkiler ile Tedavi, Ankara, 1999.
- BAŞGÖZ, İlhan, Karacaoğlan, İstanbul, 1984.
- BOROTAV, Pertev Naili-FIRATLI, Halil Vedat, İstanbul, 2000.
- CAN, Halil, 19. Yüzyıl Türk Saz Şiirinde Muhtevâ, (Yüksek Lisans Tezi) Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta, 2009.
- CUMBUR, Müjgân, Karacaoğlan, İzahlı Halk Şiiri Antolojisi, Ankara, 1985.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmed, Necâti Bey Divânı'nın Tahlili, İstanbul, 1971.
- ÇIKMAN, ZEKİ, Folklorumuzda ve Edebiyatımızda Göz, Ankara, 1977.
- DEVELLİOĞLU, Ferit, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Ankara, 2003.

- DOĞRAMACI, Nilgün, Fevzî Dîvânı (17. yy) Metin-Biçimsel ve Sevgilinin Güzellik Unsuru ve Âşığa Etkisi Üzerine İçerik İncelemesi, (Yüksek Lisans Tezi) Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul, 2007.
- DUYMAZ, Ali, Kerem ile Aslı Hikâyesi Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma, Ankara, 2001.
- ELÇİN, Şükrü, Âşık Ömer, Ankara, 1987.
- ELÇİN, Şükrü, Gevherî, Ankara, 1987.
- ELÇİN, Şükrü, Gevherî Divânı, Ankara, 1998.
- ERGÜN, Sadeddin Nüzhet, Karaca Oğlan, 21. Baskı, Halk Şairleri Serisi:9, İstanbul.
- GÜNAY, Umay, Türkiye’de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi, Ankara, 1999.
- HALMAN, T. Sait-HORATA, Osman-ÇELİK, Yakup-DEMİR, Nurettin-KALPAKLI, Mehmet-KORKMAZ, Ramazan-OĞUZ, M. Öcal, Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul, 2006.
- İslam Ansiklopedisi, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1979
- İslam Ansiklopedisi, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1988
- İstanbul Maarif Kitaphanesi, Âşık Ömer Divanı, İstanbul, 1956.
- KANDEMİR, Fatma, Bâkî ve Nedîm’in Gazellerinde Sevgilideki Güzellik Unsurları, (Yüksek Lisans Tezi) Trakya Üniversitesi, Edirne, 2008.
- KARAER, Mustafa N., Karacaoğlan, Ankara, 1988.
- KARASOY, Yakup-YAVUZ Orhan, Âşık Ömer Divanı, Konya, 2010.
- KAYA, Doğan, Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü, Ankara, 2007.
- KÖPRÜLÜ, Fuad, Saz Şairleri, Ankara, 2004.
- KURNAZ, Cemâl, Türküden Gazele Halk ve Divan Şiirinin Müsterekleri Üzerine Bir Deneme, Ankara, 1997.
- KUVAN, Hatice, Âşık Ömer Divanı’nda Sosyal Hayatı, (Yüksek Lisans Tezi) Fatih Üniversitesi, İstanbul, 2009.
- OĞUZ, M. Öcal-EKİCİ, Metin-AÇA, Mehmet-ARSLAN, Mustafa-DÜZGÜN, Dilaver-AKARPINAR, R. Bahar-ÖĞÜT EKER, Gülin-ERCAN, A. Müge-SALTIK ÖZKAN, Tuba, Türk Halk Edebiyatı El Kitabı, Ankara, 2004.
- PALA, İskender, Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü, İstanbul, 2004.
- SAKAOĞLU, Saim, Karaca Oğlan, Ankara, 2004.
- SEFERCİOĞLU, Mustafa N., Nev’î Divânı’nın Tahlili, Ankara, 2001.
- TOLOSA, Harun, Ahmet Paşa’nın Şiir Dünyası, Ankara, 2001.
- Türkçe Sözlük, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara, 1988.
- Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 1988.

UNDU, Sevda, Fehîm-i Kadîm Dîvânı'nda Sevgili ve Sevgilinin Güzellik Unsurları, (Yüksek Lisans Tezi) Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar, 2007.

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı : Maşuta AKGÖYNÜK

Öğrenim Durumu : Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (2003 - 2007)

Niğde Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yüksek Lisans (2008 - 2012)

İletişim Bilgisi : masuta_ak@hotmail.com